

TEORIJA in PRAKSA

3

Revija za družbena vprašanja

iz vsebine

- STANE KAVČIČ: Pota in razpotja socialistične družbe
- MARA BEŠTER: Viri financiranja medfaznih storitev družbenih služb
- VLADO VODOPIVEC: Marxova misel v sodobni revolucionarni teoriji in praksi
- SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Makedonija v socialistični skupnosti jugoslovanskih narodov
- JAKA BOGATAJ: Preosnova kmetijskega zadruženstva
- SVETOZAR POLIČ: Samoupravljanje in država
- OKROGLA MIZA: Socialna diferenciacija in družbeni razvoj
- ROGER GARAUDY: Veliki preobrat socializma

Udk 3

TEORIJA in PRAKSA

3

1970

IZDAJA:

Visoka šola za sociologijo, politične vede
in novinarstvo v Ljubljani

UREJUJE UREDNIŠKI ODBOR:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Rudi Crnkovič,
Zvone Dragan, Lojze Filipič, Mitja Gor-
jup, France Hočevar, Peter Klinar, Jože
Knez, Božo Kovač, Stane Kranjc, Milan
Kučan, Boris Majer, Boštjan Markič,
Zdravko Mlinar, Mojca Murko-Drčar,
Milan Osredkar, Zdenko Roter, Lojze
Skok, Majda Strobl, Mitja Švab, Zvonimir
Tanko, Ivo Tavčar, Niko Toš, Franc
Urevc, Franc Vreg, Boris Ziherl

GLAVNI UREDNIK:

Stane Kranjc

ODGOVORNI UREDNIK:

Zdenko Roter

SEKRETARIAT UREDNIŠTVA:

Adolf Bibič, Albin Mahkovec, Boštjan
Markič, Mojca Murko-Drčar, Zdenko Ro-
ter, Zvonimir Tanko, Ivo Tavčar, Ruža
Tekavec

OBLIKOVALEC:

Jure Cihlař

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Jože Snoj

UREDNIŠTVO:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-039 in
311-377

UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 311-377
int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za *posameznike* 30 din,
polletna 15 din, posamezen izvod 3 din,
za *organizacije* letna naročnina 40 din,
posamezen izvod 4 din. Cena dvojne šte-
vilke za nenaročnike je 6 din. Celoletna
naročnina za *tujino* je 80 din, za posa-
mezen izvod 8 din

TEKOČI RAČUN:

501-3-386/2, Visoka šola za sociologijo,
politične vede in novinarstvo — za revijo
»Teorija in praksa«; devizni račun
VsSPVN: 501-620-7-3204-10-646 — za re-
vijo »Teorija in praksa«

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v
mesecu. Maksimalni obseg uvodniških
čankov je do 10 novinarskih strani, za
članke in razprave do 20 strani, za po-
glede, glose, komentarje do 10 strani,
za prispevke v rubriki »Brez ovinkov«
do 5 strani; rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova cesta 35,
marec 1970

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja, let. 7,
št. 3, str. 353—528, Ljubljana,
marec 1970

vsebina

STANE KAVČIČ: Pota in razpotja socialistične družbe 355

ČLANKI, RAZPRAVE:

MARA BESTER: Viri financiranja medfaznih storitev družbenih služb 362

VLADO VODOPIVEC: Marxova misel v sodobni revolucionarni teoriji in praksi 372

ALEKSANDER RADOVAN: Zaposlovanje diplomiranih študentov visokih šol — dolžnost družbe 380

AKTUALNI INTERVJU:

SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Makedonija v socialistični skupnosti jugoslovan-
skih narodov 389

OKROGLA MIZA:

Socialna diferenciacija in družbeni razvoj 406

POGLEDI, KOMENTARJI:

HENRIK SEBAHER: Oblikovanje energetske politike 432

JOŽE VOLFAND: O razsežnostih osipa 439

MNENJA:

JAKA BOGATAJ: Preosnova kmetijskega zadruženstva 446

VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:

SVETOZAR POLIČ: Samoupravljanje in država 460

SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:

ROGER GARAUDY: Veliki preobrat socializma 477

BREZ OVINKOV:

A. PERENIČ: Mi in naši ljudje na tujem 496

M. MURKO-DRČAR: Idealnost in realnost politike neuvrčenosti 497

E. RASBERGER: Kako je z našimi dolgoti v tujini? 500

B. POPOV: Še vedno po starem? 502

M. RIBARIČ: Zakaj ne odpoklicujemo poslancev? 505

S. BUNTA: Ne bi verjel — če ne o prebral 507

S. PREGI: Med vsakdanjostjo in vizijo 509

J. SNOJ: Vizija o zaslužku in zasluženju 511

PRIKAZI, RECENZIJE:

BORIS MEISSNER: Doktrina Brežnjeva (M. Murko-Drčar) 515

RADOVAN L. PAVIČEVIČ: Država kot konfederacija komun (M. Brezovšek) 518

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV

Avtorski sinopsisi 527

CONTENTS

STANE KAVČIČ: Roads and Cross of Socialist Society 355

ARTICLES, ESSAYS:

MARA BEŠTER: The Sources of Financing the Intermediate Services Performed by Social Services 362

VLADO VODOPIVEC: Marx's Thought in the Contemporary Revolutionary Theory and Practice 372

ALEKSANDER RADOVAN: Employment of the Students with Degrees of Higher Schools — the Duty of Society 380

TOPICAL INTERVIEW:

SLAVKO MILOSAVLEVSKI: Macedonia in the Socialist Community of Yugoslav Nations 389

ROUND TABLE:

Social Differentiation and Social Development 406

VIEWS, COMMENTS:

HENRIK SEBAHER: The Shaping of Energetic Policy 432

JOŽE VOLFAND: The Dimensions of Drop Out 439

OPINIONS:

JAKA BOGATAJ: Transformation of Peasant Co-operatives 446

QUESTIONS OF POLITICAL SYSTEM:

SVETOZAR POLIČ: Self-government and State 460

SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:

ROGER GARAUDY: The Great Change of Socialism 477

STRAIGHT AWAY:

A. PERENIČ: We and Our People in Foreign Countries 496

M. MURKO-DRČAR: The Ideal and the Real Qualities of the Policy of Non-Alignment 497

E. RASBERGER: How Are Our Debts in Foreign Countries? 500

B. POPOV: Still Always in the Old Way 502

M. RIBARIČ: Why Do We Not Recall Representatives? 505

J. BUNTA: I Would Not Believe If I Had Not Read it Myself 507

S. PREGI: Between Every-day Life and Vision 509

J. SNOJ: Vision of Earnings and of Earning 511

REVIEWS, NOTES:

BORIS MEISSNER: Doctrine of Brežnjev (M. Murko-Drčar) 515

RADOVAN L. PAVIČEVIČ: State as a Confederation of Communes 518

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 522

Author's Synopses 527

СОДЕРЖАНИЕ

СТАНЕ КАВЧИЧ: Пути и распутья социалистического общества 355

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

МАРА БЕШТЕР: Источники финансирования междофазных работ общественных служб 362

ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Мысль Маркса в современной революционной теории и практике 372

АЛЕКСАНДЕР РАДОВАН: Дать работу студентам, окончившим высшие учебные заведения, есть обязанность общества 380

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

СЛАВКО МИЛОСАВЛЕВСКИ: Македония в социалистическом содружестве народов Югославии 389

ЗА КРУГЛИМ СТОЛОМ:

Социальная дифференциация и развитие общества 406

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

ХЕНРИК СЕБАХЕР: Формирование политики в области энергетики 432

ИОЖЕ ВОЛФАНД: О объёме отсева 439

МНЕНИЯ:

ЯКА БОГАТАЈ: Преобразование крестьянской кооперации 446

ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:

СВЕТОЗАР ПОЛИЧ: Самоуправление и государство 460

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:

РОЖЕ ГАРОДИ: Великий переворот социализма 477

БЕЗ ОБИНЯКОВ:

А. ПЕРЕНИЧ: Мы и наши люди на чужбине 496

М. МУРКО-ДРЧАР: Идеальное и реальное в внеблоковой политике 497

Э. РАСБЕРГЕР: Как наши дела с долгами за границей? 500

Б. ПОПОВ: Все ещё по старому? 502

М. РИБАРИЧ: Почему не отзываем депутатов? 505

С. БУНТА: Не прочтёшь — не поверишь! 507

С. ПРЕГЕЛ: Между обыденностью и мечтой 509

И. СНОЈ: Мечты о зарплате и зарплативании 511

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

БОРИС МЕЙССНЕР: Доктрина Брежнев (М. Мурко-Дрчар) 515

РАДОВАН Л. ПАВИЧЕВИЧ: Государство-конфедерация коммун (М. Брезовшек) 518

БИБЛИОГРАФИЯ КНИГ И СТАТЕЙ 522

Указатель по авторам 527

POTA IN RAZPOTJA SOCIALISTIČNE DRUŽBE

Z dosedanjimi gospodarskimi uspehi pri graditvi socializma smo se v Sloveniji (in tudi v precejšnjem delu Jugoslavije) izvlekli iz najhujšega materialnega pomanjkanja in revščine, ki je bila značilna za prvo povojno obdobje. Pred nami je nadaljnji materialni vzpon naše slovenske in jugoslovanske družbe, ki bo tako kot doslej predvsem odvisen od našega lastnega dela. Precej natančno se ga da izračunati in predvideti. V tem pogledu je predvsem zaradi večjega bogastva družbe, zaradi mnogo večje moči proizvodjalnih sil neposredna prihodnost lepša in lažja, kot pa je bila naša preteklost zadnjih dvajset let. In če je bilo naše zadnje četrstoletje naravnost nabito z gospodarskimi protislovji, s pomanjkanjem, če smo se morali opredeljevati in razčiščevati zelo pomembna teoretična, ideološka, politična in druga vprašanja, nikakor ne bi smeli misliti ali upati, da bo naš nadaljnji razvoj, čeprav na višji materialni podlagi, ob večji blaginji zgolj pesem ali samo ravna pot.

Očitno je, da se zlasti glede duhovnega razvoja in glede moralno-duhovnega obraza našega bodočega socializma odpirata pred nami dve možnosti oziroma dve poti. Ali bomo ob večji materialni blaginji krenili zgolj v nekakšno moderno civilizacijo, bolj ali manj podobno duhovni podobi človeka, kakršno vidimo v sodobnih, industrijsko razvitih deželah sveta, ali pa bomo ob višji materialni podlagi ali — še bolje rečeno — na njej postopoma prehajali v novo stanje duha, človečnosti, demokracije in medsebojnih človeških odnosov. Seveda, za nas pride v poštev samo ta druga pot, čeprav pa ni nikjer zapisano ali zagotovljeno, da se nam vsiljuje že sama po sebi. Bili bi slepi in lahkomiseln, če ne bi videli in zaznamovali že zdaj nekih izkušnjav in nevarnosti, ki bi lahko razvodenile ali celo deformirale resnično človeške kvalitete idealov socializma ter nove in boljše družbe.

Znane so nam ideološke in duhovne deformacije v posameznih družbah in deželah v začetnem obdobju in na zelo nizki materialni podlagi graditve socializma. Še danes niso te deformacije, iskanja in težave premagane. Nagnjeni smo k temu, in to upravičeno, da v mnogočem iščemo razloge za tak razvoj stvari v nerazvitosti oziroma materialni zaostalosti prvega obdobja zmagovite socialistične revolucije. Ob tem pa se človeku vsiljuje vprašanje, ali so taka stran-

ska pota in take zablode lahko spremljevalke samo materialne nerazvitosti? Kje imamo, navsezadnje, jamstvo, da nas, seveda ob drugačnih zgodovinsko-političnih razmerah, ob drugačnem odnosu mednarodnih političnih sil, vendar ne čakajo v prihodnosti neke podobne preizkušnje in nevarnosti? Skorajda se ponuja tale primerjava. Če so bili nizki nacionalni dohodek, splošno pomanjkanje in revščina eden izmed vzrokov za birokratsko-etastični model socializma, z vsemi njegovimi deformacijami — ali ne bosta visok narodni dohodek in splošna blaginja družbe tudi lahko vzrok za kakšen drug odmik v kakšno drugo stran, za kakšno drugo deformacijo? Duhovni profil revščine in nerazvitosti poznamo, poznamo vse njegove silnice, značilnosti in pomanjkljivosti na taki materialni osnovi zgrajenih družbenih odnosov. Ne poznamo pa še dovolj celote duhovnega in družbenega obraza materialno že bolj bogate in razvite socialistične družbe. Ni dvoma, da so oblike in metode zaslužnjevanja človekovega duha v revščini lahko različne od oblik in metod, ki bi ga utegnile zaslužjevati in utesnjevati v bogatejšem socialističnem svetu. Znana resnica, da človek ne živi samo od kruha, se lahko kaže drugače pri tristo kakor pa pri dva tisoč dolarjih narodnega dohodka na prebivalca. Toda vendar odtujevanje, zaslužnjevanje in omejevanje človekovega duha in svobode njegove osebnosti lahko ostanejo prej ko slej žalostno dejstvo in nimajo s pravimi cilji socializma ničesar skupnega. Zgolj povečevanje materialnega, zgolj zaupanje, da višja materialna raven vsepovsod, v vsakem primeru in v vseh vprašanih pomeni že tudi višjo raven duhovnega in človeškega, torej ne vzdrži kritike. Odnos med materialnim in duhovnim vendar ni tako preprost, mehaničen in istosmeren; je dialektičen z možnostjo različnih vplivov in z raznimi notranjimi nevarnostmi. Dosedanje izkušnje socialističnih družb kakor tudi mnoge značilnosti sodobnih kapitalističnih sistemov nam to potrjujejo.

Ker torej odnos med primarnim in sekundarnim, med materialnim in duhovnim, tudi v socializmu ni mehaničen, ker se nam je bati tudi bogate in ne samo revne stihije, zato bo smer razvoja in prava podoba razvitejše socialistične družbe v marsičem odvisna od tega, kako in kaj bodo delale njene subjektivne in zavestne sile. Ker pa le-te že doslej, in tako bo tudi poslej, niso bile vedno samo napredne in družbeno pospeševalne, ampak so bile tudi zaviralne, je še posebej pomembno, da razmišljamo o naši prihodnosti, da proučujemo zakonitosti bolj razvitega in bogatejšega socializma. Samo s tistim, kar je že znanega in dognanega, ni mogoče biti kos tej nalogi. In tudi ni mogoče višje duhovne ravni človeka in družbenih odnosov ustvarjati predvsem tako, da slikamo samo neko splošno vizijo socializma; ne moremo je graditi in utrjevati samo s propagando in najmanj s pridigo. Tovrstne skušnjave so sicer tu, včasih so celo prevelike, da bi vsi šli mimo njih. In odtod tudi vzrok, da se nekaj, kar je lahko zelo prehodno, gledano z daljšega časovnega obdobja celo obrobno, poskuša spremeniti v trajno in idealno. Opra-

viti imamo s silami in mnenji, da se cilji zlasti te ali one revolucije, tega ali onega konkretnega trenutka proglase in vsiljujejo tudi drugim kot večne resnice in nespremenljive vrednote socialistične družbe in njenega razvoja. Religiozni dogmatizem revolucije je tako rekoč njen stalni spremljevalec.

Zanesljivo že lahko računamo s temeljnimi elementi znanstvenega, tehničnega in tehnološkega napredka, brez katerega si ne moremo zamisliti nadaljnjega skoka v razvoju naših materialnih proizvodnih sil. Nimamo pa dovolj oprijemljivih in konkretnih prvin, vrednosti in meril, s katerimi bi napovedovali in gradili duhovno podobo, kulturno raven in družbene odnose našega socializma v prihodnjih desetih ali dvajsetih letih. Seveda ni mogoče reči, da v tem pogledu ni ničesar znanega, ničesar otipljivega in ničesar oprijemljivega. Tudi tu smo že ustvarili marsikaj trdnega, pomembnega in takega, ki bo imelo svojo vrednost daljše obdobje. Vemo tudi za smer, v katero nam je iskati naprej. Razpolagamo tako rekoč s temeljnimi kamni duhovnega profila tako celotne skupnosti kakor tudi posameznika naše socialistične družbe v prihodnosti. Zdaj pa je treba na teh temeljih vztrajno in premišljeno, v ognju prakse in miselnih spoznanj graditi to duhovno stavbo navzgor, približevati jo socialistični viziji in njenim idealom.

Kolikor bolj se bo naš materialni razvoj, pravilneje rečeno naš tehnološki proizvodni proces, opiral na eksaktne dosežke znanosti in tehnike pri nas in v svetu, kolikor bolj se bodo neposredni proizvodni odnosi v ožjem pomenu te besede reproducirali in utrjevali prek samoupravljanja, kolikor bolj bo delovni človek zaradi večjega zaslужka razbremenjen vsakdanjih materialnih skrbi, toliko bolj se bo kazala potreba po intenzivnem snovanju duhovnih vrednot in kulturnega napredka v najglobljem smislu te besede. Zaradi vsega tega bo toliko bolj postalo važno, s kakšno perspektivo in s kakšno, ne samo dnevno politično, ampak tudi splošno človeško in duhovno močjo bo razpolagala Zveza komunistov. To ne pomeni, da bi se morala Zveza komunistov umakniti iz dnevne politike. Pač pa se postavlja vprašanje, s katerimi težnjami, s kakšnimi kvalitetai, s katerimi spoznanji in s katerimi splošno človeškimi, moralnimi in idejnimi prvinami je Zveza komunistov prisotna v dnevni politiki. Menim, da odgovor na to vprašanje, ki ga daje in ga bo dajala samo praksa, v marsičem že danes določa in bo jutri še bolj določal obsežnost, pomembnost in celovitost Zveze komunistov.

Subjektivne socialistične sile morajo v boju za višje duhovno raven naše družbe delovati v dveh smereh. Morajo povedati svoj ne in morajo poudariti svoj da. Ni mogoče živeti samo od n e; in vsak d a, če pomeni ustvarjalni prispevek, če prinaša nove kvalitete v družbo, je hkrati tudi negiranje in preseganje obstoječega. Oglejmo si zdaj, izhajajoč iz tega, nekatere miselne tokove in moralno politične prvine, ki žive med nami, s katerimi se srečujemo, o njih razmišljamo in se ob njih opredeljujemo.

Opravka imamo s pojmovanjem, ki izraža zaskrbljenost spričočedalje bogatejšega socializma pri nas in vseh njegovih duhovnih in moralnih manifestacij. Pripadniki teh pojmovanj zaskrbljeno gledajo v prihodnost. Sprašujejo se, kam pelje višji standard. Hkrati pa se vračajo nazaj v našo preteklost, v revščino, v težavne revolucionarne razmere in malce da ne slikajo tega stanja že kot popoln model socializma. Iz nezaupanja do prihodnosti se zatekajo v našo preteklost. Nekaterne njene prehodne odnose in pojavne oblike razglašajo za trajne, in tako niso daleč od tega, da bi nekoliko romantično pobarvana revolucionarna preteklost bila končni ideal socialistične družbe. V zrcalu preteklosti iščejo torej podobo prihodnosti. Ni dvoma, da tako zrcalo ni odgovor na probleme, izkušnje in stranska pota, s katerimi se bomo verjetno morali srečevati v prihodnosti. S tem ne zanikujemo in ne omalovažujemo nekaterih splošno človeških moralnih in duhovnih vrednot, ki so se porodile in prestale svoj izpit v ognju revolucije in katere moramo skozi sedanji čas transformirati tudi v duhovno podobo človeka že bolj bogate socialistične družbe.

Precej blizu zgoraj omenjenim pojmovanjem so tisti človekoljubi, ki svare samo pred nevarnostjo civilizacije in atomske bombe in ki v samem napredku tehnike in znanosti, v sami materialni blaginji ljudi kot taki vidijo glavno nevarnost za usodo človeštva. To je nemoč, to je beg pred stvarnostjo, to je strah pred napredkom. Sicer ni mogoče zanikati neke nevarnosti civilizacije, znanstvenega in tehničnega napredka. Vprašati pa se moramo, ali je izhod res samo v motiki in sveči?! Ni prepričljivo, da tisti, ki to zagovarjajo in ki ponujajo ljudem vrnitev nazaj v naravo in primitivno stanje, resnično verjamejo v to, kar govorijo. Predvsem seveda ne delajo tako, kot govorijo. Praviloma je tak družbeni miselni tok, taka duhovna podoba naše stvarnosti, ta valovna frekvenca človeških misli rezervirana, nezaupljiva ali celo nerazpoložena do ritma in tempa socialno-ekonomskih sprememb, ki se dogajajo v slovenski družbi. Vse to je dobronamerno, toda zapoznelo dušebrižništvo, danes in jutri nikomur koristno in nikomur potrebno.

Popolno nasprotje temu miselnemu toku je zagrizeno pehanje zgolj za materialnim napredkom. To je neka sodobna in meščanska oblika in seveda tudi vsebina in manira malikovanja pred stvarmi. Tako idolopoklonstvo pred stvarmi, tak duhovni svet zgolj materialnih vrednot nam v osebni lastnini, četudi pridobljeni z delom, poraja, vzgaja in časti malomeščanskega malika lastnine. To je sodobni primer odtujevanja ali celo zaslužnjevanja človeka v socializmu. Ta oblika človeškega odtujevanja, ta pojav in nevarnost duhovne revščine in materialnega bogastva v socializmu se čedalje bolj krepi in bi, če ga ne bi videli in se mu uprli, lahko postal vir ali celo neposreden nosilec novih deformacij socialističnega razvoja. Vse to je, da se tako izrazim, nekakšno naše »socialistično malomeščanstvo«. Za ta ideološko-duhovni odtonek naše konkretne stvarnosti ni važna

duhovna podoba človeka, njegovo ideološko in moralno prepričanje in zavzetost, njegova inteligenca, njegov značaj, njegov odnos do dela, njegova poštenost. Pač pa so primarna merila ocenjevanja v tem ozračju, koliko kdo zasluži, kakšno hišo ali vikend ima ali si ga gradi, kje je bil na počitnicah in s kom, s kakšnim avtomobilom divja naokrog in temu podobno. Po teh merilih sodobnega malo-meščanstva se duhovna podoba človeka in njegova vrednost ne merita po tem, kaj je v njem, pač pa po tem, kaj je pri njem. Ni torej važno to, kar je on sam, ampak je važno tisto, kar ima, kar je njegova last, s čimer razpolaga. To je torej bistvo te duhovne, idejne in moralne podobe »privatnika« v združenem delu in v socializmu.

In če bi se ozrli po pozitivnih prvinah sedanje in prihodnje podobe človeka, naše družbe in socializma na tej stopnji, bi na prvo mesto postavil svobodo duha. Še tako velik materialni napredek socializma, še tako dobra »politična situacija« ne bosta mogla prodreti v najbolj skrite globine človeške osebnosti in osvobajati človeka njegove odtujenosti, če ne bodo odprta široka prostranstva ustvarjalnemu in svobodnemu duhu, ustvarjalnemu in svobodnemu, seveda, za graditev novega sveta in novih družbenih odnosov, vštevši pravico do zmot in napak. Ni socializma brez demokracije in ni demokracije brez ozračja, v katerem se duh ustvarjalne osebnosti ne bo čutil pritisnjenega in utesnjenega. To velja za vse: za politika, ki naj snuje v širokih prostranstvih domačih in svetovnih dogajanj; za umetnika, ki izpoveduje na svoj poseben način resnico o ljudeh, času in prostoru; za znanstvenika, ki z zagrizeno vztrajnostjo išče nova odkritja; za delavca, ki doživlja svojo socialno osvoboditev v samoupravljanju, s posebno željo in zavzetostjo po vsestranskem napredku in razvoju svoje osebnosti. Ne gre več samo za relacije klasičnih političnih odnosov; gre za nove kvalitete počlovečenja vsega našega snovanja in pehanja. Vsega tega pa ni in ne more biti brez strpnosti, brez spoštovanja in kulturnega odnosa do osebnosti in do njenih mnenj. Samo neodvisne in ustvarjalne osebnosti so lahko tudi do kraja prežete z globoko vero v človeka, v njegov napredek in v njegovo človečnost.

Med tiste temeljne kamne, na katerih gradimo našo duhovno hišo, je šteti tudi delo, odnos do dela, sposobnost in znanje za delovni napor. Ne samo materialni interes kot spodbuda za delo, pač pa tudi delovni položaj človeka, je ena temeljnih gonilnih sil tako zanj kakor tudi za materialni in duhovni in vzgojni napredek naše družbe. Ni dvoma, da se bodo sedanje družbene in politične značilnosti ljudi in merila njihovih vrednosti tudi v prihodnosti še spreminjale in razvijale v natančno isto smer, kot je bilo to do zdaj. V času oboroženega boja in neposredno po njem so se vrednosti političnega in družbenega prepričanja v ožjem pomenu te besede ocenjevale predvsem po klasičnih političnih kriterijih. Kolikor bolj postaja naš socializem konkretna družbena stvarnost, kolikor bolj je osnovna alternativa za socializem ali proti njemu rešena (ne trdim

in ne delam si utvar, da je pri nas že rešena za vsakogar), toliko bolj klasična politična strankarska obeležja izgubljajo svojo vrednost. Namesto njih se razvija praksa samoupravnih družbenih odnosov, katere vrednost se meri z njenimi delovnimi rezultati. Politično prepričanje in delovna storilnost oziroma odnos do dela bi morala biti in praviloma tudi sta v istosmernem odnosu; vzajemno se dvigata, stagnirata ali pojemata. Ni pa nujno, da je vedno tako. In če sta v nasprotju, če deklarativno in verbalno politično prepričanje nima potrditve v rezultatih dela, v neki ustvarjalni delovni filozofiji, potem je to razpoka v subjektu ali celo duhovna deformacija. Nam je vsekakor uspelo povzdigniti kult dela v materialnem smislu; v moralnem in vzgojnem smislu pa ta kult nekoliko zaostaja in brez njegovega napredka si je težko predstavljati celovito osebnost višje duhovne ravni socializma. Razumljivo, da se ne zavzemam za podaljšanje delovnega tedna in urnika, ampak mislim tu na idejno-filozofski in moralni odnos do dela.

Občutek socialne varnosti in solidarnosti je že zdaj in bo v prihodnje še bolj moralno politična komponenta izrednega pomena. Ni naključje, da je ta občutek v nekem smislu v obdobju revolucionarnega oboroženega spopada in vojnega komunizma bil izredno razvit, čeprav seveda na zelo nizki materialni stopnji. Razume se, v drugačnih oblikah in v drugačnih razsežnostih ga bo morala v svoje družbene odnose vkomponirati tudi bogatejša in razvitejša socialistična družba. To kvaliteto bo treba razvijati tako v materialnem kakor tudi v moralnem pogledu. To je skorajda tisti položaj in sredstvo, s katerim se, seveda do določene meje, najlažje upiramo umiku in begu v privatništvo in malomeščansko ozračje lastnine. Kolikor bolj bomo sproščali trg, kolikor večji bo manevrski prostor zakona vrednosti, kolikor večja bosta neizbežna diferenciacija in selekcija na podlagi znanja in sposobnosti, toliko bolj bo v vsakem pogledu pomemben obseg in vpliv socialne varnosti in solidarnosti med delovnimi ljudmi. Razumljivo je, da smo zlasti v prvem obdobju reforme posvetili več pozornosti prvemu kot drugemu pojavu tega enotnega dialektičnega procesa. Zato zdaj tu ali tam v teh odnosih že nastaja prazen prostor, v katerega silijo ljudje in sile, ki ni nujno, da so zaskrbljeni za usodo ogroženih, ampak so jim lahko le-ti samo sredstvo in povod za uveljavljanje neke politike. Celo sodobna kapitalistična družba, zlasti v razvitejših državah, je v zadnjih desetih letih napravila marsikaj v tej smeri. To področje je skorajda glavna oblika njene socializacije. In če je tako, potem moramo biti mi še toliko bolj občutljivi do teh vprašanj in imeti pred seboj jasno načrtano pot.

Bilo bi nesmiselno iti v boj zoper stvari, zoper materialni napredek. Ni mogoče sprejeti teze, da je tisti, ki ima več, in čeprav si je to več pridobil s svojim delom, že moralno in politično sumljiv in da je revščina najbolj krepostna lastnost človeka. Osebno lastnino si je treba pridobiti z delom, hkrati pa jo podrediti duhovni podobi

človeka. Stvari morajo biti sluga človeku, ne pa narobe. Vrednost človeka naj se meri po tem, kar človek je, kakšna je njegova osebnost, in ne po tem, kaj ima in s čim razpolaga.

Tu so, dalje, vprašanja preraščanja nekdanjih tradicionalnih plasti in slojev v novo sociološko-politično tvorbo delovnih ljudi v boju za trenutne in zgodovinske interese delavskega razreda in s tem tudi v boju za trenutne in zgodovinske interese vseh delovnih ljudi. Posebno pozornost zasluži pojem nacionalne zavesti in občutja nacionalne suverenosti in možnosti za njeno popolno uveljavljanje in izpopolnjevanje ob istočasnem razumevanju enakih pravic in možnosti vseh drugih narodov v Jugoslaviji in tudi v svetu, kar je bistvo sodobnega internacionalizma. Izredno važna so mnoga vprašanja kulturnega delovanja in doživljanja, dalje, napredek in obseg izobrazbe in dejavnosti pri soodločanju tam in takrat in na tistih ravneh, ki so družbeno najbolj smiselne in racionalne. Gre, dalje, za to, da spoznamo in globlje doumemo vzroke tehnokratizma in prakticističnega rutinstva, ki ni samo in predvsem stvar tega ali onega posameznika, ampak objektivna značilnost dosežene stopnje razvoja ter zato mnogo globlja in, bojim se, trdovratnejša nevarnost duhovno razviti podobi socializma. Družboslovne ali moralno-psihične algebre ni; tu računalniki odpovedo. In prav je tako, sicer bi prej ali slej roboti postali nadljudje. Na to resnico pa morajo misliti vsi (ne samo poklicni tehnokrati), ki se ukvarjajo z ljudmi oziroma z družbenimi odnosi. Velja čutiti povsod, da na naša vrata trkajo svobodnejše in mnogotere zahteve in potrebe osebnosti današnjega časa. Klerikalizem in verski dogmatizem sta zlasti pri Slovencih prekrila to stran človeške osebnosti z nepredirno kopreno, napravila sta iz nje tabu in tako pognala človeka ali v temno kletko »greha« ali prikrite hinavščine in dvoličnosti. Zdaj se koprena trga. Tabu blede, znanosti, psihologiji in morali se odpirajo nova pota. Ali je prav, da se vse to razvija nekako stihijsko, skorajda sramežljivo in ravno zaradi tega tu in tam tudi demonstrativno? Politična površnost, sektaštvo, preživele sheme in mehanične formule ne ustvarjajo ozračja, v katerem bi cvetel sproščen in tehten dialog o vseh teh, včasih celo kočljivih zadevah. Brez njega pa ni razčiščevanja, ni napredka in graditve višje duhovne ravni socializma. Brez njega bo pritiskala dvoličnost, ljudje bodo imeli dve suknji svojega prepričanja in doživetij: tisto za v službo in drugo za sebe.

Vsa ta in še mnoga druga vprašanja, stiske in intimna doživetja so danes tisti mozaik, ki nam vsem, zlasti pa mlajšim generacijam pomenijo in sestavljajo družbene odnose, duhovno raven in človeško vsebino osveščenih osebnosti. Mnogo vemo in razmišljamo o stopnjah, načinih in sredstvih, s katerimi povečujemo ali bomo povečali našo proizvodnjo. Ali pa dovolj razmišljamo in vemo o stopnjah, oblikah, intenzivnosti in o vsebini duhovnega življenja, ki ga živimo in ga bomo živeli? Odgovor na to vprašanje je skrit v areni stvarnega življenja naše družbe.

Viri financiranja medfaznih storitev družbenih služb

(Prispevek na dohodek ali prispevek na produkcijske tvorce?)

Uvod

Pri oblikovanju nove koncepcije družbenih služb gre pomembno mesto tudi kvalitativni opredelitvi virov financiranja.

Večina storitev s področja družbenih služb priteka na kolektivni trg in je bila utemeljeno izvzeta iz svobodne igre blagovnih zakonitosti. Če pravimo večina, potem s tem že ugotavljamo, da pa manjši del obravnavanih storitev je blago in da se podreja zakonitostim blagovnega trga. V našem nadaljnjem razmišljanju o virih financiranja se v bistvu omejujemo le na tisto skupino storitev družbenih služb, ki pritekajo na kolektivni trg, ki imajo torej neblagovni značaj.

Da bi določili teoretično utemeljene vire finansiranja, je po našem mnenju treba najprej proučiti vprašanje klasifikacije storitev družbenih služb glede na finalnost, tj. glede na to, ali so te dobrine finalne ali medfazne.

Analiza je pokazala, da je klasifikacija storitev družbenih služb po oznaki finalnost ne le mogoča, ampak tudi nujna. Danes bi namreč težko zanikali, da velik del družbenih služb neposredno učinkuje na potek in obseg same materialne proizvodnje.¹

Ko smo proučevali kriterij za klasifikacijo storitev glede na finalnost, smo izhajali iz splošno priznanega končnega cilja družbene dejavnosti. Če je končni cilj družbene dejavnosti zadovoljevanje človeških potreb, potem so finalne dobrine tiste, ki neposredno zadovoljujejo te človeške potrebe in je finalni porabnik človek, individuum.

Uporaba gornjega načela za storitve s področja družbenih služb pa je odprla specifične težave. Na obravnavanem področju imamo namreč sorazmerno malo kategorij storitev, kjer bi lahko govorili o »čistih«¹ porabnikih. Z drugimi besedami, čeprav je neposredni porabnik večine storitev formalno človek, imajo storitve iz obravnavanega področja skoraj praviloma obe vrsti posledic, seveda v raz-

¹ Primerjaj: Dr. Singer, »Social Development — Key Growth Sectors«, »International Development Review«, VII., 1, March 1965.

ličnih stopnjah oziroma v različnem obsegu: pri večini storitev gre hkrati za neposreden prispevek za povečanje blaginje ljudi kot potrošnikov in za prispevek k produktivnosti in prek tega k ekonomskemu razvoju. Medfazni produkt je na področju družbenih služb po našem mnenju tako dokaj večji, kot ga pokaže klasifikacija storitev po kriteriju finalnih porabnikov. Zato sodimo, da je običajni kriterij finalnih porabnikov nezadosten in da je za vse tiste storitve, ki tečejo neposredno k človeku, treba uvesti še dodatni kriterij, in sicer kriterij »učinka proizvodnosti«. Če je učinek proizvodnosti pomemben, vsaj pojmovno nesporno določljiv, če že ne izmerljiv, potem mislimo, da je tako dejavnost oziroma njene storitve smiselno uvrstiti v medfazne storitve.²

Klasifikacija storitev družbenih služb na finalne in medfazne že vnaprej jasno nakazuje, da gre za diferencirano in kvalitativno različne vire financiranja.

Kar zadeva financiranje *finalnih storitev*, mislimo, da je utemeljena usmeritev na tako imenovano načelo bruto osebnih dohodkov. Taka rešitev je logična glede na razloge, ki so pripeljali do kolektivnega zadovoljevanja potreb po tistih storitvah, ki imajo po zgoraj predlaganem kriteriju finalni značaj. Kolektivno zadovoljevanje teh potreb namreč omogoča v mnogih primerih boljšo kvaliteto, večjo pestrost storitev in podobno. Očitno je torej, da gre v teh primerih za storitve, ki so po vsebini dobrine individualne porabe, čeprav jih zadovoljujemo kolektivno in je zato treba stroške, ki nastanejo s proizvodnjo teh storitev, kriti iz osebnih dohodkov.

Dalje, uresničevanje načela solidarnosti zahteva kolektivno zadovoljevanje potreb pri določenih storitvah. Solidarnost pa zadeva, že po definiciji sami, odnose med ljudmi *kot potrošniki* in zahteva ponovno razdelitev dohodka mimo načela »nagrajevanja po delu« in tako vnaša popravek v realne prejemke ljudi.

Finansiranje *medfaznih storitev* zahteva vsekakor kvalitativno drug vir; uporaba načela bruto osebnih dohodkov za tovrstne storitve ni utemeljena. Vprašanje pa ni tako preprosto in rešitev ne tako očitna, kot to velja za finalne storitve; potrebna so zato nadaljnja razmišljanja.

Koncept družbenih stroškov tvorcev

Glede na materialni koncept proizvodnje je treba financiranje medfaznih storitev izpeljati vsekakor s ponovno delitvijo dohodka. Formalno se odpira več možnosti in vsaka le-teh ima neko utemeljitev, vsaka le-teh pa povzroča tudi posebne posledice, tudi posebno dinamiko ustreznih sektorjev družbenih služb itd. Za pravilno odločitev med možnimi različicami je zato potrebno izoblikovati teoretično izhodišče in temu izhodišču ustrezajoč kriterij oziroma kriterije

² Primerjaj: »O finalnem oziroma medfaznem značaju storitev družbenih služb«, »Ekonomska revija«, 1970/1.

Osnovna dilema pri iskanju virov financiranja medfaznih storitev zadeva, po naši sodbi, izbiro med prispevkom na *dohodek* in prispevkom na *produkcijske tvorce* (sredstva). Ko iščemo odgovor na postavljeno dilemo, izhajamo iz dveh dejstev.

Prvič menimo, da so dejanske koristi medfaznih storitev posredne, to pomeni, da se vpliv teh storitev izraža v večji produktivnosti produkcijskih tvorcev, angažiranih v materialni proizvodnji. Medfazne storitve vplivajo torej tako na povečanje obsega ustvarjenega produkta.

Ker pa je cena produkcijskih tvorcev odvisna, čeprav res le v grobem, toda vendarle, ob njihovi dani ponudbi v konkurenčnem gospodarstvu, od mejne *produktivnosti* tvorcev, je treba zato vezati stroške medfaznih storitev na produkcijske tvorce; to pomeni, da je te stroške smiselno vključiti v ceno sredstev.

Kot vemo, je pomen, ki pripada ceni sredstev, večstranski. Navedimo najprej tisto funkcijo cene sredstev, ki je specifična za naš družbenoekonomski sistem. Po naši ustavi je »družbena lastnina produkcijskih sredstev družbena kategorija, ki služi vsem kot podlaga za delo in prisvajanje na *podlagi dela*«. Če pa naj sredstva služijo *vsem* kot podlaga za delo in prisvajanje na podlagi dela, potem morajo biti s sistemom razdelitve zagotovljene enakopravne možnosti za uporabljanje te skupne osnove za delo. To pa je mogoče zagotoviti samo na temelju ekonomskega kriterija, tj. na temelju cene sredstev.

Cena sredstev pa ima še dve pomembni funkciji, ki sta lastni vsaki razviti blagovni produkciji. Ker so produkcijski tvorci redki, to se pravi, da so glede na potrebe na razpolago v omejenem obsegu, zagotavlja cena sredstev najprej ustrezno porazdelitev le-teh med panoge, veje, podjetja itd. V interesu razvoja narodnega gospodarstva kot celote je, da imajo sredstva ceno, da se tako porazdeljujejo v skladu z družbenimi potrebami in da se izkoriščajo racionalno. In dalje, cena sredstev je ustrezen instrument za akumulacijo kapitala in tako najpomembnejši vir za širjenje materialne osnove produkcijskih procesov.

Če naj zdaj identifikacija medfaznih storitev ne ostane le formalna zadeva, potem je s pomočjo cene sredstev treba zagotavljati tudi funkcioniranje in, glede na potrebe materialne proizvodnje, ustrezen tempo razvoja ter ustrezno strukturo v sektorjih družbenih služb. S pomočjo cene sredstev je treba enostavno reševati tudi za zadevne sektorje družbenih služb vse tiste probleme, ki naj jih cena sredstev rešuje na področju same materialne proizvodnje. In ker pride v sodobni družbi že dokajšen delež celotnega obsega družbenega dela na področje družbenih služb in ker obe veliki področji, materialna proizvodnja in družbene službe, kompetirata na iste ome-

³ E. Kardelj, »Ustavni temelji socialističnih družbenoekonomskih odnosov in družbenega samoupravljanja«, 1965.

jene produkcijske tvorce, je razumljivo, da se gornje naloge postavljajo na dnevni red kot nadvse pereče.

Ko iščemo odgovor na zgoraj oblikovano temeljno dilemo, prispevek na dohodek ali prispevek na sredstva, izhajamo, *drugič*, iz analize dejavnikov, ki vplivajo na velikost produkta oziroma dohodka v našem gospodarstvu.

Dana gospodarska organizacija je, kot pravimo, v določeni ekonomski situaciji, ki jo opredeljuje vrsta pogojev gospodarjenja: poleg splošnega tempa gospodarskega in tehničnega razvoja celotnega narodnega gospodarstva, ki nedvomno vpliva tudi na gospodarjenje posameznega podjetja, opredeljuje pogoje gospodarjenja tržna situacija, s čimer razumemo morfolologijo prodajnega in nabavnega trga za produkte dane gospodarske organizacije ter odnos med ponudbo in povpraševanjem. Potem sodijo med pogoje gospodarjenja tako imenovani prirodni pogoji in državno-intervencionistični ukrepi v gospodarstvu. Med pogoje gospodarjenja pa je treba šteti naposled tudi organsko sestavo sredstev, velikost razpoložljivih zmogljivosti, ekonomsko-tehnično prožnost proizvodnje, organizacijsko strukturo gospodarske organizacije, kvalifikacijsko strukturo zaposlenih, zastarelost delovnih sredstev itd., torej vrsto produkcijskih tvorcev oz. dano stanje le-teh, ki opredeljuje stopnjo njihove produktivnosti.

Že ob predpostavki popolne konkurence in prostega trga, gre, kot vemo, najprej za razlike v produktivnosti produkcijskih tvorcev, in to za razlike v okviru istovrstne produkcije, kot tudi za razlike med vrstami produktov. In čeprav se v tendenci te izenačujejo, in sicer razlike v okviru istovrstne produkcije s konkurenco, razlike med vrstami produkcije pa s prelivanjem kapitala oziroma z oblikovanjem poprečne profitne mere, je razpolaganje z nadpoprečno produktivnimi tvorci vir izrednega dohodka, čeprav seveda le začasno. Ob predpostavki popolne konkurence in prostega trga pa gre, dalje, še za izenačevanje ponudbe in povpraševanja, toda spet le v tendenci, in tako je neusklajenost med obema velikostma lahko spet vir izrednega dohodka, čeprav seveda spet le začasno.

V stvarnosti pa seveda niso uresničeni pogoji popolne konkurence. V konkretnem gospodarstvu se srečujemo najprej s konkurenco, ki je bolj ali manj monopolistična, bodisi zaradi pristotnosti prirodnega monopola, bodisi zaradi dane morfologije nabavnega in prodajnega trga, zaradi nezadostne informiranosti proizvajalcev itd. Z drugimi besedami, stvarno stanje je tako, da določena gospodarska organizacija lahko realizira določen monopolni dohodek.

V stvarnosti nimamo, dalje, opravka s prostim trgom. Različno ekonomsko situacijo gospodarskih organizacij ustvarja namreč tudi intervencionizem države v gospodarstvu, kar je sicer le posebna vrsta monopola iz naslova javnopravnega razpolaganja s produkcijskimi tvorci.

Na temelju gornjega shematičnega prikaza elementov, ki povzročajo neko ekonomsko situacijo gospodarske organizacije in ki

vplivajo na velikost dohodka, lahko sklenemo, da je v primeru konkretne gospodarske organizacije zelo težko ugotoviti, kateri deli dohodka so take narave, da jih je treba smatrati za rezultat dela kolektiva in predvsem še za rezultat *gospodarjenja* kolektiva.

Dobro gospodarjenje pomeni namreč neprestano skrb za doseganje nadpoprečnih pogojev in potemtakem nadpoprečnih učinkov gospodarjenja kot vira izrednih dohodkov. Dobro gospodarjenje zahteva tako uvajanje nove, visokoproizvodne opreme, določen tempo obnavljanja le-te itd. V razmerah blagovne proizvodnje pa obsega pojem dobrega gospodarjenja vsekakor tudi neprestano uspešno prilagajanje spremembam v povpraševanju, iskanje čim cenejših nabavnih in čim dražjih prodajnih trgov itd. Boj za nadpoprečne učinke gospodarjenja, tj. boj za izredni dohodek, pomeni notranjo gonilno silo blagovne proizvodnje in njeno zgodovinsko utemeljenost. Zato sodimo, da je treba s sistemom razdelitve spodbujati prizadevanja za izkoriščanje in *predvsem za ustvarjanje* nadpoprečnih pogojev in učinkov gospodarjenja. Financiranje medfaznih storitev skozi prispevek na dohodek pa bi delovalo ravno nasprotno, destimulativno.

Razprava v zvezi z odpravo prispevka na izredni dohodek pred leti je jasno pokazala, kako destimulativno je deloval omenjeni instrument. Zato sodimo, da tovrstnega instrumenta, čeprav v drugi obliki, ne bi kazalo glede na izkušnje spet uvajati. Pri tem pa puščamo na tem mestu ob strani vprašanja, ki ne spadajo v naš sestavek; o raznih ukrepih družbe za reguliranje situacij, ki nastajajo v zvezi z monopolistično strukturo in tako tudi z monopolnimi dohodki. Dalje, puščamo ob strani vprašanje, ki je vsekakor zelo pomembno, kdaj in v kolikšni meri sodijo izredni dohodki v osebne dohodke, kdaj in v kolikšni meri pa spadajo v produktivne sklade podjetja?

Da sklenemo: z analizo dejavnikov, ki vplivajo na velikost produkta oziroma dohodka v našem gospodarstvu smo želeli samo dodatno podkrepiti naše stališče v osnovni dilemi pri iskanju virov financiranja medfaznih storitev, v dilemi — prispevek na dohodek ali prispevek na produkcijske tvorce? Poglavitni argument za našo odločitev pa je slej ko prej dejstvo, da medfazne storitve vplivajo na stopnjo produktivnosti produkcijskih tvorcev.

Ko se opredeljujemo za prispevek na tvorce in ne za prispevek na dohodek, izhajamo torej iz dejstva, da stroški nekega blaga niso samo stroški, ki nastanejo v zvezi s proizvodnjo tega blaga v gospodarski organizaciji, kjer se blago proizvaja, ampak tudi stroški, ki so nastali zaradi proizvodnje tega blaga na področju družbenih služb. Financiranje medfaznih storitev torej ni transfer družbenim službam, ampak gre za oblikovanje družbenih stroškov tvorcev v vzpostavljanjem neposredne odvisnosti med obema področjema.

Ko govorimo o neposredni odvisnosti med materialno proizvodnjo in tistim delom družbenih služb, ki proizvajajo medfazne storitve,

pa je treba poudariti specifičnost v naravi medsebojne odvisnosti; osvetlilimo to vprašanje nekoliko pbliže.

Mislimo, da je odvisnost med navedenima področjema *kvalitativno* druge narave v primerjavi z odvisnostjo med sektorji materialne proizvodnje same, tj. znotraj medfazne (reprodukcijske) potrošnje. Kvalitativna razlika obstaja predvsem v dveh pogledih:

Medsebojna odvisnost dejavnosti materialne proizvodnje je, bi rekli, tehnične narave in jo npr. v medsektorskih tablicah izražamo s tehničnimi koeficienti. Tehnični koeficienti izražajo, kot vemo, delež neposredne medfazne potrošnje različnih sektorjev na enoto proizvodnje danega sektorja, tj. neposredno potrošnjo proizvodov i-tega sektorja, da bi dobili enoto j-tega sektorja: $a_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j}$. Pri tem

pa je uporabnost tehničnih koeficientov tem večja, čim bolj podrobna je klasifikacija sektorjev; najidealnejši primer bi vsekakor pomenila taka situacija, ko bi vsak proizvod sestavljal svoj sektor. Povedano z drugimi besedami, odvisnost znotraj sektorjev materialne proizvodnje karakterizira možnost izpeljave načela *quid pro quo*, možnost določiti predvsem enoto in količino, pa tudi ceno medfaznega produkta A, ki se porabi v proizvodnji ene enote produkta B. Gre torej za alokacijo, in to je bistveno, *stroškov na enoto produkta*.

Odvisnost med sektorji družbenih služb, ki proizvajajo medfazne storitve, kot smo jih definirali, in sektorji materialne proizvodnje pa je drugačna. V tem primeru namreč ni mogoče določiti količine storitev nekega sektorja družbenih služb na enoto določenega produkta B in tako tudi ni mogoče alocirati tistih stroškov, ki so nastali v zvezi s proizvodnjo produkta B na nekem sektorju družbenih služb. V tem primeru gre za odvisnost med materialno proizvodnjo v celem ali vsaj med velikimi sektorji materialne proizvodnje, npr. med panogami, včasih vejami na eni strani in določenimi sektorji družbenih služb, npr. strokovnim šolstvom, visokim šolstvom, raziskovalno dejavnostjo in podobnim na drugi strani. Z drugimi besedami, v primeru družbenih služb ni mogoče uresničiti načela *quid pro quo* v čisti obliki, temveč je mogoče uporabiti le modificirano obliko tega načela: gre za soočenje celih kategorij storitev in uporabnikov storitev oziroma za alokacijo stroškov celotne proizvodnje storitev določenih sektorjev družbenih služb na velike kategorije porabnikov le-teh.

Obstaja pa še druga razlika pri odvisnosti med sektorji družbenih služb in materialno proizvodnjo v primerjavi z odvisnostjo sektorjev znotraj materialne proizvodnje same.

Če naj razločevanje storitev družbenih služb na finalne in medfazne prispeva k oblikovanju kolektivnega trga, z drugimi besedami, če naj ne ostanemo le pri formalni določitvi različnih virov financiranja družbenih služb, potem je treba tudi na tem področju nekako zagotoviti vrednotenje učinkov glede na vložena sredstva.

Identificiranje medfaznih storitev in vključitev stroškov le-teh v poslovne odločitve, čeprav na specifičen način, pa zahteva impli-

citno uvedbo »time laga« v analizo, kajti učinki teh storitev na proizvodnost pridejo ponavadi do izraza v nekem kasnejšem razdobju in se kažejo praviloma v daljšem razdobju.

Glede na navedeni dve specifičnosti v odvisnosti med sektorji družbenih služb in materialno proizvodnjo je treba torej vrednotenje učinkov posameznih sektorjev družbenih služb izvesti na širših ravneh. Sodimo, da bi kazalo izvesti analizo v več smereh: kazalo bi npr. analizirati korelacijo stopnje ekonomske rasti in stopnje rasti določenih sektorjev družbenih služb; dalje, treba bi bilo analizirati raven nekega sektorja v določenem času in kasnejšo ekonomsko rast; končno, raven razvitosti določenega sektorja družbenih služb in raven ekonomskega razvoja v sukcesivnih razdobjih.

Ko govorimo o potrebi vrednotenja učinkov na širših ravneh, pojmuje s tem, kot vidimo, prvič, vrednotenje na osnovi velikih agregatov. Drugič pa gre za vrednotenje učinkov glede na naložbe celih kategorij porabnikov storitev ali celo institucionalizirane družbe v celoti; v tem se pač zrcali že tako nujna značilnost kolektivnega nasproti privatnemu trgu. Individualni podjetnik pa vidi v takem načinu financiranja še posebej svoj račun v tem, ker tak način zagotavlja socializacijo proizvodnih rizikov, kar je pri vrsti sektorjev družbenih služb izrednega pomena.

Z vzpostavljanjem neposredne odvisnosti med materialno proizvodnjo in družbenimi službami, tj. z vključitvijo medfaznih storitev, čeprav na specifičen način, prihajamo tako, kot rečeno, do novega pojma »družbenih stroškov faktorjev« kot popolnoma realne kategorije. Oblikovanje koncepta »družbenih stroškov faktorjev« in izdelava vse analitične aparature na tej osnovi sta nujni za proizvodne analize na makroplanu, kajti s pojmom narodno gospodarstvo je treba razumeti integrirano proizvodno in potrošno enoto, ko se družbene službe morajo vključiti v to celoto kot področje, enako važno kot materialna proizvodnja.⁴

⁴ Na tem mestu le opozarjamo na zanimivo in obširno razpravo, ki jo je v zahodni literaturi sprožila uvedba dveh osnov cenične družbenega produkta, po tržni ceni in po »stroških faktorjev«. Kritika je načela vrsto problemov v zvezi z novim konceptom »factor cost«; za našo razpravo so predvsem važne načelne pripombe o navedenem konceptu. Kljub razlikam v argumentaciji izhajajo namreč vsi kritiki iz dejstva, da je na zahodu novo vpeljani »koncept stroškov faktorjev« mikroanalitični pojem in da je zato na tej osnovi obračunani družbeni produkt nerelevantna podlaga za potrebe proizvodnih analiz na makroplanu ob današnjih pogojih vse širše državne dejavnosti. Prof. Kuznets pa celo izrecno postavlja zahtevo po konceptu »social factor cost«. Primerjaj: S. Kuznets, »On the Valuation of Social Income-Reflections on Professor Hicks' Article II«, »Economica«, 1948/May.

S. Kuznets, »National Income — A New Version«, RES 1948/3.

S. Kuznets, »Government Product and National Income«, »Income and Wealth«, I, 1950.

R. Frisch, »Market Price versus Factor Cost in National Income Statistics«, Sankhya, »The Indian Journal of Statistics«, 1955.

Rolph, »The Concept of Transfers in National Income Estimates«, »The Quarterly Journal of Economics«, 1948/May.

Potem ko smo zavzeli stališče glede temeljne dileme, ali naj bo vir financiranja prispevek na dohodek ali prispevek na sredstva, namenjeno zdaj naslednje vprašanje, ali naj s prispevkom obremenimo vsa sredstva ali pa le določene skupine sredstev?

Sodimo, da je *načelno* pravilno obračunavati prispevek za financiranje medfaznih storitev družbenih služb na podlagi *vseh* sredstev. To svoje stališče utemeljujemo predvsem s tehle dveh vidikov:

Najprej, tak ali drugačen odgovor na zgoraj formulirano dilemo vpliva na proizvodno odločitev proizvajalcev glede kombinacije produkcijskih tvorcev, tj. glede kvantitativnega razmerja le-teh. Vsak proizvod se proizvaja v neki kombinaciji produkcijskih tvorcev in s tehničnega vidika je možnih več takih kombinacij. Izbira določene kombinacije pri proizvajalcu, tj. ekonomsko utemeljene, pa je odvisna od relativnih cen produkcijskih tvorcev ob njihovi dani produktivnosti. In, kot je znano, težiti je za tem, da se proizvaja vsak proizvod s produkcijskimi tvorci v taki kombinaciji, da so produkcijski stroški minimalni. To pa je doseženo takrat, ko je mejni fizični produkt na denarno enoto za vsakega produkcijskih tvorcev enak. To je optimalna kombinacija produkcijskih tvorcev, ko ni potrebe, da bi prišlo do premika le-teh.

Če vzamemo za izhodišče model gospodarstva, kjer abstrahiramo družbene službe in s tem tudi nujnost nekega načina financiranja teh storitev, se produkcijski proces izvaja ob določeni kombinaciji produkcijskih tvorcev, ki je funkcija njihovih relativnih cen. Če zdaj uvedemo v model družbene službe oziroma alokacijo stroškov zadevnih storitev, in to na način, da vključimo stroške medfaznih storitev v ceno le *določene* skupine sredstev, pomeni to spremembo v relativnih cenah produkcijskih tvorcev, ta sprememba pa injicira nujno premik v kombinaciji produkcijskih tvorcev oziroma tendenco k oblikovanju novega optimuma.

Tak premik v kombinaciji tvorcev pa bi bil ne le upravičen, temveč celo nujen takrat, če bi se učinek produktivnosti medfaznih storitev družbenih služb izražal skozi večjo stopnjo produktivnosti enega produkcijskega tvorca ali neke skupine produkcijskih tvorcev. Sodimo pa, da ni tako, da gre za posredni vpliv medfaznih storitev na povečanje produktivnosti vseh produkcijskih tvorcev, čeprav neenakomerno po posameznih tvorcih. Z drugimi besedami, *učinka produktivnosti medfaznih storitev ni mogoče specificirati po kategorijah tvorcev.*

Vključitev stroškov medfaznih storitev družbenih služb v ceno samo neke kategorije produkcijskih tvorcev bi, dalje, nujno pripeljala do deformacije relativne strukture stroškov; pri tem mislimo na strukturo stroškov med panogami, vejami, grupacijami.

Produksijski tvorci so mnogoštevilni. Če poenostavimo situacijo tako, da skrčimo vse produkcijske tvorce na osebne in tvarne tvorce, tj. na delovno silo in na produkcijska sredstva, in če bi zdaj obremenili le eno od teh dveh kategorij s stroški medfaznih storitev družbenih služb, bi to praktično pomenilo, da bi panoge, veje, grupacije, bodi z visoko, bodi z nizko organsko sestavo kapitala, nosile — in to ekonomsko neutemeljeno, glede na zgoraj obrazloženo stališče o učinku produktivnosti medfaznih storitev — stroške precejšnjega dela družbenih služb. To pa bi v temelju deformiralo proizvodno usmeritev in zameglilo investicijske kriterije ter bi pripeljalo tako do problematičnega strukturiranja oziroma prestrukturiranja našega gospodarstva, v tem okviru pa tudi do napačnega plana modernizacije. To bi, dalje, še posebej zameglilo sliko o relativnih prednostih, o propulzivnosti določenih vej z vidika vključevanja v mednarodne trge itd.

Tak primer deformacije relativne strukture stroškov pomeni sedanji način financiranja precejšnjega dela tako imenovane splošne porabe, ko gre za financiranje le-te s prispevkom na osebne dohodke kot obračunsko podlago in ko morajo veje z nizko organsko sestavo kapitala tako kriti glavino stroškov zadevnih družbenih dejavnosti. To je moment več, ki prispeva k ekonomsko nenormalni situaciji, da je delovna sila sorazmerno draga, kapital pa relativno poceni, in to v deželi, kot je naša, kjer je delovna sila nezaposlena, mobilni kapital pa je izredno redek produkcijski tvorec, se pravi, glede na potrebe vedno v mnogo premajhnih količinah na razpolago.

Navedena deformacija relativne strukture stroškov pa je tem hujša, ker se giblje tako imenovana splošna poraba v celoti in za Jugoslavijo kot celoto večidel v vsem povojnem razdobju nad našimi realnimi ekonomskimi možnostmi. Dalje, ker se po tej poti financira, kot že rečeno, zdaleč največji del storitev družbenih služb v celoti, ne glede na finalni oziroma medfazni značaj le-teh. In končno je treba še posebej poudariti dejstvo, da naš ekonomski sistem oziroma instrumentarij razdelitve omogoča dokaj avtonomno dinamiko osebnih dohodkov in da v praksi zato lahko tudi prihaja do nje, tj. do dinamike, ki je neodvisna od doseženih proizvodnih rezultatov.

Potem ko smo poiskali *načelni* odgovor na postavljeno dilemo, kaj vzeti kot podlago za prispevek, skupna sredstva ali skupino sredstev, pogledjmo zdaj, kateri *konkretni* rešitvi kaže dati prednost. Ali vzeti za podlago obračuna osnovna in obratna sredstva, tj. aktivno bilančno stran, ali pa vire sredstev, tj. pasivno stran? Ali upoštevati vse bilančne postavke ali pa bi kazalo, glede na dejansko poslovno situacijo in politiko, kako postavko izpustiti?

Sodimo, da je najprimernejša podlaga za obračun celotna aktiva v bilanci, in sicer poprečno stanje sredstev po mesečnih bruto bilancah. Če pa nimamo mesečnih bilanc, kar ni tako redko, potem je treba vzeti za podlago obračuna bilanco prejšnjega leta oziroma polletne in tričetrtletne bruto bilance, ki pa so po veljavnih predpisih

obvezne, dokončni obračun pa je že tako v vsakem primeru treba narediti ob letni bilanci.

Predlagana konkretna podlaga za obračun prinaša tudi določene probleme, ki pa so po naši sodbi manjši, za poslovno orientacijo in politiko manj usodni od problemov, ki bi jih sprožile druge možne rešitve.

Pri predlagani rešitvi je pglavitni problem po našem mnenju v tem, da se z rastjo nelikvidnosti povečuje obseg sredstev, s tem pa podlaga za obračun prispevka za medfazno storitev, podlaga, ki je tako v določeni meri fiktivna. K tej ugotovitvi pa pripominjamo tole:

Prvo, čeprav teže navedenega problema nikakor ne podcenjujemo, zlasti ne glede na sedanjo situacijo, v kateri je naše gospodarstvo, sodimo vendar, da je tak način obračunavanja prispevka za medfazne storitve lahko celo spodbuda za energičnejše ukrepe pri razreševanju nelikvidnosti. Pri tem mislimo najprej na ukrepe znotraj same gospodarske organizacije v pogledu razčiščevanja nekurantnih zalog in drugih oblik napihovanja aktive prek dejanske vrednosti, v smeri uvajanja »direct costinga« in drugih sodobnih oblik vrednotenja itd. Tak način obračunavanja prispevka za medfazne storitve pa, dalje, lahko pomeni tudi pritisk na hitrejše reševanje tistih sistemskih vprašanj, ki po svoji strani prispevajo k vzroku in k obsegu nelikvidnosti.

Drugo, kar se nam zdi v zvezi s predlagano obračunsko podlago še posebej pomembno poudariti, je razlika v primeri s sedanjo situacijo, ko se tudi pogosto srečujemo zaradi že omenjenega avtonomnega gibanja osebnih dohodkov z nerealno obračunsko osnovo. Razlika je namreč v tem, da se pri sedanji podlagi obračuna naravnost kopiči vrsta istosmernih interesov, medtem ko pri novi predlagani rešitvi ne vidimo interesa, da bi se ohranila fiktivna podlaga za obračun in še manj morebitno kopičenje interesov različnih dejavnikov.

Površnemu bralcu se bo morda zbudil pomislek, da predlagano financiranje medfaznih storitev pomeni novo obremenitev za gospodarstvo. Zato želimo ob sklepu tega sestavka še izrecno ugotoviti tole:

Razločevanje storitev družbenih služb na finalne in medfazne ter financiranje le-teh na podlagi predlaganih kvalitativno različnih virov pomeni *razbremenitev* gospodarstva. Pri financiranju finalnih storitev po načelu bruto osebnih dohodkov gre namreč za prenos dela stroškov družbenih služb na potrošnjo. Financiranje medfaznih storitev pa sicer ostaja slej ko prej strošek gospodarstva, vendar obračunan na ekonomsko utemeljeni podlagi. Ta trditev velja tako v primerjavi s sedanjim načinom financiranja pretežnega dela tako imenovane splošne potrošnje (prispevek na podlagi osebnih dohodkov) kot tudi v primerjavi z morebitnim prispevkom na dohodek.

Marxova misel v sodobni revolucionarni teoriji in praksi*

(Delavski razred in sodobna zgodovina III)

Dialektika revolucije

Samoupravljanje v Jugoslaviji je legitimen rezultat socialistične revolucije, ki se je nadaljevala še po porazu okupatorjev in kolaborantov ter je dobila leta 1948 nove nepričakovane razsežnosti. Politika »restalinizacije« v Sovjetski zvezi, vzhodnem bloku in komunističnem gibanju s strategijo priprav za obračun s kapitalizmom je leta 1948 prevzela že čisto absurdne oblike. Jugoslovansko socialistično gibanje je postavila s sedanjostjo in preteklostjo na zatožno klop in ga okvalificirala kot imperialistično diverzijo, podobno kot je okvalificirala pred drugo svetovno vojno opozicijske skupine v boljševiški stranki.

Samo kratek čas se je jugoslovanski socializem branil zoper resolucijo komunističnih partij z ideoloških položajev, »s Stalinom proti Stalinu«. V novi konstelaciji je sumiral svoje revolucionarne izkušnje, verificiral svoj ideološki inventar in iz izvirnih marksističnih izhodišč analiziral mednarodno situacijo in svoj položaj v mednarodnem delavskem gibanju. Na teh temeljih je bilo že leta 1949 idejno-politično opredeljeno samoupravljanje kot revolucionarna praksa osvobajanja delavskega razreda in družbe, leta 1950 pa je bila ta zahteva prevedena v pravni jezik prvega zakona o samoupravljanju. Začela je postajati družbena praksa, izražena v geslu »Tovarne delavcem«.

V tistem času sta bili ideja in praksa samoupravljanja samo še revolucionarna negacija etatistično-birokratskega modela socialistične graditve in njegovih negativnih tendenc (mednje je šteti obsodbo Jugoslavije leta 1948), ki so bile očitno v nasprotju s socialistično perspektivo. To je bila pogumna kritika in samokritika, temelječa na spoznanjih revolucionarne prakse. Obenem je bila že neartikulirana

* Ta članek je nadaljevanje in zaključek v 1. in 2. letošnji številki »Teorije in prakse« objavljenih razmišljanj o delavskem razredu in sodobni zgodovini: o vsebini te kardinalne teme marksistične teorije in njenih glavnih ideoloških preinterpretacijah do srede tega stoletja (št. 1) in o spremembah v položaju in biti delavskega razreda ter njegovih novih aspiracijah v pogojih modernega kapitalizma (št. 2).

anticipacija kvalitativno drugačne družbene strukture, v kateri bo dominantna vloga človeka, proizvajalca, in spodbudnik asociacij delovnih ljudi, ki se osvobajajo v svoji praksi podrejenega položaja in odvisnosti. Zgodovinski vzorec za takšno alternativo socialističnega razvoja sta bila jugoslovanski teoriji in praksi nekaj mesecev trajajoči poskus pariških komunardov, ki ga je bleščeče analiziral Marx, in pa Leninova zamisel sovjetske delavsko-kmečke demokracije v ruski revoluciji. Oba, zaradi objektivnih razlogov kratkotrajna zgodovinska poskusa v revolucionarni akciji vzpostaviti oblast delavskega razreda, ki od vsega začetka odpravlja samo sebe kot »oblast« in »diktaturo« in se spreminja v najširšo demokracijo, sta zapustila dragocene izkušnje za revolucionarno prakso v ugodnejših pogojih.

Samoupravljanje v Jugoslaviji kot »strateška komponenta socialistične revolucije¹ in kot sodobna napredna alternativa socialističnemu razvoju, ki je v Sovjetski zvezi in v njej pridruženih državah stagniral, se je več kot deset let oblikovala na nizki ekonomsko-tehnološki bazi z malo razvitimi produktivnimi silami in ob zaostalosti na vseh družbenih področjih. Zato ni bilo in še danes večinoma ni ekonomsko-tehnološka nuja družbenega in ekonomskega napredka, ki bi ga terjala že družbena in ekonomsko-tehnološka baza. Revolucionarno-ideološka vsebina družbene prakse, v kateri nastajajo novi družbeni odnosi, spodbuja družbenoekonomski razvoj in nastajanje višje ekonomsko-tehnološke baze ter modernih produktivnih sil. Ustvarja torej šele pogoje, da se samoupravljanje začne reproducirati na svoji lastni bazi in postajati družbeni okvir za razvoj novih produktivnih sil. To pa je moment, ki multiplicira probleme družbenega razvoja in terja optimalno akcijo subjektivnih sil.

Samoupravljanje se je razvijalo sprva še pod državnim varuštvom in znotraj neogibno centralistično-birokratske družbene strukture. Toda ker so bile revolucionarne sile politično dovolj močne, da so izvajale pritisk na to strukturo, postavljale v ospredje interes delavskega razreda in razvitejšega samoupravljanja ter zahtevale, da se tem interesom podreja tudi njeno funkcioniranje in se postopno omejuje njena moč, se samoupravljanje ni spremenilo v odmikajočo se vizijo. Nastajal je »poseben zgodovinski hibrid, splet centralistično-decentralističnega birokratizma in parcialnega, avtarkičnega samoupravljanja«,² kar je porajalo številna nova protislovja, konflikte in iluzije.

Temeljni problem je, kako premagati konflikt med integralnim značajem samoupravljanja na bazi visoko razvitih produktivnih sil in avtarkičnimi težnjami samoupravne prakse, ki v nerazvitih ekonomskih razmerah in zaradi nerazvitosti zavesti silijo v razdrobljenost, neracionalno izkoriščanje zmogljivosti in v stagnacijo razvoja

¹ Zoran Vidaković, »U čem su snaga i slabost samoupravljanja«, Gledišta, Beograd 1968, str. 1455.

² Miroslav Pečujlić, »Budućnost koja je počela«, Beograd (Borba) 1969, str. 60 in str. 71.

produktivnih sil. To protislovje se včasih kaže kot konflikt med »racionalno tehnokracijo« in nerazvitim »delavskim razredom« ter njenimi interesi.

V teh dilemah jugoslovansko samoupravljanje niha zlasti po družbeni in gospodarski reformi, ko se je začelo samoupravljanje »emancipirati« in otrsati birokratskega paternalizma. V ideologiji se kaže kot težnja po absolutni funkcionalizaciji in racionalizaciji in po »dezideologizaciji samoupravljanja zaradi ekonomskega in tehničnega napredka. Cilj je ekonomsko vključevanje v razviti industrijski svet, pa tudi sprejemanje njegove »bornirane« filozofije o primatu proizvodnje, ki je pogoj bogastva in potrošnje.

Na drugi strani ideologija »magifikacija« delavski razred in idealizira samoupravno prakso. Po optimističnih ocenah se je samoupravljanje že pretežno reproduciralo na svojih lastnih temeljih in sta kritična analiza prakse in vnašanje znanstvenih dimenzij v prakso odveč in sumljiva, ker je ta praksa že sama po sebi napredna. Obe ideologiji se srečujeta kot pesimistična kritika v utopijo zagledane politike in ideološkega »vsiljevanja« samoupravljanja in kot optimistično ocenjevanje »uspehov« samoupravljanja, ki ga je treba skrbno zavarovati pred »tehnokratskimi« težnjami, ki se mu postavljajo po robu.

To so skrajnosti, ki pa so realnosti, zakoreninjene v družbeni stvarnosti. Toda revolucionarno perspektivo lahko realizira ideologija, ki predvsem uveljavlja interese razreda in vseh delovnih slojev, da presegajo svojo odtujitev v svoji lastni praksi, in ki se loteva vseh problemov z vidika teh interesov. Odprta in vedno sprejemljiva za utemeljeno kritiko, se otrsava preživelih ideoloških predstav, katerih neresničnost se kaže v praksi, v empiriji in v znanosti. Izhaja iz dialektike revolucije, iz razumevanja stvarnosti in se odloča za tiste alternative, ki optimalno uresničujejo današnje interese delovnih ljudi v kontekstu zgodovinskih interesov in »ciljev« njihove osvoboditve. Marxova misel, da se človek, razred, družba osvobajajo le v smotrni revolucionarni praksi spreminjanja sveta in sebe in da je njihova osvoboditev resnična le kot samoosvoboditev, je izhodišče te ideologije.

Perspektive jugoslovanskega samoupravljanja so predvsem odvisne od moči revolucionarnih sil jugoslovanske družbe in sposobnosti inspirirati samoupravno prakso, da uresničuje socialistične cilje v skladu s trendi razvoja modernih produktivnih sil in interesi delovnih ljudi. Zaradi današnjih teženj v mednarodnem delavskem gibanju, ki premaguje svojo krizo, so možnosti za to perspektivo čedalje ugodnejše. Jugoslovansko samoupravljanje je integralen del teh naprednih tokov, ki jih je samo najprej sodobno artikuliralo in se mora z njimi nenehno soočati zaradi svoje lastne perspektive in perspektive vsega delavskega gibanja.

Samoupravljanje se na specifične načine kot revolucionarna družbena praksa uveljavlja tudi v komunističnih gibanjih in — če-

prav zaradi premočnega konservativnega, birokratskega pritiska še neuspešno — tudi v socialističnih državah. V italijanskem komunističnem gibanju so te težnje najbolj očitne. Italijanska komunistična stranka je čedalje bolj dejavnik integracije v delavskem gibanju in njegove progresivne preobrazbe. S svojo teorijo in prakso je kritik kapitalizma, reformizma in dogmatizma. V manjši meri so v teku podobni procesi in premiki tudi v francoski komunistični stranki. S temi težnjami se solidarizirajo tudi nekatere manjše komunistične stranke.

Manj ugodna je še perspektiva v socialističnih državah. Toda vse večje politične krize: na Poljskem in v Madžarski leta 1956, zlasti pa v Čehoslovaški leta 1968, so zahteve po novi strategiji v bitki za socializem, ki temelji na samoupravljanju, postavile na prvo mesto. Z vojaško silo je bilo mogoče te napredne družbene težnje zatreti, toda še nobenemu nasilju se ni posrečilo odpraviti s sveta zahtev, ki so zakoreninjene v objektivnih pogojih življenja ljudi in so že njihova zavest o realnih potrebah in interesih.

Trajanje krize socializma je odvisno v veliki meri od razpleta krize v komunističnem gibanju in zlasti krize v Sovjetski zvezi. Zdelo se je, da se je začela ta kriza razpletati pod pritiskom nakopičenih protislovij po Stalinovi smrti in na XX. kongresu leta 1956. Kar pa je v naslednjih letih tem dogodkom sledilo, je bil umik na politične položaje pred kongresom. Toda ocene o restavraciji stalinizma kljub temu niso ustrezne. Družbeni procesi niso reverzibilni, nikoli pa ne potekajo samo premočrtno naprej, temveč vedno z odkloni in umiki, kar ustvarja videz, da se zgodovina vrača nazaj k že preseženim izhodiščem.

Na XX. kongresu je bilo povedano veliko novega, toda vse je ostalo nedorečeno in le na površini. Obenem pa »je bil prelom s preteklostjo tako temeljit«, kot je pisal odlični poznavalec Sovjetske zveze Isaac Deutscher, »da je vsaka vrnitev na staro nemogoča«. ³ Vse, kar se dogaja in nastaja, je dvoumno; ko se uveljavlja novo, se skuša zadržati tudi staro, in vse je po besedah tega avtorja razpeto med preteklostjo in prihodnostjo.

Politični konflikt z Jugoslavijo leta 1948, ki je bil že posledica krize, si je Stalin še lahko dovolil, ker se je čutil dovolj močnega v komunističnem gibanju in se ni izpostavljal riziku, da bi njegova nesmiselna politika naletela na odkrit odpor. Okupacija ČSSR leta 1968 pa je bila znamenje notranje nemoči, ko se je vodstvo Sovjetske zveze znašlo v precepu dveh alternativ, ki sta bili obe tvegani. Ocenila je, da ne more sprejeti rizika in dopustiti, da bo češki primer sprožil podobne procese tudi v drugih socialističnih državah in morda celo v Sovjetski zvezi. Leta 1950 so vsakogar v komunističnem gibanju, ki bi se distanciral od uradne protijugoslovanske

³ Isaac Deutscher, »Der grosse Wettkampf«, Dordrecht Holland (D. Reidel) 1960, str. 21 in sl.

politike, okvalificirali za izdajalca socializma. Niti leto dni po češko-slovaškem avgustu pa je bilo politično vodstvo Sovjetske zveze pripravljeno sodelovati tudi z vsemi kritiki, z edinim pogojem, da se o preteklosti ne bo govorilo. Očitno je sprejelo posledice druge alternative in se tiho odreklo ambiciji, da bi za komunistična gibanja še predstavljala Sovjetska zveza zgled boljše prihodnosti, kot je bila med obema vojnama.

Deutscher je že leta 1959 opozarjal, da je človeška plat današnjih produktivnih sil v Sovjetski zvezi bistveno drugačna kot pred dvajsetimi in tridesetimi leti. Socialna struktura dela: od sodobnih industrijskih delavcev in tehnikov do znanstvenikov, je močna družbena sila, ki brez nje današnji družbenopolitični sistem ne more obstajati in vztrajati v tekmi s kapitalizmom. Predstavlja latentno nevarnost za obstoječe družbene odnose. Zato je po svojem značaju negacija obstoječih odnosov in izvaja stalen, čeprav na zunaj neopazen pritisk na njihovo spreminjanje. Kritike znanstvenikov Saharova in Kapice, ki se kažejo tudi kot tehnokratska vizija sveta, predlogi ekonomistov Libermana, Nemčinova in drugih so znamenja, da birokratska ideologija ne obvladuje več suvereno možganov kot v Stalinovih časih, brez njih pa je nemočna.

O družbenih procesih, ki so skriti pod navidezno mirno družbeno površino, vemo malo ali nič, le to, da pod to površino vlada nemir. Deutscher zavrača iluzije in ocene, da bi se ta nemir lahko na političnem prizorišču pojavil kot gibanje za restavracijo stalinizma, ker je to apokaliptično razdobje dokončno zavrženo v zavesti ljudi. Tudi ni pričakovati, da bi prišlo do restavracije kapitalizma, ker je socializem pregloboko zakoreninjen v družbeni zavesti kot pozitivna zgodovina, ki je Sovjetsko zvezo dvignila iz predindustrijske zaostalosti v industrijsko razvito svetovno silo. Prehodno pa je tudi današnje dvoumno stanje, ki bo po ocenah optimistov, piše Dutscher, trajalo morda tri leta, po mnenju pesimistov pa vsaj še trideset let; resničnost bo najbrž, tako misli on, nekje v sredini.

Marksizem in sodobnost

Družbena misel, ki se sklicuje na znanost in prikazuje marksizem kot ideologijo v odmiranju, kot sekularizirano religijo trpečega proletariata 19. stoletja, kot eshatologijo in utopijo, je neresnična, je zmotna zavest in ideologija. »Vpliv Marxove misli«, piše Ernst Fischer, »sega danes preko meja marksizma. Dejstvo je, da so moderne družbene znanosti, sociologija, politična ekonomija, razumevanje zgodovine itd. vsrkale pomembne Marxove misli in si jih ni mogoče predstavljati brez teh misli in brez soočenja z njimi.«⁴

V prvih desetletjih tega stoletja se je zares zdelo, da je marksizem samo bleščeča analiza začetkov industrijske civilizacije, ki pa

⁴ Ernst Fischer, »Was Marx wirklich sagte«, Wien (Molden) 1968, str. 160.

je v razmerah vitalnega in prožnega kapitalizma 20. stoletja zastarela in neuporabna. Toda v drugi polovici tega stoletja ima marksizem pomen lucidne anticipacije tendenc družbenega razvoja, katere prepričljivost je mnogo večja, kot je bila za Marxove sodobnike, ki so marksizem razumeli iz takratne stvarnosti in le nekatere aktualne aspekte njegove teorije. Zato je marsikoga, ki je iz krize teorije in prakse socialističnega gibanja sklepal, da je zgodovina marksističnega načina mišljenja dokončno sklenjena, nerazložljiva današnja »renesansa« marksizma, razmah marksologije in soočanje marksistov in nemarksistov v politiki in v družbenih in prirodoslovnih znanostih z marksistično mislijo.

»Marxov miselni svet,« pravi Fischer, »ni zaprt sistem. Imanentni so mu razvijanje, dopolnjevanje, razširjanje. Imeti odnos do tega miselnega sveta pomeni po Marxu govoriti o njegovi zgodovini, preteklosti, sedanosti in o prihodnosti, ki se je začela.«⁵ Marksizem je moderen način mišljenja in razumevanja ter kritika sveta kot totalen svetovni nazor. Zoževanje na parcialne aspekte mistificira marksizem, omogoča poljubne teoretične spekulacije in dogmatizira ideje, katerih pomen je mogoče razumeti v celoti. Mnoge konkretne ocene in opredelitve marksizma so po dobrem stoletju presežene. Samo dogmatizem jih ponavlja kot absolutne resnice. Med takimi je tudi tema o delavskem razredu in zgodovini, o razrednem boju in revoluciji v dogmatični razlagi.

Temeljna ideja marksizma, ki je ohranila veljavo, je ustvarjalna moč človeka, ki jo zastira alienacija. S to idejo je Marx odkrival z znanstveno natančnostjo oblike alienacije in metode njenega premagovanja. Tako je analiziral razredno strukturo v družbi in način eksploatacije ter razredni boj in revolucijo. Preko razmišljanja o ustvarjalnosti je prišel Marx do revolucionarne prakse v vsakokratni zgodovinski pogojeni obliki kot preseganja alienacije, v kateri se človek uresničuje kot ustvarjalni človek.⁶ V tem kontekstu ima tema o delavskem razredu in njegovih težnjah in možnostih, da se uveljavi v zgodovini s svojo ustvarjalno iniciativo, svoj pravi in vsestranski pomen.

Tako je razumel na začetku stoletja marksizem še Lenin in s to teoretično inspiracijo gradil strategijo delavskega gibanja v pogojih imperializma in v pogojih zaostrenih družbenih protislovij svoje dežele. Zaradi zmage revolucije je v popačenih predstavah marksizem postal leninizem, nova, višja faza v razvoju marksistične misli in doktrina nerazvitega vzhodnega sveta. Tako ga je kasneje razlagal še Stalin, ki je dodal še svojo interpretacijo, stalinizem. Toda marksizem ni niti doktrina Zahoda niti Vzhoda.

Marksizem, piše Gramsci, je integralen svetovni nazor in Marx intelektualno začenja zgodovinsko epoho, ki bo trajala morda sto-

⁵ Ernst Fischer, *ibid.*, str. 157.

⁶ Roger Garaudy, »Karl Marx«, Beograd (Kultura) 1963, str. 212.

letja. Neumno in odveč je postavljati paraleli med Marxom in Leninom zaradi nekake hierarhije: oba sta izraz dveh faz v razvoju misli, znanosti in akcije, ki sta homogeni in heterogeni.⁷

Lenin, Gramsci in Luxemburgova so na prelomu stoletja tisti trije praktiki in teoretiki, ki so razumeli marksizem kot odprt sistem in inspiracijo za revolucionarno prakso v konkretnih zgodovinskih razmerah. V naslednjih desetletjih je v delavskem gibanju postala marksistična misel kodeks dogem, ki jih smejo avtentično interpretirati le ideološke avtoritete. Šele v petdesetih letih, ko se je zaustavila kriza v socialističnem gibanju, se marksizem osvobaja dogmatičnega doktrinarstva. V tem procesu ima jugoslovska teorija in praksa svoje zgodovinsko mesto, ker se je iz izkušenj svoje prakse in ne samo spekulativno lotevala tabujev in dogem.

Marksistična misel se vrača k Leninu, Gramsciju in Rozi Luxemburgovi. Njihovo razumevanje marksizma je inspiracija za sodoben način mišljenja in razumevanja sveta in za sodobno teorijo in prakso. Na takšni teoriji se konstituira revolucionarna strategija socialističnega gibanja.

V današnjem času je večkrat govor o renesansi marksizma, ki se kaže zlasti v pluralizmu marksističnih mišljenj. Avstrijski marksist Franz Marek piše, da se razpon velike teorije najbolj manifestira v njenih različnih oblikah in barvah. Zanihanje tega dejstva, češ da pomeni le poskuse ponarejanja pravilne razlage marksizma, ki je monopol stranke ali skupine, je najbolj v navzkrižju z marksizmom.

Toda sprejeti pluralizem v marksizmu pomeni sprejeti dialog med različnimi razlagami in mišljenji, ki jih inspirira marksizem, ne pa samo strpno koeksistenco, ki vsem razlagam priznava enako veljavo. To bi marksistično misel relativiralo v vrsto poljubnih in enakovrednih razlag. Iz takega dialoga izključuje samo sebe le tista razlaga, ki pluralizma ne priznava in ki ostaja napadalen monolog, ker kvalificira vsako misel, drugačno, kakor je sama, za ideološko diverzijo.

Zato ni v navzkrižju s priznavanjem pluralizma marksističnih mišljenj prepričanje, da so v marksizmu najplodnejše in avtentičnemu marksizmu najbližje koncepcije, ki se vračajo k takemu razumevanju marksizma, kakor se kaže pri Leninu, Gramsciju in Rozi Luxemburgovi. Te koncepcije ne dvigajo njihovih posamičnih ocen v višave absolutnih spoznanj, temveč poglobljajo njihove metode mišljenja in način spoznavanja ter razumevanja obstoječe stvarnosti, ki so jo prevzeli od Marxa.

Vse tri povezuje, čeprav so v konkretnih ocenah med njimi tudi velike razlike, prepričanje, da je v marksistični teoriji bistvena tako imenovana »dejavna plast«, ki daje mesto človekovi ustvarjalnosti. Vsakteri od njih se je zlasti polemično upiral takrat razširjeni doktrini o avtomatizmu zgodovinskih procesov. Marksistično mišljenje

⁷ Antonio Gramsci, »Izabrana dela«, Beograd (Kultura) 1959, str. 72.

se razvija lahko le v soočanju z resničnostjo, v razlagah sprememb, ki se dogajajo in v katerih se tudi razlage spreminjajo. Tako je osrednja tema Gramscijeve koncepcije »filozofija prakse«, katere predmet je zgodovina, subjekt pa »množični človek«, razred, ki se konstituira v aktivnem odnosu do sveta in zgodovine. Svet in zgodovino s svojo voljo ter zavestjo spreminja in se kot produkt sveta in zgodovine spreminja sam.

Isto misel je razvijala tudi Roza Luxemburgova z »dialektiko revolucije« (Lelio Basso). Prvini te dialektike sta kritika in analiza ter dejavna volja razreda. Dialektično povezovanje dnevnega boja in končnega cilja, objektivnega momenta družbenih protislovij in subjektivnega momenta revolucionarne zavesti je izhodišče socialistične strategije revolucionarnega gibanja.

Napredne tokove v mednarodnem delavskem gibanju, med katere šteje tudi jugoslovansko samoupravljanje, prežema ta »filozofija prakse« in »dialektika revolucije«, v katerih se kaže sodobni marksistični način mišljenja. Sodobni delavski razred v pomenu vseh subjektov dela, ki spoznavajo zgodovinski interes emancipacije razreda za svoj lastni interes in ga v revolucionarni praksi realizirajo, je ustvarjalni subjekt zgodovine. To ni zaprta, sklerotična ideologija, temveč osvobajanje iz »ideološke ječe« (Gramsci). Ta ideologija je odprta in sprejemljiva za razumno kritiko družbene prakse, v kateri se nenehno spreminja, sprejema nova spoznanja in ima zaradi te spoznavne vrednosti značaj kritične filozofije.

Zaposlovanje diplomiranih študentov visokih šol — dolžnost družbe

1. Uvod

V procesu druge industrijske revolucije, ki postopoma osvaja svet, pospešeni gospodarski razvoj v bistvu spreminja delovne pogoje in življenjske možnosti sedanje generacije. Vloga in pomen posamezne nacionalne skupnosti sta odvisna od znanstvene moči, stopnje tehnološkega razvoja in stopnje izobrazbenih struktur. Napredek družbe in njen razvoj temeljita predvsem na investiranju v človeka. Človekovo znanje in delo sta največje bogastvo vsake družbe. Zato je nujno potrebno omogočiti mladim ljudem, da glede na svoje sposobnosti dosežejo kar najvišjo stopnjo znanja in da se jim glede na pridobljeno strokovnost zagotovi čimbolj smotrno in smiselno delo. Zagotoviti produktivno delo vsem, še posebno šolani mladini, je prav gotovo najbolj jasen in najbolj konkreten prispevek družbe pri gospodarskem razvoju države. Če hoče to doseči, je treba oblikovati politiko zaposlovanja tako, da bodo zaposleni vsaj vsi strokovni kadri in skrbeti za izvedbo te politike. Le tako se bomo lahko vključili v kulturno, socialno, politično in ekonomsko življenje v svetu, ki temelji in se razvija na temelju znanstvenega in tehnološkega napredka v danem zgodovinskem obdobju.

2. Dejavnost mednarodne organizacije dela na področju zaposlovanja mladine

Politiki zaposlovanja nasploh in še posebej zaposlovanja mladine posvečajo tudi mednarodne institucije, zlasti Mednarodna organizacija dela¹, posebno pozornost. Na 53., jubilarnem zasedanju te orga-

¹ Programme mondial de l'emploi — rapport du directeur général »a la conférence internationale du travail«, B. I. T., Genève 1969.

David A. Morse, »La programme mondial de l'emploi«, B. I. T. Panorama, No 31, juillet-août 1968, pp. 20—26.

»Programmes spéciaux de l'emploi et de formation de la jeunesse en vue du développement«, B. I. T., Genève, rapport VII (1), 1968, et rapport VIII (2), 1969.

»Activités de l'OIT, Rapport du Directeur Général (partie 2) à la Conférence internationale du Travail, cinquante-troisième session«, 1969, B. I. T., Genève, Conventions et recommandations, B. I. T., 1967, Genève.

nizacije so kot osrednji problem obravnavali svetovni program zaposlovanja. Ta program se nanaša na obdobje od 1970. do 1980. leta. Program že temelji na regionalnih programih za zaposlovanje, in sicer na tako imenovanem programu Ottawa iz leta 1966 za dežele Latinske Amerike, na programu, ki je bil sprejet 1968. leta v Tokiu za azijske dežele, ter na programu, ki je bil sprejet 1967. leta v Dakarju za afriške dežele.

Poleg tega je Mednarodna organizacija dela sprejela 1964. leta konvencijo števil. 122 o politiki zaposlovanja z ustreznim priporočilom. Vsa ta dejavnost Mednarodne organizacije dela se nanaša na politiko zaposlovanja nasploh, medtem ko je glede zaposlovanja mladine bila na 50. zasedanju generalne konference te organizacije sprejeta resolucija o posebnih programih izobraževanja in zaposlovanja mladine. Posebne programe zaposlovanja in izobraževanja mladine glede na razvoj pa so obravnavali tudi na 53. zasedanju Mednarodne konference dela s ciljem, da se v letu 1970 sprejme priporočilo, ki bo dalo smernice za dejavnost posameznih držav na tem področju in za mednarodno pomoč.

Na 53. zasedanju so obravnavali predvsem tale vprašanja:

1. prioriteto reševanje brezposelne mladine glede zaposlovanja in izobraževanja z ustreznimi programi;
2. razporeditev mladine glede na razlike med programi za različne skupine po letih, stopnji izobrazbe in spolu;
3. oblike in kombinacije vzgoje, strokovnega izobraževanja in svetovanja glede zaposlitve;
4. določitev temeljnih načel, ki se nanašajo na pravice in dolžnosti iz delovnega razmerja ter na delovne pogoje in življenjske razmere mladine, možnosti za zaposlitev, razmerje do obvezne vojaške službe in obveznega šolanja;
5. povezanost programa o planiranju nacionalne delovne sile in politike ekonomskega razvoja z rednim programom vzgoje in izobraževanja;
6. preskrba finančnih in materialnih sredstev ter potrebnih kadrov za izvedbo programov.

Prav gotovo bo novi dokument, ki ga bo generalna konferenca po vsej verjetnosti sprejela 1970. leta, pomembno vplival na nacionalne ureditve posebnih programov zaposlovanja in izobraževanja mladine.

Iz tega lahko povzamemo, da problem zaposlovanja mladine ni samo specifičen jugoslovanski problem, temveč da se ta problem pojavlja v vseh državah, še posebej pa v državah v razvoju. Problem zaposlovanja mladine lahko kljub celovitosti problema delimo, prvič, na problem zaposlovanja in izobraževanja mladine, ki ni končala nobene ustrezne šole, in na problem šolanih strokovnih kadrov s končano srednjo, predvsem pa višjo in visoko šolo.

3. Problematika zaposlovanja diplomantov visokih in višjih šol

Predvojna Jugoslavija je bila izrazito agrarna država in je zaposlovala izredno nizko število ljudi. Po drugi svetovni vojni pa se je začelo število zaposlenih hitro večati, tako da je bilo leta 1965. v Jugoslaviji že 3,662.000 zaposlenih². Leto 1965 pa pomeni tudi prelomnico na področju politike zaposlovanja, zakaj to leto smo začeli pri nas izvajati gospodarsko in družbeno reformo. Od ekstenzivne politike zaposlovanja smo začeli prehajati na čedalje bolj racionalno uporabo delovne sile, ki je sledila čedalje boljši organizaciji dela, modernizaciji opreme, uvedbi novih tehnologij itd. Tako je nastopila že v drugi polovici leta 1965 stagnacija v zaposlovanju in celo padec na področju zaposlovanja, in to tako, da imamo v najbolj kritičnem letu 1967 v letnem poprečju le 3,561.000 zaposlenih. V letu 1968 zaznamujemo spet manjše povečanje zaposlenosti (za 0,7 %, to je na 3,587.000 zaposlenih), vse pa kaže, da je bila stopnja zaposlenosti v letu 1969 okrog 4 % večja glede na povečanje proizvodnje in izvoza ter glede na ponovno ekstenzivno zaposlovanje. V Sloveniji se je zaposlenost v letu 1969 povečala za 2,96 %.

Ta stagnacija na področju zaposlovanja je imela za posledico nenehno večanje števila brezposelnih³. Medtem ko je bilo leta 1964 v Jugoslaviji registriranih brezposelnih v letnem poprečju 212.486 delavcev, se je to število povečalo v letu 1968 na 310.996 ali na 6,5 % od števila zaposlenih. Ta odstotek je posebno visok na Kosovem — 18,0 % — in v Makedoniji — 14,2 %, najnižji pa je v Sloveniji, kjer je le 3,48 %. V letu 1969 je moč zaznamovati manjši upad brezposelnosti v državi, v Sloveniji je znašal odstotek brezposelnih 3,22 %.

Problem brezposelnih postaja pri nas bolj kritičen glede na to, da se čedalje bolj spreminja struktura brezposelnih in da je med njimi zmeraj več strokovnih ljudi, zlasti čedalje več mladine, ki po končanem šolanju išče delo. Tako je bilo 31. decembra 1968 prijavljenih pri zavodih za zaposlovanje 3.041 brezposelnih s končano visoko šolo in 2.841 s končano višjo šolo. Starostna struktura teh brezposelnih kaže, da gre v pretežni meri za mlade strokovne kadre, ki povečini iščejo prvo zaposlitev. Če si ogledamo profesionalno strukturo teh brezposelnih, lahko ugotovimo, da gre za nekaj poklicev, in po obsegu, kakršen je, bi naj predstavljali dejansko odvečno delovno silo v današnji situaciji. Tako imamo v skupini delavcev s fakultetno izobrazbo 10 poklicev, za katere je značilno večje število brezposelnih diplomantov posameznih fakultet: filozofske 516, pravne 243, ekonomske 208, agronomske 409, medicinske 392, fakultete za arhitekturo 150, tehnološke 211, gozdarske 111, prirodoslovno-matematične 137 in stomatološke 156.

² Statistični koledar Jugoslavije, 1968, str. 33.

³ »Zapošljavanje i aktivnost službe zapošljavanja. Izveštaj za 1968 godinu«. — Savezni biro za poslove zapošljavanja.

Večina teh brezposelnih je v večjih mestih, predvsem tam, kjer so univerzitetna središča: v Beogradu, Zagrebu, Skopju, Splitu itd.⁴, medtem ko je znano, da manjši kraji potrebujejo te kadre. Za slabo mobilnost strokovnih kadrov je več razlogov, med katerimi so zlasti pomembni: stanovanja, višina osebnega dohodka, zagotovljena stalnost zaposlitve v delovni organizaciji, ki je znana po svojem uspešnem poslovanju, in družinske razmere.

Posebej moramo ugotoviti, da je bilo npr. v Sloveniji na dan 31. 12. 1969 brezposelnih z visoko izobrazbo le 96⁵ in z višjo izobrazbo 111, od teh približno polovica takih, ki iščejo prvič delo, kar kaže na to, da v naši republici problem zaposlitve kadrov z visoko izobrazbo ni tako pereč oziroma se pojavlja le v nekaterih poklicih, kot npr.: arhitekti, stomatologi.

Poseben problem, s katerim se naša država srečuje v zadnjem času, je odhajanje naših delavcev na delo v tujino. Tako je bilo po ocenah o zaposlenosti Jugoslovanov v nekaterih tujih državah⁶ zaposlenih 1968. leta skupaj 342.000 Jugoslovanov, od tega v ZR Nemčiji 180.000, v Franciji 70.000, v Avstriji 46.000, na Švedskem 20.000, v Švici 10.000 itd. V letu 1969 se je to število še zvišalo in računamo, da je bilo ob koncu tega leta v tujini že več kot 50.000 Slovencev. Ker ni natančnejše evidence o vseh teh ljudeh, je težko reči, koliko jih je med njimi z visoko in višjo izobrazbo; prav gotovo to število ni majhno, posebno ker v zadnjem času tujina, zlasti ZR Nemčija, išče vse bolj strokovnjake. Kljub temu da se z zaposlovanjem v tujini rešuje brezposelnost doma, pa je treba šteti izgubo dragocene strokovne delovne sile, za vzgojo v katere so bila vložena ogromna finančna sredstva, za negativno stvar. Če migrirajoči delavec pomeni za tujo državo prihranek kapitala, ki bi ga bilo treba investirati v rast in vzgojo delavca, pomeni na drugi strani ekvivalentno izgubo za deželo izvoznico delovne sile. Tako takšna migracija še bolj bogati bogate in razlika med razvitimi državami in tistimi, ki so v razvoju, postaja tudi glede na to vse večja.

4. Oris razvoja izobraževalnega sistema s posebnim ozirom na razvoj visokih šol

Povojna Jugoslavija se je vseskozi trudila za modernizacijo izobraževalnega sistema, njegove vsebine in ciljev. Sprejeti so bili tudi dokumenti o reformiranju šolstva in izobraževanja⁷, zlasti v letih

⁴ »Pokretljivost stručnih kadrova koji traže zaposlenje registrovanih kod zavoda za zapošljavanje«, Savezni biro za poslove zapošljavanja. Beograd, september 1968.

⁵ Po podatkih republiškega zavoda za zaposlovanje SR Slovenije, Ljubljana 1969.

⁶ Dr. Aleksander Radovan, »Zaposlovanje naših delavcev v tujini«. »Naši razgledi«, leto XVIII, št. 6, str. 161.

⁷ Dr. Aleksander Radovan, »Ekonomske in socialne probleme zaposlovanja naših delavcev v tujini«. »Naši razgledi«, leto XVIII, št. 11, str. 322.

»Teze o razvoju in izpopolnjevanju sistema izobraževanja in vzgoje v SFRJ«, biblioteka zvezne skupščine, kolo V, zvezek 2.

1954, 1958 in 1960. Ko je zvezna skupščina 1963. leta sprejela prečiščeno besedilo splošnega zakona o šolstvu, je sklenila, da bo začela pripravljati dokument o razvoju in izpopolnjevanju sistema izobraževanja in vzgoje v SFRJ. Teze o razvoju in izpopolnjevanju sistema izobraževanja in vzgoje v SFRJ so že dalj časa v javni razpravi, vendar še niso sprejeti ustrezni sklepi in s tem v zvezi ustrezen dokument.

Predvsem moramo ugotoviti, da je zlasti zadnjo reformo šolstva 1960. leta spremljala ekspanzija šolskega omrežja, posebno visokošolskih zavodov. Ekspanzijo šolskega omrežja je pogojevalo samo stanje v gospodarstvu, kjer smo se srečevali z izredno ekstenzivnim gospodarstvom, ki je skušalo izobraževanje popolnoma podrediti svojim trenutnim potrebam. Nismo imeli dolgoročne razvojne politike in pogoste spremembe v gospodarskem sistemu, ki so imele deloma tudi objektiven značaj, niso dopuščale ustreznega razvoja šolstva. Zato je po gospodarski in družbeni reformi nastala potreba, da se izdelajo načela za usmerjanje dolgoročnega razvoja vzgoje in izobraževanja, ki bi izhajal iz politike in ciljev reforme.

V šolskem letu 1967/68 smo imeli v Jugoslaviji 261 visokih in višjih šol z 206.923 študenti⁸. Do tako visokega števila teh vrst šol in študentov je prišlo po 1960. letu. Če primerjamo te številke s predvojnimi, ko je bilo v šolskem letu 1938/39 vsega 26 visokih šol s 16.897 študenti, moramo ugotoviti, da je bil razvoj visokošolskih zavodov v novi Jugoslaviji izredno ekstenziven in ravno tako večanje števila študentov. Podobno podobo lahko dobimo, če primerjamo število diplomiranih slušateljev na teh šolah. Od 1932. do 1939. leta je diplomiralo v Jugoslaviji na vseh univerzah 18.500 študentov⁹. Samo v letu 1967 je diplomiralo zgolj na fakultetah 12.902 študenta. Dalje, na umetniških akademijah — 294 študentov, na visokih šolah — 774 študentov, in končno še na višjih šolah — 16.129 študentov, tako da smo v tem letu dobili skupaj 30.099 državljanov z visoko in višjo izobrazbo. Spričo teh števil se moramo takoj vprašati, kje zaposliti vse te diplomante po končanem študiju? Ali imamo ustrezne plane kadrov, ali potrebe gospodarstva in družbenih služb zahtevajo takšne profile diplomantov ali bi celo kazalo obstoječi izobrazbeni strukturi ustrezno razvijati naše gospodarstvo?

5. Razlogi za nezadostno zaposlovanje diplomantov visokih šol

Iz podatkov o zaposlenosti in brezposelnosti pri nas smo lahko ugotovili, da naše delovne organizacije na področju gospodarstva in družbenih služb ne zaposle vseh diplomantov visokih šol. Med

⁸ Op. cit. pod 2, str. 100 in 101.

⁹ Dr. Miloš Bogdanović: Problemi i politika zapošljavanja mladih u periodu privredne reforme, Ljudski faktor i problemi zaposlenosti, Beograd, 1969, str. 186—200.

razloge, da ni moč zaposliti vseh diplomantov visokih šol, lahko štejemo:

— nezadostno planiranje letnih in perspektivnih potreb po kadrih v samih delovnih organizacijah in nepravilna kadrovska politika nekaterih delovnih organizacij;

— nezadostno izdelani letni in perspektivni temelji gospodarske politike ustreznih družbenopolitičnih skupnosti;

— pogoste spremembe v gospodarskem sistemu glede na subjektivne in objektivne zunanje in notranje okoliščine;

— neuskkljenost šolstva s potrebami gospodarstva in družbenih služb;

— ekstenzivni razvoj omrežja visokih šol nasploh in nekaterih še posebej;

— neprilagodljivost gospodarstva in družbenih služb sedanji izobrazbeni strukturi diplomantov;

— izredno slaba mobilnost diplomiranih kadrov;

— zapiranje vrat delovnih organizacij pred diplomanti visokih šol;

— neizdelana politika zaposlovanja in še posebej politika zaposlovanja diplomantov visokih šol;

— nezadostna učinkovitost služb za zaposlovanje pri izvajanju politike zaposlovanja.

6. Uvedba obveznega sprejemanja pripravnikov v delovne organizacije kot ukrep države pri zaposlovanju diplomantov visokih šol

Glede na povečanje brezposelnosti in še posebej brezposelnih diplomantov visokih šol se je morala država nujno lotiti ustreznih ukrepov¹⁰. Že konec leta 1967 je zvezna skupščina sprejela temeljni zakon o obveznem sprejemanju pripravnikov v delovnih organizacijah¹¹. Temu zakonu so sledili v letu 1968 republiški zakoni o obveznem sprejemanju pripravnikov v delovnih organizacijah. Ti zakoni so imeli predvsem za cilj zaposliti vse večje število brezposelnih mladih strokovnjakov, ki prihajajo iz srednjih in visokih šol, poleg tega pa tudi odpreti pot izboljšanju kvalifikacijske strukture zaposlenih, ki trenutno ni zadovoljiva. Ti predpisi so doživeli vso podporo v resoluciji zvezne skupščine o temeljih gospodarske politike v letu 1968¹², ki ugotavlja problematiko brezposelnosti, pri čemer je dan poseben poudarek nezadostno razvitim področjem, in pravi, da je treba spodbujati predvsem z dejavnostjo samih delovnih organizacij, pa tudi s spremembami ustreznih predpisov, da se zboljša struktura brezposelnih in da se bodo hitreje zaposlovali mlajši šolani

¹⁰ Dr. Aleksander Radovan: Odrpta vprašanja zaposlovanja mladine in pripravnštvo. »Občan« št. 11, leto VII, str. 5.

¹¹ Uradni list SFRJ, št. 54/1967, št. 2/1968 in št. 26/68.

¹² Uradni list SFRJ, št. 54/67.

kadri z uvajanjem pripravniške dobe in z obveznostjo delovnih organizacij, da morajo zaposlovati pripravnike, s tem, da od osebnih dohodkov pripravnikov ni treba plačevati ustreznih prispevkov, z odpravo ovir za bolj operativno razmestitev kadrov v delovnih organizacijah, z ureditvijo kvalifikacijsko izobrazbenih karakteristik posameznih delovnih mest v samoupravnih aktih delovnih organizacij in podobnim.

Politiko zaposlovanja diplomantov visokih šol v celoti podpira tudi resolucija o temeljih gospodarske politike za leto 1969, kjer je še posebej poudarjeno prizadevanje za zaposlovanje mladih strokovnih kadrov. Delovne organizacije bodo dolžne v skladu z zahtevami sodobne tehnologije in organizacije predpisati strokovno izobrazbo za delo na posameznih delovnih mestih in na tej podlagi izvesti spremembe v kvalifikacijski strukturi zaposlenih, kar bo še bolj odprlo vrata delovnih organizacij mladim strokovnim kadrom.

Na podlagi teh ukrepov je bilo v SR Srbiji¹³ prijavljenih v letu 1968 — 3.832 pripravniških delovnih mest, za katera se zahteva visoka izobrazba, in od teh so jih zasedli 1.350. Razlogi, da se je na prostih pripravniških delovnih mestih zaposlilo tako malo pripravnikov, so isti, kot veljajo za prosta delovna mesta nasploh.

Posebej je zanimiva podoba glede tega za mesto Beograd¹⁴. Na območju tega mesta so delovne organizacije predvidele v svojih splošnih aktih 2.542 pripravnikov z visoko izobrazbo in sprejele na delo do 15. 2. 1969 — 1.639 diplomantov visokih šol. Razlogi za to, da niso bile zadovoljene v celoti potrebe po pripravnikih v Beogradu, kjer je največje število brezposelnih diplomantov visokih šol, so bili zlasti v dokaj manjši ponudbi v primerjavi z zahtevami kadrov s končanimi t. i. gospodarskimi fakultetami. Poleg tega so rezerve delovne sile nekaterih poklicev večje kakor potrebe v mestu, in sicer je zlasti veliko prostih zdravnikov, stomatologov, arhitektov, diplomiranih agronomov in gozdarjev kot tudi profesorjev s filozofsko oziroma filološko fakulteto. Prav gotovo bi se vsaj za nekatere od teh, če že ne za vse, našla delovna mesta zunaj Beograda.

V SR Sloveniji¹⁵ je dokaj drugačna situacija in za leto 1969 so delovne organizacije objavile, da imajo 792 prostih pripravniških delovnih mest, za katera je potrebna visoka izobrazba, 436 prostih delovnih mest za pripravnike z višjo izobrazbo. Planirane potrebe po pripravnikih so bile do konca oktobra 1969 krite le s 63,8 % pripravnikov z visoko izobrazbo in z 90,1 % pripravnikov z višjo izobrazbo. Vse kaže, da bodo potrebe po visoko izobraženih kadrih, z izjemo nekaterih poklicev, obstajale v Sloveniji še naprej.

¹³ Godišnji izveštaj službe za zapošljavanje u SR Srbiji za 1968 godinu, Beograd, 1969, str. 23.

¹⁴ Sprevedenje zakona o obaveznom primanju pripravnika u radnim organizacijama u Beogradu, Skupština grada Beograda, april 1969.

¹⁵ Op. cit. pod 5.

7. Kako oblikovati in izvajati načrtno kadrovsko politiko v skladu z gospodarskim razvojem države

Glede na celotne ukrepe družbenopolitičnih skupnosti so tudi delovne organizacije začele čedalje bolj oblikovati in izvajati načrtno kadrovsko politiko ter v to politiko vključevati kot stalen sistem izobraževanja svojih kadrov — pripravništvo. Pri tem je pomembno zlasti to, da delovne organizacije čedalje bolj izdelujejo svoje letne in perspektivne plane gospodarskega razvoja tako, da vanje vključujejo tudi ustrezne plane kadrov. Poleg tega se izdelujejo tudi plani skupin podjetij, ki so med seboj povezana po svojih ekonomskih in tehnoloških vidikih in po posameznih gospodarskih panogah. Ti plani so potem za osnovo družbenopolitičnim skupnostim, da izdelajo svoje plane na ravni ustrezne družbene skupnosti. Centralni planski organi pa postajajo koordinatorji strokovne dejavnosti temeljnih nosilcev družbene reprodukcije¹⁶.

V takšni situaciji so nakazali pot gospodarskega razvoja perspektivni družbeni plani razvoja SFR Jugoslavije v letih 1966 do 1970¹⁷ in ustrezni republiški perspektivni družbeni plani razvoja. Še posebej je ubrala to pot zadnja resolucija o gospodarski politiki in ukrepi za nadaljnje uresničevanje družbenega plana za razvoj Jugoslavije od leta 1966 do leta 1970¹⁸. V tej resoluciji se ugotavlja, da se na področju izobraževanja in znanosti še naprej večja število strokovnih kadrov, ki prihajajo s šol in fakultet, da še nismo dosegli zadostnega vpliva gospodarstva, da bi se spremenila struktura in profili izobraženih kadrov, prav tako pa tudi, da nista zadovoljivi racionalizacija in organizacija šolskega omrežja. Upoštevajoč pospešeno rast gospodarstva, računa resolucija tudi, da se bo povečala skupna zaposlenost in še posebej zaposlenost mladih kvalificiranih kadrov, ki jim je treba dati prednost pri zaposlovanju.

Resolucija omenja področja, na katera bo morala biti v prihodnje usmerjena politika zaposlovanja, in predlaga ukrepe za izvedbo nakazane politike zaposlovanja. To pomeni, da država docela upošteva resnost položaja na področju zaposlovanja strokovnih kadrov in da hoče storiti, kolikor je v njeni moči, da se odpravi kritična brezposelnost mladih diplomantov visokih šol.

Glede na vse večje število diplomantov pa pri vzgoji kadrov ne bo moglo veljati le pravilo, da se mora vzgoja kadrov ravnati zgolj po potrebah gospodarstva in družbenih služb. Pri planiranju razvoja bo treba to pravilo bistveno dopolniti, in sicer tako, da bo plan gospodarskega razvoja upošteval tudi vse ravni sposobnosti generacij, ki prihajajo v aktivno prebivalstvo. Gospodarstvo bo imelo

¹⁶ Dr. Marko Veselica: Društveno-ekonomski aspekti planiranja kadrova i obrazovanja u Jugoslaviji, Univerzitet danas, št. 3—4, Beograd, str. 69—78.

¹⁷ Uradni list SFRJ, št. 28/66.

¹⁸ Uradni list SFRJ, št. 48/68.

znotraj teh ravni prosto izbiro oziroma bo morale svoje proizvodne programe tako planirati, da bo lahko kar se da izkoristilo dane človeške kapacitete glede na kapacitete strokovnih kadrov, ki so na razpolago. Strukturo delovnih mest bo treba prilagoditi intelektualnim sposobnostim jugoslovanske populacije. To pomeni, da mora naša industrija čimprej prehoditi pot od uporabe univerzalnih strojev k uporabi specializiranih strojev in dalje do avtomatizacije, ki zahteva čedalje bolj temeljito in visoko izobražene kadre. Človeka in njegove sposobnosti bo treba vključiti v kar se da smotrno, smiselno in produktivno delo; zato bo treba nenehno upoštevati vse spremembe, ki nastajajo pri hitrem znanstvenem, tehnološkem in organizacijskem razvoju.

Makedonija v socialistični skupnosti jugoslovanskih narodov

Pod tem naslovom smo v naši reviji (številka 8—9/1967) objavili prispevek Krste Crvenkovskega. Radi bi nadaljevali tam, kjer se je prispevek končal oziroma vprašali o stvareh, ki so po našem mnenju sedaj aktualne za Makedonijo in tudi za vso Jugoslavijo. Na vprašanja tokrat odgovarja dr. Slavko Milosavlevski, sekretar sekretariata CK ZK Makedonije.

- 1. Katera so po vašem mnenju v tem trenutku bistvena vprašanja razvoja Jugoslavije kot samostojne, neodvisne, neuvrščene in samoupravne skupnosti suverenih narodov, republik in narodnosti?**

S. MILOSAVLEVSKI: Socialistična federativna republika Jugoslavija je zares eden od najbolj zanimivih pojavov sodobne socialne in politične zgodovine. Ni neskromno, če trdimo, da nam je ta zgodovina v nekem smislu »dodelila« vlogo enega od pionirjev pri raziskovanju možnosti za razvoj novih oblik demokracije in socializma. Razumljivo je, da v tem okviru ne bomo raziskovali socialnih in političnih vzrokov za tako vlogo Jugoslavije, vendar pa kaže poudariti važno dejstvo, da je bila revolucija jugoslovanskih narodov izvirna, da je potekala v bistveno drugačnih splošnih razmerah kot pa oktobrska revolucija ali pa trideset let kasnejša kitajska revolucija. Jugoslovanska revolucija ni mogla — in če smemo tako reči — tudi ni smela posnemati kakega modela družbene in politične organizacije, ker bi se tako izneverila sama sebi oziroma izpodkopala lastne temelje in perspektive. Družbeno gibanje in na njem zasnovana ureditev sta v danih zgodovinskih razmerah revolucionarna samo dotlej, dokler lahko organizirata vso energijo, ki se skriva v prebujenih interesih delavskih razredov.

Jugoslovanska NOB je značilen zgodovinski primer avtentične revolucionarne zgodovinske situacije. Ta je bila tudi poglavitna opora za neomajno vztrajnost Jugoslavije leta 1948

in za njeno vsekakor izredno izvorno pot in razvoj po tem prelomnem letu. Tudi največji skeptiki med političnimi pisci, sociologi in teoretiki niso podvomili ne v izvornost političnega in socialnega sistema, ki je zrasel iz te revolucije, ne v njegovo demokratično vsebino in usmeritev. Sintetična definicija tega sistema bi bila »samoupravna demokracija«, njena širina in globina pa sta vsekakor podlaga za celotno kompleksnost fenomena samostojne, neodvisne, neuvrščene socialistične Jugoslavije. Vloga take Jugoslavije v sodobnem svetu je vedno temeljila na resnični samoupravni demokraciji.

Verjetno je dinamičnost ena od najbolj pomembnih značilnosti jugoslovanske samoupravne demokracije, saj je le-ta enostavno prežeta z duhom neprestanega spreminjanja (ki ima kdaj pa kdaj celo prevelik poudarek). Večna »nezadovoljnost« s samim seboj je navajala k novim raziskovanjem in prizadevanjem. Tudi dejstvo, da so nas z vseh strani neprestano opazovali, je prav tako prispevalo k oblikovanju zavesti o nepopolnosti institucij, katere smo ustvarjali; vendar ob tem nismo nikoli spregledali naše osnovne usmeritve. Skratka, vedno pričujočna zavest, da je model politične družbe in socialne organizacije, ki jo snujemo, zgodovinsko zelo mlad, je bila v bistvu revolucionarna zavest.

Ker je torej naša socialna organizacija taka organizacija, ki se stalno spreminja, je prav gotovo zelo težavno po nekakšni mehansko-statični metodi izvzeti tista vprašanja, ki bi bila lahko v sedanjem (ali pa sploh v kakem določenem) trenutku osnovna vprašanja razvoja. Če to upoštevamo in stvari posplošimo, bi se vendarle lahko ustavili na naslednjih točkah:

1. Samoupravljanje kot kvalitativno nov sistem socialne (predvsem ekonomske in politične) organizacije mora šele dokazati svojo popolno zgodovinsko upravičenost. Verjetno so v tem smislu med najbolj pomembnimi problemi sistem delitve in reprodukcije, planiranja, samoupravljanja in vodenja v velikih in raznolikih ekonomskih grupacijah. 2. Jugoslovanski federativni sistem je prav tako v nenehnem razvoju; do nekaterih prelomnic pa je prišlo šele v nekaj zadnjih letih. Kljub temu pa je docela jasno, da so se nekatera vprašanja politične organizacije federacije ohranila v hibridnem stanju. 3. Ker se je začel proces snovanja zelo zapletenega policentričnega političnega sistema, smo zdaj pred problemom, kako ga bomo dogradili, kar seveda sproža številna teoretična, politična in idejna vprašanja v zvezi s koordinacijo in sintezo. Če ne bi našli pravih odgovorov na vsa ta vprašanja, bi postal sistem že v svojem nastajanju neučinkovit in bi lahko kompromitiral vse dosedanje uspehe kot tudi načela in ideje, iz katerih raste. V takem položaju bi se kaj lahko našli argumenti za njegovo kritiko, zlasti kar zadeva njegovo zgodovinsko neprisiljenost.

2. Vprašanja razvoja Jugoslavije so povezana z gospodarsko družbeno reformo. Kako ocenjujete sedanji trenutek gospodarske reforme, katere so pglavitne dileme in naloge?

S. MILOSAVLEVSKI: Ocena sedanjega trenutka gospodarske reforme je zelo zapletena naloga. Spoznati bi morali vso družbo, saj so vsi njeni organizmi usmerjeni k utiranju razvojnih poti. Če ocenjujemo obstoječe dileme in zahteve, dobimo vtis, da izhajajo iz vizije imanentne reforme, ki vseh prizadevanj ne omejuje le na iskanje poti iz sedanjih težav, pač pa jih navaja v poglobljanja tistih procesov, ki bodo v naslednjem obdobju rodili najboljše sadove in ustvarili ugodnejše razmere za dolgoročni razvoj. Socialistična Jugoslavija se razvija v razmerah, ko je mnoge dežele zajela intenzivna tehnično-tehnološka revolucija, in zato bodo le redki, ki jih ne bo zaskrbelo vprašanje: kje bo naša država leta 1975, kakšno bo njeno mesto v mednarodnem gospodarstvu in kakšne bodo njene možnosti?

Odgovor na to vprašanje bi lahko dale take odločitve, ki bi podpirale optimalno usmerjenost vseh relevantnih dejavnikov k mnogo višji stopnji integriranosti z najbolj progresivnimi ekonomskimi procesi na svetu — procesi, ki bistveno spreminjajo ekonomsko in materialno-tehnično osnovo. Aktualizacija teh procesov v našem gospodarstvu bo bistveno prispevala k obvladovanju negativnih posledic, ki jih imajo na našo državo disproporcij v sodobnem svetu — obstoj in povečevanje razlik med zelo razvitimi in malo razvitimi državami.

Čeprav je problemov veliko, glede njihovega razreševanja pa je še mnogo dilem, nas obstoječe stanje opozarja predvsem na urejanje vprašanj na področju razširjene reprodukcije in delitve.

Kar zadeva razširjeno reprodukcijo, so neogibni ukrepi, ki bi v njej zadržali vse subjektivistične elemente. Zmagati morajo že sprejeta načela, naj bodo nosilci razširjene reprodukcije delovni ljudje, združeni v gospodarskih delovnih organizacijah. Oblike kroženja sredstev, ki se pojavljajo v višji razvojni fazi socialistične blagovne proizvodnje, že vsebujejo elemente odtujenosti, ki se bo še stopnjevala (bančni kapital, kreditni odnosi nasploh in pa druge oblike integracije). Ko se zavzemamo za bolj radikalno obvladovanje elementov odtujevanja z nadaljnjim širjenjem pravic delovnih ljudi v gospodarskih organizacijah, pa moramo obenem ugotoviti tudi nujnost teh kategorij za razširjeno reprodukcijo — saj so v bistvu produkt višje stopnje razvoja socialistične blagovne proizvodnje.

Na področju razširjene reprodukcije moramo razen osnovnemu razmerju med akumulacijo in potrošnjo, ki naj se določa po objektivnih zakonitostih ekonomskih gibanj, posvetiti posebno pozornost koncentraciji sredstev in njihovi mobilnosti. Kot je

pomembno razbijanje vseh oblik etatiistične koncentracije sredstev, sta pomembni tudi razvijanje oblik ekonomske koncentracije in občutljivost za dogajanje v gospodarstvu.

Že dosedanje razprave so opozorile na bistvene probleme na področju razširjene reprodukcije. Ti so vsekakor na sektorju primarne delitve, kjer se vztrajno pojavljajo in reproducirajo odnosi, ki niso v skladu z načeli delitve po delu. Trajno neugodni odnosi v cenah na škodo proizvodnje surovin in reprodukcijskega materiala negativno vplivajo na odnose med vejami in regijami kot tudi na notranje odnose v mnogih delovnih organizacijah. Sedanji položaj na svetovnem in domačem trgu surovin očitno kaže, kako hude udarce lahko zaradi enostranske politike cen doživlja tudi predelovalna industrija.

Delitev dohodka kot element razvoja socialističnih odnosov je v sedanjem obdobju zelo pomembna.

Ena od možnih smeri je priznanje dobička kot realne ekonomske kategorije. To priznanje bi razrešilo mnogo nejasnih vprašanj. Vzpodbudilo bi odločnejšo usmeritev kolektivov k rentabilnemu poslovanju, prek družbenega dogovora pa omogočilo oblikovanje takega davčnega sistema, ki bi mnogo bolj stimulatивно vplival na gospodarstvo; prav tako pa bi prispevalo k bolj avtentičnemu uresničevanju načela delitve po delu.

V tej smeri zastavljene razrešitve v razširjeni reprodukciji in delitvi — z ustreznimi spremembami na drugih področjih družbenoekonomskega sistema — bi znatno dinamizirale razvoj, ga povezale z rastjo socialističnih družbenih odnosov ter tako tudi zmanjšale pogostnost in globino konfliktov v naši družbi.

- 3. Razvoj nerazvitih v Jugoslaviji je v interesu razvitih — in narobe. Da v realnosti obstajajo glede tega nesporazumi, ni nobenega dvoma. Katere so po vašem mnenju osrednje točke optimalne družbene politike, ki bi jo lahko in morala podpreti tako razvita kot tudi nerazvita območja v Jugoslaviji?**

S. MILOSAVLEVSKI: Sodobni svet je v bistvu svet neenakopravnih odnosov med narodi; v njegovem središču so velike in naraščajoče razlike, kar zadeva ekonomsko razvitost. Narodi Jugoslavije so morali kreniti po poti socialistične revolucije kot notni poti, ki jim omogoča spremembo položaja v obstoječem svetu. Sedanja strategija razvoja je usmerjena k zmanjševanju jezu, ki nas ločuje od razvitejših držav na svetu. Uspeh take usmeritve bo med drugim odvisen tudi od realnosti odnosov med našimi narodi, socialističnimi republikami in pokrajinami, ki lahko v tem gibanju spoznajo in uresničujejo svoj zgodovinski interes.

V dosedanjem razvoju socialistične Jugoslavije so njeni narodi že našli možnost za uresničevanje svojih interesov, ker so vsi dosegali hitrejši razvoj, kot bi ga lahko v drugačnih razmerah. Vendar dosedanje obdobje, kot je znano, ni pripeljalo do zmanjšanja razlik v razvitosti. Če ocenjujemo naslednje obdobje kot izredno pomembno za razvoj socialističnih odnosov ter za vključevanje naše države v sodobne svetovne gospodarske tokove, lahko sklepamo, da vidi vsak narod, vsaka socialistična republika in pokrajina, svojo zgodovinsko šanso v tem, da postane aktiven udeleženelec v teh gibanjih ter da najde v njem svoje mesto, sicer bo zamujeno težko nadoknaditi.

Zares je mimo enotnosti glede načelnih stališč v realnosti še precej nerazumevanja. To moramo preseči. Kajti če se strinjamo, da je zmanjševanje razlik v razvitosti med socialističnimi republikami in pokrajinami izredno pomembna komponenta razvoja socialističnih odnosov, potem so vse dileme odveč. Zato bi bilo prizadevanje za razčiščevanje nerazumevanja, za politično bolj odgovorno ponašanje pri uresničevanju tega načela, obenem tudi prizadevanje za optimalno politiko družbene skupnosti v razvoju nezadostno razvitih republik in pokrajin.

Dosedanje izkušnje kažejo, da je premajhna akumulacija pglavitni vzrok za nepopolno uresničevanje politike pospešenega razvoja nezadostno razvitih. Zdi se, da je obdobje od 1966. do 1970. leta glede tega v bistvu podobno poprejšnjim. Doslej je bil v procesu planiranja vedno predviden večji obseg naložb, ki bi omogočile hitrejši razvoj nezadostno razvitih, kot pa je poprečje cele države. Predvidene investicije pri razvitih so bile praviloma presežene, pri nezadostno razvitih pa so bile pod predvidevanji. V sorazmerju z naložbami so bili tudi gospodarski rezultati. To pomeni, da Jugoslavija v svojem socialističnem razvoju še ni uspela prekoračiti kritične meje kvalitetno novih socialističnih odnosov med svojimi narodi. Zato je v prihodnjem obdobju ena od bistvenih nalog prav dosledno uresničevanje hitrejšega razvoja nezadostno razvitih. Nujno je, da se pravočasno določita obseg in kvaliteta sredstev Zveznega sklada za kreditiranje razvoja nezadostno razvitih. Dosledno uresničevanje funkcij te institucije je izredno pomembno za izpolnjevanje proklamirane politike naše skupnosti. Razen pomoči sklada so nujni tudi sistemski ukrepi, ki bi sicer ne smeli porušiti enotnosti sistema, vendar pa bi morali politiko pospešenega razvoja nezadostno razvitih sprejeti kot del sistema. To se predvsem nanaša na uporabo tujih sredstev in diferencirano zaščitno politiko.

Do razrešitev, ki so neogibne na tem področju, lahko pridemo le po poti družbenega dogovora med socialističnimi republikami in pokrajinami. Ena sama politika, ki bo odsevala enotne interese,

bo imela vsestransko podporo. Popolnoma pa je očitno, da se lahko na tem področju zastavljeni cilji uresničujejo le z vsestransko podporo proklamirane politike.

4. **Mednacionalni odnosi v Jugoslaviji niso več nedotakljiva tema. Najbrž bi bilo zmotno trditi, da so v teh odnosih vse stvari že dokončno urejene. V teh odnosih delujejo sredobežne in sredotežne sile. Katere štejete med prve in katere med druge?**

S. MILOSAVLEVSKI: Lahko bi trdili, da so naše teoretične in politične debate o problematiki mednacionalnih odnosov v zadnjih letih doživele pravo renesanso. To je seveda naravna posledica in morda tudi komponenta demokratizacije splošnih razmer, v katerih poteka in se ostvarja politično življenje v vseh celicah naše družbe. Ni dvoma, da gre za zelo pozitivno posledico, za odnose, ki zadevajo v najbolj bistvene in obenem najbolj subtilne sfere življenja Jugoslavije kot skupnosti narodov in narodnosti. Zato lahko sedaj z gotovostjo ponovimo tisto staro in znano resnico, ki je izražena v nekoliko parafraziranem aforizmu: »Gorje narodu, ki ne more odkrito razpravljati o svojih vitalnih problemih!« Zamrzovanje in konzerviranje razprav o mednacionalnih odnosih pri nas bi bilo zelo podobno samomoru. Če je Jugoslavija skupnost narodov in narodnosti, združenih na podlagi revolucionarne, demokratične in samoupravne integracije interesov, potem je docela jasno, da je najširša možnost za razprave o pogojih, predstavah, smereh itd. v smeri integriranja teh interesov *conditio sine qua non* obstoja in razvoja te skupnosti kot celote in razvoja njenih delov. Bili bi pravi metafiziki in konzervativci, če bi verjeli, da so ti pogoji statični, da so odnosi in institucije, ko so enkrat koncipirani in konstituirani za potrebe večnacionalne skupnosti, primerni za vsakokratne zgodovinske situacije in okoliščine. Razen tega ne smemo pozabiti, da smo bili v posameznih obdobjih svojega razvoja kljub omenjeni izvirnosti naše revolucije pod dokaj zapletenim vplivom nekaterih dogmatskih teorij o nacionalnem vprašanju. V tem, da smo začeli odkrito razpravljati o mednacionalnih odnosih, je dokaz, da je demokracija življenjsko pomembna za nadaljnji **stvarni** razvoj jugoslovanske skupnosti.

Tiste družbene in politične sile, ki zagovarjajo tako imenovani »mednacionalni mir«, ki žele priklicati »dobre stare čase«, ko ni bilo nikakršnih »mednacionalnih sporov«, vztrajno trde, da so sedanji spori umetni, da jih povzročajo republiška vodstva ter da so ti konflikti daleč od realnega življenja. Stvari pa so seveda popolnoma drugačne. Nemogoče si je zamisliti življenje v tako zapleteni, obenem pa tudi zgodovinsko prirodni skupnosti — brez problemov, brez spopadov interesov, brez alternativ; saj bi to bil pravi idealizem. Privid absolutnega

miru na vseh področjih bi bil le odsev nerazvitosti demokracije in svobode. To bi bil lahko le dozdevni mir, ki bi ga vzdrževali s pritiskom. Seveda pa bi se v okviru takega »miru« problemi kopičili, spopadi interesov se ne bi razreševali z demokratičnimi sporazumi. Kopičila bi se negativna družbena energija, ki bi konec koncev morala raztrgati spone in obroče, ki so jo utesnjevali. Zelo dobro vemo, kakšne so lahko politične posledice takih situacij. Zato je demokratično razgrinjanje nacionalne problematike dejansko revolucionarno dejanje — tako za teorijo kot tudi za politično prakso. S tem se energija, ki je nakopičena v mednacionalnih odnosih, spreminja v pozitivno in konstruktivno družbeno moč. V tem je pravi dialektični pomen boja za demokracijo in demokratizacijo mednacionalnih odnosov. Boj za odkrito razpravo o teh odnosih je resnično integrativni dejavnik jugoslovanske federacije; nasprotno pa je kritika take odprtosti, ki se kaže globoko zaskrbljena za usodo federacije, v končni posledici dejavnik, ki slabi njene integracijske elemente.

5. Zanima nas vaše mnenje o sedanjih pojavih unitarizma in nacionalizma. Ali sodite, da sta vprašanji o nacionalizmu in unitarizmu bistveni ali obrobni za družbeni razvoj pri nas?

S. MILOSAVLEVSKI: Če sedanje pojave unitarizma primerjamo s pojavi iz preteklih obdobij, lahko ugotovimo naslednjo razliko: v preteklem obdobju je bilo mnogo več unitarizma v praksi, v realnem življenju, čeprav se je pojavljal tudi kot teorija in ideologija, seveda pod številnimi formalnimi gesli o bratstvu in enakopravnosti. Če govorimo odkrito, je bilo v našem povojnem razvoju nekaj etap ali podetap, ko smo bili bolj unitarna država kot pa federacija. Tako prakso smo upravičevali z nujnostjo po koncentraciji sredstev in moči, bila pa je tudi posledica nerazvitosti socialnih in političnih razmer. Lahko bi rekli, da je ustrezala splošni, dejanski ravni demokracije.

Sedaj se pojavlja unitarizem v luči vseh že opravljenih sprememb kot ideološki in politični odpor proti nastajanju resnično demokratične federacije. Seveda tudi kot izraz nedosledne razvitosti take federacije, kot skupek elementov, ki so v federaciji zapuščina take unitaristične prakse, kakršno smo poznali v preteklih etapah razvoja. V tem pogledu so zgovorna nasprotovanja, ki so se pojavljala ob konstituiranju sedanjega zbora narodov, kot tudi poskusi, da se ta zbor ne uveljavi v celoti. Skupni imenovalec unitaristične ideologije je kritična trditev, da z decentralizacijo mnogih pravic federacije in s krepitvijo pravic republik in pokrajin Jugoslavija razpada. Oblikovanju resnične federacije je unitarizem zoprval tudi s tem, da je odklanjal nekatera načela, ki so se afirmirala oziroma reafirmirala šele v zadnjih letih.

Nacionalizem se pojavlja kot reakcija na unitarizem, vendar je v bistvu reakcija na socialistično družbeno ureditev. Oglejmo si samo nekoliko поблиže vse protagoniste ali pa celotno ideološko strukturo nacionalističnih sil. Redkokdaj bomo odkrili, da te sile ali posamezniki niso usmerjeni k vračanju na klasične meščanske oblike družbene organizacije; pogosto pa bomo našli tudi neposredno zvezo med temi silami v državi in silami v tujini, ki so seveda izredno zainteresirane, da bi obrnile kolo zgodovine nazaj.

Formalno sta unitarizem in nacionalizem na nasprotnih polih. Vendar pa ni fraza, če govorimo o njuni skladnosti, s čimer se potrjuje staro pravilo, da se skrajnosti ujemajo. V okviru naše sedanje politične in ideološke konstelacije sta tako nacionalizem kot unitarizem uperjena zoper enakopravnost narodov in narodnosti, se pravi proti Jugoslaviji kot resnični federaciji. Ni bistvene razlike, če se nacionalizem izpričuje kot dezintegracijska sila tudi formalno, unitarizem pa kot dezintegrator le implicite, s tem, da se upira razvoju enakopravnih odnosov, ki so edini racionalni dejavnik resnične integracije. Potemtakem sta si unitarizem in nacionalizem objektivno, včasih pa tudi formalno, zaveznika v boju proti samoupravnemu demokratičnemu sistemu. Seveda, kar zadeva formalno zavezništvo, je to le stvar taktiziranja.

Napak bi bilo, če bi trdili in sklepali, da sta unitarizem in nacionalizem družbeni sili, ki bi lahko dajali ton sedanjemu političnemu življenju in političnim odnosom. Prav tako pa bi grešili, če bi sklepali, da sta ta dva pojavi docela nepomembna ter da lahko v ocenah in v organizaciji političnega boja povsem zanemarimo njuno vlogo in vpliv. Prav tako ne bi smeli razsojati, da gre za obrobna pojava, saj se oba upirata eni naših temeljnih smeri razvoja: boju za ostvareitev polne enakopravnosti narodov in narodnosti. Ker pa so uspehi tega boja podlaga splošni stabilnosti Jugoslavije kot samoupravne skupnosti, sta tedaj unitarizem in nacionalizem družbeni sili, ki sta objektivno ali subjektivno uperjeni tudi proti politični stabilnosti in samoupravno-demokratični perspektivi Jugoslavije.

Izredno težavno bi bilo z docela spekulativno, neempirično metodo kvantificirati te sile ter s tem nevarnost njihovega vpliva in moči. Očitno pa je, da so zadnjih nekaj let zelo dejavne in da se mora naša družba ukvarjati zdaj z nacionalističnimi, zdaj z unitarističnimi ekscesi. Seveda iz te okrepljene dejavnosti nacionalističnih in unitarističnih sil ne smemo sklepati le na kvantitativno rast teh sil; lahko so tudi posledica demokratizacije, širjenja političnih in drugačnih možnosti za njihovo izražanje. Povsem zanesljivo pa lahko sklenemo, da se okviri unitarizma in nacionalizma zožujejo v sorazmerju z uveljavljanjem resnične federacije oziroma Jugoslavije kot samoupravne demokracije.

6. Katere so po vašem mnenju ekonomske in družbene korenine, iz katerih raste unitarizem tudi kot umetno in nadnacionalno jugoslovanstvo?

S. MILOSAVLEVSKI: Unitarizem nastopa predvsem proti enakopravnosti narodov in narodnosti in je torej naperjen — kot smo že rekli — proti resnični federaciji. S tem pa je v bistvu usmerjen tudi zoper skupnost narodov Jugoslavije; kajti postalo je več kot očitno, da se ta skupnost v sedanjih razmerah razvoja pri nas doma in v svetu lahko afirmira le kot demokratična organizacija. Prav zaradi tega se unitarizem tudi upira demokraciji in samoupravljanju. V svojem bistvu je svojevrsten birokratsko-etatistični model politične in družbene organizacije.

Sam birokratsko-etatistični koncept družbene organizacije pa seveda ni nekakšen izmišljen fantom, ki v razmerah naše sedanje etape razvoja ne bi imel nikakršne realne podlage. Spomnimo le na dejstvo, da je bil ta koncept v teoriji in ideologiji mnogo manj zastopan takrat, ko je prevladoval kot politična praksa. Tega si ne moremo razložiti drugače, kot da gre za reakcijo etatistično-birokratskih sil na konkretne ukrepe v zadnjih nekaj letih, s katerimi naj bi se resnično poglobili samoupravni in demokratični odnosi. Te sile je samoupravna teorija relativno malo vznemirjala vse do takrat, ko se je ta teorija spremenila v realno materialno silo. Niti za hip nas ne sme zbegati, da birokratsko-etatistične sile v svoji ofenzivi proti samoupravni družbi in demokraciji uporabljajo kot argumente tudi dejanske neuspehe, napake ali pa nepopolnost samoupravnega sistema. Toda ali poznamo sistem, pa naj bo še tako globoko zakoreninjen v družbeni bazi, ki bi bil brez napak in ki ne bi doživljal manjših ali večjih neuspehov?

Sorodnost med unitarizmom ter birokratsko-etatističnimi zahtevami in težnjami je torej zelo očitna. Potemtakem je očitna tudi povezanost teh fenomenov z objektivnim in subjektivnim položajem in strahom, da ne bi odpravili nekaterih družbenih privilegijev — zlasti v materialni sferi — kar bi prizadelo posameznike, posamezne družbene grupe in grupacije. Kolikor bo torej samoupravljalvska družba postajala resničnejša, toliko ostrejši bodo tudi odpori birokratsko-etatističnih (unitarističnih) sil — vendar se bo v enakem razmerju zmanjševala tudi njihova moč. Seveda pri analizi vzrokov za unitarizem ne smemo spregledati iz preteklosti naplavljenega unitaristične zavesti in še nepremaganega birokratsko-unitarističnega dogmatizma. Ne smemo pozabljati, da so unitarizem kot koncepcijo družbene organizacije Jugoslavije postavili najbolj konservativni deli buržoazije nekaterih jugoslovanskih narodov. Ta unitarizem si je v sedanjih razmerah nadel le drugo podobo, sprejel v vprego birokratsko-etatistične sile, sicer pa je skoraj identičen s poprejšnjim.

7. Na »funkcioniranje« federacije so še vedno pripombe in ugovori. Slovenski sindikati so, na primer, pred časom »zahtevali, da Zvezni izvršni svet pojasni, kako in s kakšnimi sredstvi ter v kakšnem roku namerava federacija izpolniti svoje neposredne in posredne obveznosti do gospodarstva«. Kaj mislite vi o »funkcioniranju« federacije?

S. MILOSAVLEVSKI: Ni dvoma, da je zlasti s stališča učinkovitosti delovanja politične organizacije federacija v eni od najbolj delikatnih faz. Med drugim zaradi tega, ker je sedanja struktura političnih in drugih pristojnosti federacije na razpotju in v preoblikovanju. Kar zadeva SR Makedonijo, smo prepričani, da je nadaljnja decentralizacija teh pristojnosti absolutna nujnost, ki jo terja nadaljnja graditev integralnega samoupravnega mehanizma sistema. Vendar pa bi podpirali napačno alternativo, če ne bi prizadevanj za nadaljnje razmejevanje pristojnosti med federacijo in drugimi političnimi in samoupravnimi subjekti povezovali tudi s prizadevanji za večjo učinkovitost federacije na področju njenih pristojnosti. Resnično bi se samo igrali z demokracijo in politiko, če se ne bi v okviru omenjene razmejitve trudili za tako konsolidacijo političnih odnosov v federaciji, ki bo omogočala kar se da naravno, vse manj in manj dramatično razreševanje spopadov med interesi, ki nastajajo v najrazličnejših področjih ekonomskega in političnega življenja. Kot se stvari sučejo sedaj, ko lahko najmanjši medsebojni spopad ali duel med kakim organom federacije ter drugo družbeno strukturo povzroči neznansko vznemirjenje, se lahko zazdimo sami sebi in tudi drugim malce smešni.

To vprašanje pa lahko seveda obravnavamo tudi drugače. Jugoslovanska federacija je verjetno ena od najbolj zapletenih oblik in fenomenov politične organiziranosti. V njenem epicentru je koncept skupščinske vladavine, ki pa ni do kraja izpeljan zaradi izredno samostojne vloge izvršnega sveta (to stanje samo ugotavljam, ne da bi se spuščal v kritiko same organizacije). Vendar pa skupščina in vlada nista edini središči za oblikovanje politike, političnih sklepov in celo političnih odločitev. Velikansko vlogo odigravajo pri tem tudi centri dejansko globoko demokratizirane zveze komunistov. Velik poudarek daje sistem tudi vlogi in pomenu socialistične zveze delovnega ljudstva kot tudi zvezi sindikatov; temu je treba dodati še neposredne zveze in medsebojne vplive med federacijo in organi republik. V naših političnih odnosih na ravni federacije ta »policentrizem« ne more biti niti teoretično niti praktično-politično »negativen«, narobe, le »pozitiven« je lahko. Če policentrizem pravilno deluje, je v njem zagotovilo za sprejemanje racionalnih sklepov ter učinkovitost federacije pri uresničevanju njenih funkcij in vloge. Toda noben

sistem se ne uteče tako naglo, da bi bil že spočetka brezhiben. V tem pogledu so nam zdaj potrebne nove teoretične razlage in novi praktično-politični odgovori.

8. Politični sistem v naši deželi je znova v središču razprav. Ali soglašate s tem, da je to eno od bistvenih vprašanj razvoja Jugoslavije? Katera vprašanja v tem okviru se vam zdijo odločilna?

S. MILOSAVLEVSKI: Naša politična teorija in politična praksa sta ob upoštevanju svetovne teorije in celotnega zgodovinskega izkustva ter na podlagi marksističnega nauka dali povsem točen odgovor glede našega nadaljnega razvoja: jugoslovanska revolucija bo ostala dosledna sebi in svoji tradiciji, najbolj radikalnim izkustvom evropskih revolucij (pariška komuna in oktobrska revolucija), če se bo konstituirala kot samoupravna demokracija. Tak odgovor vsebuje tudi sklep, da je samoupravna demokracija najbolj racionalna in najbolj učinkovita možnost, da se naši narodi osvobodijo ekonomske in duhovne zaostalosti. Vendar pa z odgovorom na poglobitveno vprašanje še vedno niso razjasnjene številne dileme o tem, kako dograjevati družbo samoupravne demokracije. To dograjevanje pojmuje kot stalno aktiven subjektivni odnos in neprestano gibanje in uresničevanje. Dograjevanje je prešlo več etap, na katerih so se pojavljali številni problemi. Splošna značilnost sedanje etape je gotovo ta, da v razpravah in v akciji sodelujejo številne in raznovrstne sile in subjekti. To je odsev že dosežene demokracije, obenem pa objektivno zagotovilo, da v iskanju novih odgovorov in poti ne bo več improvizacij in premajhne temeljitosti.

Kar zadeva nadaljnji razvoj političnega sistema v sedanji etapi, smo o nekaterih problemih že spregovorili. Poskušali bomo ta vprašanja zožiti na nekaj skupnih imenovalcev.

Poglobitveni problem našega političnega sistema v sedanjem trenutku vsebuje po našem globokem prepričanju naslednje vprašanje: katere so tiste nujne pobude, ki bi prispevale k nadaljnjemu izpopolnjevanju federativnih institucij, da bi lahko na tem nivoju z maksimalno objektiviziranimi mehanizmi razreševali nasprotja in spopade, ki nastajajo v odnosih med republikami? Te pobude so povezane z neogibno objektivizacijo pogojev za politično stabilnost Jugoslavije; brez tega ne moremo pravilno napredovati v demokraciji niti na ekonomskem niti na političnem področju. K temu, kar smo že rekli, naj dodamo še to, da vidimo eno od neogibnih poti tudi v nadaljnjem širjenju in doslednem uresničevanju načela paritetne udeležbe republik v organih federacije (v predstavniških telesih, v izvršnem svetu in v najvažnejših zadevah, tudi na upravni ravni).

Naslednje zelo pomembno vprašanje zadeva povezanost najvažnejših političnih odločitev z vplivom delavskega razreda in drugih delovnih ljudi. Tudi v tem primeru gre za še večjo objektivizacijo temeljev politične stabilizacije sistema in odnosov, tokrat na bolj ali manj klasičen način. V bistvu gre za dva nivoja nadaljnje rasti samoupravljalvske demokracije — za njeno deformalizacijo v osnovnih celicah družbene organizacije in družbenega življenja ter za njeno integracijo na višjih ravneh, vse do federacije. Ob tem se pojavlja še kopica vprašanj in podvprašanj, ki jih v tem trenutku in na tem mestu ne moremo obravnavati.

Rad bi opozoril le še na eno samo smer razvoja in gibanja političnega sistema. V mislih imam boj za njegovo učinkovitost — vendar s posebnega gledišča. Gre za to, kako usklajevati številne pobude, ki prihajajo iz mnogih središč, kako po najbolj racionalni poti te pobude sintetizirati in kako tako sintezo prenašati v demokratično družbeno-politično akcijo. Eden od možnih odgovorov se zdi zelo prepričljiv: svojih prizadevanj ne smemo usmerjati k odločanju enega centra, ker politične posledice in možnosti takega sistema zelo dobro poznamo.

Naša »policentrična« politična organizacija, ki ima specifično strukturo, je kljub svoji »mladosti« že pokazala prednosti in moč. Zdaj si moramo le prizadevati, da odkrijemo še vse vzroke za njene pomanjkljivosti ter utremo poti za njeno izpopolnjevanje. Eden od teh problemov je prav gotovo demokratična koordinacija; toda že v sami definiciji problema je nakazana možnost za nadaljnji razvoj naše »policentristične« politične organizacije.

- 9. Skupščinski sistem (na ravni federacije in na ravni republik oziroma avtonomnih pokrajin) štejem kot pomembno vprašanje političnega sistema. Navadno se en vidik tega izraža v dilemi: ali delegatski ali predstavniški sistem. Kaj mislite o tem?**

S. MILOSAVLEVSKI: Najprej moramo natanko definirati delegatski sistem, kajti pod tem pojmom razumemo različne stvari. Prav zares so možne zelo različne inačice delegatskega sistema — od elementarne, to je od »delegatskih« volitev, torej posrednih volitev, pa do tiste, ki jo lahko imenujemo integralni delegatski sistem. Ta implicira tako volitve delegacije kot tudi vsa opravila delegatskih teles in institucij ter izredno globoko posega v celotni sistem odnosov med delegati in mandatarji oziroma naj bi si prizadeval za to, da bistveno spremeni celotno politično strukturo in odnose. Integralni delegatski sistem obsega torej radikalno deprofesionalizacijo skupščinskih teles in popolno spremembo volilnega sistema. V naših razmerah bi se sistem volitev delegacij uresničeval na ravni občine in v nekaterih primerih (predvsem za federalno »skupščino«) na ravni republike.

Ta sistem bi moral imeti nekatere elemente imperativnega mandata itn. Ne bili bi iskreni, če bi trdili, da ni perspektiva politične organizacije socializma prav v snovanju integralnega delegatskega sistema. Spet pa bi bili preveliki optimisti, če bi bili prepričani, da je že zdaj smotrno vztrajno zahtevati integralni delegatski sistem. Vsaj za zdaj je še nujna stabilnost sestave skupščin — predvsem zaradi njihove učinkovitosti in zaradi nevarnosti, da bi se politična moč osredotočila v izvršilnem in upravnem aparatu. Za zdaj je verjetno bolj racionalna rešitev v kombinaciji delegatskega in predstavniškega načela. Skupščinska struktura bi bila potemtakem lahko kombinirana iz stalnih teles (seveda s štiriletnim mandatom) in delegacij, ki bi se menjavale. Oblika fleksibilne (nestalne) delegacije bi bila ustrezna za tisti del skupščine, ki jo predstavlja tako imenovano združeno delo. V tem pogledu so možne različne logične in realne variante. Vendar bi poudarili naslednje: noben načrt za nadaljnji razvoj skupščinskega sistema in seveda tudi volilnega sistema ne bi bil racionalen, če bi se uveljavljal le kot pretveza za oddaljevanje skupščinskega mehanizma od interesov delavskega razreda, pa čeprav bi napovedoval večjo učinkovitost skupščinskega sistema in volilnega mehanizma. **Zgodovinsko in praktično-politično so upravičena** (kot prispevek k razreševanju naših aktualno-političnih problemov in k stabilizaciji političnih odnosov) **le tista prizadevanja, ki so usmerjena h krepitvi vpliva delovnih ljudi na volitve skupščin (pa najsi so to stalna telesa ali pa delegacije) in na njihovo dejavnost.** In ponovimo še dejstvo, da so bile vse naše resnejše krize na območju političnih odnosov v »porevolucionarnem« obdobju krize odnosov med vodilnimi političnimi organi in delovnimi ljudmi. In prav na tej postavki temelji sklep o zgodovinski perspektivi integralnega delegatskega sistema. Ob tem že zdaj opozorimo na potrebo dialoga o strukturi skupščine. Čeprav se ne da zanikati, da je zdajšnja razvejanost strukture pozitivno vplivala na proces splošne afirmacije načela skupščinske vladavine, se pa ne da enostavno spregledati argumentov proti tej razcepljenosti — zlasti glede na doseženi nivo skupščinske demokracije in samoupravljanja — ki opozarjajo, da je ta razcepljenost skupščine nekakšen umeten plot za integracijo dela različnih dejavnosti.

10. **Samostojnost političnih subjektov, njih medsebojna zavisnost kot enakopravnih dejavnikov, je verjetno pomembna prvina demokratičnega socializma. So v tem pogledu pri nas stvari že popolnoma dognane?**

S. MILOSAVLEVSKI: Dekoncentracija ali decentralizacija politične moči in političnega odločanja je zares ena od najbolj pomembnih značilnosti našega političnega razvoja v smeri demokratizirane politične družbe. Ni treba še posebej

poudarjati, da je bila ta dekoncentracija politične moči in odločanja posledica spoznanja, da bo socializem ogrožen, če bo politični sistem še nadalje temeljil na kakršnemkoli monopolu kogarkoli. To spoznanje seveda ni plod kabinetne spekulacije, marveč analize in pritiskov, ki so se pojavljali v nekaterih kriznih obdobjih našega razvoja, pri čemer so pomembne tudi izkušnje drugih gibanj in drugih političnih družb. Vendar pa je naš »policentrični« sistem zares zelo nov in bi bilo prezahtevno vztrajati, da mora že zdaj idealno delovati. Govorili smo že o velikem problemu koordinacije in sinteze pobud v okviru tega sistema; prav tako o nujnosti teoretične obrazložitve in definiranja njegovega bistva. Te teoretične razlage bodo verjetno prispevale, da bo jasneje opredeljena vloga posameznih subjektov »dekoncentriranega« političnega sistema. Vendar bi lahko že zdaj in tu opozorili na eno od možnih smeri gibanja in razvoja. Kakorkoli že bodo opredeljene vloge posameznih subjektov političnega sistema, sam sistem kot celota ne bo deloval učinkovito, njegova dekoncentriranost ne bo zadosten stabilizacijski dejavnik vse dotlej, dokler bo pozitivna »konkurenca« pobud prihajala do izraza le na ravni tako imenovane forumske strukture. Enega od ciljev take dekoncentrirane politične moči vidimo v tem, da mora prodreti politična iniciativa do slehernega delovnega človeka. Samo v tem primeru bo tako zamišljeni »model« moči dokazal svojo življenjsko silo, zgodovinski smisel in pomen.

11. **Katerim vprašanjem notranjih odnosov v Zvezi komunistov Jugoslavije dajete prednost, o katerih sodite, da so najpomembnejša? Katere so po vašem mnenju najbolj »kritične« točke v dosedanjem procesu preosnove zveze komunistov?**

S. MILOSAVLEVSKI: Zelo težavno je iz kompleksa notranjih odnosov v Zvezi komunistov Jugoslavije iztrgati eno samo vprašanje, ki bi bilo važnejše od drugih. Vendar sodim, da je bilo najvažnejše to, da smo v določenem trenutku krize odnosov in krize zaupanja v ZK, ki je dosegla vrh s IV. plenomom 1966. leta, zelo energično sklenili, da je razvoj notranje demokracije temelj za življenje te organizacije kot vodilne idejno-politične sile naše družbe in da smo tako pojmovano zvezo komunistov neposredno povezovali z obstojem in razvojem socialistične demokracije. Pri tem smo zelo upravičeno poudarjali, kako pomembne so demokratizacija volitev v ZK, možnost odprtega dialoga o vseh vprašanjih, ki zadevajo nadaljnji razvoj organizacije in družbe, ter možnost kritike v ZK — in sicer v vseh smereh, tako tudi v razmerju med vodstvi in »partijsko« bazo. Javnost politične akcije zveze komunistov je prav tako tesno povezana s poglobljanjem notranje demokracije; z njo sta se akcija in vloga

same organizacije demistificirali, prišli sta pod nadzor najširše javnosti. Mnogi forumi zveze komunistov so v zadnjem letu ali v zadnjih nekaj letih opravili bolj ali manj precizne analize vsega tistega, kar se je v zvezi komunistov dogajalo v obdobju njene »reorganizacije«. Vse ocene, ki so plod teh analiz, so bolj ali manj enotne v tem, da je bila usmeritev k demokratizaciji odnosov pravilna. Nikjer se ni tako jasno izkazalo kot v razvoju zveze komunistov v tem obdobju, da je demokratizacija edina možna pot k resnični racionalizaciji političnih odnosov in k učinkovitosti političnega sistema kot celote. Če naj v teh ocenah kaj poudarimo ali dodamo, je to, da sta dva rezultata reorganizacije oziroma demokratizacije zelo očitna: ZK je postala najbolj prisotna idejno-politična sila v vseh celicah naše družbe, obenem pa je postala tudi odgovorna sila. To seveda ne pomeni, da ZK prej ni bila odgovorna družbeno-politična sila, prav gotovo pa so bila obdobja, ko se njena odgovornost ni ujemala z obsegom njene dejavnosti. Razen tega je postala odgovornost ZK v teku njene reorganizacije javna zadeva, ker se je oblikovala v odkritem političnem boju in akciji. Naslednji pomemben uspeh iz tega obdobja, ki bi ga kazalo omeniti, je tale: mobilnost in odprtost politične in idejne akcije ZK sta zbrisali z dnevnega reda vprašanje, ki se je nenehno pojavljalo, kako se bo zveza komunistov preoblikovala iz razredne politične partije v idejno-politično organizacijo novega tipa, ki svoje družbeno-politično poslanstvo uveljavlja v vse bolj razvitih razmerah samoupravne demokracije. Morda je res, da delo in gibanje ZK v zadnjem času ni potekalo enako intenzivno v vseh smereh, vendar bi analiza prav gotovo ne mogla dokazati, da bi delo v ZK v tem obdobju omejevalo ali preprečevalo iniciativo ostalih političnih organizmov. Primerjava bi verjetno pokazala prav nasprotno, namreč da je bila dinamičnost ZK eden od dejavnikov za večjo mobilnost drugih družbeno-političnih organizmov in samoupravnih organov. Kljub temu pa bomo v prihodnje potrebovali globlje teoretične in politične analize vseh teh gibanj, da bomo lahko zanesljiveje odgovorili: kam dalje?

Take nasploh pozitivne ocene pa nas niti za trenutek ne odvezujejo dolžnosti, da ne bi kar se da subtilno spremljali vse pomanjkljivosti v tako zasnovanem delu kot tudi v praksi; zlasti tiste pomanjkljivosti, ki jih nismo mogli predvideti v dosedanjih teoretičnih razmišljanjih. Opozorili bi na enega osrednjih problemov. Dejavnost centrov ZK, ki jo je reorganizacija zares multiplicirala, je vsekakor rezultat vpliva baze članstva ZK na oblikovanje njene politike. Ta dejavnost nedvomno izraža realna gibanja v bazi organizacije in v družbi. Toda nekoliko bolj vsestransko opazovanje nas pripelje tudi do sklepa, da gre tu predvsem za posredni vpliv baze na forume. Ob tem naj opozorimo, da radikalna reorganizacija, torej spreminjanje ZK

iz klasične politične partije v vodilno idejno-politično silo, ni mogoča brez **neposrednega vpliva baze na forume**. Brez uveljavitve tega neposrednega odnosa med bazo in forumi ZK, brez dialektičnega medsebojnega vpliva nevarnost birokratizacije ne bo minila, s tem pa bo zgrešen tudi eden od pomembnih ciljev reforme ZK.

12. Tema o socialni diferenciaciji je znova predmet ostrih soočanj, kritik in nezadovoljstva. Je ta tema živa tudi v Makedoniji? Kakšna so stališča vodstva ZK Makedonije?

S. MILOSAVLEVSKI: Problemi socialne diferenciacije sodijo med najbolj žgoča moralna in politična vprašanja, ki jih v naši republici spremlja širša javnost — od intelektualcev pa do delavcev in mladine. Ne le zaradi pozornosti javnosti, marveč tudi zaradi lastnih ocen je ta tema angažirala vse politične forume, vključno s V. kongresom zveze komunistov Makedonije. Vprašanje je seveda v tem, koliko je ta tema posledica dejanske globlje diferenciacije, ki je nastajala kot stranski produkt družbene reforme, v kolikšni meri pa gre za mešanje definicij in terminologije. Zveza komunistov Makedonije si je prizadevala, da bi strogo razločevala (v realnosti in v zavesti) med socialno diferenciacijo, ki je posledica tako imenovanega neupravičenega bogatenja posameznikov in skupin, ter razlikami, ki so naravna posledica različnih uspehov dela in blagovno-denarnega gospodarstva. Prepričani smo, da smo teoretično, v zavesti, prišli že precej daleč, ne pa tudi v praktičnem pogledu. Dejstvo je, da so razlike v premoženju, ki so plod nagrajevanja po delu, mnogo bolj pod udarom administrativne intervencije kot pa prave socialne razlike, ki so posledica najrazličnejših spekulacij in izigravanja predpisov. To pa preprosto zato, ker so razlike, ki jih navajam na prvem mestu, v evidenci kontrolnih organov (in ker se ti davkoplačevalci praviloma ne otesajo svojih obveznosti), nad ljudmi druge kategorije pa kontrolni organi nimajo pregleda.

Pri nas so vprašanja, ki zadevajo socialno diferenciacijo, verjetno precej bolj izostrena kot v nekaterih drugih republikah zaradi tega, ker preraščajo v dokaj močno tendenco k **uravnilovki**. V nekem našem zelo pomembnem podjetju (v katerem znašajo poprečni osebni dohodki približno 1000 dinarjev) so bili npr. delavci-aktivisti mnenja, da je razpon v osebnih dohodkih prevelik, čeprav je bil poprečni čisti dohodek inženirja pod 2000 dinarji. Precej očitno je, kakšne posledice bi lahko imele take tendence za razvoj naše republike. Zato je dokaj razumljivo, da se je zveza komunistov ostro in seveda tudi uspešno spopadla s takimi nazori. Končni uspeh tega boja je odvisen tudi od boja proti neupravičeni socialni diferenciaciji.

13. Makedonija je bila v zgodovini velik in važen člen med vzhodom in zahodom. Kako gledate na njeno vlogo v mednarodni politiki sedaj?

S. MILOSAVLEVSKI: Najprej bi radi opozorili na sicer zelo znano resnico. Makedonija želi odigravati v razvoju socialistične federativne republike Jugoslavije kot skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti ter skupnosti, ki gradi samoupravno in demokratično-socialistično družbo, svojemu mestu ustrezno vlogo. V okvirih take Jugoslavije si zelo prizadeva, da bi sodelovala tudi pri oblikovanju zunanje politike. Zato se zavzema za kar največjo vlogo socialističnih republik v načrtovanju skupne zunanje politike. Makedonsko javno mnenje sodi, da ima lahko pomembno vlogo v zunanji politiki samo Jugoslavija (in potemtakem tudi vsaka njena republika), ki bo nekaj pomenila tudi na svetovnih meridianih — bodisi kot ekonomska struktura, bodisi kot demokratična politična organizacija. Zelo dobro tudi vemo, kako ostali jugoslovanski narodi cenijo naša prizadevanja v teh okvirih in v tej smeri.

Pri tem je treba poudariti, da socialistična republika Makedonija zlasti pozorno spremlja razvoj odnosov SFRJ s tistimi sosedi, ki meje na Makedonijo. Povsem razumljivo je zainteresirana, da je razvoj teh odnosov kar najboljši in da tudi sama kar največ prispeva k temu. SRM si želi — kar ni treba še posebej naglašati — z vsemi temi deželami dobre sosedske odnose. Znano pa je tudi, da odnose z nekaterimi od teh dežela kali dušenje najbolj elementarnih pravic makedonske manjšine v teh državah kot tudi izražanje pohlepa po ozemlju SRM. Prizadevanja SRM na tem področju temelje na spoznanju, da je le elementaren demokratični odnos do makedonske manjšine v sosednjih deželah trajna podlaga za dobre sosedske odnose.

Socialna diferenciacija in družbeni razvoj

Slovensko sociološko društvo in uredništvo naše revije sta pripravila pogovor »za okroglo mizo« o enem vidiku socialne diferenciacije, in sicer o razmerju te diferenciacije do družbenega razvoja. Pogovora 23. II. 1970 se je udeležilo večje število sociologov in družbenih delavcev. V razpravi so aktivno sodelovali: Matija GOLOB, znanstveni sodelavec na inštitutu za sociologijo in filozofijo v Ljubljani, Jože GORIČAR, profesor na pravni fakulteti v Ljubljani, Mišo JEZERNIK, znanstveni sodelavec na inštitutu za sociologijo in filozofijo v Ljubljani, Peter KLINAR, docent na VŠSPVN, Zdravko MLINAR, profesor na VŠSPVN, Dagmar ŠUSTER, sekretar republiške konference zveze mladine Slovenije, Josip ŽUPANOV, profesor ekonomske fakultete v Zagrebu, Vinko HAFNER, podpredsednik izvršnega sveta skupščine SRS, Bogdan KAVČIČ, predstojnik centra za proučevanje javnega mnenja na republiški zvezi sindikatov, Pavle KOGEJ, sodelavec republiškega zavoda za zaposlovanje, Veljko RUS, docent na VŠSPVN in Niko TOŠ, predstojnik centra za raziskovanje javnega mnenja na VŠSPVN v Ljubljani.

Objavljamo urejen in avtoriziran povzetek stenograma.

B. KAVČIČ: Ko smo pripravljali današnji razgovor, smo si ga zamišljali kot zelo svobodno izmenjavo misli različnih ljudi o predmetu, ki je danes očitno ne samo strokovno, ampak tudi politično aktualen.

Z avtorji prispevkov, ki ste jih v glavnem vsi prejeli,¹ smo se vnaprej dogovorili, da bo vsak od avtorjev podal le nekaj krajših uvodnih misli iz svojega prispevka.

J. ŽUPANOV: Vsi ste gotovo prečitali članek, ki je skrajšana verzija referata na posvetovanju jugoslovanskih sociologov v Splitu. Celoten referat bi dal boljšo sliko in argumentacijo. Kljub temu so osnovne ideje take kot v članku in moramo ostati pri njem.

---

¹ Kot osnova za debato so bili naslednji prispevki: dr. Josip Županov, »Jednakost danas i sutra« (VUS 24. 12. 1969); Vinko Hafner »Komunisti in socialno razlikovanje v naši družbi« (Komunist, 12. 12. 1969); dr. Jože Goričar »Družba in univerza« (Naši razgledi 5. 12. 1969); dr. Zdravko Mlinar, Niko Toš »Neizkoriščeni potenciali za družbeni razvoj« (iz neobjavljene študije).

Kakor ste videli, predpostavljam, da obstaja v naši družbi pomembna dilema med egalitarizmom kot dominantno družbeno vrednoto na ravni globalne družbe in industrializmom, ki se pojavlja kot neobhodna nujnost, ki privede do določene socio-ekonomske diferenciacije. To družbeno dilemo vsakdo doživlja na določen način. Tovariš Hafner je to družbeno dilemo označil kot osebno dramo in je to zelo iskreno izrazil. Ta njegova razlaga je bila zelo koristna.

Gre za širšo družbeno dilemo. Postavlja se vprašanje, ali je to stvarna dilema ali skonstruirana dilema. Na nekem predavanju, ki ga je organizirala redakcija Praxisa, je profesor Branko Horvat — žal mi je, ker to govorim v njegovi odsotnosti — zagovarjal nasprotno tezo; namreč, da vodi industrializacija k zmanjševanju socialnoekonomskih razlik, kar bi lahko razumeli, kot da omenjene dileme sploh ni. Navedel je znani primer Jeana Fourastiea, da ima ameriški avtomobilski delavec višji standard kot francoski srednji meščan osemdesetih let. To je dober primer za to, kako se iz točnih podatkov prihaja do netočnih zaključkov, odvisno od stališča gledanja. Če gledamo industrializem s stališča razvite družbe agrarne civilizacije, se lahko govori o trendu zmanjševanja teh razlik. Znano je, da si v razviti družbi agrarne civilizacije 2 % prebivalstva prisvoja 50 % nacionalnega dohodka. Danes je v modernem kapitalističnem in socialističnem svetu težko najti take razlike. Lenski govori o dolgoročnem gibanju k večjemu zmanjševanju socialnoekonomskih razlik. Kolikor vemo danes, zmanjševanje socio-ekonomskih razlik v nobeni državi ni pripeljalo do popolne enakosti. Ko pride do neke meje, se ustavi. Na Švedskem se je že ustavilo. Če za izhodiščno točko vzamemo razvito družbo agrarne civilizacije, je Horvatova teza sprejemljiva. Če pa vzamemo za izhodišče situacijo, ki jo je Vinko Hafner dobro imenoval vojni komunizem (egalitarna situacija po vojni), moramo govoriti o povečanju razlik. Videti je, da je bilo določeno povečanje socioekonomskih razlik v primerjavi z razmerami po vojni neizbežno za razvoj jugoslovanske družbe v smeri industrijske družbe. Zato obstajata najbrž dve zahtevi: zahteva družbene vrednote, ki ima svoj izvor v revolucionarni tradiciji komunističnega gibanja pa tudi v prejšnji tradicionalni družbi, na drugi strani pa zahteva po industrijskem razvoju. Ti dve nasprotni zahtevi sprožata problem optimalizacije: kako ugotoviti tako dopustno stopnjo socialnoekonomske diferenciacije, ki še vedno omogoča želeni tempo industrijskega razvoja. Tu se lahko postavi vprašanje, ali so vse razlike, ki se pojavljajo v naši družbi, funkcionalne glede na industrijski razvoj družbe. Prav gotovo niso. Na primer veliki razponi med posameznimi industrijami (ko se npr. enaka delovna storitev v eni veji plačuje petkrat bolje kot v drugi) so brez dvoma disfunkcionalni, ker zavirajo racionalno porazdelitev delovnih moči. Verjetno je s stališča industrializma tudi mnogo drugih razlik disfunkcionalnih. Politiko je treba tako uravnati, da bomo razlike, ki so s stališča industrijskega razvoja disfunkcionalne, odstranjevali.

Ko govorimo o tistih neenakostih, za katere lahko rečemo, da so funkcionalne, najprej metodološka pripomba. Največkrat omenjamo kot indikator razvoja razpore (med minimalnimi in maksimalnimi zasluži v podjetjih ali v različnih industrijah). Opozoriti je treba, da indikator kakega pojava ni isto kot pojav. To najbolje ilustrira nacionalni dohodek na glavo prebivalstva. Le-ta je danes agregatni indikator gospodarskega razvoja. Če bi operirali le z njim, bi prišli do zaključka, da je Kuwait industrijsko bolj razvit kot ZDA, kar je absurd. To nas opozarja, da razpona ne smemo jemati kot edini kvantitativni kazalec in sklepati po tem podatku.

Upoštevati bi morali dve stvari. Najprej določene človeške potrebe. Grobo bi človeške potrebe razvrstili v tri področja: področje primarnih potreb, ki ima relativno nižjo točko saturacije, drugič sekundarne, kjer

je točka saturacije relativno visoka, in tretjič terciarne, kjer ni več plafona. Lahko bi postavili vprašanje, ali kvantitativno isti razpon na enem področju pomeni isto tudi na drugem in tretjem. Vsaka razlika na področju primarnih potreb je velika, čeprav je kvantitativno majhna. Največja je razlika med eno pestjo ali dvema pestema riža, mnogo večja, kot med enim ali dvema avtomobiloma. Zato razponi, kolikor bolj se pomikajo proti tretjemu področju, bolj izgubljajo svojo ostrino. Pri nas je vprašanje razponov zaostreno zato, ker obstaja minimum na področju primarnih potreb morda nekje v sredini ali v spodnjem delu tega področja, maksimum pa gre preko tega področja. Zato so videti razponi 1 : 3 precej veliki. Zaradi tega je treba razpone upoštevati v odnosu na določene človeške potrebe, ne kot čisto kvantitativno velikost.

Drugič je treba upoštevati, kar je zapisal profesor Goričar, to je problem mobilnosti. Diferenciacija postaja namreč nevarna, kadar se perpetuira v obliki stalne stratifikacije, ko se prenaša npr. z očeta na sina. Kolikor večja je mobilnost, manjša je socialna distanca. Tu pridemo do drugega področja, področja življenjskih možnosti. (Prvo področje, področje potreb, je pravzaprav področje individualne potrošnje.) Na primer zdravstvene usluge: ali bodo vsakega posameznika v zdravstvu obravnavali tako, kot je danes možno glede na razvoj medicinske službe pri nas ali ne; to je lahko vprašanje življenja ali smrti, najmanj pa zdravja ali bolezni. Tu se je težko pomiriti s tem, da mora biti to odvisno od materialnega stanja, pa čeprav od nagrajevanja po delu. Nadalje problem izobraževanja, ki je prav tako vprašanje življenjskih možnosti. Na startu je že otrok v osnovni šoli; če ima v osnovni šoli slabo izobrazbo, pomeni to zanj slab začetek, slabo možnost. Diferenciacija se mora drugače obravnavati na področju osebne potrošnje, drugače na področju življenjskih možnosti. Zato bi morala politika optimalizacije upoštevati te možnosti. Na področju, kjer je diferenciacija možna (osebna potrošnja in standard), je zelo težavno ugotoviti, kateri razpon je pravi: ali 1 : 3 ali 1 : 5. Za tako oceno so potrebni nekateri kriteriji. Ti pa so bistveno odvisni od koncepcije družbene enakosti. Pri nas — v množicah in neredko tudi v politiki — prevladuje statična koncepcija enakosti. Industrijski razvoj pa terja — kot je to že dejal Veljko Rus — revalorizacijo osrednje vrednote egalitarizma. Statično koncepcijo moramo zamenjati z dinamično. Jaz sem že izoblikoval dinamični koncept, namreč tak, da bi se razlike na področju osebne potrošnje potiskale proti sektorju terciarnih potreb.

Naj navedem nedavni primer iz Hrvaške: gre za neko določilo zakona o srednji izobrazbi, s katero se ukinjajo sprejemni izpiti. V časopisih je pisalo, da so poslanci ali predstavniki skupščine izhajali s stališča, da so osnovne šole na Hrvaškem po kvaliteti tako različne (Zagreb v primerjavi z delom podeželja), da na primer dijaki iz malih hrvaških mest zaradi manjšega znanja nimajo možnosti za vpis na zagrebške gimnazije. Sklepanje je bilo naslednje: da bi dobili dijaki iz malih mest možnost za vpis na zagrebške gimnazije, se ukinjajo sprejemni izpiti. Če je že potrebno selekcioniranje, naj se le-to opravi v prvem ali drugem letu gimnazije. Za vse nas, ki se ukvarjamo s pedagogiko, je jasno, kaj to pomeni. Vsak pedagog se pravzaprav ravna po povprečju — tako pri pouku kot pri izpraševanju. Če ste ukinili izpite, ste vnaprej zmanjšali povprečje, s tem ste tudi zmanjšali možnost selekcije. Tu imamo pravzaprav statični koncept enakosti. Veliko razliko med ravnijo osnovnih šol rešujemo s tem, da znižujemo raven gimnazij. S tem bomo znižali tudi raven fakultetnega pouka, kar se je, kot vemo, na nekaterih fakultetah že precej posrečilo. S tem »izenačujemo« sposobnost ljudi. To je negativna selekcija, na škodo tistih, ki so boljši. Zame je tak način povsem napačen, njegove konsekvence pa so precej jasne.

Dinamična koncepcija enakosti bi morala zastaviti vprašanje drugače: kako zmanjšati razlike med šolami v Zagrebu in na podeželju. To ni enostavno. Prvi ukrep: uvajanje šolskega programa preko TV (na vsaki šoli). Obstaja še vrsta drugih možnosti. Problem province je pri nas velik problem. Takoj nato bi pršilo na vrsto vprašanje, kako dobiti v manjša mesta boljše učitelje in tudi vprašanje decentralizacije kulture. Provinca nam ne znižuje le osnovne izobrazbe, ampak zadržuje tudi razvoj določene industrije. Lika je zaostalo, nerazvito področje. Tam smo zgradili zelo moderno tovarno, ki pa stoji, ker ni strokovnjakov. OECD je nedavno štipendirala 18 strokovnjakov iz Like; pogoj je bil, da štipendist govori en svetovni jezik. Komaj so našli v celi Liki sedem takih ljudi. Če bi sprejeli dinamični koncept enakosti, ne bi prišlo do znižanja ravni v Zagrebu na raven province, ampak bi ravnali prav nasprotno, kar je sicer veliko bolj težavno, vendar edino pravilno. Pa čeprav bi morali občasno pomagati talentiranim, sposobnim dijakom iz province, da pridejo na fakulteto, ali pa določiti službe za testiranje, pripravljalne razrede, vpeljati vrsto akcij in ukrepov, bi bilo to gotovo družbeno mnogo koristnejše kot pa ukinjanje selekcije na srednjih šolah in zniževanje njihovih ravni. To je samo en primer statične koncepcije, ki je res škodljiva za družbeni in industrijski razvoj.

V. HAFNER: Zame je današnji pogovor na temo socialna diferenciacija zelo koristen, ker bo morda potrdil moja stališča ali mi pomagal razjasniti nekatere lastne pomisleke. Ne bom posebej dajal mnenja k prispevkom tovarišev Županova, Goričarja, Toša in Mlinarja, kolikor se ne bodo že moje splošne ugotovitve dotikale tudi njihovih stališč.

Najprej nekaj o samem predmetu pogovora — socialni diferenciaciji. Strinjam se s pravkar izrečenimi besedami tovariša Županova, da je to zelo pomembna tema, tako za teoretično razpravo kot tudi za praktično dejavnost. O tej temi je že do zdaj razpravljalo več pomembnih političnih forumov, spomladi pa bo o njej razpravljali tudi Centralni komite ZKS. Gre za prizadevanje, določiti problemu pravi pomen in prave dimenzije.

Ne gre za socialno diferenciacijo le v njenem ožjem socialnoekonomskem, materialnem smislu, temveč v njenem najširšem družbenem smislu, ki obsega tudi distribucijo družbene moči, pogoje za uveljavljanje ljudi, v skrajni posledici celotno družbeno matrico.

Socialna diferenciacija je na sedanji stopnji družbenoekonomskega razvoja nekaj danega, kot je dana tudi vrsta drugih razlik med ljudmi. Če je torej nekaj danega, je ne gre jemati kot nekakšno nujno zlo. Nasprotno, socialna diferenciacija je celo neobhoden dejavnik družbenega napredka; prav tako pa lahko tudi dejavnik družbenega razkroja in zaviranja napredka, če se giblje zunaj racionalnih meja. Torej ne gre za potrebo njenega ukinjanja, temveč le za njeno zadrževanje v potrebnih mejah, gre za opredelitev stališč do zoževanja ali razširjanja nekaterih njenih razsežnosti. Tudi družbena akcija na tem področju se lahko giblje le v mejah, ki jih določajo dane družbenoekonomske zakonitosti.

Tu se morda moje načelno razpravljanje nekoliko razlikuje od stališč v gradivu Županova, Mlinarja in Toša. Mnenja sem, da smo dosegli tako stopnjo socialne diferenciacije, ki ne dovoljuje več nadaljnega poglobljanja, niti v socioekonomskem, niti v najširšem družbenem smislu. Nujnost nadaljnje profesionalne stratifikacije družbe še ne pomeni, da se mora še naprej poglobljati tudi socioekonomska. Pri nas je očiten pojav, ki ga lahko razberete tudi iz raziskav profesorja Mlinarja, če ga prav razlagam. Socialne strate se vse bolj zaokrožujejo, vendar ne na profesionalni, temveč pretežno na socialnoekonomski osnovi. To pa nujno vodi k omejevanju vertikalne fluktuacije med sloji in družbene mobilnosti, kar ima lahko zelo negativne posledice za nadaljnji družbeni razvoj.

Res obstaja dilema, ki jo je v uvodu navedel profesor Županov — egalitarizem in sodobno pojmovanje industrializma ter njegovih socialnih aspektov. Vendar se mi zdi, da dilema »egalitarizem — industrializem« ni tako trda, da si oba fenomena nista tako nasprotujoča, kot se nam dozdeva, temveč da sta celo drug drugemu pogojena. Egalitarizem res nasprotuje industrializmu in iz njega izvirajoči socialni diferenciaciji. Po drugi strani pa prav industrializem prinaša pogoje za zmanjšanje socialnih neenakosti in jih tudi v resnici zmanjšuje. Prav ob tej dilemi pogrešam tako v lastnih razmišljanjih kot tudi pri drugih avtorjih intenzivnejše prizadevanje za učinkovito razreševanje omenjene dileme v naših posebnih razmerah. Res je, da se tudi naša družba giblje v splošno veljavnih socialnih in ekonomskih zakonitostih. Kot samoupravljalna socialistična družba pa ima nujno tudi nekatere specifične pogoje in potrebe za razreševanje te dileme.

Glede razsežnosti socialne diferenciacije oziroma dohodkovnih razponov ima tovariš Županov prav, ko meni, da jih ne bi smeli poenostavljati. Stvari nikakor niso preproste in zato se tudi konkretne razsežnosti socialne diferenciacije lahko utemeljujejo ali izpodbijajo z zelo različnimi razlagami in motivi. Vendar o teh stvareh ne moremo govoriti samo na splošno. Moramo jih tudi kvantificirati, uporabiti konkretne razpone, seveda s potrebno toleranco in dovolj temeljito obdelane. Strinjam se z Županovim tudi v tem, da je razpone v dohodkih potrebno ocenjevati iz vidika različnih potreb ljudi. Pri tem je v primarnih, osnovnih potrebah nujna čimvečja enakost, v zadovoljevanju drugih potreb pa so razponi lahko večji. Toda tudi ob neobhodni tolerantnosti do sedanjih socialnih razlik moramo ugotoviti, da se kažejo nekatere očitne deformacije, ki niti niso najhujše pri osebnem dohodku iz delovnega razmerja oziroma aktivni populaciji. Najostreje so socialne razlike v položaju družine in otroka oziroma v startni osnovi mladih ljudi v življenje, dalje na področju pokojninskega zavarovanja, v položaju dela zasebnih kmetov, v tretiranju manj razvitih področij. Vse to so zelo resni socialnopolitični problemi, ne glede na to, s kakšnimi objektivnimi okolnostmi jih opravičujemo.

Vsi se strinjamo s tem, da sta blagovna proizvodnja in zakon vrednosti na sedanji stopnji razvoja neobhoden stimulans ekonomskega napredka, ekonomske selekcije in hkrati tudi pogoj za samoupravno odločanje. Če se vrednost blaga oziroma produktivnost dela ne bi valorizirala z delovanjem tržišča, bi tudi samoupravni nosilci ekonomske aktivnosti mogli le malo odločati in vplivati na realizacijo in delitev dohodka. Vendar je ekonomska diferenciacija, ki nastaja na podlagi tržne realizacije dohodka v sorazmerno majhnem in neuskladenem gospodarskem prostoru, ob pojavu monopola in ob zelo različnih startnih pogojih za ustvarjanje dohodka, često zelo deformirana in nesprejemljiva. V tem smislu delitev po delu oziroma rezultatih dela ne more biti rezultat samo tržne realizacije dohodka, temveč tudi družbenih konvencij oz. družbenega usmerjanja delitve dohodka, zlasti osebnega dohodka. Pri tem je potrebno upoštevati kot pomemben avtonomni dejavnik tudi trg delovne sile. Ga sicer zelo neradi priznamo, pa je vendar pomemben in precej avtonomen dejavnik v oblikovanju osebnega dohodka in s tem tudi konkretnih razsežnosti socialne diferenciacije.

Moč egalitarizma ali grobo rečeno — uravnalovke — pri nas ni zasnovana samo na ostankih ekonomske nerazvitosti in preživelih zgodovinskih koncepcij. Tako v svojih kot tudi v drugih razmišljanjih pogrešam raziskavo o tem, kako učinkujejo na egalitarizem tudi takšne komponente, kot so samoupravljanje, družbena lastnina proizvodjalnih sredstev in združeno delo.

V Mlinar-Toševi razpravi sem zasledil poskus opredelitve razmerja med kratkoročnimi in dolgoročnimi interesi in njegovem vplivu na porabo ljudskih resursov za optimalni napredek. Prav gotovo je osnovni, primarni

motiv za večjo produktivnost dela individualni osebni dohodek, nato skupni podjetniški dohodek in šele nazadnje so dolgoročni družbeni interesi. Vendar ne soglašam s tolikšnim potenciranjem pomena neposrednih kratkoročnih interesov. Le-ti namreč prav hitro zaidejo v nerazrešljivo zagato, če niso usklajeni z dolgoročnejšimi družbenimi interesi.

V zvezi s socialno diferenciacijo je pomembno vprašanje socialnega ravnovesja oz. socialne varnosti. V enem od prispevkov za današnjo razpravo sem zasledil približno takole trditev: človek ima tem večje težnje za dohodkom in s tem tudi za napredkom, čim manj je socialno gotov, čim manj se torej lahko zanaša na kakršnokoli družbeno pomoč zunaj njegovega dohodka od dela. Menim, da je to le deloma res. Saj je tudi sodobna kapitalistična družba zgradila nekatere standardne elemente socialne varnosti, kot so: čim višja zaposlenost, pokojninsko in zdravstveno zavarovanje in druge oblike socialne varnosti, ki niso vezane izključno na produktivnost oziroma ekonomski učinek posameznika. Tega gotovo ni storila iz nekakšne sentimentalne dobrohotnosti ali izključno zaradi političnega pritiska delavskih gibanj, temveč predvsem iz čisto racionalnih razlogov; to je zaradi zagotovitve neobhodne politične in ekonomske stabilnosti, ki sta pogoja trajnejšega napredka. Stavke, demonstracije in druge eksplozije ljudskega nezadovoljstva, politične in gospodarske krize in nazadnje tudi vojne kot najbolj grda oblika družbenih konfliktov in porušenega ravnovesja, le izjemoma sprožijo družbeni na-predek, saj so praviloma dejavnik nazadovanja.

Tudi naša socialistična družba ni brezkonfliktna in tudi nikoli ne bo. Torej ne gre za vzpostavljanje kakega statičnega in neporušljivega socialnega ravnovesja, ki naj vnaprej preprečuje vse socialne konflikte. Gre za dinamično pojmovano socialno ravnovesje, ki zagotavlja neobhodno politično in ekonomsko stabilnost, tako da omogoča razreševanje nastajajočih družbenih nasprotij na tisti stopnji napetosti, ko njihov razplet še ne pomeni eksplozij, kakršne imajo za posledico družbeno stagnacijo ali celo hudo nazadovanje. Tovariš Županov označuje takšne izbruhe nezadovoljstva kot občasna praznjenja napetosti, katerim sledi razdobje določenega ravnotežja.

Siromaštvo in zaostalost sta zagotovo najhujši oviri družbenoekonomskega napredka in socialna baza konzervativizma. Kolikor socialna diferenciacija prispeva k njuni odstranitvi, toliko je tudi napredna. Vendar ne moremo sprejeti gesla: najprej ekonomski napredek in z njim materialno blagostanje, šele potem socialno ravnotežje in socialna varnost. Obe smeri napredka, ekonomska in socialna, morata iti vzporedno, ker sta druga drugi pogojeni.

Zavzemam se za načelno stališče, da so sedanji globalni razponi oz. socialne razlike zadostne, da stimulirajo uspešen napredek in jih torej ne bi smeli povečevati. Mislim, da so že v sedanjih dohodkovnih razmerjih med posameznimi kategorijami zaposlenih, med poklici in dejavnostmi zadostne rezerve za uredničenje stimulativnega nagrajevanja po delu. Tudi realizacija dohodka na tržišču ne more biti opravičilo za pretirane, nerazumne socialne razlike med ljudmi ob približno enakem kvantumu in kvaliteti fizičnega ali umskega dela, ki so prav tako nesprejemljive kot enako plačilo za neenako delo.

Neobhodno je torej zavestno družbeno usmerjanje razsežnosti socialne diferenciacije tako z izpopolnjevanjem ekonomskega sistema kot tudi z obdavčenjem višjih dohodkov občanov in socialnimi kompenzacijami. Seveda se morajo vse smeri družbenega delovanja gibati v potrebni skladnosti in spoštovati objektivne socio-ekonomske zakonitosti, ker se ob pretiravanju lahko sprevržejo v popolno nasprotje tistega, kar bi želeli z njim doseči, to je v stvarno uravnilovko ali še večje socialne razlike.

Ljudska solidarnost ali socialna varnost, zasnovana na dominantni družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev in združenem delu, mora biti

nujno učinkovitejša od tiste, kakršna je zasnovana na zasebni lastnini in zasebnem prisvajanju vrednosti. Pri tem se še posebej postavlja vprašanje zagotovitve eksistenčnega minimuma za slehernega občana kot nujen izraz ljudske solidarnosti in etike. Opozarjam na knjigo Josipa Županova »Samoupravljanje in družbena moč«, kjer v predzadnjem sestavku govori o težnjah različnih kategorij zaposlenih do zaželenega povečanja njihovega osebnega dohodka. Pisec ugotavlja, da so težnje zaposlenih z nižjimi dohodki relativno občutno večje kot pri tistih z višjimi dohodki. Takšno razporeženje med drugim razlaga tudi z dejstvom, da se je bolje situiranim ljudem težko zavzemati za še višje blagostanje, dokler številnim ljudem ni zagotovljen niti eksistenčni minimum.

Vprašanje materialne eksistence najslabše situiranih socialnih strat je pomembno tudi iz vidika optimalne izrabe razpoložljivih človeških resursov. To je razvidno tudi iz Mlinar-Toševih raziskav. Kako naj se delavec z najnižjimi dohodki uveljavlja kot samoupravljalec, se izobražuje in je družbeno aktiven, ko pa se nenehno bori z osnovnimi življenjskimi težavami. To ima seveda tudi daljnosežne posledice za izobraževanje delavske in kmečke mladine. Znano je, da je v sedanjih socialnih razmerah in stanju komunikacij, zlasti visokošolski študij izrazit privilegij večjih mestnih centrov in premožnejših slojev. To dokazuje nizka udeležba študentov iz delavskih vrst kot tudi podatek, da skoraj 80 % vseh študentov izhaja iz mestnih središč, ki imajo skupaj le nekaj več kot 30 % vsega prebivalstva Slovenije. Podoben zaključek se vsiljuje tudi iz ugotovitve, da npr. v Ljubljani uspešno konča osemletko skoraj 90 % učencev, v manj razvitih podeželskih krajih pa komaj 40 %. Kaj ni to začetek velike neenakosti ob vstopu mladih ljudi v življenje? Pri tem pa vemo, da sta naravna nadarjenost in elementarna težnja za napredkom precej enakomerno porazdeljena na vse sloje prebivalstva in vsa krajevna območja. Saj ni mogoče predvidevati, da so otroci izobražencev že od rojstva bolj talentirani od delavskih otrok ali mestni otroci bolj od podeželskih. To poudarjam zato, ker je neenakost v osnovnih materialnih življenjskih razmerah eden bistvenih vzrokov stvarne neenakosti tudi v pridobivanju znanja; posledica tega pa je nezadostna družbena mobilnost in samoreproduciranje obstoječih socialnih strat. Tega problema ni mogoče rešiti samo z izpopolnjevanjem šolskega sistema ali ustreznjšo politiko štipendiranja, temveč predvsem z izboljšanjem življenjskih razmer slabše situiranih slojev prebivalstva.

Nazadnje še nekaj besed o odnosu Zveze komunistov do socialne diferenciacije. Tovariš Županov ima prav, ko meni, da je bil moj pristop do tega vprašanja v Komunistu zelo osebno. Vendar nisem pisal z namenom, da razlagam ljudem svoje osebne dileme, saj imamo za kaj takega tudi druge možnosti. Če sem to storil v javnosti, sem zagotovo le zato, da bi prek lastnih dilem angažiral komuniste in druge za poglobljeno ocenjevanje problemov socialne diferenciacije in za aktivnejše razreševanje tega vprašanja pri Zvezi komunistov.

Prepričan sem namreč, da so stališča Zveze komunistov do socialne diferenciacije izredno pomembna za razreševanje navedenih problemov kot tudi za celotni družbenoekonomski razvoj. Zveza komunistov je zaradi svojega družbenega vpliva in organiziranosti sposobna usmerjati ta razvoj v pozitivni, lahko pa tudi v negativni smeri. Negativna smer je lahko po eni strani v obnavljanju miselnosti in odnosov, ki so lastni meščanskim družbam, po drugi strani pa v kapitulaciji pred pritiski etatizma in primitivne uravnilovke, ki prav tako zavira napredek in izkrivlja načrtano pot samoupravnega socialističnega razvoja. Mislim, da se je Zveza komunistov v preteklosti in da se bo tudi vnaprej zavzemala za najnaprednejšo in hkrati realno uresničljivo smer družbenega razvoja. Pri tem pa se nikdar ne more odreči, kot se ne more odreči celotna naša skupnost, izgrajevanju take družbe, v kateri bo uresničena popolna

osvoboditev dela in bodo odpravljene vse bistvene socialne razlike med ljudmi, to je komunistične družbe. Pri tem seveda nima nihče od nas iluzij glede trajanja in težavnosti poti, ki naj nas privede do take družbe. Vendar moramo imeti ta cilj vedno pred očmi, da ne bi izgubili perspektive tudi pri reševanju vsakdanjih družbenih problemov, vključno s problemi socialne diferenciacije. Zveza komunistov mora kot praktični politični dejavnik izhajati iz realnega socialnega in ekonomskega stanja in sprejeti tudi socialno diferenciacijo kot enega od vzvodov za hitrejši ekonomski napredek. Ob tem pa se mora boriti za takšna merila in takšne odnose med ljudmi, ki ne poglobljajo socialnih neenakosti in nas ne odmikajo od dolgoročnih družbenih ciljev.

J. GORIČAR: Teh nekaj odstavkov, ki so reproducirani v gradivu, je iz članka, v katerem nisem imel namena pisati predvsem o socialni diferenciaciji. Članek je bil napisan ob 50-letnici univerze v Naših razgledih. Ker je to bila priložnost, da se v članku vsaj nekaj kritičnega napiše tudi o stvareh, glede katerih univerza ne more biti nezainteresirana, in ker je približno ob istem času bilo v naši javnosti objavljenih precej značilnih podatkov o socialni diferenciaciji pri nas, sem te informacije zbral in skušal prikazati ustrezno mesto slovenskih izobražencev in strokovnjakov v funkcionalni strukturi slovenske družbe. To izhaja iz nekaterih podatkov, ki sem jih navedel. Tako je na primer v Sloveniji na 44.320 delovnih mestih, za katera je predpisana visoka izobrazba, 17.749 ljudi, ki nimajo ustrezne izobrazbe.

Drugič; kar je v gradivu tovariša Kogejja za skupščino Slovenije naredilo name zlasti močan vtis, so podatki ankete, ki je bila izvedena med tistimi našimi strokovnjaki, ki so šli v tujino. Pravzaprav podoba, ki jo je dala anketa, niti ne preseneča. Ti ljudje so namreč povedali, da svoje dežele niso zapustili le zaradi osebnih dohodkov, ampak so postavili na prvo mesto vzrok, da doma niso bili prav uporabljeni, zato so šli tja, kjer delajo na strokovnem področju, za katero so usposobljeni. Spričo tega in spričo nekaterih drugih podrobnosti, ki kažejo v bistvu isto podobo, neustrezno mesto izobraženca in strokovnjaka v funkcionalni strukturi slovenske globalne družbe, sem se samo mimogrede vprašal o dejavnikih vertikalne socialne mobilnosti ali dejavnikih profesionalne mobilnosti, ki dejansko delujejo v naši družbi, in o takih, ki naj bi delovali. Večjih pretenzij nisem imel. Trdil sem, da v naši družbi tudi danes, 25 let po osvoboditvi, še vedno delujejo dejavniki, ki so bili včasih morda upravičeni in celo potrebni, ki pa danes utegnejo zavirati napredek k učinkovitejši organizaciji dela. Zato sem z drugimi besedami povedal, kar je povedal Županov o perpetuiranju določenih strat, strukturnih elementov. Ne more namreč biti spora o tem, da je treba videti v izobrazbi, strokovnosti, uspešnosti, znanju v vsaki družbi, ki hoče biti moderna in ki hoče napredovati, pglavitni pogoj in osrednji dejavnik vertikalne mobilnosti navzgor. Samo to sem hotel povedati v članku, ki je bil namenjen 50-letnici univerze, zakaj le-ta ob teh vprašanih ne more biti nezainteresirana.

Z. MLINAR: Morda samo nekaj idej iz zapisa, ki ste ga imeli na razpolago, in nekaj komentarjev v zvezi s tem. Obravnava o tem sklopu vprašanj je del širše razprave o problematiki družbenega razvoja. S tem v zvezi pa razpravljamo predvsem o vrednotenju enakosti. Gre torej predvsem za vrednostno dimenzijo, vrednostno raven analize — če tako rečem — za vrednoto, ki je bila konec koncev v našem jugoslovanskem kontekstu izhodišče za temeljno preobrazbo naše družbe, ne pa posledica kakih drugih socialnoekonomskih procesov. Tako izhodišče pa ugotavlja, da je pravzaprav pomenilo prvo obdobje določeno simplifikacijo v tem smislu, ker je ob namenu, da odpravimo parazitizem prejšnje, kapitalistične družbe, akcija šla dosti dalj in nastopila proti diferenciaciji nasploh

(ne le proti dezintegrativnim in disfunkcionalnim osnovam diferenciacije). Če je bila za prvo obdobje značilna določena poenostavitev, smo v kasnejšem času priča temeljitim spremembam zlasti glede vloge vrednote družbene enakosti. Prišlo je do spremembe prioritete, ki jo je bila deležna enakost kot vrednota v različnih časovnih točkah povojnega razvoja pri nas.

Ob usmerjenosti, ki naj bi vodila k odpravi pretirane neenakosti in izkoriščanja, je dejansko prišlo do tega, da je ena oblika izkoriščanja nadomestila drugo. Pojavile so se nove oblike izkoriščanja, ki so se spet lahko uveljavile v okviru nagrajevanja v stilu uravnilovke. Enako plačilo za neenako delo ima lahko bolj disfunkcionalno vlogo kot različno za različno delo.

Dejansko pa niti najbolj izraziti egalitarizem kot vrednostna dimenzija ni mogel odpraviti realne družbene diferenciacije med ljudmi, ampak je v bistvu le razorožil tiste, v katerih imenu je nastopal. Deklarativno je institucionaliziral vse, kar naj bi »dno« družbe doseglo, in s tem vzel tisto borbena orientacijo, orožje in razloge, zaradi katerih naj bi se najnižji sloji potegovali za boljši položaj. Za tem pa je ostal še vedno na dnu družbe določeni sloj, ki v osnovi ni spremenil vrste značilnosti, kot so nam jih predočile številne empirične raziskave — nerazvita osebnost, nizka izobrazba, nizek dohodek, nizke aspiracije, nerazvite potrebe itd.

Pojavilo se je protislovje; takrat, ko smo vsaj v programatičnem smislu največ dosegli v smeri izenačenja družbe, smo obenem pustili ob strani določene družbene sloje, ki so bili najmanj integrirani v družbenopolitični sistem in s tem smo še dodali razloge, da se je tako stanje zacementiralo.

To bi se dalo lahko zelo ilustrirati s primerom, ko gre za razmerje med mestom in podeželjem, tj. za razmerje med določenimi kategorijami in segmenti naše družbe, ki se v največji meri razlikuje in kjer smo spet priča določenih protislovnih odnosov. Da bi zagotovili čim večjo vlogo progresivnih sil mesta, smo subjektivno opredelili določeni odnos do podeželja, tako da smo dejansko ravnali na osnovi povsem različne strategije kot je tista, ki velja za delavsko samoupravljanje. Razliko med delavcem in drugimi sloji smo hoteli odpraviti predvsem preko integracije delavstva v sistem samoupravljanja (predvsem s tem, kot je Edvard Kardelj večkrat omenjal, da si človek, ki je vključen v samoupravni sistem, v vsakodnevem spopadanju s konfliktnimi interesi, šola socialistično zavest in razširja svoje obzorje); za kmete pa smo ubrali nasprotno pot: da bi namreč zagotovili načelo čim hitrejšega razvoja in uveljavljanja napredka, smo ga potisnili ob stran kot simbol konservativizma in zacementirali za njegov »konservativizem«. V tem odnosu smo šli tako daleč, da smo v imenu napredka preprečevali nadaljnji razvoj, da smo v imenu uveljavljanja naprednih sil onemogočali spremembo tistih, ki so najbolj zaostali v razvoju.

V najinem sestavku sva s tovarišem Tošem med drugim obravnavala tudi vprašanje, kdo so nosilci različnih vrednot. Ne le podatki, ki sva se nanje opirala na osnovi raznih anket, ampak tudi še številne raziskave kažejo, da smo glede vrednostne orientacije različnih strukturnih kategorij naše družbe priča spet nekaterim nasprotnim težnjam, ki se seveda dajo povsem razbrati in razložiti, ki pa se jih dostikrat ne zavedamo.

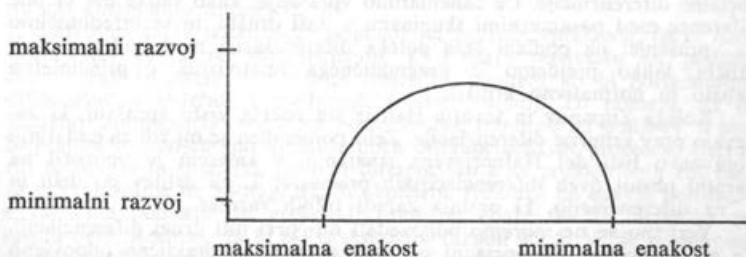
Tisti, ki predstavljajo — če bi tako rekel — najnižji sloj oziroma dno družbe, predstavljajo dejansko tudi temeljne nosilce egalitarizma in niso istovetni s tistimi, ki bi bili najbolj dinamični nosilci družbenega razvoja nasploh. Glede tega, katere so osnovne napredne sile razvoja (o tem bo treba še veliko razpravljati in v dosti večji meri upoštevati dejansko stanje), pa gre očitno za določeno polarizacijo. Na eni strani imamo izrazite zagovornike teženj v smeri egalitarizma, ki pa se razlikujejo od drugih kategorij, ki predstavljajo dejansko v družbi najbolj

dinamični element, najbolj v družbo integrirani element. Pri tem ne gre za ene in iste nosilce, ene in iste kategorije.

J. ŽUPANOV: Samo dve kratki pojasnili in eno vprašanje. Hotel bi se le izogniti neprijetnemu nesporazumu. Ko sem govoril o članku Vinka Hafnerja, in o iskrenem izražanju osebne dileme, sem to štel za zelo pozitivno, ker se pri nas malokrat zgodi, da govorijo ljudje na tako pošten način.

V. HAFNER: Nisem drugače razumel.

J. ŽUPANOV: Pojasniti pa bi hotel, kje s tovarišem Hafnerjem soglašam. Egalitarizem in industrializem si kot fenomena nista nasprotna, ampak sta bolj pogojena drug z drugim, kar bi lahko ponazorili s krivuljo.

Pri določeni točki povečanja minimalnih razlik se krivulja vzpenja, potem spet pada.

Imam pa vprašanje, ki ga je načel Vinko Hafner. Ne vem, če lahko nanj danes odgovorimo, je pa zelo važno: ali so dosedanji globalni razponi neenakosti pri aktivnem prebivalstvu zadostni, da nam zagotovijo poln in neomejen razvoj? Glede odgovora si nisem docela na jasnem. Imamo nekatera neprijetna dejstva. Na Hrvaškem ima emigracija strokovne delovne sile že katastrofalna razmerja. Preti nevarnost, da bo presahnil najvažnejši izvor, brez katerega ni mogoče izpolniti nobenega načrta. Opozarjam še na podatke o številu patentov na milijon prebivalstva. Jurančič navaja številko 8, Dular 40. Oba podatka pa sta v velikem nesorazmerju z razvitimi deželami, kjer je ta številka 300 do 400 in tudi več. To je zelo pomembno vprašanje. Ali se v sedanjih mejah lahko razvijemo? Tega vprašanja ne postavljam izrecno Vinku Hafnerju, ampak kot vprašanje za razpravo.

V. RUS: Menim, da je zelo težko odgovoriti na vprašanje, ali je socialna diferenciacija v naši družbi prevelika ali pa premajhna. Najbrž je na to vprašanje nemogoč principialni odgovor. Če pa primerjamo razpone v naši družbi z razponi zahodnoevropskih dežel, lahko ugotovimo, da med njimi ni bistvenih razločkov. To trditev nam ilustrira naslednja tabela, ki posreduje dohodeke zaposlenih z različno izobrazbeno stopnjo v Jugoslaviji in na Nizozemskem:

Jugoslavija	Indeks	Nizozemska	Indeks
Diploma ali višja izobrazba	194	Univerzitetno izobraženi	200
Srednja izobrazba	94	Srednja izobrazba	100
Kvalificirani delavci	94	Podaljšana osnovna izobrazba	75—80
Priučeni delavci	79	Osnovna izobrazba	65—70
Nekvalificirani delavci	71		

Vir: Jan Tinbergen: Does Selfmanagement Approach the Optimum Order, pri-spevek za Simpozij o jugoslovanskem delavskem samoupravljanju. Amsterdam, januar 1970.

Razpon med navedenimi izobrazbenimi kategorijami je v obeh deže-lah približno 1:3, čeprav je seveda osnovna oziroma najnižja plača različna. Če sklenemo, da bomo razmerja med dohodki v naši družbi držali nespremenjena in če pričakujemo hitro gospodarsko rast, potem pač pristanemo na neko primerjalno ali relativistično logiko, ki je lahko zelo koristna za naš razvoj in tudi za vključevanje delovne sile v evropski trg, vendar pa ne moremo z ničemer principialno utemeljiti ali opravičiti takih razponov.

Principialno razmišljanje o socialni diferenciaciji je po mojem mnenju mogoče le tedaj, če preusmerimo našo pozornost na kriterije socialne diferenciacije. Če zanemarimo vprašanje: kako velike naj bi bile diference med posameznimi skupinami v naši družbi, in se osredotočimo na vprašanje: na podlagi česa poteka diferenciacija med ljudmi v naši družbi, lahko preidemo iz pragmatičnega relativizma v principialno debato in normativno kritiko.

Kolega Županov in tovariš Hafner sta načela vrsto vprašanj, ki za-devajo prav kriterije diferenciacije. Zelo pomemben se mi zdi za nadaljnjo obravnavo tisti del Hafnerjevega izvajanja, v katerem je opozoril na hkratni obstoj dveh diferenciacijskih procesov: 1. na delitev po delu in 2. na diferenciacijo, ki nastaja zaradi tržnih razmer.

Verjetno se ne moremo odpovedati niti prvi niti drugi diferenciaciji. Če se odpovemo diferenciaciji na podlagi dela, se praktično odpovemo realizaciji delovnega principa v naši družbeni dejavnosti: diferenciacija, ki nastaja na podlagi delovne aktivnosti, pomeni realizacijo tega principa.

Prav tako se najbrž ne moremo odpovedati blagovni proizvodnji in diferenciaciji, ki nastaja na podlagi tržne izmenjave. Ta diferenciacija pa nima nič skupnega z diferenciacijo, ki nastaja na podlagi dela. Do-hodek, ki ga dobim za svoje delo, ni isto kot dohodek, ki ga dobim zaradi tega, ker sem član gospodarske organizacije, ki ima konjunkturo na trgu. Če se oba dohodka med seboj mešata, potem je tudi socialna diferenciacija, ki nastaja na podlagi teh dveh procesov, nejasna, nekon-trolirana in neprincipialna. Posledice mešanja teh dveh procesov socialne diferenciacije nas v vsakodnevem življenju lahko pripeljejo do tega, da je razpon v osebnih dohodkih med čistilko in inženirjem znotraj posameznega podjetja prav tako velik kot razpon v dohodkih med inže-nirji in čistilkami v različnih podjetjih. Če označimo razlike v dohodkih, ki nastajajo na podlagi bolj ali manj zahtevnega dela, z vertikalno dife-renciacijo in če označimo razlike, ki nastajajo znotraj iste kvalifikacijske skupine s horizontalno diferenciacijo, bomo imenovali tisto diferenciacijo, ki nastaja ob istočasnem delovanju obeh diferenciacijskih procesov nekakšno »diagonalno« diferenciacijo. Ker je rezultanta obeh, zanjo nimamo pravzaprav niti pravega imena niti principialne razlage.

Uravnilovka, ki je pogosto čutimo, ni nujno samo posledica pred-industrijske mentalitete, ampak je lahko tudi izraz slabih občutkov, ki jih imamo zaradi te diagonalne diferenciacije, ki se nam je nekam sti-hijsko in mimo naše volje razrasla v naši družbeni stvarnosti. Strinjam se z Županovim, da je vzrok za uravnilovko v naši preteklosti — jaz bi dejal: v združevanju patriarhalnega in revolucionarnega egalitarizma v morbidni vrednostni kompleks. Kakor sem že dejal, pa ima uravnilovka najbrž tudi svoja realna tla v sedanji delitveni praksi.

Oseбно menim, da je lahko socialna diferenciacija tem večja, čim bolj je principialna in čim bolj »pravično« je izpeljana. Limite večji ali manjši diferenciaciji niso in ne morejo biti kake fiksne vsote; te so le funkcija načina oziroma kvalitete diferenciacije. Čim večja je verti-kalna mobilnost, čim manjše so kulturne distance med ljudmi, čim bolj

dosledna je delitev, tem večja je lahko razlika med najvišjimi in najnižjimi osebnimi dohodki. Konsekvence pa so tudi obratne: čim manj dosledna je delitev po delu in čim večja je reprodukcija posameznih socialnih slojev v kaki družbi, tem bolj potrebno je te negativne učinke blažiti z egalitaristično ideologijo in uravnilovko v delitvi osebnega dohodka.

Če se zdaj povrnem k problemu tako imenovane diagonalne diferenciacije in če pristanem na diferenciacijo po delu in na diferenciacijo glede na položaj na trgu, se mi na podlagi pravkar definirane razmerja med doslednostjo in obsegom socialne diferenciacije poraja ključno praktično vprašanje: ali obstaja model distribucije dobrin, ki bi upošteval vse tri elemente: delovni princip, trg ter razmerje med kvaliteto in kvantiteto diferenciacijskih procesov? Ali je mogoče ohraniti oba procesa diferenciacije, ne da bi drug drugega deformirala in ustvarjala kontaminirano diagonalno diferenciacijo?

Menim, da bi lahko našli odgovor na zgornja vprašanja, če bi tako imenovano vertikalno diferenciacijo, ki nastaja predvsem na podlagi dela, vezali še naprej na osebne prejemke, medtem ko bi horizontalno diferenciacijo zadržali v poslovnih fondih podjetij. To pomeni, da bi delovno diferenciacijo vezali na posameznike, tržno pa na podjetja. S tem bi preprečili medsebojno mešanje obeh diferenciacijskih procesov. Ustvarili bi bolj čisto situacijo, tako za diferenciranje na podlagi dela kot tudi za diferenciranje na podlagi tržnih okoliščin. Inženirji na enakih položajih v različnih podjetjih bi prejeli približno enake osebne dohodke za enako delo. Recimo, da bi bil maksimalni razpon 1:1,5. Večja poslovna oziroma večja konjunktura delovne organizacije ne bi vplivala naravnost na osebne dohodke. Toda to ne pomeni uravnilovke v celoti, ampak samo »uravnilovko« pri prejemkih, zakaj večji poslovni skladi pomenijo večjo ekspanzijo podjetja, bolj gotovo zaposlitev in večjo možnost napredovanja. To pa je tisto, kar slehernega strokovnega delavca neprimerno bolj in bolje stimulira kot pa visoki ali celo neopravičeno visoki osebni dohodki, ki so lahko samo sad kratkotrajne konjunkturo.

Domnevam tudi, da bi omenjena ločitev diferenciacijskih procesov ugodno vplivala na tržno aktivnost. Dosledna ekonomska logika nas sili v to, da večji dohodek, ki je sad konjunkturo na trgu, ne pojemo v obliki individualne potrošnje, ampak ga investiramo v hitrejšo ekspanzijo podjetja in s tem pokrijemo manjko, ki je izzval visoke cene. Tržne reakcije bi bile v tem primeru hitrejše, ne počasnejše. Sicer pa: če obravnavana ločitev obeh diferenciacijskih procesov ne bi imela pomembnega vpliva na bolj živahno tržno reagiranje podjetij, je zanesljivo vsaj to, da omenjena ločitev med obema procesoma diferenciacije ne bi negativno delovala na tržno ponašanje naših delovnih organizacij.

Doslednejša delitev po delu, ločena od tržne konjunkturo, bi dopuščala tudi večjo diferenciacijo med posameznimi delavci in delovnimi skupinami. Te diferenciacije se ne bi smeli bati; če je ne izvedemo, bo družba ostala anemična, to pomeni, nediferencirana in nestabilna.

M. JEZERNIK: Moje pripombe k prispevku Vinka Hafnerja, ki je izredno zanimiv in, kar je še bolj pomembno, nadvse pošten, bodo kolikor se da kratke in morda — bolj ali manj obrobne.

Zanimivo je, da je v omenjenem prispevku prikazana distribucija osebnih dohodkov v Sloveniji:

100.000	54 %
100.001 do 200.000	38 %
200.001 do 300.000	6 %
300.001 do	2 %

značilna, če govorimo na ravni podjetja, za industrijo z nizko organsko sestavo kapitala, skratka, za podjetje, ki zaposluje večinoma nekvalifi-

cirano in polkvalificirano delovno silo, oziroma za podjetje, kjer je le neznaten del zaposlenih kvalificiran ali celo visoko kvalificiran. V elektroniki, na primer, ki zaposluje predvsem kvalificirano in visoko kvalificirano delovno silo, je distribucija ravno nasprotna: namesto pravkar opisane L-distribucije osebnih dohodkov odkrivamo J-distribucijo, ali drugače rečeno, večina zaposlenih se nahaja v višjih dohodkovnih razredih, manjšina pa v nižjih.

Mislím, da smemo s potrebno mero previdnosti, to je z zavestjo, da zadevo rahlo poenostavljamo, ter analogiam sklepati o tem tudi za druge dežele in postaviti, da je za industrijsko nerazvite dežele značilna distribucija osebnih dohodkov, ki jo navaja za Slovenijo v svojem prispevku Vinko Hafner, za industrijsko visoko razvite pa tista, ki je podobna distribuciji osebnih dohodkov v elektronski industriji. Industrijsko srednje razvite dežele, tiste s količkaj urejeno socialno zakonodajo, med katere prištevamo v zadnjem času tudi Slovenijo, pa bi morale imeti v soglasju z isto logiko — v tej zvezi opozarjam na esej J. Stoetzela: *La Distribution des Revenus en France* — pozitivno pristrano normalno distribucijo osebnih dohodkov.

Če je tako in če se skušamo vzdržati vrednostnih sodb, to je v tej zvezi vprašljivih etično-moralnih sklepanj, potem ni težko ugotoviti, da je s celotnim sistemom nagrajevanja pri nas nekaj narobe, ali bolj natančno in naravnost povedano, da je zanj značilna *akutna motivacijska impotenca*. Sistem nagrajevanja je jalov, kar zadeva njegovo stimulatívno moč, prav za kadre, ki jih Slovenija na tej stopnji razvoja najbolj potrebuje oziroma jih bo v bližnji prihodnosti najbolj krvavo potrebovala. Razen seveda, če smo bili napačno informirani in Slovenija ne sodi v industrijsko srednje razvite dežele, oziroma, če je bila do kraja točna informacija, da Slovenija res nima kvalifikacijske strukture zaposlenih, ki bi jo kot industrijsko srednje razvita dežela morala imeti.

Potem: bojím se, da trditev Vinka Hafnerja, da so intelektualne sposobnosti in promocijske aspiracije — ne glede na rezidencialno in socialno provenienco — geografsko enakomerno distribuirane, ni bila povsem točna. Namreč, če sem ga pravilno razumel, potem moram pač pristaviti, da govorijo podatki, ki so nam na voljo, ravno o nasprotnem.

Raziskave t. im. motivacijskega handicapa med ameriškimi črnci so na primer pokazale — podobne rezultate so dale raziskave v Evropi in pri nas — da je otrok socialno prizadete družine tudi motivacijsko pohabljen, se pravi, da se njegove promocijske aspiracije ali želje po družbenem vzponu gibljejo v okviru reprodukcije lastnega socialnega sloja. Kar zadeva intelektualne zmožnosti, pa je zanimiva in za našo diskusijo relevantna izjava indijskega ministra za prosveto, ki je povedal, da je v Indiji zaradi pomanjkanja proteinov skoraj ena tretjina novorojenčkov debilnih. Kratko in malo, otrok je potemtakem tudi po tej strani usodno prizadet. Visoki soodvisnosti med družinskim in socialnim okoljem, v katerem otrok odrašča, in njegovimi promocijskimi aspiracijami se pridružuje še visoka korelacija med ekonomsko blaginjo ali biološkimi pogoji razvoja ter razvitostjo intelektualnih sposobnosti.

Povedano seveda pomeni, da teza o enakomerni distribuciji intelektualnih zmožnosti in promocijskih aspiracij ne vzdrži kritike, pa tudi, da so korenine zla, ki mu pravimo družbena neenakost precej globlje in da jih zategadelj najbrž ne bo moč razreševati kampanjsko ali zgolj površinsko.

Potem: ko že govorimo, v tej ali oni zvezi, o obstoječem nezadovoljstvu in njegovih vzrokih, menim, da pozabljamo na izredno pomemben vzročni element, ki bi ga morali, če želimo stvari konkretno analizirati, pri nas še prav posebno upoštevati.

Runcimanove raziskave so povsem očitno razkrile, da dobiva nezadovoljstvo eksplozivne razsežnosti samo takrat, kadar pride do hitrega razkoraka med pričakovanji in realizacijo, skratka, kadar prične reali-

zacija pričakovanj, ki so bila tako ali drugače vzbujena, pomembno zaostajati za pričakovano hitrostjo uresničevanja.

Za Slovenijo ni značilna samo skoraj abnormalno hitra rast življenjske ravni — v mislih imam obdobje zadnjega desetletja — pač pa tudi skoraj sveto prepričanje, to so pokazale raziskave, ki smo jih opravili leta 1964, da se bo rast življenjskega standarda z isto hitrostjo in v nedogled nadaljevala.

Kakorkoli, mislim, da leži prav tu pomemben del vzrokov za nezadovoljstvo, ki posredno odseva tudi v diskusijah o pretirani socialni diferenciaciji. Zato bi bilo hudo zanimivo raziskati, kako je s to stvarjo v industrijsko nerazvitih republikah, ki niso tako izpostavljene mednarodnemu prepihu kot Slovenija — kar pomembno vpliva na formiranje potrošniških potreb — in ki niso doživljale tako burne rasti življenjske ravni kot Slovenija. Po mojem je resnična situacija v teh republikah manj napeta — ne glede na študentski revolt v Beogradu — in odseva bolj razmišljanja in ocene privilegiranih slojev kot občutja t. im. širokih ljudskih množic.

In nazadnje: čisto resno se sprašujem — čeprav vem, da je to bogokletno početje — kaj ob odsotnosti sproščenih tržnih mehanizmov pravzaprav pomeni nagrajevanje po delu? Namreč, prav rad bi spoznal tistega, ki bi mi mogel veljavno dokazati, da je, na primer, delo ministra zmeraj več vredno kot delo univerzitetnega ali gimnazijskega profesorja — kolikor seveda ne bi uporabil političnih kriterijev oziroma meril politične zanesljivosti ali zaslužnosti —, delo občinskega partijskega sekretarja več ali manj vredno kot delo zdravnika ali inženirja, delo direktorja, ki je dostikrat funkcionalni iliterat, več ali manj vredno kot delo visoko kvalificiranega znanstvenega delavca, ali delo telefonistke več vredno kot delo, denimo, čistilca kanalov. Skratka, mislim, da je čas, da bi se tudi o tem — in to brez religiozne zavzetosti in brez insinujacij — temeljito in pošteno pogovorili. Morda bi nam le uspelo — kdo ve? — odkriti merila, ki bi bila vsaj približno veljavna. In če bi jih ne odkrili, pa bi si vsaj lahko priznali, da je zadeva hudo zapletena in da se je nam, kljub demitologizaciji, ne bo posrečilo kmalu razrešiti.

P. KLINAR: Nekaj misli v zvezi s problemi socialne diferenciacije in politične moči. Dr. Jezernik je ravnokar ugotavljal, da ne vpliva na socialno diferenciacijo le delitev po delu in tržišče, ampak tudi vrednotenje družbenih vlog, kar pomeni, da je mogoče razmišljati o današnji temi tudi z vidika politične in družbene moči. Ko dr. Županov razpravlja o množični osnovi uravnilovskega egalitarizma, ugotavlja, da le-ta pomeni socialno oporo etatizmu, ko daje najvišji status tistim, ki delijo dobrine, in ne tistim, ki jih proizvajajo, s tem pa favorizira državo in sloj državne birokracije. Posledice takšnih tendenc se kažejo v antistrokovnosti, v nefleksibilnosti socialne strukture ipd. ter ne nazadnje tudi v območju politične moči in odločanja. Množična socialna osnova uravnilovskega egalitarizma podpira obstoj in razvoj koncentrirane politične moči, ki pomeni, če govorim bolj v tezah — koncentracijo politične moči v vodstvenih strukturah, manjše možnosti sodelovanja občanov pri odločanju in pri vplivanju na odločanje, manjše možnosti za reševanje nasprotij in konfliktov, manjše možnosti za delovanje relativno avtonomnih političnih subjektov ipd. Spričo tega ni težko ugotoviti, da takšne tendence pomenijo za družbeni razvoj potenciranje podpoprečnih možnosti razvoja.

Nasprotniki skicirane tendence, ki so v prispevku dr. Mlinarja in Toša identificirani, pa so nosilci dinamične enakosti ali optimalne diferenciacije. Le-ta pomeni odpiranje možnosti za ustvarjalno delo, iniciativo, poklicno diferenciacijo, fleksibilno socialno strukturo ipd. ter možnosti za razvoj dekoncentrirane politične moči. Razvoj dekoncentrirane politične moči pa pomeni: da v odločanju sodeluje več občanov, da je manj politične moči skoncentrirane v vodstvenih strukturah, da obstoje

možnosti za reševanje nasprotij in konfliktov, da se lahko razvije samoupravni pluralizem relativno avtonomnih samoupravnih subjektov itd. Spričo tega dekoncentrirana politična moč omejuje hierarhične odnose in pospešuje bolj specializirano odločanje ter učinkovitejšo kontrolo. Tendence optimalne diferenciacije so potemtakem spodbude za bolj dinamičen socialni razvoj.

Če ugotavljamo, da optimalna diferenciacija vodi k dekoncentraciji politične moči, potem si je treba takoj zastaviti vprašanje, kaj pomeni dekoncentracija politične moči za socialno stratifikacijo. Koncentrirano politično moč štejem za razredni element v stratifikaciji, ki povzroča subjektivistično in voluntaristično vrednotenje družbenih vlog. Vodilno delo je rangirano hierarhično višje zaradi akumulirane politične moči. Dr. Horvat v eni od svojih razprav upravičeno ugotavlja, da je organizatorsko delo potrebno razumeti kot specifično funkcijo, ki ne zahteva akumulirane politične moči in na njej sloneče nadrejenosti. Sloji, ki opravljajo vodilne funkcije, morajo razpolagati predvsem s specifičnimi kvalifikacijami in sposobnostmi, kjer so osnove za opredeljevanje njihovega diferenciranega prestiža. Kako si je mogoče zamišljati zgubljanje koncentrirane politične moči v okviru vodilnih slojev? Na to vprašanje je mogoče odgovoriti s skico, ki kaže na različne oblike monopolov, povezanih s koncentrirano politično močjo. To so monopoli nad pobudami, informacijami, vrednotenjem alternativ in njihovem izboru, monopoli nad formulacijami odločitev, nad kontrolo uresničevanja itd. Zgubljanje teh monopolov pomeni zgubljanje koncentrirane politične moči vodilnih slojev, kar pa seveda ne pomeni, da le-ti — kot ugotavlja v svojih spisih dr. Veljko Rus — zgublajo tudi družbeno moč, brez katere si ni mogoče predstavljati njihove odgovornosti. Vodilni sloji ohranjajo družbeno moč, če so strokovni organizatorji zbiranja pobud, množičnega razširjanja pomembnih informacij, nosilci pobud za javno in strokovno razpravo ter njeni organizatorji, analitiki različnih alternativ v fazi izbora odločitev, pospeševalci širše socialne kontrole itd. Omejitev diferenciacije, ki sloni na hierarhiji koncentrirane politične moči, katero podpirajo množični socialni nosilci tendence uravnilovskega egalitarizma, bi pomenila omejevanje subjektivističnega vrednotenja družbenih vlog in pospeševanje objektivnejše diferenciacije, osnovane na delovnem položaju. To pa je pot za preraščanje različnih vrst monopolizma, za odpravljanje mezdnih odnosov, za reševanje dualizma: monopolno upravljanje, samoupravljanje, za večjo odprtost in dinamiko socialne stratifikacije in za transformacijo množičnih slojev — nosilcev uravnilovskega egalitarizma, v sloje, ki tem tendencam nasprotujejo. Hkrati s tem se odpira vrsta vprašanj, kot na primer, kako daleč razviti razvoj posebnih interesov in njihovo relativno avtonomijo? Kako kombinirati sistem reprezentance s predstavljenostjo vseh socialnih slojev in nosilcev razvoja v njenem okviru?

P. KOGEJ: Najhujša diferenciacija, kot pravi Županov, so neenake možnosti, ki jih ima mladina ob vstopu v življenje. Menim, da je prav to danes pri nas eden osnovnih problemov diferenciacije. Zadnje čase se o tem vprašanju (razvite in nerazvite občine) precej govori in piše. Toda bojim se, da so reakcije na odkrivanje teh problemov dokaj neustrezne. Po izidu knjige »Siti in lačni Slovenci« in še posebno po objavi reportaže v *Tovarišu* »Prijazna smrt, predolgo se ne mudi«, imamo opravka z izbruhom karitativnih akcij. Prav je, da se v ljudeh prebude humana čustva (če ni pri mnogih vse skupaj bolj pomirjevanje slabe vesti!), toda tak način pomoči ne vodi k rešitvi osnovnih problemov. Problemi so mnogo globlji in širši. Ne obračajmo se samo na Kozjansko in v Haloze!

Dobra tretjina slovenskih otrok živi v občinah, v katerih so pogoji za njihov osebni razvoj minimalni. To so predvsem občine s številnim kmečkim prebivalstvom in s podpovprečnim narodnim dohodkom. 60 do 80 % otrok v teh občinah ne nadaljuje po končani šolski obveznosti

nikakršnega šolanja. Poleg tega vemo, da jih skoraj polovica ne konča uspešno niti osnovne šole. Vendar pa se njihove naravne sposobnosti ne razlikujejo bistveno od sposobnosti otrok na drugih razvitejših področjih!

Poleg revščine, nizkih aspiracij in fizične preobremenjenosti so glavni vzrok za minimalne možnosti napredovanja slabe osnovne šole. *Ravno te občine imajo najslabše osnovne šole.* Na teh šolah je na stopnji predmetnega pouka (od 5. do 8. razreda) 75 do 100 % neustreznih učiteljskih kadrov. Delovna mesta na teh šolah so neprivačna (okolje, vrednotenje dela itd.). Večji del proračunskih sredstev v teh občinah gre res za šolstvo, toda ta sredstva so pičila. Še bolj pičel je ostanek, ki je namenjen za razvoj drugih, ključnih služb in področij dela, ki so za gospodarski razvoj nerazvitih izrednega pomena. Zato ne vidim rešitve v solidarnostnih akcijah niti ne v dotacijah po ključu, ki ga od leta do leta sproti oblikujejo in je odvisen v veliki meri od benevolence bogatih.

Morda je moj predlog nekoliko »reakcionaren«. Toda edino pravo rešitev za učinkovito reševanje neupravičene diferenciacije v možnostih za razvoj mladih vidim v združevanju najbolj občutljivih sfer infrastrukture (skupna sredstva za osnovno šolstvo!). Obstoječa atomizacija kljub delnemu prelivanju sredstev ni garancija za razreševanje obstoječe diferenciacije. Prepričan sem, da s predlagano preureditvijo na področju infrastrukture ne bi bilo v ničemer prizadeto samoupravljanje. Prav obratno: samoupravljanje na teh področjih bi pridobilo nove kvalitete.

Na področju osnovnega šolstva namreč ne gre samo za izravnavanje (enaka sredstva za učenca v vseh občinah). Učinkovite spremembe so možne le, če bodo šole na nerazvitih področjih dobile več sredstev kot v bogatih občinah. Če hočemo imeti dobre učitelje na teh šolah, jih moramo bolje nagraditi kot v Ljubljani. Če hočemo nadoknaditi deficit okolja, v katerem živijo ti otroci, moramo šolam in drugim kulturnim institucijam na teh področjih nuditi znatno več sredstev itd. Gre torej za bistvene sistemske spremembe, ki edino lahko res rešijo problem te diferenciacije. Zavedati se namreč moramo, da se danes razkorak med razvitimi in nerazvitimi veča in ne manjša.

Naj se dotaknem še drugega, manj pomembnega področja diferenciacije — to so razlike v osebnih dohodkih. Te diferenciacije se preveč bojimo. Obstaja neupravičen strah, da so razlike prevelike. Ta strah je posledica mnogih kritik in nezadovoljstva. Toda vprašajmo se, kakšen globlji izvor imajo vse te kritike. Ljudje se ne bi pritoževali nad diferenciacijo, če bi videli, da je ta produkt resničnih delovnih prizadevanj in uspehov. Če vidimo sposobnega človeka, ki mnogo dela, ki pomembno prispeva k uspešni rasti delovne organizacije itd., se ne spotikamo ob visoke osebne dohodke. Spotikamo pa se nad diferenciacijo, ki izvira iz privilegijev. Primer: nesposobnež zaseda vodilno in ključno strokovno delovno mesto, s katerim so vezani visoki osebni dohodki; razne sinekure; dodatni zasluzki, ki niso vezani na delo in delovne uspehe itd. Poleg visokih osebnih dohodkov si nekateri na privilegiranih položajih privoščijo še razne druge bonitete, ki jih statistika ne registrira. To so na primer visoke štipendije otrok nekaterih direktorjev in vodilnih delavcev, razkošna stanovanja in hiše grajene iz sredstev delovnih organizacij in podobno. Vse to ljudje vidijo. Problem torej ni v upravičeni (tudi visoki) diferenciaciji osebnih dohodkov. Odpor proti socialni diferenciaciji je v bistvu odpor proti privilegijem.

Naj omenim še element neupravičenih zaslužkov. To je korupcija, ki se je pri nas razmahnila že v pravi sistem. Zdi se mi, da ta pojav premalo proučujemo. Korupcija je predvsem razvita na področju trgovanja in kooperiranja. Zlasti je razvita na relacijah industrijska proizvodnja—trgovina, privatni proizvajalec—trgovina, industrijsko podjetje—privatni kooperant; neredko pa srečamo razvit korupcijski sistem celo na področju prodaje intelektualnih uslug. Lahko opazimo, da pri nas nastaja cel »sloj« ljudi, ki bogatijo na račun korupcijskih odnosov.

In prav te skupine ljudi, ki si brez truda kopicijo denar, najbolj bodoje v oči, ker se obnašajo kot parvenijski potrošniki (luksus). Človek ki »gara«, ki živi za razvoj svoje delovne organizacije, ki izpopolnjuje svoje znanje itd., nima časa niti potreb, da bi trošil denar na tak nesmiselni način. Ljudje, ki vse to vidijo in obsojajo, poenostavljajo ta pojav, ko govorijo o prevelikih razlikah v osebnih dohodkih. Zato bodimo v definiranju pojavov na področju socialne diferenciacije preciznejši. Ločujmo, kaj so upravičene razlike in kaj ne in ne mečimo vsega v en koš!

M. GOLOB: Imam pripombo s stališč, ki spadajo tudi v moje področje dela: s stališč ruralne sociologije. Neposredni povod za to je izjava o socialnem zaokroževanju posameznih strat. Ne morem si natančno predstavljati, kaj naj bi to bilo? Menim, da vsaj na našem podeželju še ne moremo govoriti o socialnem zaokroževanju posameznih strat. Nasprotno! Stratifikacija na podeželju se nekako razblinja, gre dobesedno v drobce. Včasih si človek že skoro ne ve pojasniti, kaj še sploh vkup drži ta prostor oz. ruralno družbo. Kažejo se silni razločki: tako v kategoriji zavesti, kategoriji materialnega standarda, v premoženjskih stanjih, v kmetijski proizvodni opremljenosti, v poklicno-zaposlitvenih pogojih in položaju, v zadnjem času še posebej v razmerah, ki vladajo na trgu delovne sile in so daljnosežnega pomena zlasti za podeželje — itd. Vse to daje vtis nečesa pošastnega. Kmalu bomo z vsem tem obleteli domala ves planet. To je zanimiv pojav in ljudje se mu, kot novemu paradoksu, nekoliko čudijo. In to se vprav v podeželskem prostoru kaže dokaj plastično. V tipu našega podeželskega naselja, ki je nekakšno mikroskopsko ogledalo družbe, se kaže razslojevanje jasneje kot v mestu. V mestu je vse to zelo zamegljeno. Na deželi, kjer je komunikativnost med ljudmi, če že ne frekventnejša, pa prav gotovo neprimerno intenzivnejša, vsakdo dobro ve, kako je kdo socialno graduiran. To je ena plat moje pripombe.

Naš podeželski živelj, ki se je v povojnem obdobju množično naselil po mestih, ni samo vplival na povečanje mestnih aglomeracij, ampak je zanesel semkaj tudi marsikaj svežega, naravnega. Kolikor je že zanimiv, pa vendarle odseva v našem sedanjem družbenem življenju še tudi drugače. Tradicionalna, protodemokratska miselnost, ki tiči globoko zasidrana v njegovi podzavesti, je kljub na zunaj vsestranski zavzetosti za inovacije in modernizacijo, vendarle še zelo močna. Zato se kaže tudi v pojmovanju problemov sodobne industrijske in urbanizirane družbe — in to kot sicer dobro zakrit (protodemokracija je vendarle nekaj »domačega«, nekaj »pristno ljudskega«(?)), kljub temu pa vendarle zelo protisloven dejavnik tipične podeželske inertnosti, ki je vdrla v mesta. Zato podeželski živelj, pa naj bo to tisti del, ki je že v mestih ali tudi tisti, ki je še v starih okoljih, misli in ravna ob vsej revolucionarnosti in naprednosti, neredko takole:

»Sem sicer kmečki človek (v smislu starinske stanovske zavesti), toda glejte, imam avto, imam TV, imam to in ono, prav tako kot mestni ljudje — včasih celo več in boljše. Torej, mar nismo jaz in moje vrste ljudje že daleč prišli?« (pri čemer je mišljena predvsem socialna promocija, sev v svoji najbolj enostavni materialni različici). »Kako pa sem, kot bivši ali še vedno obstoječi kmečki človek, dejansko prežet z duhom modernega časa, z duhom njegove resnične (ne samo navidezne, ali iznakažene) kulture?« tega vprašanja si tako prišleki kot tudi tisti, ki so še ostali na deželi — ne zastavljajo preveč pogosto in resno. Za protodemokratsko miselnost žal ni vedno bistveno kritično ali celo samokritično gledanje na obče človeške vrednote. Zato je tudi velika zmeta, če kdo istoveti protodemokracijo z resnično demokracijo, kakršno moderna družba zelo potrebuje.

Zanimivo je, kako se z omenjeno protodemokratsko mentaliteto nekako prepletajo vplivi poklicno-zaposlitvenih dejavnikov. Od doktorja

znanosti pa do inženirja in tja do delavca v mestu; od tistega, ki izključno še kmetuje, pa do onega, ki ta poklic že kombinira s poklicem ali vsaj z zaposlitvijo v industriji, trgovini, obrti itd., vsi ti ljudje »kmečkega porekla« so si po miselnosti še vedno v marsičem podobni. Toda ta pojav še daleč ni socialno zaokroževanje. Vsaj za podeželje lahko trdimo, da se stratifikacija trenutno socialno celo zastruje in povzroča drobljenje do najmanjših delcev. Analiza npr. kaže, da je moči socialno diferencirati tako rekoč že vsako posamezno družino, ki prebiva v ruralnem prostoru — včasih celo vsakega njenega člana. Ker pa nam analiza hkrati pove, da se vse to diferencirano v nadaljevanju procesa povezuje s socialno stihijsko, bi bilo upanje na takojšnje socialno zaokroževanje strat prezgodnje. Tu in tam je celo opaziti znake stihijsko klandestinega povezovanja med sloji. To položaj vsekakor še zastruje.

Po drugi strani pa je ob takšnih stratifikacijskih procesih npr. vprašanje socialistične etike silno zamegleno. Protodemokratska miselnost pač ni in ne more biti socialistična etika, kajti ta se lahko opre le na moderno demokracijo in njej imanentne vrednote. Vse te reči dokazujejo, da je Slovenija primer silno živahnega socialnega drenjanja in prerivanja. Pri tem ima veliko vlogo tudi odprtost naše družbe, odhajanje na delo v tujino, vračanje s prisluženim denarjem itd. Vse to je videti res nekoliko anarhično za tako mlado družbo, kot je naša. Vendar smemo prav ob teh prehodnih nejasnostih slutiti tudi razloge za optimizem. Sleherna družba, ki je v zgodovini nekaj napravila, se je v določenih razdobjih nekako podobno obnašala — in se pozneje tako ali drugače znašla v obdobju urejene ustvarjalnosti. Kako se bo znašla naša družba, bi sicer ne vedel povedati. Vso to živahnost, vse to prerivanje je tudi skoro nemogoče dovolj temeljito opazovati z razpoložljivimi znanstvenimi pripomočki. Vsekakor pa vidimo dinamiko razdobja, ki je za našo družbo nekakšno konjunktorno razdobje (sevé ne v izključnem, gospodarskem pomenu, ampak morebiti veliko bolj v družbenopolitičnem pomenu). Upam, da ga bomo dobro izkoristili. Sem optimist in gledam tako na našo mestno kot tudi podeželsko situacijo realno ter predvsem z upoštevanjem pozitivnih prispevkov, ki nasproti negativnim spremljevalnim pojavom po vsej verjetnosti niso v manjšini.

M. JEZERNIK: Čudno se mi zdi, da smo tako malo časa in pozornosti posvetili problemu, ki ga je na kratko — toda zaradi tega nič manj natančno — opisal Jože Goričar. Dejstva, da smo postali tudi mi žrtev t. im. brain-draina, ne gre niti za šalo podcenjevati. Še posebej ne dandanašnji, ko se z vso resnostjo zavedamo, da se gradi in razvija moderna industrija na prisotnosti »možganov«, in ne, kot pred nedavnim, na priročnosti surovinskih baz.

Prepričan sem, da nam ne bo uspelo niti približno realizirati tolikokrat obljubljene metamorfoze slovenske industrije, če se stanje — v najširšem pomenu te besede —, ki zadeva kadre, ne bo kmalu izboljšalo. Ker smo se administrativnih intervencij zavestno odrekli, bo treba pač raziskati, kako zadevo na normalen način popraviti. Najprej gre, seveda, zopet omeniti motivacijsko impotenco obstoječih nagrajevalnih sistemov, ki destimulira strokovne in znanstvene kadre, in potem neustrezne delovne programe v večini naših industrijskih podjetij, ki so prirejani »mojstrski mentaliteti« in ki prav zaradi tega in sami po sebi izključujejo razumno izrabljanje »možganov«. Podatki, ki jih je posredoval v svojem prispevku Jože Goričar, so dovolj zgovorni in ne potrebujejo posebnega komentarja. Zanima me le, kje se bo našla sila, ki bo zničila dejstvo, da je 70 % naših strokovnjakov pod komando nestrokovnjakov, in ki bo naši industriji odvzela neprijetni epiteton — citiram Le Monde — »šraufenziger-industrije«?

J. GORIČAR: Zdi se, da bo to trajalo, dokler se zunaj ne bo kaj zgodilo. V Franciji, v Švici in drugod so že zahteve po izgonu nekatere tuje

delovne sile ali po omejitvi zaposlovanja; podobno je v Kanadi razpoloženje proti delavcem iz ZDA. Obči trend je: iz Jugoslavije v Nemčijo, iz Nemčije v Veliko Britanijo, iz Velike Britanije v ZDA, iz ZDA v Kanado.

J. JEROVŠEK: Presenetilo me je, ko je dr. Rus rekel, da so razponi v nekaterih zahodnoevropskih državah takšni kot pri nas. Zanesljive podatke o tem je težko dobiti. Informacije, s katerimi razpolagam, pa kažejo prav nasprotno, tj. da so razponi v dohodkih (plačah) tako na Zahodu kot na Vzhodu večji kot pri nas. Razponi v ameriških podjetjih so zelo veliki in segajo preko 1:30, v Angliji je razpon v velikem podjetju v razmerju 1:20 pojmovan kot normalen. V Vzhodni Nemčiji, ki ima najbolj uspešno ekonomijo od vseh vzhodnoevropskih držav znašajo razponi v podjetjih 1:10.

Pri tem naj poudarim, da je Vzhodna Nemčija postala v svetu osma gospodarska sila in da ima samo še 25 odstotkov nižji življenjski standard kot zahodna Nemčija. Znano je tudi, da so bile razlike v dobi Stalina zelo velike. Kolikor mi je znano znašajo razponi v podjetjih v drugih vzhodnoevropskih državah najmanj 1:6.

Profesor harwardske univerze Daniel Bell je na nekem predavanju v Salzburgu izjavil, da imata po podatkih, s katerimi razpolaga, Jugoslavija in Izrael najnižje razpone. Dr. Berislav Šifer je ugotovil, da bi morali v letu 1969 prerazporediti 17 odstotkov osebnih dohodkov, pa bi imeli vsi enake dohodke. V letu 1965 bi bilo potrebno prerazporediti še 18,5 odstotka osebnih dohodkov, kar kaže da so se razlike zmanjšale.

V Jugoslaviji je leta 1969 imelo 76 odstotkov delovnih organizacij razpon v razmerju od 1:3,4, ostalih 24 odstotkov pa od 1:5,3. Statistika kaže, da so se razponi v primerjavi z letom 1964 zmanjšali. Tovariš Hafner pa navaja podatke, iz katerih je razvidno, da so se razponi v Sloveniji v zadnjih nekaj letih nekoliko povečali.

Razpon med nekvalificiranimi delavci in strokovnjaki znaša 1:2,8, primerjave z zahodnimi državami pa kažejo, da je omenjeni razpon zelo nizek.

V letu 1969 je v Jugoslaviji plačalo progresivni davek 250.000 davčnih obveznikov. Od tega jih je imelo samo 4 odstotke večji dohodek od 4 milijonov starih din. Vse skupaj pa je bilo le 220 davčnih obveznikov, ki je imelo nad 7 milijonov (starih din) dohodka. Kakorkoli so vsi ti podatki nepopolni, nam vendar kažejo, da razponi v dohodkih pri nas niso tak problem, kot se to dozdeva.

Tudi primerjave z drugimi državami nimajo nujno analitične vrednosti. Določen razpon je namreč v eni družbi lahko funkcionalen, v drugi družbi pa lahko povsem nefunkcionalen. Funkcionalnost razpona je verjetno odvisna od stopnje zadovoljitve primarnih, sekundarnih in terciarnih potreb, o katerih je govoril dr. Županov.

Ker nimamo empiričnih dokazov, kateri razponi bi bili v naši družbi najbolj funkcionalni, so tudi teze tovariša Hafnerja in dr. Županova lahko le hipoteze. Tovariš Hafner je namreč trdil, da so razlike pri nas zadostne, da stimulirajo napredek, Županov referat pa sem razumel ravno nasprotno, tj. da so razlike premajhne in ovirajo hitrejši razvoj. Čeprav sta obe tezi lahko le hipotezi, sem vendar mnenja, da je več kazalcev, ki kažejo, da ima hipoteza, ki jo zastopa Županov, več izgledov, da bi bila potrjena. Županov navaja celo vrsto argumentov, ki podpirajo njegovo hipotezo. Podatki iz raziskave, ki sva jo izvedla z dr. Možino, nam kažejo, da so od vseh organizacijskih skupin strokovni kadri najnižje izkoriščeni. Zelo verjetno je eden od pomembnih razlogov za takšno stanje v neadekvatnem nagrajevanju in stimuliranju.

V Jugoslaviji pride na en milijon prebivalcev osem prijavljenih patentov, v evropskih državah pa od 200 do 400. Dogaja se celo, da naši ljudje zunaj prodajajo patente, nato pa jih mi zopet kupujemo. Za takšno stanje je prav gotovo krivo neadekvatno nagrajevanje. Podatki nam

namreč kažejo, da morajo izumitelji zelo pogosto iskati svoje pravice na sodiščih.

V nekem podjetju, ki sem ga obiskal, so mi pokazali nov proizvod, ki je bil delo nekaj inženirjev iz razvojnega oddelka. Vprašal sem, kolikšno nagrado so dobili omenjeni inženirji. Povedali so mi, da niso dobili nobene nagrade, ker to spada v njihovo redno delovno obveznost. Ko pa sem vprašal, kako so nagrajeni tisti inženirji, ki jim ni uspelo izdelati novega proizvoda, sem ugotovil, da so »nagrajeni« prav toliko kot tisti, ki so izdelali nov proizvod. Ta primer navajam, ker je tipičen in pomeni dokaj široko uveljavljen sistem dela v delovnih organizacijah. Za ta sistem je značilno, da posameznik za veliko količino dela in kvalitetno delo ni nagrajen in za majhno količino dela in za nekvalitetno delo ni kaznovan.

Dr. Županov dokazuje, da egalitarna norma preprečuje bolj diferenciran sistem nagrajevanja. V svojem referatu govori o egalitarnem sindromu. V ta sindrom vključuje tudi antiintelektualizem, ki ga argumentira npr. z dejstvom, da se je nominalna cena avtorske pole povečala od leta 1952 do 1970 za šest do desetkrat, nominalni osebni dohodki pa so se v tem razdobju povečali najmanj za dvajsetkrat. Relativna cena avtorske pole se je v razdobju zadnjih osemnajstih let zmanjšala najmanj desetkrat. Prav tako navaja izračun dela nekega univerzitetnega profesorja pri pisanju znanstvenega dela. Za to delo je porabil 7320 ur, avtorski honorar pa je bil tolikšen, da je za eno uro dela dobil 87 par.

Navedli bi lahko zelo veliko argumentov, ki kažejo, kako nizko se pri nas vrednoti intelektualno delo. Tako npr. plačujejo nekateri naši ugledni dnevni časopisi in celo založbe za avtorsko polo 400 din. Če bi bil kdo svobodni novinar (in takšnih je v svetu precej) ali znanstvenik, ki bi živel samo od pisanja, bi moral napisati 96 strani na mesec — ali 1152 na leto — da bi dobil 2400 din na mesec, pri tem pa ne bi bil niti socialno zavarovan. Takšnega intelektualnega podcenjevanja ne najdemo v svetu, ki se tehnološko izredno hitro razvija.

Ekonomski status strokovnih kadrov je relativno nizek, zato fluktuirajo med vodilne (za kar nimajo potrebne izobrazbe) ali pa emigrirajo. Zmanjševati razpone bi verjetno pomenilo zniževati že itak nizko motiviranost strokovnih in vodilnih kadrov. Bilo bi pa tudi verjetno iluzorno pričakovati, da se bo učinkovitost izredno dvignila, če bomo samo povečali razpone. V številnih naših delovnih organizacijah imajo nadrejeni nižjo izobrazbo kot njihovi podrejeni; težko je uvajati spremembe, ker je v številnih delovnih organizacijah več konfliktov, kot pa jih zmorejo absorbirati; organizacija dela je toga in polna strukturalnih neskladnosti. Zato bolj diferenciran sistem nagrajevanja pomeni samo enega od številnih možnih pristopov za povečanje učinkovitosti delovne organizacije.

Nikakor ne zanikam politično in moralno aktualnost materialne neenakosti, ki pri nas obstaja. Prepričan pa sem, da razponi niso edini izvor socialne diferenciacije. Iluzorno je pričakovati, da bi socialne probleme rešili s tem, da bi zmanjšali razpone. Če bomo zmanjšali razpone, bomo znižali še tisto malo motivacije, ki danes obstaja pri vodilnih in strokovnih kadrih. S tem pa bomo postali še manj učinkoviti in materialno še manj zmožni za reševanje socialnih problemov. Bolj se moramo prizadevati za enakost možnosti (ki so danes zelo neenake) kot pa za enakost v območju distribucije dohodka.

M. JEZERNIK: Popolnoma se strinjam z Janezom Jerovškom, ki pravi, da najbrž ne gre na pamet ali kar tako določati, kaj je optimalna distribucija osebnih dohodkov in kakšni so optimalni razponi med najvišjimi in najnižjimi dohodki, skratka, ki trdi, da je to empirično vprašanje. Razponi in distribucije so odvisni od vrste razvojnih in kulturno-historičnih momentov in jih spričo tega ne gre odmerjati s pomočjo improviziranih meril ali pod vplivom emocionalno obarvanih

impresij. Drugače rečeno, razpon in distribucija, ki sta ekonomsko uresničljiva, stimulatívna in socialno sprejemljiva v ZDA, sta najbrž neuresničljiva, nestimulatívna in socialno nesprejemljiva, denimo, v Braziliji ali Nigeriji.

V. HAFNER: V dosedanji razpravi je bilo večkrat zastavljeno vprašanje, ali so sedanji dohodkovni razponi primerni našim razmeram ali pa bi morali biti še večji, da bi izrazili razlike v obsegu, kvaliteti in odgovornosti posameznih vrst dela in stimulirali ljudi za večji napredek. Zavzemam se za prvo stališče, torej sem mnenja, da so sedanji razponi zadostni in da je v njihovem okviru dovolj prostora za stimulatívno nagrajevanje pod pogojem, da razen materialnih nagrad dajemo delu tudi več moralnega priznanja. Ne želim pretiravati s pomenom moralnega nagrajevanja, vendar menim, da lahko vsaj deloma nadomesti težnjo k večjim razponom in tako prispeva k njihovi blažitvi.

S tem, da se zavzemam za sedanje ali celo manjše razpore, ne želim omalovaževati tehtnih argumentov tistih, ki, narobe, utemeljujejo potrebo po povečanju razponov. Včasih tudi sam pridem do takega spoznanja, zlasti kadar imam pred očmi nagrajevanje nekaterih izjemnih strokovnjakov in organizatorjev proizvodnje ali odhajanje naših ljudi na delo v tujino. Toda kdorkoli se zavzema za povečanje razponov, bi moral vsaj približno opredeliti, v kakšnih okvirih naj se vendar gibljejo, kje je njihova racionalna meja. Saj se razponi ne morejo odpirati v neskončnost, ne morejo se prepustiti popolni stihiji oziroma naključnostim pri pridobivanju dohodka. Neka merila moramo imeti, ker bi sicer lahko zabredli v nerazrešljiva protislovja. Torej ni dovolj dokazovanje, da so potrebni večji razponi, temveč je treba povedati tudi, kakšne razpore hočemo, da bi ustrezali svojemu namenu.

Tovariš Županov je v svojem članku razvil zelo zanimivo trditev, sklicujoč se na Bakariča, da je v prvem povojnem razdobju prav uravnilovka omogočila pospešen gospodarski razvoj. To se mi zdi zelo utemeljeno. Če namreč hočete ob nizki nacionalni produktivnosti dela iztisniti visoko stopnjo akumulacije, npr. 25 % ali celo več, morate globoko depresirati osebno potrošnjo. To pa v kaki socialistični družbi lahko storite samo tako, da kolikor se da egalizirate položaj ljudi, ker bi ob drugačni razdelitvi potrošnega fonda lahko velik del ljudi ostal celo pod eksistenčnim minimumom, manjši del ljudi pa bi si lahko tudi ob splošni revščini zagotovil visoko blaginjo. To bi bilo seveda nevzdržno in zato je bila socialna uravnilovka nujen izhod tako iz političnih kot tudi ekonomskih razlogov.

V poznejših letih smo postopoma opuščali tako politiko, zniževali smo stopnjo akumulacije v korist povečanja osebne potrošnje. Da bi bolj stimulatívno nagrajevali, smo povečevali tudi razpore v osebnih dohodkih. Zdaj smo prišli v položaj, ko je po mnenju nekaterih ekonomistov stopnja akumulacije padla pod raven, ki bi ustrezala naši sedanji ekonomski razvitosti oziroma potrebni stopnji gospodarske rasti. Nisem za to, da bi se vračali k visokim stopnjam akumulacije na škodo življenjskega standarda, ker tudi pretiravanje v tej smeri pripelje do zavi-ranja gospodarske rasti in do hudih političnih posledic. Opozarjam le na to, da ima globalno razmerje med akumulacijo in potrošnjo določeno zvezo z oblikovanjem dohodkovnih razponov oziroma razsežnostmi socialne diferenciacije v socialistični družbi.

S tem je nekoliko povezana tudi določitev razmerja med tako imenovanim potrebnim delom in viškom dela ali, enostavneje rečeno, med osebnim dohodkom in akumulacijo. To je pomembno tudi za primerjanje višine osebnih dohodkov in razponov pri nas doma in v tujini. Očitno je, da se je pod pogoji samoupravljanja in družbene lastnine proizvodjalnih sredstev spremenila tudi klasična opredelitev razmerja med potrebnim in presežnim delom. Osebni dohodek ni več zgolj povračilo za upo-

rabljeno delovno zmogljivost oziroma za njeno reprodukcijo, temveč zasledljivo vsebuje del presežnega dela, seveda v zelo različnih razmerjih, v odvisnosti od višine osebnega dohodka posameznika ali dohodka delovne organizacije.

Konkretno: pri sedanjem povprečnem osebnem dohodku, še bolj pa pri bolj nagrajevanih poklicih, se že pojavlja neki prihranek, ki se ne uporabi za tekočo standardno potrošnjo, temveč v razne sekundarne namene, ali pa se investira v razne trajne potrošne dobrine: recimo lastniško stanovanje, vikend hišo in podobno. Ne more pa se v naših razmerah kanalizirati v pridobitne gospodarske naložbe, ker je skrb za razširjeno reprodukcijo v družbenem sektorju prevzela družba oziroma delovne organizacije. V kapitalistični družbi je to drugače, ker se takšen presežek lahko prek zasebnega podjetništva, delničarstva ali nakupa drugih vrednostnih papirjev plasira neposredno za pridobitvene namene. Ne mislim, da moramo tudi mi ubrati isto pot, ker bi nas to hitro pripeljalo v slepo ulico. Opozarjam le na to, da je omenjene presežke tudi pri nas nujno potrebno usmeriti v racionalne namene ali pa zožiti možnosti njihovega nastajanja. To drugo pa bi praktično pomenilo prej potrebo zoževanja kot pa širjenja obstoječih dohodkovnih razponov.

Vse to povezujem tudi s primerjavo naših dohodkovnih razponov z razponi plač v tujini in motivi za zaposlovanje naših ljudi v zamejstvu. Strinjam se z ugotovitvijo tovariša Rusa, da so ti razponi v tujini približno takšni kot pri nas, ponekod večji, ponekod pa celo manjši. Pri tem seveda niso upoštevani izjemno visoki dohodki posebno iskanih strokovnjakov in vodilnih menežerjev kot tudi ne razni administrativni privilegiji vodilnih kadrov v vzhodnih socialističnih deželah. Sploh so naši nominalni osebni dohodki in njihovi razponi težko primerljivi s plačami in razponi v drugih državah, ker obstajajo občutne razlike v sistemu obdavčenja, dajatvah za socialno zavarovanje, obsegu družbene potrošnje. Bolj primerljive bi bile neto plače, do katerih pa je težko priti.

Vzrok za zaposlovanje naših ljudi, zlasti strokovnjakov, v tujini torej ni v večjih razponih ali večjih priznanjih za delo, temveč preprosto v precej višji globalni ravni osebnih dohodkov za vse zaposlene, kot pa jo zmoremo ob sedanji višini nacionalnega dohodka oziroma potrošnega sklada doma. Saj ne odhajajo v tujino samo inženirji in zdravniki, temveč tudi delavci, zlasti kvalificirani. Ali se torej lahko uspešno zoperstavimo takemu »odlivu možganov« z občutnim povečanjem dohodkovnih razponov v korist višjih strokovnosti? Najbrž je res potrebno storiti neke manjše popravke v tej smeri, nikakor pa ne moremo doseči izravnanj dohodkov s tujino, ker bi nam to bistveno zmanjšalo že tako nizko akumulacijo ali pa povzročilo nesprejemljive socialne razlike v škodo slabše stoječih slojev delavcev. Izhoda torej ne moremo iskati v tej smeri, temveč v bolj stimulativnih oblikah nagrajevanja znotraj obstoječih globalnih razponov, v večjem moralnem priznanju za tvorno delo, predvsem pa v boju za večjo produktivnost dela, ki edino lahko postopoma privede do večjega izenačenja naših osebnih dohodkov z ekonomsko razvitejšimi deželami.

V razpravi so bile izrečene nekatere sodbe o primerih privilegijev in korupcije pri nas, ki poglobljajo socialno diferenciacijo in vzbujajo ljudi. Takšni primeri vsekakor obstajajo, vendar jim moramo dati realno dimenzijo in jih konkretno opredeliti, da bi se jim mogli uspešno zoperstaviti. S pavšalnim žigosanjem in pretiranim dimenzioniranjem teh pojavov pa ničesar ne pripomremo k njihovi omejitvi, temveč blatimo vso družbo in demoraliziramo ljudi. Potrebno bi bilo opraviti nekatere temeljitejše raziskave, da bi prišli tem pojavom do korenin.

Poseben način prisvajanja dohodka brez dela in poglobljanja socialnih razlik obstaja v raznih oblikah zemljiške rente. Poznane so dosti množične špekulacije v prometu z zazidalnimi zemljišči, kjer je mogoče na račun urbanizacije brez najmanjšega lastnega vlaganja zaslužiti težke

milijone. O tem kot o družbenem problemu se redkeje govori in niso redki celo zagovori takega početja. Vendar moramo tudi tem pojavom dosledno stopiti na prste in zaščititi očitne družbene koristi.

Še nekaj o inovacijah. Tako Županov kot Mlinar in Toš ugotavljajo v svoji razpravi izredno nizko število patentov in drugih inovacij pri nas in to povezujejo z nestimulativnim nagrajevanjem. Mislim, da imajo prav. Vendar mora biti tudi v našem sistemu registriranja inovacij neka resna napaka, ki pokaže stanje v še slabši luči, kot resnično je. Mislim, da je teh inovacij precej več, kot je registriranih, ker se izvajajo in uporabljajo znotraj podjetij kot plod kolektivnega dela, zato jih ne registrirajo in jih verjetno tudi slabo nagrajujejo. To je vsekakor slabo, vendar o tem nimamo povsem realne podobe.

D. ŠUSTER: O socialnih razlikah v Sloveniji smo razpravljali tudi na svoji 4. seji RK ZMS (decembra 1969). Ker je bilo gradivo — uvodne misli in stališča — objavljeno v »Komunistu« (9. jan. 1970), želim le na kratko opozoriti na nekatere razloge, ki so vplivali na našo odločitev, da razpravljamo o tej temi.

— Socialno razlikovanje ima najbolj občutljive posledice na perspektivo mladih ljudi, ker neposredno vpliva na možnosti, pogoje izobraževanja na vseh ravneh.

— Razumska in čustvena zavzetost za razvoj samoupravnega socializma, intimen občutek za socialno pravičnost, želje po boljšem in plemenitejšem, bolj človeškem, kar vse je značilno za večino mladih pri nas itd.; vse to je dalo vprašanju socialnih razlik težo, mimo katere v Zvezi mladine nismo ne smeli ne hoteli.

Ali so socialne razlike v Sloveniji danes še dopustne? Na to vprašanje je izredno težko odgovoriti, ker manjka kriterijev za objektivno oceno. So tudi različne, če govorimo o zaposlenem prebivalstvu, o družini, o upokojencih itd. Mnenja so zelo različna. Nekateri menijo, da so prevelike, drugi, da povečini ustrezajo, in tretji, da so še vedno premajhne.

Osebnostno mislim, da so socialne razlike danes (pre)velike. Toda to ni najpomembnejše. Bolj zaskrbljujoče je to, da se večajo in še posebej, da velikokrat niso rezultat delitve po delu in rezultatih dela. Ta delitev je slabo uveljavljena, ker so premalo upoštevani in ker ni kriterijev ali družbenih dogovorov za tista področja dela, kjer je praktično nemogoče »izmeriti« delo. K temu je nujno dodati še dejstvo, da v našem (blagovno-tržnem) gospodarstvu, ko prihaja do delitve na trgu (po delu in kapitalu), sploh ni mogoče govoriti o popolnoma pravični delitvi po delu. Nujni so korektivi, nujno je družbeno usmerjanje delitve dohodka.

Glede na razpore med osebnimi dohodki naj se omejim na tista mnenja, ki zahtevajo večje razpore. Na splošno so njih nosilci predvsem tisti, ki so že danes na vrhu lestvice najvišjih osebnih dohodkov. Posebej me moti etiketiranje (vseh) teženj po razumnih razponih z »uravnilovko«. Takšno etiketiranje je demagogija, še posebej če postavlja uravnilovko kot nasprotje delitve po delu in rezultatih dela. Prepričan sem, da je več tistih, ki obsojajo nerazumne razpore in še zlasti dohodek, ki ni rezultat dela, kot pa tistih, ki so zagovorniki egalitarizma. Če pa se zavzema za enakost, se zavzema za enakost v startu, v omogočanju enakovrednih možnosti. Ni pa pošteno tega stališča enačiti z bojem za uravnilovko. Pri razponih me niti ne skrbijo najbolj tisti z vrha lestvice. Več pozornosti je treba posvetiti tistim z najnižjimi osebnimi dohodki. Ne smemo pozabiti, da ima nekaj tisoč zaposlenih osebni dohodek, ki je nižji od 500 dinarjev, da ima 54 % zaposlenih osebni dohodek, nižji od 1000 dinarjev, in da ima kar 69 % (!) zaposlenih manjši osebni dohodek od povprečnega. Vse to dokazuje, da masa nadpovprečnih osebnih dohodkov ni »zanemarjanja« vredna. Možnosti za povečanje najnižjih in nižjih OD pa je moč iskati le v povečani produktivnosti družbenega dela.

Nujen razvoj nerazvitih območij. Socialne razlike so najhujše, če primerjamo nerazvita območja z razvitimi. Razlike moramo zmanjševati — če že ne zaradi drugega — v korist celote, ker bi takšne in večje razlike nujno postale tudi dejavnik, ki bi zaviral razvoj razvitih. Seveda je pri tem nemogoče dopustiti etastično varianto, ki vidi rešitev tega problema zgolj in samo v intervenciji širše družbene skupnosti. Republika mora sodelovati pri izdelavi koncepta za razvoj teh območij ter intervenirati s svojimi sredstvi (zlasti ko gre za infra- in superstrukturo), toda ne toliko, da bi to lahko ogrozilo reformno smer. Škodljiva bi bila tako vsaka ekstenzivnost kot intervencija, ki bi hromila ustvarjalnost na nerazvitih območjih samih. Ta območja je treba odpirati in povezovati s celo republiko ter z gibanjem kapitala in z integracijo pospeševati njihov razvoj.

Dodati kaže še problem ustrežnejše agrarne politike in dejstvo, da zadnje pobude, dane na teh območjih samih kot na ravni republike upoštevajoč srednjeročno in dolgoročno načrtovanje razvoja, obetajo možnosti za hitrejši razvoj nerazvitih območij v naši republici.

N. TOŠ: Tudi sam bi se želel pridružiti že doslej obravnavanim vprašanjem. Tovariš Hafner izraža v svojem prispevku, pa tudi v današnji razpravi, mnenje o zadostnosti razponov ter težnjo za njihovo ohranjanje na dani ravni. Prepričan sem, da vprašanje, na kakšne argumente bi lahko takšno stališče oprli, ni zgolj okrasne narave. Vrsta okoliščin, med njimi: odhajanje ljudi, pa še posebej strokovnjakov, na tuje, neznaten delež inovacij, omejena dejanska participacija v sistemu upravljanja, neusklenost eksplicitnih in implicitnih vrednot, najrazličnejše oblike redistribucije dohodka in drugo, več kot očitno kaže, da v danem stanju odnosov, v dani družbeni organizaciji dela ne moremo stabilizirati razmerij brez škode za hitrejši družbeni razvoj. Kakšne bi bile socialno politične in ekonomske posledice stališča o zamrznjenju oziroma zmanjševanju razlik? Seveda še posebno, če bi hkrati s stabilizacijo razmerij poskušali odpravljati vrsto prednosti oziroma privilegijev in možnosti, ki so v večji meri sodili h kategorijam visoko kvalificiranih kot pa k ostalim zaposlenim. Tu imam v mislih predvsem ugodnejše možnosti strokovnjakov za pridobitev stanovanja iz družbenega fonda, možnost honorarnega zaposlovanja itd. Če bi uspeli v kvantifikaciji takih in podobnih prednosti kvalificiranih in vodstvenih delavcev — za katere trdimo, da so zunaj sistema in si prizadevamo, da bi jih odpravili —, bi zlahka spoznali, da so dejanske socialne razlike še mnogo bolj zaostrene, kot to kažejo razmerja v osebnih dohodkih visoko plačanih posameznikov po eni strani oziroma najnižje družbeno zavarovanih družinskih upokojevcev po drugi strani.

Kakšne bi torej bile socialno ekonomske implikacije stabilizacije danih razmerij ob hkratni težnji po odpravi teh in podobnih privilegijev? V razmišljanju o problemih socialne diferenciacije z vidika družbenega razvoja je seveda povsem nemogoče zanemariti širok spekter socialnih problemov in izredno bednost položaja velikih skupin prebivalcev v Sloveniji, hkrati pa ne smemo spregledati dejstva, da lahko le ob ustrezni stimulaciji proizvodnih sposobnih dosežemo tako stopnjo v razvoju oz. takšne razmere v razvoju, ki zagotavljajo ugodnejšo gmotno eksistenco za slehernega posameznika. V presoji problema socialne diferenciacije namreč vse preveč dominira prepričanje, kot da gre le za en sam kolač, ki naj ga družba kar se da pravično odmerja in deli. Torej načenjamo v naši razpravi predvsem vprašanje razdeljevanja določene dane vrednosti, manj pa se spuščamo v presojo, kako aktivirati človekove sposobnosti, ki bodo privedle do tega, da družba ne bo razdeljevala le en sam kolač, ampak cele skladovnice kolačev. Industrijska družba, zasnovana na družbeni lastnini nad proizvodnimi sredstvi, katere osnovni razvojni impulzi so v znanju in izkušnosti ljudi, teži k povečevanju svojega

družbenega proizvoda in ga dejansko tudi skokovito povečuje v prid vseh socialnih kategorij, če uspe sproščati in stimulirati svoje razvojne vire. Torej bisto razprave o socialni diferenciaciji ni boj za čim večji kos kruha iz odtehanega kolača, temveč boj za čim večji kolač.

Da se povrnem k prvotno postavljenemu vprašanju. Kakšne bi torej bile socialno ekonomske in politične implikacije stagnacije oz. zmanjševanja razmerij v osebnih dohodkih? Prepričan sem, da bi bile tako z razvojnega vidika kot tudi z vidika stabilizacije temeljnih družbenih odnosov negativne. Še naprej bi se premalo vključevale in aktivirale možnosti, ki jih vsebuje naš človek; pa bi zaradi tega dopuščali, da bi nevezpodbujen in nestimuliran, v še večjem številu odhajal na tuje, bil nezavzet pri pridobivanju izobrazbe in čedalje obsežnejše delovne izkušnje, bil neprizadeven in nediscipliniran, neodgovoren do svoje lastne vloge v družbeni organizaciji dela itd.

Ta smer razmišljanja pa seveda ne izključuje v razgovoru prisotne zahteve po odpravi vseh disfunkcionalnih razlik, ki jih je v praktičnih odnosih pri nas še preveč. Tu imam v mislih vse tiste razlike, ki nastajajo zaradi odhajanja načela delitve po delu, zaradi privilegiranega položaja določene panoge, določenega področja, določenega kolektiva znotraj sistema globalne delitve, kjer ustvarjen dohodek ni v pozitivnem razmerju s prizadevnostjo, usposobljenostjo in učinkovitostjo. Tu imam v mislih tudi sorazmerno visoke dohodke posameznikov, ki si jih le-ti pridobivajo na podlagi uzurpacije položaja, koncentracije vpliva in moči in ne na osnovi znanja, posebne izkušnosti oziroma učinkovitosti svojega dela. Že odprava teh disfunkcionalnih razlik bi bistveno prispevala k stabilizaciji socialnih razmerij nasploh. S tem pa bi tudi bolj stimulirali tako posameznike kot kolektive, da bi razvijali in do viška razvili svoje iniciativne in ustvarjalne zmožnosti. Razen tega bi odprava disfunkcionalnih razlik sproščala kanale socialne mobilnosti. Odprava privilegiranih položajev posameznikov oz. posameznih skupin in kolektivov pomeni namreč praktično tudi njihovo ustrezno razporeditev v družbeni organizaciji — hkrati pa to seveda pomeni možnost za ponovno razvrstitev drugih, sposobnejših in bolj iniciativnih, bolj izobraženih in izkušenih ljudi. V tem primeru bi torej bolj kot doslej aktivirali tudi vlogo nematerialnih vzpodbud. Sredi sorazmernega siromaštva je namreč brez dvoma prav materialni faktor še vedno poglobitni motiv učinkovitosti, medtem ko postaja sredi sorazmernega bogastva kot vzpodbuda vse pomembnejša možnost realizacije lastnih idej. Ob naraščanju splošne blaginje in ob sproščanju mobilnostnih tokov lahko torej prav temu stimulativnemu faktorju pripisujemo v bodoče vse večji pomen. To pa pomeni, da bi se Slovenci v prihodnje ne mogli več hvaliti z najnižjo izobrazbeno ravni svojih direktorjev in vodilnih ljudi v gospodarstvu in družbenem življenju, da bi bilo v prihodnje čedalje manj gospodarske emigracije med visoko izobraženimi ter visoko kvalificiranimi delavci itd. To pa ob predpostavki, da bo čedalje bogatejša družba vzpostavljala takšna delitvena razmerja, ki bodo zagotavljala zadostna sredstva za zagotovitev enakih startnih možnosti slehernega mladega človeka: torej dovolj sredstev za visoko razvit šolski in vzgojni sistem na vseh področjih Slovenije ter za zagotovitev osnovne eksistence in socialne varnosti slehernega posameznika.

Drugo vprašanje, ki bi se ga želel v današnji razpravi dotakniti, je: ali je egalitarizem dominantna družbena vrednota ali ne? Vprašanje sicer ni bilo izrečeno v današnji razpravi, bilo pa ga je čutiti kot ugovor na študijo, ki sva jo pripravila z dr. Mlinarjem, zaznati ga je bilo mogoče tudi v razpravi po referatu prof. Županova na nedavnem Splitskem posvetovanju sociologov. Zavrnilno trditev bi lahko oprli na dve skupini argumentov: (1.) Egalitarizem ni dominantna družbena vrednota, saj jo neposredno sprejemajo le tiste socialne kategorije, ki v danih družbenih razmerah nimajo nikakršnih benifikacij oz. privilegijev. Trdili bi torej

kvečjemu lahko, da je egalitarizem dominantna vrednota določenih socialnih kategorij. Empirični podatki iz naših raziskav namreč več kot očitno kažejo, da egalitarizem kot osnovno vrednoto bolj kot ostali izražajo predvsem nižje kvalificirani, nižje izobraženi ljudje, prebivalci iz manj razvitih področij, predvsem s podeželja, verni ljudje, ljudje brez položajev v družbeni organizaciji dela oz. v organizaciji družbenega samoupravljanja, bolj ženske kot moški, v večji meri starejši in najmlajši ljudje itd. (2.) Druga vrsta argumentov, ki zavračajo trditev, da je bil egalitarizem dominantna družbena vrednota v prvem obdobju povojnega razvoja, pa se opira na podatke, ki kažejo, da celo v prvih letih po vojni, v času skrajnega omejevanja, princip enakosti dejansko ni bil izpeljan. To se kaže predvsem v razlikah že v tem obdobju, v razponu plač, predvsem pa v bistveno različnih življenjskih pogojih posameznih socialnih kategorij, ki so bile deležne različne družbene skrbi. (Npr. razlike med položajem nekvalificiranih in kvalificiranih delavcev v družbenem sektorju na eni strani ter oficirjev, uslužbencev organov državne varnosti, višjih državnih funkcionarjev, višjih političnih funkcionarjev itd. na drugi strani.) Razlike v življenjskih pogojih so dosegale, če ne morda celo presegale, razmerje 1:15. V odgovoru na obe vrsti argumentov moramo najprej ugotoviti, da egalitarizma kot temeljne vrednote ne obravnavamo predvsem na individualni, temveč na societalni oz. družbeni ravni. Čeprav na individualni ravni ni absolutno prisotna in je nekatere socialne kategorije ne osvajajo, je vrednota enakosti vendarle odločujoča in opredeljujoča za cel sistem družbenih odnosov. To velja tako za prvo povojno obdobje, ko je bila potreba po večji materialni stimulaciji določenih socialnih kategorij oz. skupin ljudi uresničevana na pol anonimni in zunaj sistemski način (preskrba v posebnih magacinih, prednost pri dodeljevanju stanovanj, brezplačno dodeljevanje stanovanjske in druge opreme itd.), pa tudi za zadnje obdobje, ko so se oblike materialne stimulacije aktualizirale, čeprav je za dane razmere še vedno značilno, da predstavlja sistem nagrajevanja le njihovo delno realizacijo. Tako lahko pride, npr. ob sicer ustavno deklarirani pravici do stanovanja, do stanovanja v družbeni lasti dejansko predvsem visoko kvalificiran strokovnjak oz. človek z vodilnim položajem v organizaciji dela. Razen tega je odprt kanal dodatne materialne stimulacije prek sistema honorarnih zaposlitev, ki so po svojem bistvu le oblika neegalitarnega nagrajevanja »zunaj sistema«, kar pa je urejeno tako, da ne vzbuja prevelikega nezadovoljstva, itd. Egalitarizem torej deluje kot dominantna vrednota — in to tako med tistimi, ki jo implicitno sprejemajo, kakor tudi med onimi, ki je ne sprejemajo, pa vendarle morajo delovati v skladu z njo. V tem smislu je torej teza prof. Županova o dinamičnem prevrednotenju egalitarizma tudi po moji sodbi edini realni izhod iz farizejskega dvoličja med spoznanjem o tem, kaj dejansko vzpodbuja družbeni razvoj in zagotavlja njegovo nadaljnje dinamiziranje ter družbeno prakso po eni strani, ter tem, kar eksplicitno priznavamo oz. deklariramo kot temeljne družbene vrednote.

Oblikovanje energetske politike

Pri nas zdaj pripravljamo koncept dolgoročnega gospodarskega in družbenega razvoja. Poseben pomen za družbeni razvoj ima nedvomno energetika, saj neposredno vpliva na razvoj standarda, zlasti pa na razvoj gospodarstva. Prav to, da je energetika povsod prisotna, zahteva, da posvetimo njenemu pravilnemu razvoju posebno pozornost. Oblikovati pa moramo tako energetske politiko, ki bo omogočala optimalni družbeni razvoj — ne pa le optimalni razvoj energetike same, ali celo ene same veje energetike.

Čeprav je pomen energetike večinoma znan, pa se še do nedavnega nismo lotili oblikovanja ustrezne energetske politike s širših aspektov. V Sloveniji smo sicer v zadnjem času pripravili in obravnavali program razvoja energetike v SR Sloveniji do leta 1980, ki pomeni velik korak v programiranju kompleksne energetike. Vendar pa je lahko tak program le osnova za oblikovanje energetske politike, ne pa že dokončna politika, saj še ni definiran družbeni razvoj, s katerim mora biti usklajena.

V zveznem merilu so pravkar pripravili »Projekcijo dolgoročnega razvoja energetike do leta 1985« in pa »Predlog politike dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije do leta 1985«. Na žalost moramo ugotoviti, da pri oblikovanju energetske politike za Jugoslavijo nismo znatneje napredovali. Elaborata, ki sta šla v razpravo, kažeta nasledstvo starega etatističnega planiranja, ki spominja na planiranje »od zgoraj« in ki ni v skladu z današnjim družbenim razvojem pri nas. Izhajajo iz starega ozkega stališča, po katerem je najbolj važno, kako doseči najcenejšo proizvodnjo energije, ne pa tudi kar najboljši učinek za celoten družbeni razvoj. Le-tega zane-marjajo prav tako kot specifične pogoje razvoja po republikah ali področjih, ne upoštevajo potrošnika ter napredek v tehnologiji in ekonomiki pri potrošniku itd.

Danes pa moramo upoštevati ne samo neposredne, temveč tudi posredne učinke energetike, predvsem pa moramo upoštevati družbeni razvoj. Že zaradi pomembnosti — vendar tudi iz drugih razlogov — mora energetika temeljiti na družbenih dogovorih (pred

kratkim se je tega lotilo elektrogospodarstvo Slovenije). Prav ti družbeni dogovori, pri katerih sodelujejo poleg energetskih podjetij in organizacij tudi Gospodarska zbornica in Izvršni svet, pa omogočajo, da bo energetska politika oblikovana iz najširših vidikov in zagotavljajo, da bomo dosegli resnični — ne pa navidezni — optimalni razvoj.

Ne da bi se spuščal v polemiko z navedenimi predlogi projekcije in politike razvoja energetike, želim nanizati nekaj misli, ki naj bi doprinesle k oblikovanju energetske politike pri nas.

Izhajati moramo vsekakor s stališča, da je *razvoj energetike tesno povezan in celo prepleten z razvojem gospodarstva*. Čeprav se zdi, da je to jasno, tega do nedavna nismo upoštevali, vsaj ne toliko, kolikor bi bilo potrebno. Šele v zadnjem času smo poskušali ugotoviti korelacije med razvojem porabe energije v celoti in družbenim proizvodom, narodnim dohodkom, razvojem industrije in podobno. Ustrezne dejavnike elastičnosti smo sprva ugotavljali statistično, ne pa tudi analitsko. Potrebe po energiji so sicer določene predvsem z višino družbenega dohodka, vendar pa vplivajo tudi stanje tehnike in potrošniške navade, medtem ko so manj odvisne od ravni cene energije v primerjavi s splošno ravni cen. Kot rečeno, velja to za porabo energije v celoti, med sektorji energetike so pa možni veliki prekimi. Vplivamo zato lahko na razvoj strukture energetike (vrste energije), tu pa naj bi delovale smernice energetske politike tako, da bi dosegli kar najboljši razvoj gospodarstva v najširšem pomenu — ne pa kar najboljši razvoj ene ali druge panoge energetike, kot je to bila navada.

S tega vidika veljata dve temeljni zahtevi: 1. energetika ne sme zavirati gospodarskega razvoja, ali z drugimi besedami: zagotoviti moramo zanesljivo preskrbo z energijo; 2. energijo moramo dobiti tako, da bo *dala kar najboljši učinek porabniku na mestu porabe*. Ti zahtevi sta na videz banalni, vendar do zdaj marsikdaj nista veljali. Spomnimo se pogostih primanjkljajev električne energije in škode, ki je nastala zaradi prisilnih redukcij porabe električne energije. Zgodilo se je tudi, ko je primanjkovalo premoga, kurilnega olja in dr. Ne bomo tu iskali fizičnega krivca za to, vsekakor pa drži, da zahtevi po zanesljivosti dobave nismo prisojali pomena, ki ga ima.

Kar pa zadeva »kar najboljši učinek«, ga nismo iskali pri porabniku v končni fazi porabe, temveč ponavadi gledali le na to, kaj je najboljše za energetiko, pogosto celo samo za določeno panogo energetike. Še danes ugotavljamo npr., da elektrogospodarstvo ni dobilo spodbude, da je ob pomanjkanju električne energije kupilo drago energijo ali proizvajalo s tako imenovanimi neekonomičnimi agregati v času obilja energije, da bi hranili akumulacije voda za hidrološko kritično obdobje. Znano je tudi, da smo si prizadevali — in na žalost si še danes marsikdaj prizadevamo — za najcenejšo proizvodnjo energije, ne pa za najbolj ekonomično na mestu po-

rabe. Čeprav je cena energije pri porabniku poglavitni element, so pogosto pomembni tako imenovani sekundarni učinki, ki jih zagotavlja določena vrsta energije. Ti učinki so npr. večja proizvodnost pri porabniku (npr. ista Martinova peč proizvaja s tekočim gorivom do 20 % več kot s šibkim generatorskim plinom), dalje, boljša kakovost proizvodov, ker je npr. mogoče točneje regulirati temperaturo tehnološkega procesa ali zaradi čistoče pri zgorevanju (npr. pepel v emajlirnicah). Sem štejemo tudi razlike v stroških manipulacije, to je transporta in skladiščenja goriv pri porabniku itd., itd.

Gotovo je odločilnega pomena sama cena energije pri porabniku. Ta cena se razlikuje od proizvodne cene energije za *stroške transporta* in distribucije, ki marsikdaj niso nizki. Energetska politika, ki temelji na proizvodni ceni energije, je drugačna kot politika, ki temelji na ceni pri porabniku ali pa celo na načelu najbolj ekonomične energije za porabnika. Žal pa moramo ugotoviti, da še danes pripravljamo zvezne energetske in elektroenergetske bilance, pri katerih ne upoštevamo stroškov transporta, češ da je to zapleteno ali pa da moramo imeti Jugoslavijo za enoten energetski prostor. Kako pa v resnici vplivajo stroški transporta na strukturo, pokaže konkreten primer. Električna energija, proizvedena na ugodnih nahajališčih lignita v kolubarskem in kosovskem bazenu, bo gotovo cenena po uvedbi moderne mehanizacije. Energija iz jedrskih elektrarn v bližini teh področij bržčas še dolgo ne bo konkurenčna. Zaradi prenosnih stroškov pa bo v Sloveniji energija iz jedrske elektrarne cenejša kot električna energija, prenesena iz omenjenih oddaljenih bazenov.

Za oblikovanje energetske politike pa ni odločilno le trenutno stanje cen posameznih vrst energije. Potrebna je analiza tendence razvoja cen, pri čemer je seveda zaželena posebno tista cenena energija, katere cena je stabilna.

Iz prej navedenega izhaja, da bodo možnosti za *razvoj energetike različne v različnih področjih*, saj so različne smeri razvoja in struktura gospodarstva, različni so dejavniki elastičnosti in različni energetski viri, in tako tudi ekonomičnost pri porabniku energije. S tem pa so različne možnosti za kvalitativen in strukturni razvoj energetike. To ne zanikuje ustvarjanja velikih tehničnih energetskih sistemov, ki so potrebni in utemeljeni. Pač pa zahteva, da najprej izdelamo programe za razvoj energetike in jih usklajujemo po področjih oziroma republikah. Le-te pa obvezno usklajujemo za celo državo, kar zagotavlja racionalnost v izkoriščanju energije in ekonomičnost.

Pri ekonomskem uspehu, ki izvira iz take koordinacije, pa morajo participirati vsi.

Take osnove rabijo za oblikovanje energetske politike. Realizacijo pa izvajajo izključno na samoupravni osnovi. Ekonomizacija v proizvodnji in — kot bomo videli kasneje — problemi investiranja

sami pripeljejo do kooperacij in integracij v energetiki na samoupravni osnovi. Pri tem pa mora konkurenca vselej odigrati svojo vlogo in je ne smemo onemogočiti z »obveznimi plani in programi«. Kot pa izhaja iz prejšnjega, to ne pomeni, da mora energetska gospodarstva delovati le po pravilih prostega trga, saj preveč vpliva na razvoj celotnega gospodarstva in na družbeni razvoj. Popolnoma nekontroliran razvoj energetike bi utegnil deformirati skladen razvoj gospodarstva.

Energetska politika, ki upošteva možnosti področij za razvoj energetike, usklajena v jugoslovanskem prostoru, ter izvajanje na samoupravni osnovi omogočata res kar najboljši razvoj energetike v naši državi.

Še danes je slišati mnenja, da mora sloneti energetska politika predvsem in pretežno na domačih energetskih virih, ne pa na načelu kar največjega učinka za družbenoekonomski razvoj. Pri tem se pojavljata dve različni tendenci za *energetska avtarkijo* — imenoval bi ju republiška in zvezna. Želja po nekakšni republiški avtarkiji se k sreči pojavlja redko, izvira pa ponavadi iz ozkih podjetniških ali cehovskih interesov, pa tako nima objektivne ali družbeno koristne upravičenosti. Zagovorniki energetske avtarkije cele države se opirajo na tele argumente: 1. imamo dovolj lastnih energetskih virov, 2. zanesljivost preskrbe z energijo je večja, kot če smo vezani za uvoz energije, 3. uvoz energije zahteva devizna sredstva.

Izhajajoč iz našega načela, ki je — največji učinek za celotno gospodarstvo, moramo dati prednost domači energiji — dokler ne pridemo v konflikt z ekonomičnostjo pri porabniku. Če želimo, da se naši proizvajalci enakovredno vključujejo v svetovni trg, z drugimi besedami, če naj bodo na tem trgu konkurenčni, jim moramo zagotavljati energijo, ki ni bistveno dražja kot energija na svetovnem trgu. Pri tem se moramo zavedati, da ima energija *multiplikativni učinek* na končni izdelek. Tovarna, ki npr. sestavlja avtomobile, računa le z energijo, ki jo porablja v svojih obratih, ne računa pa z energijo, ki je bila porabljena za pridobivanje surovin, za predelavo le-teh v polizdelke in tako naprej. Kumulativne porabe so tako zelo pomembne.

Deleži stroškov za energijo v prometu nekaterih industrijskih panog v tujini znašajo npr. za proizvode iz železa in jekla do 35 %, za proizvode iz barvastih kovin do 30 %, za papirno industrijo 18 %, kemično industrijo do 17 % itd. Inštitut za ekonomske raziskave v Ljubljani je za naše razmere ugotovil, da bi 50 odstotno povišanje cene energije povišalo končne proizvodne stroške za 20 % pri proizvodih črne metalurgije, za 18 % pri glinici in aluminiju, 15 % pri cementu, 9,6 % pri železniškem prometu itd.

Biti moramo torej zelo previdni pri oceni, kako daleč lahko zagovarjamo domačo energijo. Z vidika ravni cene energije pa lahko nekateri proizvajalci energije zabredejo v težaven ekonomski položaj,

ki ga je treba oceniti z vidika celotnega ekonomskega učinka — o čemer bo govor pozneje.

Drugi argument, zanesljivost dobave energije, ponavadi povezujejo z vojno-strateškimi potrebami. To presojo moramo prepustiti ustreznim strokovnjakom, vendar pa moramo opozoriti, da nestrokovnjaki pogosto zahtevajo le navidezno ali formalno neodvisnost za primer vojne, ki je lahko zaslepljujoča, poleg tega pa mora biti obravnavanje tudi skladno z našimi najnovejšimi načeli vojne strategije.

Vsekakor je v zvezi z zanesljivostjo preskrbe primerno, da krijemo določen minimalni del potreb iz domačih virov. Pri uvozu pa se ne smemo vezati le na en energetski vir ali na eno samo državo. Vprašanja uvoza energije pa ne gre dramtizirati, saj je večina držav v Evropi energetsko pasivnih, to se pravi, da je poraba energije večja, kot pa je lastna proizvodnja. Švedska npr. uvažja 85 %, Švica 78 %, Italija 77 %, ČSSR 64 %, Avstrija 40 % svojih potreb po energiji. Ustrezno neodvisnost pa si ustvarjajo s tem, da nabavljajo energijo iz več različnih virov. Pri tem pride tudi do medsebojne konkurence dobaviteljev energije in se tako cene držijo na ravni svetovnih cen.

Kot že rečeno, prihajajo zaradi ravni svetovnih cen nekateri domači proizvajalci energije v težaven položaj. To velja posebno za naša malo kalorična goriva, ki tem teže konkurirajo morebitnim uvoženim visokokaloričnim gorivom, kolikor so omenjeni kalorični učinki pri porabniku bolj odločilni. Iz energetske politike mora izhajati, kje in kako naj se uveljavljajo domača goriva. Predvsem si moramo prizadevati, da bomo porabljali taka malo kalorična goriva v bližini premogovnikov, da jih ne bi dodatno obremenjevali s stroški transporta. Visoko kalorična goriva — posebno uvožena — pa uporabljajmo tam, kjer dosegajo največje sekundarne učinke, čim manj pa tam, kjer teh učinkov ni, to je npr. v termoelektrarnah.

Kljub tem ukrepom pa nekateri domači viri — ne samo pri nas — ne morejo več vzdržati ekonomskega pritiska, posebno ker postajajo v svetu visoko kalorična goriva sorazmerno čedalje cenejša, zaradi kvantitativno vse večje eksploatacije, povezane z racionalizacijo proizvodnje, in pa zaradi znižanja stroškov transporta (npr. transport nafte z veletankerji in po velikih cevovodih). Nastaja problem *zapiranja* — predvsem — premogovnikov, ki ga ni možno rešiti preprosto in z linearnim računom. Pri zapiranju se pojavlja vprašanje zaposlitve delavcev, ki zgubljajo svoja delovna mesta, neizkoriščene ali skrčene kapacitete pa so negativna postavka v družbenem gospodarstvu, ki jo je treba pri računih upoštevati. Ta negativna postavka se pa še poveča, če se s preseljevanjem imobilizirajo obstoječe naprave kulturne in socialne infrastrukture. V večini primerov to vprašanje najbolje rešijo tako, da preusmerijo dejavnost in prešolajo delavce, kar zahteva sicer nove investicije. Ne smemo pa pozabiti, da ustvarjajo preusmerjeni delavci na novih delovnih

mestih večji narodni dohodek, kot so ga mogli ustvariti na neekonomičnem premogovniku ali pri izvozu nafte in plina. Pri oblikovanju energetske politike moramo temu problemu posvetiti posebno pozornost. Iskati je treba dolgoročne globalne rešitve. Sektorski ukrepi, kot so olajšave v dajatvah ali subvencije, naj imajo le začasen značaj.

Pri planiranju razvoja energetike smo do zdaj premalo mislili na *posege v naravo*, kot so spreminjanje naravnega okolja ali celo njegovo iznakaženje zaradi gradenj energetskih objektov, onesnaženje ozračja in vode, spreminjanje stanja talnih voda in drugo. Dokler so energetske panoge imele pred očmi le svoje ozke ugodnosti, so zanemarjale take posledice. Nenehno večanje porabe energije, in to v geometrični postopici, pa ta vprašanja izredno zaostruje; tako so v nekaterih razvitih državah z veliko porabo energije postala pereča in jih zdaj naknadno težko rešujejo. Navedel bi, da npr. termoelektrarne z močjo 300 MW, kot jih zdaj gradimo, oddajajo v ozračje na dan ca. 80 ton žvepla v obliki žveplovega dioksida in ca. 30 ton pepela (pri dobro delujočih filtrih!). V mestih postaja onesnaženost ozračja kritična, saj se ob hitrem razvoju življenjskega standarda poraba kuriv izredno večja. Znane so posledice preusmeritev ali celo prevajanja vodotokov. Brali smo o onesnaženju voda, ker naftovodi niso imeli primernih tesnil. Nekatero teh nevšečnosti je možno odpraviti ali vsaj omiliti, za to pa so seveda potrebni izdatki. Nekaterih posledic pa ni moč popraviti in povzročajo škodo, ki je denarno sploh ni mogoče izraziti, pomenijo pa razvrednotenje našega prostora.

K izboljšanju stanja prispevajo razni ukrepi v energetiki. Tako npr. uvajajo v mestih namesto individualnih kurišč distriktno ogrevanje z vročo vodo in si prizadevajo, da bi počasi prešli na manj »nadležne« vrste energije, to so zemeljski plin in električna energija. Znano je, da v ZDA mnogo delajo na tem, da bi izdelali smotrni električni avtomobil za mestni promet, prav zato, da bi omejili velike količine izpušnih plinov, ki so postale za mesta prava nadloga. Prav tako prodira tudi električno ogrevanje, čeprav je to danes pri nas še neracionalno. Novi viri — predvsem jedrske elektrarne — pa bodo k temu v bližnji prihodnosti precej pripomogli. Teh nekaj primerov naj bo le za ponazorilo. Vsekakor moramo pri oblikovanju energetske politike, ki temelji na tem, kar bi bilo najboljše za celotni družbeni razvoj, upoštevati tudi te momente.

Poseben pomen pri oblikovanju energetske politike imajo *investicije v energetiki*. Problematika je v energetiki v toliko težavnejša, ker so po eni strani energetski, predvsem pa elektroenergetski objekti finančno intenzivni, po drugi strani pa energetika večinoma ne more biti dovolj akumulativna, da bi iz svojih sredstev lahko finansirala gradnjo. Večja akumulativnost bi namreč podražila energijo in prekoračila meje, ki bi jih gospodarstvo preneslo. Energetika je navezana na dolgoročne kredite.

Elektroenergetika je najbolj zahtevna, saj pomenijo njene investicije polovico do tri četrtine investicij celotne energetike. Do nedavna so elektrogospodarstvu dodeljevali dolgoročne kredite iz zveznih skladov, v zadnjih letih pa iz republiških in zveznih bank. Ta način financiranja pa je imel veliko pomanjkljivosti, ki so maličile razvoj energetike. Znano je, da je prišlo do velikih neutemeljenih prekoračitev predvidenih vsot, financirali so objekte, ki niso bili niti posredno potrebni energetiki in prekoračili so roke graditve. Za take kredite je bilo seveda veliko zanimanje, posebno ker so bili dani z izredno ugodnimi pogoji za vračanje, in ker investitor ni materialno odgovarjal za prekoračitve. Zahteve po kreditih so bile nerealno postavljene, samo da bi bil odobren kredit za graditev objekta. Tako marsikdaj niso dobili kreditov najbolj primerni objekti, temveč objekti, ki so bili na podlagi nerealne dokumentacije le na videz ugodni.

Ta način financiranja smo z gospodarsko reformo opustili, nismo pa še do danes ustvarili novega ustreznega načina *financiranja*. Začasno smo skušali zbirati finančna sredstva z uveljavljanjem nekaterih posebnih zakonov, način, ki ni bil niti popularen niti v skladu s samoupravnimi načeli. Potreben bo sodoben sistem mešanega financiranja, pri katerem bodo uporabljena lastna sredstva, krediti dobaviteljev opreme, sredstva sovlagateljev in nemara tudi emisija obveznic. Pri tem pa bomo morali urediti medsebojne odnose, ki bodo spodbujali k sovlaganju na načelih samoupravnih dogovorov.

V elektrogospodarstvu gradimo danes čedalje večje enote energetskega objekta, ki so v eksploataciji in obratovanju bolj ekonomični, zato se tudi v tujini uveljavlja graditev tako imenovanih »skupnih elektrarn«, katerih proizvodnjo si deli več lastnikov. Tako financiranje pripelje samo po sebi do kooperacij in integracij ter zaničuje potrebo po centralizaciji sredstev.

Finančna politika, posebno določanje obrestne mere, vpliva na izbiro najbolj primerne objekta, s tem pa na strukturo energetike. Kot primer bi navedel, da postajajo pri nizki obrestni meri bolj ugodne hidroelektrarne, pri visoki obrestni meri pa termoelektrarne. Obstajajo vzajemni odnosi med politiko financiranja in energetske politike, kar moramo upoštevati pri oblikovanju energetske politike.

Ne da bi se spuščal v metodologijo oblikovanja energetske politike, bi vendarle opozoril na nekatera načela, ki morajo veljati. Energetska politika mora biti dolgoročna, vsako prilagajanje trenutnim kratkoročnim situacijam je neprimerno, ker bi to pripeljalo do nestabilnosti v razvoju energetike. Razumljivo je, da mora biti energetska politika strokovno pripravljena, vendar pa ne smemo dopustiti, da bi bila sestavljena ozko »strokovnjakarsko« ali pa celo po ozkih nerealnih »željah«. Če se bo uveljavilo načelo koordiniranih programov za razvoj, bodo vse ozko-lokalistične tendence same izginile.

Podal sem nekaj misli o načelih oblikovanja energetske politike. Mnoge med njimi so bile konkretizirane v programu razvoja energetike SR Slovenije do leta 1980, ki ga je leta 1969 sprejelo več pristojnih ustanov. S tem je bil napravljen velik korak naprej v primerjavi z dosedanjim planiranjem razvoja energetike. V programu razvoja energetike energetska politika še ni popolnoma izkristalizirana. Saj med drugim še nimamo programa družbenega razvoja, s katerim je energetska politika tesno prepletena. ■

Jože Volfand

O razsežnostih osipa

I

Problematika osipa postaja za slovenski sistem vzgoje in izobraževanja svojevrsten fenomen. Mnogi so v odgovorih na ostre kritike, zakaj imajo šoloobvezni otroci tako slabe uspehe, optimistično nedvoumni in radi spominjajo na učne uspehe in odstotek osipa v prvem povojnem obdobju. V takšnem primerjanju, ki mu bržkone ne moremo oporekati, saj do neke meje le pokaže uspešnost in učinkovitost vzgojnoizobraževalnega sistema, je lahko precej neupravičenega samozadovoljstva. Pa ne samo to. Primerjanje, ki je tudi ugotavljanje in opravičevanje stanja, lahko izzveni celo kot podcenjevanje vseh resničnih razsežnostih osipa. Da je v takšnih trditvah skrita želja, naj se ne bi študijsko, znanstveno lotevali vseh etioloških činiteljev osipa v osnovni šoli, je verjetno nekoliko drzno trditi. Res pa je, da nimamo vsestranskih znanstvenih analiz o osipu v slovenskem osnovnošolskem prostoru.

Vse kaže, da bo celjska občina izjema. Na pobudo občinske konference ZK je posebna delovna skupina centra za socialno delo že v januarju izdelala elaborat z naslovom »Poskus ugotavljanja nekaterih etioloških faktorjev osipa v osnovni šoli z aspekta otroka, družine in pedagoškega kadra«. Morda ne bi bilo treba zavračati gradiva IV. seje republiške konference ZMS, ki je v stališčih predlagala, da je treba »temeljito in kompleksno proučiti vzroke tolikšnega osipa na osemletkah«. Rezultati celjskega elaborata in izvedba predloga, naj bi nekaj podobnega napravili za vso Slovenijo — oboje bi lahko mnogo pripomoglo k učinkovitejšemu in načrtnejšemu odpravljanju vzrokov in posledic osipa.

Na eno izmed posledic, priznati je treba, da ni nepomembna, je opozorila tudi IV. seja republiške konference ZMS: »Obseg, ki ga je osip zavzel na slovenskih osemletkah, presega sleherno normalno in dopustno mejo. Tolikšen osip je drastično in boleče opozorilo, kakšno je stanje v izobraževalnem sistemu. Nadpoperčen osip ni posledica morebitne podpoprečne umske razvitosti naše mladine, večji osip na deželi kot v mestih ni izraz morebitnega zaostajanja sposobnosti podeželske mladine, temveč je kritika neurejenih materialnih pogojev izobraževalnega sistema in premoženja posameznika kot dejavnika njegovih možnosti izobraževanja. Osip na osemletkah in vsako drugo ocenjevanje umskega razvoja mladine, neenake možnosti šolanja na vseh nivojih, onemogočanje izobraževanja na delovnem mestu, samozadovoljstvo ob neustreznih, morda ponekod trenutno še zadostni izobrazbi itd. je stalen vir neupravičenih družbenih razlik in socialnih konfliktov«. (IV. seja republiške konference ZMS, »Stališča o socialni diferenciaciji v naši družbi.«) O tej razsežnosti osipa v tem trenutku ne bi govorili. Zanimivo pa je vendarle, da je odstotek osipa različen v različnih krajih Slovenije. Podatki za leto 1967/68 kažejo takle osip (v %):

Ljubljana-Center	23,5 %	Trebnje	55,0 %
Ljubljana-Šiška	31,9 %	Metlika	54,7 %
Lendava	31,6 %	Novo mesto	53,6 %
Črnomelj	61,1 %	Slov. Bistrica	53,0 %

In za posamezne šole:

Osnovna šola Ljubljana-Vič	8 %
Osnovna šola Ljubljana-Prežihov Voranc	12,9 %
Žetale v Gornji Kungoti	70,0 %
Osnovna šola Štore (Celje)	57,8 %
Osnovna šola Hudinja (Celje)	48,8 %
Osnovna šola Vojnik (Celje)	51,8 %

Za celjsko občino so najznačilnejši tile podatki o učencih, ki so izpolnili šolsko obveznost:

šol. leto	1966/67	1967/68	1968/69
do IV. razreda	1,7 %	1,9 %	1,4 %
v V. razredu	5,1 %	5,3 %	4,9 %
v VI. razredu	12,1 %	13,2 %	12,1 %
v VII. razredu	22,2 %	21,1 %	22,2 %
v VIII. razredu	58,9 %	58,5 %	59,4 %

Iz razpredelnice je videti, v katerem razredu se je za učence končala šolska obveznost. Interpretacija te lestvice je prav tako

zanimiva kot prejšnja, le da tičijo vzroki tam menda res v višini nacionalnega dohodka na prebivalca in v socioloških razlikah med mestno in podeželsko populacijo, ta lestvica pa nedvoumno opozarja, da imajo otroci največje težave v VI. in VII. razredu, kjer se vsaj v celjski občini, konča osnovnošolska obveznost za eno tretjino učencev. Tako smo naleteli na nov problem — na šolski program. Znano je, da bi moralo po mednarodnih standardih uspešno končati osnovno šolo 75 % učencev, 25 % učencev pa naj bi bila tista populacija, ki osnovne šole ne more končati. Če že govorimo o osipu v celjski občini, potem je zanimivo, da smo z omenjenimi rezultati še vedno nad republiškim poprečjem, vendar daleč od rezultatov, ki jih zahtevajo mednarodni standardi. Po podatkih celjskega zavoda za šolstvo uspešno konča osemletno šolanje le 60,3 % učencev, 39,7 % pa se osuje. Odstotki manj povedo kot številke, če upoštevamo, da v enem letu izpolni šolsko obveznost v celjski občini nad 900 otrok.

Ali bi se morali poglobiti v ta dva zloglasna razreda, ali bi se morali studiozno lotiti učnega programa za VI. in VII. razred osnovne šole? Ali bi morali znanstveno preučiti in ovrednotiti slovenski osnovnošolski vzgojno-izobraževalni sistem in mu določiti nove obrise?

II

Nedvomno je moč zaznati odvisnot med posameznimi etiološkimi faktorji, ki vplivajo na osip. Omenili smo že, da sodi stopnja materialne razvitosti področij in občin mednje, saj takšna ali drugačna stopnja gospodarske razvitosti občine vpliva na duhovno bogastvo občanov, otrok pa še posebej, ker se socializirajo v revnejšem okolju, ki pri njih ne more tako učinkovito in uspešno razvijati vseh duševnih in duhovnih potencialov. Ta ugotovitev velja pač za tisto mnenje, ki govori, da vpliva na osip, posredno seveda, nacionalni dohodek na prebivalca v občini.

Kako pa je s to zadevo, če je izraz socialnega razlikovanja v naši družbi? Na pobudo sindikatov smo prišli v celjski občini do zanimive raziskave, ki je preučila, kakšna je družbena pomoč za šolanje otrok iz ekonomsko šibkejših družin. Preden bomo navedli dokaj vznemirljive podatke, naj povemo, da je bil kot merilo za določanje ekonomske šibkosti družine uporabljen zvezni normativ 300 din in manj mesečnega dohodka na družinskega člana oziroma pri kmetijskih proizvajalcih 800 din letnega katastrskega dohodka na družinskega člana.

Raziskava je pokazala, da hodi v celjske osnovne šole 2999 ali 41,9 % učencev iz ekonomsko šibkih družin. Od teh, bi rekli, ekonomsko ogroženih otrok dobi mesečno podporo 96 din 1,4 % učencev, kar pomeni, da je 40,5 % osnovnošolskih otrok socialno močno prizadetih. Ravnatelj neke osnovne šole je pribil, da je v

tej kategoriji otrok največ potencialnih kandidatov za osip. Zakaj? Te učence moremo po socialnem poreklu uvrstiti v kategorijo delavskih družin, saj je v celjskih osnovnih šolah 56 % otrok delavcev. Le kakšen je potem interes staršev? Prosvetni delavci izjavljajo, da starši v večini primerov otrok ne spodbujajo dovolj k učenju. Govoriti smemo o kratkoročnih interesih, ki jih oblikuje misel za boljšo eksistenco.

V prvem šolskem letu, v prvem razredu, večini staršev ni žal precejšnje vsote denarja, ki jo porabijo za učne knjige in zvezke, pisalni pribor, obleko, šolske izlete, malice in še za marsikaj. Prvo navdušenje pa kmalu splahni, saj tudi osnovnošolsko šolanje ni poceni, čeprav je obvezno. K takemu razmišljanju sili starše revno življenje in pa miselnost, češ za delo bo že dovolj znal. Ni težko ugotoviti, da se tudi v oblikah podobnih miselnosti skrivajo vzroki za osip. In ne samo to. Vse to, socialna šibkost družin, kratkoročna ali življenjska usmeritev staršev in nemotiviranost učencev za kvalitetno učno delo, vpliva v nemajhni meri na oblikovanje socialne strukture dijakov in potem študentov. O začaranem krogu nima smisla govoriti, ker bi tako govorjenje ne pripeljalo nikamor. Toda — socialna ogroženost družine pomeni tisto razsežnost osipa, še zlasti, če družbena pomoč ni dobro organizirana, ki je danes nadvse pereča. Ne samo zaradi osipa, temveč bržčas zaradi posledic, ki jih povzroča pri oblikovanju strukture srednješolske mladine. Upoštevati pa še moramo, da ekonomska šibkost družine ni le suhoparna ugotovitev, pač pa je del nekega življenja in odnosov, ki so v tesni korelaciji s protagonisti teh odnosov. Seveda ne drži v celoti, da je skoraj polovica otrok celjskih osnovnih šol potencialnih kandidatov za osip predvsem zaradi ekonomske šibkosti družine, saj bi to pomenilo grobo poenostavljanje. Vendar pa v našem osnovnošolskem prostoru premalo upoštevamo ekonomske in socialne dejavnike, ki vplivajo na učenčev uspeh. Osip mladine, ki raste v neurejenih socialnih razmerah, je samo ena izmed posledic. Za naš družbeni razvoj je pomembno še neko drugo vprašanje, ki ima svoj izvor v osnovni šoli. O socialni strukturi študentov je bilo izrečenih mnogo kritičnih mnenj in razmišljanj. Nekateri so to socialno strukturo opredelili že kot idejni problem. Ne brez razloga. Toda prevečkrat smo razmišljali o študentih le parcialno. Čeprav težnje po taki socialni strukturi opažamo že v srednji šoli, v osnovni šoli pa takrat, ko učenci odgovarjajo na vprašanja, kam se bodo odpravili po osnovni šoli. Primer — na celjski gimnaziji so v večini dijaki iz družin uslužbencev, na ekonomskem šolskem centru pa dijaki iz delavskih družin. Še značilneje je to v poklicnih šolah. Kaj bi torej smeli povzeti? Socialni in ekonomski status vpliva na učenčev uspeh v šoli, torej tudi na osip, prav tako pa pomembno spodbuja poklicno in študijsko usmeritev učencev. Z družbeno pomočjo in štipendijsko politiko bi morali bolj poseči med učence osnovnih šol. Če ne gre drugače, tudi s solidarnostnimi akcijami. Drugo vprašanje je seveda, kdaj

bomo v obvezni osnovni šoli dajali učencem nekatere stvari, ki jih morajo kupovati med obveznim šolanjem. Katera področja so pri realizaciji tega cilja v ospredju, ni potrebno poudarjati.

III

V strukturi etioloških dejavnikov, ki vplivajo na osip, ne moremo izoblikovati prioritetnega vrstnega reda in trditi, da so nerazvitost področij, šolski program in socialni položaj ali ekonomska šibkost družine tisto temeljno, kar vpliva na osip učencev v osnovni šoli. Tendenciozna bi bila verjetno tudi hipoteza, da bi dobili najrealnejše podatke, če bi raziskali korelacijo med osipom in intelektualno ravni učencev. Če smo že omenili ta odnos, bi ne bilo odveč pripomniti, da bi se morali odločno zavzeti za kategorizacijo otrok pred vstopom v osnovno šolo. Zboljšanje učnih uspehov in s tem zmanjšanje osipa prav tako ne more biti odvisno le od večje individualizacije pouka, primernejših materialnih pogojev šol, usklajevanja kriterijev ocenjevanja, odboljšanja kvalitete pouka, od kvalifikacijske strukture učnega osebja na predmetni stopnji, od odnosov med učenci in učitelji in od podobnega. Že te našete možnosti pa prepričljivo kažejo, da je osip resnično problem zase v našem sistemu vzgoje in izobraževanja, šole, družine in dokaj »konkretne« družbe. Prepletanje številnih dejavnikov, ki vplivajo na osip, samo potrjuje, da jih je pravzaprav nemogoče zajeti v celoti, temveč nas silijo, da jih obravnavamo bolj ali manj parcialno. Toda bolj poglobljena študija bi pokazala, to lahko domnevamo, da lahko etiološke dejavnike osipa vendarle delimo na primarne in sekundarne, subjektivne in objektivne, na ene torej, ki močneje vplivajo na osip, in na druge, ki so manj pomembni, čeprav so seveda vsi v medsebojni odvisnosti.

V poročilih zavoda za šolstvo — enota Celje o delu v šolskem letu 1968/69 med drugim piše: »... Kvalifikacijska struktura učnega osebja na predmetni stopnji, ki se počasi izboljšuje, ni pa še ustrezna, sama po sebi ne bo izboljšala situacije, dokler bo prevladoval na tej stopnji snovni vidik brez vzporedne pedagoške poglobitve pouka.« (Govor je o osipu.) V tem stavku je izražena misel, ki je pri nekaterih prosvetnih delavcih kar pogosta. Gre namreč za problem, o katerem ne moremo povedati nič novega, je pa vendarle tako pereč, da ga ne moremo prezreti. Globoko namreč zajeda v sistem vzgoje in izobraževanja, saj pomeni temeljno pomanjkljivost naše šole. Tej temeljni pomanjkljivosti pravimo: izrazita izobraževalna usmerjenost naše šole in ji kot protiutež postavljamo zahtevo, da bi morala naša šola izražati zavestno usmerjenost vzgoje in izobraževanja k osrednjim ciljem socialističnega humanizma. Nekdo je poskušal ugotoviti, kakšni so tisti projekti, ki vplivajo na načrtovanje vsebine vzgojno-izobraževalnega dela, in rezultati so bili precej zanimivi. Učni načrti so najboljša osnova za takšno ugotavljanje. Kdor uči, dobro ve, da je v njih skoraj vsa pozornost osredinjena pred-

vsem na podrobno in natančno razčlenjevanje izobrazbenih ciljev vzgojno-izobraževalnega dela. Vzgojni cilji pouka, vprašanja oblikovanja osebnosti, vzgoja mišljenja in druga pa so že v »navodilih« za izvajanje vzgojno-izobraževalnega dela zapostavljena.

Kaj to pomeni? Ali smo vzgojno delo res razvrednotili? Ali želimo oblikovanje vsestransko razvite osebnosti doseči z doslednim uresničevanjem izobraževalnih ciljev šole? Na razredni stopnji te dileme niso tako ostre. Na predmetni stopnji pa smo učitelji — vseeno je, kaj kdo poučuje, čeprav so ti problemi pri matematiki in jezikih najbolj očitni — mnogokrat v težavah. Preostro bi bilo govoriti o sužnjih učnega načrta. Toda resnica je, da izobraževalnim zahtevam učnega načrta v šoli marsikaj podredimo. Ne — to ni nepomembno, ko govorimo o osipu. Ali je vseeno, kako uresničujemo vzgojne cilje socialistične šole, ki želi oblikovati aktivnega samoupravljalca, kritičnega ustvarjalca, kreativnega dialektičnega misleca? Otrok oziroma učenec je tisti, ki je subjekt pozornosti staršev, učiteljev in še koga.

Ker so učni uspehi deležni naših največjih prizadevanj, je pozornost pedagogov neenakomerno porazdeljena. Boj za najboljši učni uspeh pa še ni boj za najmanjši osip, ker ni boj za vsestransko razvito osebnost vsakega mladega človeka. Ali drugače povedano — kvalitetnejše in uspešnejše uresničevanje vzgojnih ciljev izobraževalnega dela v socialistični šoli v naši družbi je lahko pomemben dejavnik pri zmanjševanju osipa na osemletkah. Da ne bo pomote — v teh vrsticah seveda ni trditve, da izobraževalno delo ni tudi vzgojno delo.

IV

Pri obravnavanju etioloških dejavnikov, ki vplivajo na osip, ne moremo mimo pedagoškega kadra, ki igra v življenju otrok včasih celo odločilno vlogo. Paleta vprašanj, ki bi jih lahko ob tem dejavniku postavili, bi bila pisana. Zadovoljimo se z ugotovitvijo, da ima pedagoški kader v strukturi etioloških dejavnikov natančno določeno mesto že, če se samo vprašamo, ali je sedanje vzgajanje in usposabljanje pedagoškega kadra primerno za potrebe, ki jih že izraža, in jih bo vsak dan bolj, naš sistem vzgoje in izobraževanja. In kakšne potrebe izraža otrok?

Razmišljanja o osipu kot posebnem fenomenu sistema vzgoje in izobraževanja na Slovenskem — pustimo ob strani dejstvo, da ta ne velja le za nas — ne smejo pomeniti Sizifovega dela. Razsežnosti osipa globoko zajedajo v našo stvarnost. Pa je pravzaprav vseeno, ali se pomudimo samo pri etioloških dejavnikih osipa ali pa razmišljamo o njegovih posledicah. Družbeni položaj mladine, ki ne konča uspešno osemletke in je pravzaprav večkrat kaznovana (težko se zaposli, ne more si pridobiti primerne izobrazbe, ni zdravstveno zavarovana itd.), je samo ena izmed konkretnih posledic. Ni

prav, da bi jo zanemarili. Razsežnosti osipa pa so še druge. Ta zapis je le opozorilo na nekatere.

Vendar pa si ne bi smeli metati peska še naprej v oči. Ali bolje povedano — ne smemo se zadovoljiti le z normalnim, pričakovanim zmanjševanjem osipa. Morda bi ne bilo napak, če bi bili pri reševanju tega družbenega problema, ki ima družbene razsežnosti, odločnejši, agresivnejši, določnejši. Ali je preučitev problema in določitev temeljnih dejavnikov, ki vplivajo na osip, že del rešitve, je kajpak težko reči. Ali so lahko občinske študije, kot bo celjska, že začetek reševanja, je bržkone prav tako nesmiselno trditi. Toda — razmišljanja, študije, razprave, odkriti dogovori in druge oblike za opredeljevanje problematike osipa bodo lahko na vseh ravneh spodbudili h konkretnjšemu iskanju vzrokov za slabe učne uspehe. Za tak osip, do katerega se vendarle moramo opredeliti in poiskati primerne rešitve. Na vseh ravneh. Razsežnosti osipa to zahtevajo.

Preosnova kmetijskega zadružništva

Pri graditvi samoupravnega socialističnega gospodarstva smo v kmetijstvu in na vasi precej zaostali. Marsikje mala kmečka gospodarstva in njihovo prebivalstvo preveč zapostavljajo. Srečujemo se z mnenji, da za slovenske razmere kmetijstvo ni pomembno. Od tod tudi stališča, da se ne kaže z njim ukvarjati. Kmetje so prepuščeni sami sebi. Marsikje niso organizirani v svoji delovni organizaciji; so tudi primeri, ko jih sedanje delovne organizacije izkoriščajo. Zato so kmetje čedalje bolj nezadovoljni, čutijo se zapostavljeni in brez pravic, ker so odrinjeni od samoupravljanja in odločanja v delovnih organizacijah kmetijstva in gozdarstva. Kmetje izgubljajo perspektivo, včasih pa tudi zaupanje v naš samoupravni socialistični razvoj. Zato iščejo izhod iz takih razmer. Razprave so različne in v njih najdejo svoje mesto tudi take teorije, ki ne podpirajo nadaljnega razvoja samoupravnega socializma.

Načelno je že izoblikovan odnos do osebne dela na zasebnih sredstvih. Velja tudi za zasebno kmetijstvo. Čeprav je to vprašanje razčiščeno, pa smo v praksi še vedno zelo počasni in neučinkoviti. V zadnjih letih so bile številne obravnave o kmetijstvu in gozdarstvu. Organizirana je bila javna razprava, ki je dala dobre predloge. O njih so razpravljali v republiški skupščini, gospodarski zbornici, v političnih organizacijah, združenjih in v drugih delovnih organizacijah. Sprejeli so številne sklepe, resolucije in priporočila. Povsod ugotavljajo, da so v kmetijstvu težave. Ugotavljajo tudi, da se številni sklepi zelo počasi uresničujejo. Zaradi tega je celotno kmetijstvo in še posebej zasebno kmetijstvo čedalje v slabšem položaju.

Pred nami so predvidene ponovne razprave o kmetijstvu v organih ZK in v republiški skupščini, kjer bodo sprejemali program dolgoročnega razvoja SR Slovenije. Prav bi bilo, da tudi ob tej priložnosti ugotovijo, kako so se uresničili dokumenti, ki so jih sprejeli v prejšnjih letih. Bolj bi morali preučiti sedanje razmere v kmetijstvu in na vasi, zlasti pa prisluhniti predlogom, ki so jih dali kmetje v javni razpravi o kmetijstvu in gozdarstvu. Pri izdelavi dolgoročnega razvoja kmetijskega programa bi potrebovali realno oceno sedanjih razmer. Pri tej oceni in ob snovanju programov nadaljnega razvoja bi morali biti zelo stvarni. Kmetom bi morali odkrito povedati, kaj lahko dosežejo in česa zdaj še ne morejo spričo naših

gmotnih razmer, čeprav so rešitve bližje, kot so bile morda v manj razvitih razmerah pred desetimi leti. Zato mora biti trajna naloga naslednjega obdobja: Odpiranje perspektive kmečkemu prebivalstvu bodisi v kmetijstvu bodisi v iskanju dodatne zaposlitve ali pa v usmerjanju in ustvarjanju pogojev za redno zaposlitev kmečkega prebivalstva. To moramo storiti zaradi delovnih ljudi, ki živijo na vasi.

Sedanje razmere v kmetijstvu, zlasti pa težave v zasebnem kmetijstvu, nas že nekaj časa resno opozarjajo, da ima lahko nadaljnje zapostavljanje tega vprašanja težke posledice za razvoj samoupravnega socializma. Naše zasebno kmetijstvo ima take posebnosti, da ga nikakor ne smemo usmerjati po vzorcih iz ravninskih področij. Več kot dve tretjini slovenskega kmetijstva tvori hribovsko kmetijstvo. Tu so mnogo težje razmere, kar se kaže v gospodarskem položaju kmetij in pri dohodku kmetov oziroma kmečke družine.

Po podatkih Zavoda za gospodarsko planiranje SRS je gibanje narodnega dohodka in osebne dohodka zasebnega kmetijstva naslednje:

Gibanje narodnega dohodka zasebnega sektorja kmetijstva

	Povprečje 1959/1964	1967	1968
Narodni dohodek zasebnega sektorja kmetijstva v 000 din	670.503	1.322.604	1.291.882
Narodni dohodek na aktivnega kmečkega prebivalca v din	2.366	5.064	5.008
Narodni dohodek ostalega gospodarstva v milij. din	4.924	12.790	14.589
Narodni dohodek na aktivnega nekmečkega prebivalca v din	9.503	22.320	25.350

Osební dohodki kmetov

	Zasebno kmetijstvo		
	1964	1967	1968
Čisti osebni dohodek v milijonih din	771	1178	1139
Število kmečkih prebivalcev v 000	461	430	425
Čisti osebni dohodek po kmečkem prebivalcu v din	1670	2740	2680

Kmetijstvu moramo posvečati večjo pozornost. Zato bi morali več storiti za usmeritev zasebnega kmetijstva ter okrepiti vlogo kmetijskega združništva in drugih oblik kmečke samouprave. Odločilno za nadaljnji razvoj združništva je to, da kmetijske zadruge usposobimo: organizacijsko, kadrovsko in materialno, da bodo sposobne na samoupravni osnovi izpolnjevati programe dela.

Edvard Kardelj je nedavno na 1. konferenci ZK Slovenije o drugih dejal: »Hkrati pa je treba pogledati tudi naše zadruge in vse kooperativne odnose, kjer namesto kmetov pogosto vladajo birokrati, administracija. V zadrugah je treba dati kmetom resnično oblast in razpolaganje z dohodkom. To je pot, ki nas lahko pripelje nekam naprej.«

Kmetijske zadruge so se marsikje oddaljile od kmetov. To dokazuje tudi raziskava slovenskega javnega mnenja za leto 1969. Raziskovalci so anketirali 2400 občanov iz raznih krajev SR Slovenije. Na vprašanje, kaj zavira razvoj kooperativnih odnosov, so anketiranci odgovorili, da v prvi vrsti sedanje razmere v delovanju zadrug, ki še ne delujejo kot posredovalke kmetovega interesa, temveč se potegujejo za dobiček v trgovanju in prekupčevanju. Vse to pa je povezano s tem, da imajo kmetje premalo vpliva na delovanje kmetijskih zadrug.

II

Za naše razmere je kmetijsko združništvo še vedno koristno in potrebno. Ob tem kaže upoštevati, da imamo v Sloveniji 100-letno tradicijo delovanja združništva. Znano je, da je bila v Sloveniji ustanovljena prva zadruga leta 1856. Pozneje je slovensko združništvo naglo napredovalo. Med obema vojnama je bilo najbolj razvito v Jugoslaviji. Združništvo je odigralo pomembno vlogo pri razvoju kmetijstva. V novi Jugoslaviji je že med vojno, od prvega dne obstoja ljudske oblasti, združništvo zavzemalo posebno mesto v njenem gospodarskem sistemu. Zaradi take pozornosti ljudske oblasti je lahko kmetijsko združništvo v povojnem obdobju odigralo pomembno vlogo in veliko prispevalo k razvoju kmetijstva in vasi. To se kaže v številnih akcijah, ki so bile po vojni. Uspehov nihče ne more oporekati.

Klasiki marksizma-leninizma so o agrarnem vprašanju poudarjali, da je preobrazba vasi dolgotrajen proces, v katerem ima združništvo pomembno vlogo. Engels je v delu Kmečko vprašanje v Franciji in Nemčiji opredelil razmere do kmeta in vlogo združništva v procesu preobrazbe vasi. O vlogi združništva je pisal Kautsky v delu Agrarno vprašanje. Pomen Kautskyjevega dela je dobro ocenil Lenin, ki se je veliko ukvarjal z agrarnim vprašanjem in združništvom. Njegova živa misel o združništvu je še danes aktualna, zlasti pa njegova utemeljitev, da so mali kmetje zavezniki proletariata. Lenin je poudarjal, da moramo pri reševanju agrarnega vprašanja in v razvoju združništva biti strpni in ga graditi na prosto-

voljni osnovi. Tudi pri nas je bila marksistična misel napotilo za uporabo zadružništva v naših razmerah. Zaradi tega smo takoj po vojni reorganizirali staro klasično zadružništvo. Sprejeli smo zasnovo splošne kmetijske zadruge, ki je bila za naše razmere najbolj sprejemljiva. Splošno kmetijsko zadružništvo je utemeljil Edvard Kardelj v svoji znani študiji Kmetijsko zadružništvo v planskem gospodarstvu (Komunist št. 3/1947).

Nekateri danes radi poudarjajo, da marksistične agrarne politike ne moremo več uporabljati. Ker pa marksizem ni dogma, temveč napotilo za akcijo, se mora tudi naša agrarna politika prilagajati razmeram samoupravne graditve socializma.

Znano je, da je Stalinova deformacija marksizma v agrarni politiki zelo škodovala preobrazbi vasi. To se je pokazalo tudi pri nas. Ob spopadu s Stalinom smo v kmetijstvo poskušali uvajati zadružništvo po sovjetskem vzoru s prisilno kolektivizacijo. Naša partija je kmalu spoznala, da se v kmetijstvu s silo ne da nič doseči. Zlasti še zato, ker so pri nas drugačne razmere, pogojene zgodovinsko. Zato smo opustili take metode preobrazbe vasi. Sprejeli smo drugačno zasnovo, vendar smo se v kmetijstvu še dolgo časa lovili. Obstajale so birokratsko etatistične koncepcije reševanja agrarnega vprašanja. Kmetje so bili uvrščeni med razredne sovražnike socializma. Uspešni razvoj socialistične demokracije in samoupravljanja je tudi tu marsikaj spremenil.

Kmetijsko zadružništvo je po vojni prehodilo različna obdobja. V prvem obdobju so zadruge organizirale trgovino in preskrbo prebivalstva. Skrbele so za obnovo vasi, gradnjo zadružnih domov, zbirale so sredstva in kreditirale člane. Splošno kmetijsko zadružništvo se je tedaj zelo naglo razvijalo. Leta 1948 je bilo v Sloveniji 1157 kmetijskih zadrug. Od leta 1948 do 1952 je bilo drugo obdobje zadružništva. V tem času so začeli ustanavljati kmetijsko obdelovalne zadruge po sovjetskem vzoru. Z ukinjanjem kmetijskih obdelovalnih zadrug je nastopilo obdobje zadružništva od leta 1952 do 1957. Zadruge so organizirale pospeševanje kmetijske proizvodnje, bile so organizator kmetijske proizvodnje, razvijale so pospeševalne odseke, ukvarjale so se tudi z drugimi gospodarskimi in komunalnimi problemi. Kmetijsko zadružništvo je bilo tedaj močno razvito.

Takratno zadružništvo je bilo zopet reorganizirano. Zadrugam so odvzeli številne dejavnosti. Z zožitvijo poslovanja so imele zadruge manjšo gmotno osnovo. V obdobju od leta 1957 do 1962 so se kmetijske zadruge usmerile v ustanavljanje zadružnih ekonomij in lastno proizvodnjo. Kmetijske zadruge so se odtujile od kmetov. Poneke so kmete izrinili tudi iz samoupravnih organov kmetijskih zadrug. Leta 1962 je nastalo novo obdobje, v katerem so se zadruge razvijale kot podjetja. Od leta 1965 — po reformi — pa se je položaj v KZ še bolj spremenil. Ostale so delovne organizacije, ki poslujejo tako kot vsa druga podjetja. S tem pa smo dopustili, da se je razbil ves zadružni sistem.

Kmetijske zadruge so se združevale takole:

Leto	Število zadrug
1955	714
1960	421
1964	88
1969	62

V 14 občinah ni nobene zadruga, v 25 občinah pa le po ena.

Vse te reorganizacije so zelo oslabile proizvodno sodelovanje, ki ga kažejo tudi naslednji podatki:

Proizvodno sodelovanje (kooperacija)

Strojne storitve	1963	1965	1967	1968
Oranje v ha	55.742	41.059	32.563	19.157
Setev v ha	5.985	3.539	3.436	1.874
Žetev v ha	9.699	6.679	5.621	3.780
Škropljenje dreves v 1000 dreves	1.491	888	445	294

VIR: Statistični letopis 1969

Pitanje živine	1964	1965	1966	1967	1968
Pitano govedo — ton	16.316	15.741	17.591	16.683	16.466
Pitani prašiči — ton	5.711	5.530	2.965	4.975	4.126
Brojlerji — ton	217	1.770	3.636	6.958	9.560

Spitano	v 9 mes. 1967	v 9 mes. 1968	v 9 mes. 1969	Indeks*
Pitano govedo — ton	14.766	12.252	10.601	72
Prašiči — ton	3.147	2.998	2.685	85
Perutnina — ton	5.139	6.434	9.458	184

* Oddaja v prvih 9 mesecih 1967 — 100

VIR: Zavod za statistiko SRS

Vse zadruge v Sloveniji so imele leta 1958 okrog 126.000 članov. Leta 1961 okrog 115.000 članov, leta 1964 okrog 68.000, leta 1966 pa le še okrog 46.000 zadružnikov. Statistika za 1968. leto ne omenja več teh podatkov. V zadružnih svetih je bilo 1958. leta 18.812 članov, 1961. leta 6600 članov, 1964. leta 3100 in 1968. leta le še 1449 članov. Od 1449 članov zadružnih svetov v letu 1968 je bilo le 437 članov iz vrst zadružnikov. Podobne razmere so tudi

glede sestave upravnih odborov. Od 432 članov upravnih odborov v letu 1968 je bilo le 144 članov izvoljenih med zadružniki.

Ponekod skušajo izločiti zadružnike iz zadružnih svetov in upravnih odborov in oblikovati le neke vrste svet kooperantov, ki bi imel predvsem posvetovalni namen. Mnoge zadruge pa sploh ne vodijo več pregleda o tem, kdo je njihov član.

V ilustracijo, kako številne so bile dejavnosti kmetijskih zadrug in kako aktivno so posegale zadruge v življenje na vasi, so tudi podatki Glavne zadružne zveze Slovenije v poročilu za občni zbor za leto 1957. Kmetijske zadruge v Sloveniji so imele takrat 2332 različnih kmetijsko-pospeševalnih odborov (poljedelski, živinorejski, sadjarski in podobno), 1218 kmetijsko proizvodnih dejavnosti (strojni odseki, ekonomije, plemenilne postaje ipd.), 3225 gospodarskih dejavnosti (trgovine, zbiralnice mleka, predelovalnice, obrti, hranilno-kreditni odseki ipd.), 407 sekcij žena zadružnic ter 287 aktivov mladih zadružnikov.

III

Organizacijske oblike povezovanja zasebnega kmetijstva bodo različne tudi v prihodnje. Pri tem bodo odločilne posebne razmere v Sloveniji. So namreč območja, ki jih formalno sicer obsegajo oz. »pokrivajo« sedanje kmetijske zadruge, agrokombinati in druge delovne organizacije, so pa tudi takšna, ki jih nihče ne obvladuje oz. »pokriva«. Mnogi kmetje in njihova gospodarska zmogljivost, pa tudi celotna območja namreč niso zanimivi za sedanje kmetijske organizacije, kmetom pa je sedaj mnogo bolj kot kdajkoli prej potrebna organizacija, ki jih bo združevala in jih kot delovne ljudi, čeprav majhne proizvajalce, povezovala z družbenim gospodarstvom.

Med različnimi organizacijskimi oblikami zares množične povezanosti kmetov so nedvomno še vedno najprimernejša oblika zadruge. Predvsem zaradi tega, ker jih kmet iz preteklosti že dobro pozna, ker je to prožna in široka oblika organizacije, ki zajema razna področja poslovanja in ker je zadružništvo že zgodovinsko zgrajeno na načelu notranje demokracije in samouprave in ima s tem nekatere večje mobilizacijske sposobnosti. Vsi dokumenti ZKJ dajejo zadružništvu velik poudarek. Pri tem so gotovo mišljene zadruge, ki jih kmetje sami ustanovijo in odločajo o uspehih poslovanja.

Kmetijsko zadružništvo samo ne bo moglo reševati vseh problemov vasi. Vsekakor pa je to ena izmed oblik, ki lahko v določenem času in prostoru veliko pripomore k družbeni in gospodarski mobilizaciji vasi. Kmetijsko zadrugo je treba postaviti kot osnovno samoupravno organizacijo združenega dela na vasi, v katero se združujejo kmetje in drugi delovni ljudje zato, da se vas ali določeno območje (več vasi skupaj) organizirano poveže s socialističnim go-

spodarstvom zaradi pospeševanja kmetijstva in preobrazbe vasi. Taka zadruga bi bila samoupravna organizacija kmetov. Kmet prihaja vanjo s svojo lastnino, s svojim delom in svojim dohodkom, zato naj ima tudi svoje samoupravne pravice.

V Sloveniji so območja, ki so nerazvita, kjer smo v kmetijstvu zaostali za celo generacijo (mehanizacija, opremljenost kmetij, travništvo). Zaradi tega so združne oblike povezovanja kmetov z družbenim gospodarstvom ne le primerna, ampak tudi nujna rešitev. Z dobro organizacijo bi uspešneje reševali resnične probleme vasi in njeno preobrazbo, te naloge pa brez dvoma terjajo aktivno udeležbo kmetijskega prebivalstva. Z njegovo udeležbo bi dosegli tudi v drob-nolastniški proizvodnji večjo blagovno proizvodnjo in večjo produktivnost dela. Poleg tega bi lahko taka zadruga razvijala tudi druge gospodarske dejavnosti na vasi, kot so: gozdarstvo, turizem, komunalno dejavnost in drugo. Takšna zadruga pa bo pritegnila tudi take proizvajalce, ki dobivajo del dohodka zunaj kmetijstva. Ob razvoju različnih združnih dejavnosti pa bi odpirala delovna mesta za občasno zaposlitev kmetov.

Med pereča vprašanja vasi in kmetijstva sodi vrsta socialnih vprašanj, ki pritiskajo za družbeno posredovanje. Socialni problem pomenijo zlasti primeri ostarelih kmetov, kar je posledica odhajanja mladine z vasi. Zaostrena so vprašanja v zdravstvenem zavarovanju, zahteva se pokojninsko zavarovanje.

Starostna sestava kmečko zavarovanih oseb

	Nosilec zavarovanja		Vseh zavarovanih oseb	
	Število	%	Število	%
do 15. leta	13	0,01	71.106	23,47
16—29	1.783	1,94	38.368	12,67
30—49	23.690	25,69	70.118	23,15
50—64	35.041	38,00	65.828	21,73
65—69	14.816	16,07	25.109	8,28
70—74	9.371	10,16	16.734	5,52
nad 75	7.498	8,13	15.677	5,17
Skupaj	92.212	100,00	302.904	100,00

Posestna struktura naše vasi je razdrobljena. V daljšem obdobju ni računati z bistvenimi spremembami. Večina malih kmetij bo vsaka zase tudi v prihodnosti šibak blagovni proizvajalec, zlasti ker ni računati, da bi se socialna struktura prebivalstva hitro spremenila. Razdrobljeno kmečko posest bo potrebno združevati, organizirati in povezovati, sicer se bodo ta vprašanja zaostrevala in vse bolj terjala družbeno posredovanje.

Skupno število zavarovanih oseb po višini katastrskega dohodka v ND

Katastrski dohodek KD/zav. osebo	Nosilci zavarovanja	Družb. oz. gosp. čl.	Skupaj
do 200	1.967	2.088	4.055
201—500	4.839	6.070	10.909
501—800	6.264	9.193	15.457
801—1200	9.266	15.603	24.869
1201—2000	18.701	38.272	56.973
2001—4000	31.100	79.379	110.479
4001—7000	16.079	47.438	63.517
7001—10 000	3.391	10.632	14.073
10 001—15 000	575	1.911	2.486
nad 15 000	30	92	122
S k u p a j :	92.212	210.728	302.940

(Podatki republiške skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov — sept. 1968.)

Naša posestna struktura je zelo slaba. Leta 1960 smo imeli po podatkih kmetijskega popisa:

Velikost (ha)	Število zasebnih gospodarstev	%
do 0,5	2.506	13
0,5 do 1	15.551	8
1 do 3	43.758	23
3 do 5	29.659	15
5 do 8	27.017	14
8 do 10	12.113	6
10 do 15	19.216	10
nad 15	22.135	11
Skupaj	194.855	100

Od skupnega števila kmečkih gospodarstev je bilo 59 % takih, ki so imela do 5 ha zemlje in 41 % takih, ki so imela nad 5 ha. Od 194.855 kmečkih gospodarstev je bilo:

Čistih kmečkih	95.918 ali 49 %
Mešanih	84.251 ali 43 %
Nekmečkih	11.306 ali 6 %
Brez delovnih moči	3.380 ali 2 %

Sedanje razmere niso bistveno drugačne.

Koliko ljudi obdeluje to zemljo?

V zadnjih sto letih je bila na ozemlju današnje Slovenije naslednja struktura prebivalstva:

Leta	Vseh prebivalcev	Kmečkih	% kmečkih
1857	1,072.240	920.380	85,8
1900	1,268.055	927.999	73,2
1931	1,397.650	820.189	59,0
1948	1,439.800	704.111	48,9
1968	1,700.635	425.127	25,0

Po podatkih imamo še 25 % kmečkih prebivalcev. Število kmečkega prebivalstva se bo v prihodnje zmanjševalo. Na vasi je čedalje več ljudi, ki so zaposleni, poleg tega pa še obdelujejo zemljo.

Kmetijska zadruga seveda ni gospodarsko idealna oblika. Čeprav takega združništva ni mogoče idealizirati, pa bi bilo nepravilno, če bi ga podcenjevali. Izkušnje v svetu, zlasti v Avstriji, Italiji in Švici so pokazale, da so tudi take oblike uspešne. S skupnimi napori zadruga tudi na razdrobljeni posesti dosegajo zadovoljive uspehe. Pri tem gre posebej za iskanje najrazličnejših oblik organiziranega pospeševanja kmetijstva in drugih dejavnosti.

V procesu preobrazbe vasi bi morali tudi v Sloveniji smotrno izkoriščati ves kmetijski prostor in zato v programe razvoja vključiti tudi mala kmečka gospodarstva. Razne »teorije«, da se na malem kmečkem gospodarstvu ne da ničesar doseči, so nedvomno zmotne. Da je tako, velja omeniti, da je v državah, ki jih zajema evropska gospodarska skupnost, kar 50 % kmečkih gospodarstev, ki imajo do 5 ha obdelovalne zemlje. Pri načrtu kmetijske proizvodnje v teh državah računajo tudi na mala kmečka gospodarstva. Razumljivo pa je, da se prizadevajo za združevanje kmetijskih zemljišč. Vendar je to proces, ki ga v nekaj letih niso in ne bodo mogli doseči. To velja tudi za naše razmere. Če je tako, potem nam ne preostane drugega, kakor da na zadružni osnovi ali na osnovi drugih oblik kmečke samouprave združujemo mala kmečka gospodarstva in jih povezujemo z družbenim sektorjem kmetijstva, predelovalno industrijo, trgovino in drugimi delovnimi organizacijami.

Take organizacije — zadruga bi kazalo podpreti, saj bi v pogojih samoupravljanja in spodbujanja aktivnosti članstva z vplačili deleža in z uvedbo jamstva ali skupnega vlaganja investicij imeli zagotovilo za solidno poslovanje. Da bi kmetijska zadruga postala dovolj zanimiva, privlačna organizacija za našega kmeta, je treba spremeniti sedanje določbe zakona o kmetijskih zadrugah. Ustrezalo bi zakonsko načelo, da je kmetijska zadruga gospodarska organizacija

posebne vrste, v kateri zasebni kmetje združujejo svoje delo in svoja sredstva, da bi s tem uresničili svoje neposredne poslovne in druge interese na samoupravni podlagi. Članstvo v zadrugah naj bi bilo prostovoljno in osebno. Način vstopanja in izstopanja iz zadruge pa bi uredili združni statuti.

Nekateri združni statuti so sedaj omejevali samoupravljalско pravico združnih članov. Tako so bile v nekaterih statutih določbe, da člani združnega sveta oziroma upravnega odbora, izvoljeni med združniki, nimajo pravice odločati o delitvi dohodka zadruge, o uporabi sredstev rezervnega sklada, o prenašanju posameznih pravic na organizacijske enote in podobno. Samoupravljanje, ki daje temeljno podlago današnjemu družbeno-političnemu sistemu, na področju kmetijskega združništva v sedanji ureditvi ni dovolj izraženo.

Za ugotavljanje in delitev dohodka zadruge bi morali sprejeti posebne predpise, če bi sprejeli načelo skupnega vlaganja. Poleg skladov, ki jih imajo tudi druge delovne organizacije, bi imele kmetijske zadruge lahko tudi posebne sklade: za kulturno-prosvetno delo, za zavarovanje v kmetijstvu, ali za sofinanciranje zdravstvenega in pokojninskega zavarovanja kmetov. Del dohodka pa bi kmetijske zadruge razdelile združnikom.

Zadruge naj bi imele možnost za opravljanje različnih gospodarskih dejavnosti. Tako bi kmetijske zadruge prodajale kmetijske pridelke svojih članov, jih oskrbovale z reprodukcijskim materialom, delovnimi pripravami in drugim blagom, opravljale storitve za svoje člane, sprejemale hranilne vloge in jim dajale posojila, ukvarjale bi se z lastno kmetijsko proizvodnjo in drugimi oblikami za boljše gospodarjenje svojih članov. Zadruge bi se poleg tega ukvarjale tudi z drugimi dejavnostmi, ki niso neposredno povezane s kmetijstvom, npr.: s turizmom, domačo obrtjo in obrtno dejavnostjo. Zadruge bi se lahko ukvarjale tudi z gozdarstvom. Vsekakor pa bi morali omogočiti, da bi imele kmetijske zadruge pravico prodajati les svojih članov.

Morali bi dopustiti možnost za ustanavljanje posebnih zadrug, ki bi se ukvarjale le z eno kmetijsko dejavnostjo. Namen kmetijske zadruge, sistem deleža, jamstva in skupnega vlaganja združnikov, narekuje potrebo, da posluje zadruga najprej s svojimi člani. S presežkom svojih zmogljivosti pa bi zadruga zaradi večje poslovnosti lahko poslovala tudi z drugimi interesenti. Za opravljanje posameznih dejavnosti bi lahko zadruga oblikovala posebne poslovne enote, npr. mlekarski obrat, strojni park, odkupovalnico, manjše predelovalne obrate, ipd. Takšne enote bi zadruga oblikovala tudi za posamezne ožje predele svojega območja (ožje interesne skupnosti — npr. strojne).

V zakonu in statutih bi morali opredeliti, da postane član kmetijske zadruge tisti, kdor podpiše pristopno izjavo in z zadrugo sodeluje. V vsakem primeru posebej pa bi se zadruga odločila, ali naj

uvede tudi deleže, jamstvo, ali pa se odloči za skupne naložbe investicij.

Eno izmed najpomembnejših vprašanj za novo ureditev kmetijskega združništva je ureditev upravljanja v zadrugi. V zadrugi so združni člani in delavci zadruge. Oboji imajo svoje samoupravne pravice. Ker je kmetijska zadruga interesna organizacija kmetov in vasi, ustanovljena predvsem zaradi pospeševanja gospodarske dejavnosti združnikov, je nujno, da imajo združniki pri upravljanju zadruge odločilen vpliv.

Najvišji organ upravljanja zadruge naj bi bil občni zbor zadruge. Občni zbor naj bi določal osnovno politiko poslovanja zadruge, odločal o delitvi dohodka, oblikoval druge organe zadruge, npr. združni svet ali upravni odbor, sprejemal združni statut in odločal o drugih vprašanjih, določenih s statutom zadruge. Druge naloge upravljanja v zadrugi pa bi bile zaupane ustreznim kolektivnim in individualnim izvršilnim organom ter ustreznim nadzornim organom, ki bi jih določal statut zadruge.

Posebni položaj zadruge v odnosu do drugih gospodarskih organizacij se kaže tudi v razlogih za prenehanje delovanja zadruge. Poleg primera, če se zadruga spoji oziroma združi z drugo zadrugo ali pripoji k njej, bi bilo potrebno za prenehanje zadruge predvideti tudi druge razloge, kot na primer, če tako sklene občni zbor zadruge, če se število članov zadruge zmanjša pod minimum, ki je predviden za ustanovitev zadruge ipd. Ob prenehanju zadruge naj bi se opravila redna likvidacija po splošnih predpisih o likvidaciji delovnih organizacij. Da ob prenehanju zadruge njena sredstva ne bi izgubila pglavitnega namena, bi morali določiti, da se sredstva, ki ostanejo po opravljeni likvidaciji, izroče ustrezni drugi zadrugi oziroma združni poslovni zvezi.

IV

Osnovni smoter naše agrarne politike je mogoče uresničiti z ustanavljanjem velikih družbenih obratov, farm in s pomočjo različnih oblik združništva in kooperacije. Nadaljnji razvoj družbene proizvodnje in njeno povezovanje z zasebnimi kmeti je pot, po kateri lahko v sedanjih razmerah, pa tudi v prihodnje, dosežemo nadaljnji razvoj kmetijstva na vasi. Kmetijsko združništvo ima v tem procesu pomembno vlogo organizatorja zelo razdrobljene kmetijske strukture — nosilca množične akcije za povečevanje produktivnosti in povezovalca zasebnega kmetijstva z družbenim gospodarstvom. Nič manj kot ekonomska je pomembna tudi politična in socialna stran vprašanj glede vasi in zasebnega kmetijstva.

V Sloveniji so se v zadnjih desetih letih uveljavile močne težnje po ustanavljanju velikih kmetijskih delovnih organizacij, vendar pa prevladujejo v praksi še vedno razdrobljene in majhne tovrstne delovne organizacije. Po podatkih je v Sloveniji 62 kmetijskih zadrug

in 25 kmetijskih kombinatov in družbenih posestev ter 12 gozdnih gospodarstev.

Taka struktura je v glavnem zelo neugodna. Za sodobno kmetijsko proizvodnjo je nujna nadaljnja integracija v horizontalni smeri, predvsem oblikovanje regionalnih agrarno-živilskih področij (kompleksov). S tem bi dosegli usklajenost proizvodnje, predelave in prodaje. Z uspešno integracijo bi dosegli koncentracijo kapitala, kadrov, s tem pa tudi večjo specializacijo, boljšo organizacijo dela, sodobnejšo tehnologijo itn. Vse to bi omogočilo, da bi se družbena proizvodnja še hitreje in še bolj načrtno razvijala, kar bi odpiralo ugodnejše obete za napredek kmetijstva in širše možnosti za preobrazbo vasi.

Ob taki integraciji bodo vse bolj ugodni pogoji za organizirano povezovanje vasi s kmetijskimi delovnimi organizacijami oziroma z družbenim gospodarstvom sploh. To bi omogočilo povezanost zainteresiranih delovnih organizacij z organiziranim zasebnim kmetom, tako da bi bilo neposredno vključevanje posameznih kooperantov vse bolj izjema. Pri vseh teh oblikah združevanja kmetijskih proizvajalcev bi omogočili razvijanje samouprave, odločanje o skupno ustvarjenem dohodku, to pa bi dalo tudi gmotne osnove za reševanje vrste vprašanj proizvodnega, komunalnega in socialnega pomena.

V praksi se kaže potreba, da bi bilo treba vpeljati posebne vrste interesnih združenj zadrug, v katerih bi le-te uresničevale svoje poslovne in druge interese. To so zadržne poslovne zveze. Zadržne poslovne zveze so prostovoljne oblike združevanja zadrug in se ustanovljajo na podlagi pogodbe med zainteresiranimi zadrugami. Zveze bi dajale zadrugam organizacijsko, strokovno, tehnično in drugo pomoč, opravljale bi zanje tudi gospodarske dejavnosti. Upravljanje zadržne poslovne zveze bi moralo temeljiti na načelu samoupravljanja njenih članov. Način in oblike upravljanja naj bi določila ustanoviteljska pogodba oziroma pravila zveze. Zadržna poslovna zveza bi lahko poslovala v imenu in za račun svojih članov ali pa v svojem imenu in za svoj račun.

Zadruge in zadržne poslovne zveze bi se lahko združile v republiško zadržno zvezo SR Slovenije. Naloga republiške zadržne zveze naj bi bila, da nudi članicam organizacijsko, strokovno, tehnično in drugačno pomoč. Republiška zadržna zveza bi bila včlanjena v Gospodarski zbornici SR Slovenije, kjer bi predstavljala včlanjene zadruge in zadržne poslovne zveze.

V okviru razprav za uveljavitev takega sistema kmetijskega združništva bi bilo potrebno preučiti tudi možnosti za oblikovanje ustreznih denarnih ustanov, ki bi zagotavljale kreditna sredstva za naložbe v združništvo in zasebno kmetijstvo nasploh. Kazalo bi preučiti možnost, da bi kmetijske zadruge in druge organizacije s področja kmetijstva in gozdarstva, ki že imajo v svojem okviru hranilno-kreditne službe, ustanovile posebne denarne zavode.

Dosedanje izkušnje v razvoju kmetijskega združništva so nas marsikaj naučile. Zato bi morali v prizadevanjih za nadaljnji razvoj združništva temeljito preučiti, kakšno združništvo moramo razvijati, da bo za kmeta privlačno.

Za nadaljnji razvoj zasebnega kmetijstva je zelo pomembno, kako bo organizirano. Sedanje kmetijske organizacije naj bi še bolj združili, da bi tako oblikovali velika regionalna kmetijska podjetja. (Glede tega smo še zelo v zaostanku v primerjavi z drugimi republikami)! Pri nadaljnjem združevanju moramo paziti, da se ob njem ne bo preveč odtujila družbena lastnina v kmetijskih zadrugah. Sredstva družbene lastnine kmetijskih zadrug morajo služiti namenom kmetijstva na določenem področju. Doseči bi morali, da se bodo na vasi hitreje razvijali samoupravni odnosi, da bo vsak dobil tisto, kar je z delom zaslužil. Gre torej za bolj poštene odnose med ljudmi. Izpopolnjeno kmetijsko združništvo lahko mnogo pripomore pri graditvi takih odnosov.

Ko razpravljamo o združništvu, bi bilo zelo nevarno, če bi podpirali »uniformirano«
združništvo, ker so pogoji na posameznih področjih različni. Prav tako bi bilo napačno, če bi sedaj začeli kampanjsko reorganizirati kmetijsko združništvo. Izpopolnitev kmetijskega združništva bo trajalo več časa, pri tem pa naj imajo odločilno besedo združniki. V marsikateri sedANJI kmetijski zadrugi bodo takemu združništvu nasprotovali, zlasti uradniki, ki jih je marsikje preveč. Kmetje želijo zadrugo, v kateri bodo dobili vsestransko pomoč, zadrugo, ki bo poslovala zanje in ki jo bodo sami upravljali. Težnje združniškega uradništva pa so pogosto drugačne — prizadevanja za lastni dohodek.

Nedvomno bi bilo dandanes kmetijsko združništvo drugačno, boljše, če bi v preteklosti bolj upoštevali mnenja združnikov, zlasti pa ne bi bilo razprav o tem, ali se zavzemajmo za malo ali za veliko kmetijsko zadrugo. Smo za obe! Kakšna bo v posameznem kraju, to je predvsem odvisno od tamkajšnjih razmer. Izkoristiti moramo bogastvo oblik, zato je vsako združevanje kmetov koristno. Omogočiti je treba, da se kmetje sami združujejo. Tam, kjer so sedaj zadovoljni, najbrž ne bi bilo potrebno na silo ustanavljati novih organizacijskih oblik, ampak je treba odstraniti le posamezne slabosti in izpopolniti samoupravljanje, predvsem paboljšati odnose do kooperantov. Kooperacija mora biti bolj sprejemljiva za kmeta. Če bo zasebno kmetijstvo bolj organizirano v svojih kmetijskih zadrugah, bo lahko kmetijska zadruga nudila združnikom ugodnejše pogoje. V marsikateri vasi danes pogosto ugotavljamo, da pri njih nihče ne odkupuje kmetijskih pridelkov in zato že tako skromnega pridelka ne morejo prodati. Če bi bil odkup bolj organiziran, med drugim tudi odkup gozdnih sadežev, zdravilnih zelišč, izdelkov domače obrti in podobno, bi imeli združniki lahko boljši dohodek. Prav zaradi tega je potrebno, da se kmetje združijo v zadruge.

Ob razpravah o taki novi organizaciji zasebnega kmetijstva bi morali izločiti politične predsodke, ki se tu in tam še kažejo. Bolj bi morali poslušati mnenja oziroma predloge kmetov in kmetijskih strokovnjakov, že takoj pa bi morali zavrnil najrazličnejše birokratsko-etatične vzorce. Nove kmetijske zadruge bi lahko imele tudi svoj zemljiški sklad, torej zemljišča, ki bi jih dajale zadružnikom v najem, da bi bila zemlja obdelana. Sklad bi se izoblikoval iz tiste zemlje, ki jo danes nihče ne obdeluje, ali pa iz zemljišč, na katerih životarijo ostareli kmetje, za katere bi zadruga s prevzemno pogodbo zagotovila preživninsko varstvo.

Dejavnost kmetijskega zadružništva bo seveda uspešna, če bo delovala v daljšem obdobju. Čez noč ne moremo pričakovati velikih uspehov, toda s skupnimi napori zadružnikov in delavcev kmetijske zadruge ter z družbeno pomočjo pa bi lahko dosegli pomemben uspeh.

Dejavnost kmetijske zadruge bi bila zelo razvejana, široka, odvisna od možnosti in razmer v posameznem kraju. Koristno bi bilo, da bi take kmetijske zadruge vključile vsa vaška gospodarstva in tudi družinske člane (tudi žene zadružnice in mlade zadružnike). Zadruge bodo razvijale tudi svoje poslovne enote ali celo zadružna podjetja, seveda, če bo to potrebno. V takem primeru bi morali s pogodbo doseči, da bi taka podjetja resnično služila namenom, zaradi katerih so bila ustanovljena. (Danes namreč marsikatero podjetje, ki so ga kmetijske zadruge v preteklosti ustanovile, ne služi svojemu namenu). Delavci v takih podjetjih oziroma samoupravni organi se bodo morali bolj prizadevati, da bi se sedanje razmere spremenile.

Nekateri se boje, da bi bili delavci v kmetijskih zadrugah zapostavljeni, če bi kmetijske zadruge upravljali kmetje. Taka bojazen je odveč, saj bodo kmetijske zadruge upravljali kmetje in delavci. Poleg tega pa imajo delavci kmetijske zadruge enake pravice kot delavci v drugih podjetjih, seveda imajo ob pravicah tudi dolžnosti. Mnogokrat so bili spori med zadružniki in delavci, ker so iz dohodka kmetijske zadruge, ki je nastal pri odkupu pridelkov od kmetov, krili izgubo v lastni proizvodnji. Zadružna proizvodnja bi morala biti gospodarna. Prav pa bi bilo, da bi se dohodek, ki ga je dalo zasebno kmetijstvo, vračal v zasebno kmetijstvo.

Sedanje razmere torej dokazujejo, da so vsi pogoji za izboljšanje organizacije zasebnega kmetijstva in še posebej za izpopolnitev kmetijskega zadružništva. Spremeniti bi morali sedanjo zakonodajo, podrobnosti pa bi urejali zadružni statuti. Tako izpopolnitev in pomoč naj bi nudili predstaviški organi in politične organizacije zlasti SZDL. Prav tako bi morali ustanoviti poslovne zveze, denarne zavode in republiško zadružno zvezo, ki bi predstavljala kmetijske zadruge v gospodarski zbornici.

Samoupravljanje in država

Že v pogovoru »za okroglo mizo« o obalnem sodelovanju, ki ga je organiziralo uredništvo »Obale«, pa še prej, v prav takšnem pogovoru o sedanji podobi, delovanju in značaju našega političnega sistema, ki ga je organiziralo uredništvo revije »Teorija in praksa«, sem se dotaknil nekaterih vidikov razmerja med državo in samoupravljanjem, med državnim in samoupravnim pojmovanjem oziroma nekaterih skrajnostnih pojmovanj v zvezi z državo in samoupravljanjem.¹

V tem sestavku bom poskusil misli, ki sem jih že v omenjenih pogovorih izrazil, seveda nujno v obliki kratkih ugotovitev, trditev in tez, nekoliko razširiti in tudi konkretizirati.

Pri tem se kajpak dobro zavedam, da gre za razmeroma zapleteno in tudi občutljivo temo, ki je, kolikor mi je znano, v naši družbenopolitični literaturi še precej neobdelana.

Zavedam pa se tudi, da gre za zelo pomembno vprašanje, mislim, da lahko rečemo, celo za najpomembnejše vprašanje našega družbenoekonomskega in družbenopolitičnega sistema v obdobju, v katerem smo zdaj.

Pa ne samo za zelo pomembno vprašanje našega družbenega razvoja, temveč tudi za vse bolj življenjsko važno vprašanje vsega sveta, Vzhoda in Zahoda, o čemer nam dovolj zgovorno pričajo takšni pojavi, kot so npr. bili revolucionarni majski (1968) dogodki v Franciji in dogodki v zvezi s Čehoslovaško, ki z mnogimi drugimi, manj spektakularnimi in tragičnimi, dokazujejo, da je protislovje med birokratskim etatizmom in samoupravljanjem vse bolj osnovno protislovje današnjega sveta.

In to osnovno protislovje se v vsej ostrini kaže tudi pri nas, zlasti v delovanju in dejavnosti protisamoupravnih sil in tendenc.

Tako imamo še dokaj pogosto opraviti s težnjo, ki je v sedanjem obdobju gotovo bolj nevarna kakor druge, pa nedvomno tudi z bolj ali manj organizirano politično akcijo, ki ima seveda kontrarevolu-

¹ Glej »Teorija in praksa«, št. 11/68, str. 1554 in sl., »Obale«, št. 2/69, str. 6 in 7.

cionarni značaj, da se kolikor mogoče zavre proces odmiranja države, oziroma zadržijo etatistične oblike upravljanja in dokaže, da je samoupravljanje, temelječe na socialistično tržnem gospodarstvu, neučinkovito in da pelje v anarhijo in nered, da pogloblja socialne razlike itd. in se tako pripravi teren za oživitev etatizma, ki bi seveda v sedanjih družbenogospodarskih razmerah, ki se temeljito razlikujejo od družbenogospodarskih razmer v prvih letih po osvoboditvi, ne mogel imeti več revolucionarnega, marveč le birokratski značaj.

Seveda pa pri vsem tem vendarle ne gre pretežno za zavestne sovražnike samoupravnega sistema, torej za birokratsko-etatistične in (v manjši meri in v naših sedanjih razmerah manj nevarne) buržoazno-kapitalistične sile. Največkrat gre za miselnost in zaostalo zavest sicer dobronamernih in iskreno na samoupravnih pozicijah stoječih ljudi in tudi komunistov.

V tem pogledu so znane npr. spontane reakcije ljudi in tudi mnogih komunistov na ekscese v pogledu naraščanja cen ali pri delitvi osebnih dohodkov. Kar precej splošna je v teh primerih zahteva po državnem, administrativnem urejanju teh stvari, in sicer kar z določanjem cen, plač ipd.

Težko pa je reči, koliko je zavestnega in koliko nezavednega etatizma, ko gre za razširjeno reprodukcijo, v kateri je še vse preveč poudarjena vloga države, zlasti federacije, o čemer je nedavno zelo odkrito in konkretno govoril tudi predsednik zveznega izvršnega sveta Mitja Ribičič v pogovoru z odgovornim urednikom »Teorije in prakse«. V tem pogovoru je M. Ribičič med drugim govoril o »recidivih starega sistema«, ki se kažejo v »odnosih delitve, ki so ustrezali staremu sistemu« in v preveč »poudarjeni funkciji države v novih naložbah«; dalje, o tem, da »pri nas še vedno žive v gospodarstvu stari etatistični pogledi na upravljanje, vodenje, na tržno gospodarstvo itd.«; pa o tem, da »vidijo mnogi edino možnost za svoj nadaljnji razvoj v etatističnem združevanju sredstev«, in končno, da smo »sprejeli zakonske obveznosti na ravni federacije in ki po tej logiki same po sebi povzročajo koncentracijo sredstev na etatistični način«.²

S tem vprašanjem je tesno povezano tudi vprašanje tako imenovanega državnega kapitala, to je tistih zelo velikih sredstev, ki jih je federacija na administrativen način zbrala v raznih svojih skladih, zlasti v investicijskem, pa tudi v drugih, kot so: sklad za nerazvite, za znanstveno delo, za pospeševanje izvoza itd.

Tudi v tem pogledu je bil M. Ribičič jasen, konkreten in odkrit in je v že omenjenem pogovoru med drugim ugotovil, da so na področjih, kot so skrb za razvoj nerazvitih, za znanstveno delo, za spodbujanje izvoda itd., »naše dosedanje metode že zastarele, administrativne, preozke« in da je »še vedno država tista, ki vse upravlja« in da še »nismo zadosti razširili vpliva samoupravnih iniciativ«;

² »Teorija in praksa«, št. 11/12-1-69, str. 1645, 1646.

dalje, da »so se vse naše dosedanje razprave vrtele le okrog osrednjega investicijskega sklada« (OIF) ter okoli »tistih sredstev, ki jih je vlagala federacija v gospodarstvo, drugih oblik državnega kapitala (pa) še vedno nismo niti identificirali, čeprav gre tudi za precejšnja sredstva«. ³

Drugo področje, kjer je nedvomno še preveč državnega urejanja in etatističnih pojmovanj, je devizni in izvozni sistem. Devize še vse preveč veljajo za izključno stvar države, za državno lastnino, s katero seveda lahko razpolaga le država.

Seveda takšnega in podobnega etatizma ni samo v federaciji, čeprav ga je tam spričo njene vloge v preteklosti največ, marveč ga lahko v neki meri opazimo tudi v republikah in občinah, tudi zato, ker se je naš bančni sistem, »ki smo ga razvijali v prepričanju, da bo postal instrument samoupravnega gospodarstva, ... spremenil v podaljšano roko države« ⁴ oziroma državnih organov tudi v republikah in občinah.

Ob tem pa je hkrati treba opozoriti na drugo skrajnost, da se namreč za etatizem razglša tudi tista nujna družbena centralizacija oziroma integracija, ki brez nje moderna družba sploh ne more obstajati. Po takšnih zelo poenostavljenih in primitivnih, pa žal niti ne tako redkih pogledih je samoupravljanje sinonim za ekstremno decentralizacijo, za negacijo širših družbenih interesov itd.

Po teh pojmovanjih naj bi šlo za samoupravljanje le takrat, kadar se stvari rešujejo v delovni organizaciji in izključno s stališča njenih interesov. Pri tem pa se pozablja, da samoupravljanje nujno vključuje in usklajuje interese posameznika, delovne skupnosti in ožje ter širših družbenopolitičnih skupnosti oziroma družbe kot celote. V tem smislu je vsako samoupravljanje tudi družbeno, saj je navsezadnje družba tista, ki je prepustila določena sredstva, ki so v družbeni lastnini, v upravljanje združenim delavcem oziroma delovnim ljudem.

V istem smislu je tudi E. Kardelj v svoji obrazložitvi osnutka nove zvezne ustave leta 1962 zelo pravilno ugotovil in poudaril: »Široke samoupravne pravice delavcev in delovnih kolektivov hkrati terjajo tudi njihovo *popolno družbeno odgovornost*. Tovarne in ustanove seveda niso lastnina delovnih kolektivov, marveč jih oni upravljajo v imenu družbe in v interesu družbe, pri čemer uresničujejo hkrati v tem okviru tudi svoje lastne materialne in druge interese, sloneče na njihovih enakopravnih pravicah in obveznostih.« ⁵ (Podčrtal S. P.)

Na takšna pojmovanja naletimo zlasti, ko gre za ekscese v delitvi dohodka oziroma osebnih dohodkov, pa tudi v drugih primerih, ko se v delovni organizaciji ne gospodari oziroma ne izvajajo naloge

³ Op. cit., str. 1656, 1658.

⁴ Mitja Ribičič, op. cit., str. 1654.

⁵ »Delo«, 20. IX. 1962.

in ne upravljajo zaupane ji zadeve tako, kot bi bilo potrebno. V teh primerih, ko še preveč redko pride do družbenopolitične akcije, imajo prizadeti birokrati in tehnokrati polna usta samoupravljanja; sklicujejo se na nedotakljive samoupravne pravice, se zgražajo nad ogrožanjem samoupravljanja itd., ipd.

V resnici pa je navadno v takšnih delovnih organizacijah bore malo samoupravljanja.

Pa vendar smo kot družba, kot družbenopolitične organizacije, še posebno pa v naših informacijskih sredstvih zelo nagnjeni k temu, da nerealno stvari idealiziramo in olepšujemo in se postavljamo v bran »samoupravljanja« oziroma »ogrožene« delovne skupnosti, pa čeprav je marsikdaj v takšnih organizacijah najbolj in edino ogroženo ravno samoupravljanje, in sicer ga ogrožajo birokratske ali tehnogratske sile ali pa ene in druge v delovnih organizacijah samih.

Primerov, s katerimi bi se dalo to ponazoriti, ni malo. Tu bi v tej zvezi omenil le znani primer hotela Central—Riviera v Portorožu, kjer je, tudi ne glede na to, da uvedba prisilne uprave formalno-pravno ni bila utemeljena, po podatkih, ki so bili objavljeni, očitno prevladal interes ožjega vodstva oziroma zelo enostransko oblikovan in usmerjen interes delovne skupnosti, ki je, nepopolno informirana, popolnoma prezrla interes občinske oziroma obalne skupnosti, še več, ki ta interes in iz tega interesa možnih integracijskih alternativ ni niti hotela vključiti v svojo razpravo, čeprav bi to nedvomno bilo s stališča dejanskega in popolnega samoupravnega odločanja nujno potrebno.

Pojmovanje, za katero je samoupravljanje sistem, ki ne trpi nobene centralizacije oziroma integracije, pa tudi v bistvu unitaristični pogledi na Jugoslavijo kot federacijo komun in delovnih organizacij držijo še v neko drugo skrajnost. Gre za negiranje ali nerazumevanje vloge republike oziroma naroda pri urejanju skupnih nacionalnih zadev. Niso tako redka mnenja, da deetatizacija pomeni zmanjševati pomen nacionalnega dejavnika v družbi in njenem razvoju oziroma zmanjševati in slabiti družbeno vlogo naroda.

Seveda to ne drži, kajti razvoja samoupravljanja in socialistične demokracije nikakor ni mogoče povezovati z odmiranjem narodov oziroma s slabitvijo njihove vloge in pravic, predvsem pa pravice do samoodločbe. Tako kot nastajanje držav in narodov ni potekalo v sočasnih družbenih procesih, tudi odmiranje držav in narodov ne bo potekalo tako.

Zato se s poglobljanjem samoupravljanja pravica naroda do samoodločbe ne zmanjšuje, se ne zožuje, marveč se krepi in razširja iz državne v samoupravno sfero oziroma družbeno samoupravljanje. To pa pomeni, da ima narod v samoupravnem sistemu suvereno pravico, da svoje skupne nacionalne zadeve upravlja tudi samoupravno, kjer in ko za to ni več potrebno državno upravljanje.

Zaradi tega so v osnovi raznih kritik in opozoril o nevarnosti republiškega etatizma nemalokrat prav takšna pojmovanja oziroma pogledi, na kar je utemeljeno opozoril tudi Stane Kavčič.⁶

Na isto skrajnostno gledanje, da je namreč zares samoupravno le tisto in samo tisto, kar in kakor pač že, dobro ali slabo, sklene oziroma s čimer neposredno razpolaga vsak delovni kolektiv, vse drugo pa je etatizem, pa naletimo tudi v prav zdaj sproženi razpravi o družbenem usmerjanju delitve dohodka oziroma o izdaji republiškega zakona o družbenem usmerjanju delitve dohodka in osebnih dohodkov, pa tudi v razpravi o tem, ali so sploh potrebna in kako naj se oblikujejo posebna sredstva SR Slovenije za posege v gospodarstvo. Pri tem in s tem v zvezi se idealizira še delovanje tržnih zakonitosti in stopnja samoupravne zavesti v delovnih kolektivih.⁷

Pa vendar, kot je popolnoma pravilno ugotovil univerzitetni profesor dr. France Černe, tržni sistem ne izključuje vpliva družbe oziroma njene strokovne in demokratične intervencije.⁸

Seveda ni mogoče zanikati, da vendarle obstaja realna nevarnost, da se pri tem uveljavijo še preveč etatistične rešitve, na kar je v zadevni razpravi v republiški skupščini opozoril zlasti predsednik zveze sindikatov Slovenije Tone Kropušek.⁹

---

⁶ »Odrekati se danes nekim nacionalnim iniciativam in tudi dogovorom o skupnih integracijskih elementih, bodisi v gospodarstvu, bodisi v družbenih službah, šolstvu, kulturi itd., se mi zdi popolnoma nesmiselno. Inicativ ni več mogoče realizirati tako kot svoj čas na etatistični način, ker morajo biti resničen izraz sodobnih teženj in dobiti soglasje vsaj večine prizadetih...«

»Mislim, da ima vztrajnost te kritike (o republiškem etatizmu — S. P.) svoje ozadje v nekem poenostavljenem pojmovanju družbenega razvoja nasploh in samoupravljanja še posebej. Vse, kar je decentralizirano, je po teh kritikah dobro, vse, kar je centralizirano, je pa slabo in etatistično. To pa sploh ni res...«

»Pri razbijanju tega (zveznega — S. P.) unitarizma pa smo doslej uporabljali včasih čudne metode. Najprej smo namreč morali stvari decentralizirati s centra na delovne organizacije, ker je vladal strah, da bi bilo vse, kar je vmes, obsojeno kot etatizem, kot nesprejemljivo... Skratka, vse doslej so se unitaristične rešitve odpravljale tako, da smo — vsaj po mojem mnenju — preveč poudarjali decentralizacijo samo na delovne organizacije. Popolnoma jasno je namreč, da zgolj na ravni delovnih organizacij ne moremo reševati vseh stvari...« (Stane Kavčič, »Teorija in praksa«, št. 8/9-1968, str. 1182, 1183 in 1186 — podčrtal S. P.)

⁷ Več o tem glej v »Teoriji in praksi«, št. 11/12-1969, »Družbeno usmerjanje dohodka«, stran 1661 in sl.

⁸ »Gre za nadalje transformirani tržni sistem, zlasti pod vplivom korekturnega delovanja organizirane, vnaprej gledajoče družbe na podlagi družbenega sektorja samoupravnih odnosov. Razglasiti vsako intervencijo organizirane družbe kot etatizem je z vidika današnjega razvoja proizvodjalnih sil popoln nesmisel. Le da mora biti družbeni intervencionizem strokoven in demokratičen. Še več, danes je povsod na svetu usklajevalna in usmerjevalna vloga organizirane družbe (čeprav še kot države) temeljni pogoj za učinkovito delovanje tržnega sistema. Kar konkretno pomeni, da moramo izgraditi takšen sistem, kjer bo ustrezna politika postala nepogrešljivi, sestavni del samega sistema. Tudi te dileme še nismo razrešili.«

(Dr. France Černe, »Delo«, 6. 12. 1969, stran 13 — podčrtal S. P.)

⁹ »Pomembno je, da se centralizacija in koncentracija sredstev zagotavlja po dejansko ugotovljenih potrebah in na način, ki bo v največji meri omogočil vpliv proizvajalcev na odločitve pri oblikovanju in porabi tako koncentriranih sredstev.

Toda ko že govorimo o družbenem usmerjanju delitve dohodka in osebnih dohodkov, menim, da še vse premalo poudarjamo oziroma imamo v mislih to, da gospodarsko in družbeno smotrna delitev dohodka ne zahteva družbene intervencije samo, ko gre za očitno nesorazmerne in nezaslužene visoke osebne dohodke, marveč tudi ko gre za nizke osebne dohodke, ki so pod življenjskim minimumom in ki v bistvu skrivajo življenjsko nesposobnost takšnega podjetja, ki ni sposobno zagotoviti določenih minimalnih osebnih dohodkov in minimalnih sredstev za razširjeno reprodukcijo. In vendar je, tako mislim, prav to vprašanje eno izmed ključnih vprašanj nadaljnega razvoja našega gospodarstva in tudi samoupravljanja.

Zato je pobuda Zveze sindikatov Slovenije, da se to vprašanje uzakoni s samoupravnimi sporazumi, nedvomno zelo pomembna in dragocena.¹⁰

Kot že omenjeno, pa ne gre samo za idealiziranje trga in delovanja tržnih zakonitosti, marveč tudi samoupravne zavesti oziroma za podcenjevanje moči in dejanskega vpliva zavestnih ali nezavednih protisamoupravnih sil. To je v zadnjem času prišlo do izraza zlasti v težnjah, naj se uresničevanje znanega XV. amandmaja k zvezni ustavi prepusti samim delovnim organizacijam in naj se družbenopolitične organizacije oziroma družba v to ne vmešavajo.

Prav takšne teorije so, kot je ugotovil E. Kardelj v svojem intervjuju za glasilo ZSJ »Rad«, »odigrale pomembno vlogo v sedanjih pojavih protisamoupravnih prodorov v sistem delavskega samoupravljanja«. To svojo trditev je E. Kardelj tudi obrazložil z zelo tehtnimi mislimi in argumenti.¹¹

V zvezi s pravkar obravnavanimi tendencami in pojmovanji, ki iz samoupravljanja v delovnih organizacijah bolj ali manj izključujejo element družbenega upravljanja, se pravi, upravljanja tudi z upoštevanjem širših družbenih interesov, pa lahko ugotovimo, da

---

Stari način koncentracije sredstev, ki ga poznamo iz časa državnega kapitala, je ekonomsko in politično preživel in ne pride v poštev kakršnokoli vračanje nazaj.« (*»Delo«*, 2. okt. 1969, str. 1 — podčrtal S. P.)

¹⁰ »Ugotavljanje spodnje meje za reprodukcijo živega dela in za potrebe razširjene reprodukcije v podjetjih ter njena uzakonitev v samoupravnih sporazumih naj bi bil temelj za pospešeno prestrukturiranje gospodarstva in za izdelavo programov, ki naj bi omogočili izvedbo te programske naloge.« (Tone Kropušek v pogovoru z nekaterimi predsedniki delavskih svetov in sindikalnih podružnic, »Gospodarski vestnik«, 30. 12. 1969 — podčrtal S. P.)

¹¹ Iz intervjuja, ki je bil v celoti objavljen v »Delu« z dne 27. 11. 1969, navajam na tem mestu le nekaj najznačilnejših in po moji sodbi najpomembnejših misli E. Kardelja.

»Toda ta odnos moči družbenih sil in vplivov ni povsod takšen, da bi zavestni delovni ljudje v podjetjih oziroma napredne socialistične sile v vsakem delovnem kolektivu ali občini mogle zagotoviti samoupravno smer razvoja. Nasprotno, v naši družbi ne samo da obstajajo in zavestno ali nezavestno delujejo protisamoupravne sile, temveč lahko te sile v določenih družbenih sredinah dosežejo celo odločilen vpliv. Prešla bo cela epoha, preden bodo delovni ljudje na čelu z najnaprednejšimi socialističnimi silami ustvarili takšne splošne družbene in druge pogoje, da se bo samo-

smo kot družba z mnogimi zakoni pravzaprav še utrjevali takšno miselnost in se kot družba celo razorožili v pogledu dejanskih možnosti vplivanja na dogajanja, če in ko bi to bilo potrebno, celo v takšnih delovnih organizacijah, ki opravljajo dejavnosti s področja družbenih služb. Mislim, da smo v tem pogledu prav zaradi idealiziranja samoupravne zavesti in podcenjevanja zavestnih in nezavednih birokratsko-etastičnih in drugih protisamoupravnih sil, o katerih je že bil govor, šli v drugo skrajnost in celo upravljanje v takšnih institucijah, kot so npr. šole, zdravstveni zavodi, praktično in dejansko prepustili v malone izključno pristojnost njihovim kolektivom, čeprav je več kot očitno, da v teh primerih, s stališča družbe neposredni interesenti, ki jim je po temeljnem samoupravnem načelu treba prepustiti samostojno upravljanje določenih zadev, niso samo, denimo, v šoli učitelji in profesorji, marveč tudi in predvsem učenci in dijaki ter starši, v zdravstvenih ustanovah pa tudi bolniki, če sploh ne upoštevamo ožjih in širših družbenih skupnosti in njihovih interesov.

Prav zaradi tega, da bi vsaj v skrajnih primerih in že kritičnih situacijah družbena skupnost mogla intervenirati tudi v takšnih delovnih organizacijah, je bil sprejet amandma XV k naši republiški ustavi, ki določa, da se »ob pogojih in po postopku, ki ga določa zakon, lahko začasno postavi pod prisilno upravo tudi delovna organizacija, ki opravlja dejavnost s področja družbenih služb, če s svojim poslovanjem hudo ogroža družbene koristi«.

To je seveda hkrati tudi priznanje, da se je institucija t. i. »predstavnikov javnosti« v organih upravljanja takšnih delovnih organizacij izkazala za neučinkovito. Zato bi jo po mojem mnenju kazalo temeljito revidirati in jo postaviti tako, da bo bolj učinkovita. Npr. s tem, da bi v določenih vprašanjih, to npr. velja za radiodifuzne zavode, ti predstavniki, ki bi jih moralo biti več kot zdaj, imeli dejansko soodločujočo pravico, se pravi, da bi bil neki sklep sprejet samo s soglasjem večine predstavnikov javnosti.

Ali ne bi torej bilo s stališča družbe potrebno, da si zagotovi vsaj takšen vpliv, kot ga ima, ko gre za javno obveščanje, tudi ko gre za še daleč pomembnejše dobrine: za vzgojo in izobraževanje naše mladine ali za zdravje naših občanov.

Vse to, tako mislim, ne bi pomenilo kršitve ustavnega načela o načelno enakem družbenoekonomskem položaju vseh zaposlenih, saj že zvezna ustava sama (v 9. členu) predvideva takšne rešitve.

---

upravljanje v njih resnično moglo stabilizirati in se definitivno postaviti na lastne noge. Za sedaj pa je samoupravljanje še vedno in predvsem boj delavskega razreda, torej *revolucionaren napor*, ki mora biti hkrati organiziran od spodaj navzgor in od zgoraj navzdol . . .«

»Prepuščati vsakodnevni praksi delovnih organizacij, da same urejajo bistvena vprašanja samoupravljanja, praktično pomeni, da si naj delavski razred stihijsko pribori tisto, za kar se zavestne revolucionarne sile socializma na čelu teh delovnih množic niso pripravljene organizirano boriti in si priboriti . . .« (Podčrtal S. P.)

Te v resnici samo izenačujejo položaj tistih delovnih organizacij, ki nastopajo s svojim blagom oziroma storitvami na trgu, in torej širši družbeni interes v upravljanju teh delovnih organizacij prihaja do izraza prek trga (seveda z vsemi pomanjkljivostmi, o katerih je že bil govor in ki zahtevajo še drugačen, bolj neposreden vpliv družbe na določena dogajanja v takih delovnih organizacijah), z drugimi, »netržnimi« ali le »poltržnimi« delovnimi organizacijami.

Iz tega pa tudi sledi, da bi tudi v takšnih delovnih organizacijah, kot so komunalna in stanovanjska podjetja, elektrogospodarstvo, banke in podobno, bilo potrebno zagotoviti neposredno mnogo večji vpliv družbe, kot je to zagotovljeno z veljavnimi zakonitimi predpisi. Predvsem bi bilo treba zagotoviti večji vpliv zainteresiranim delovnim organizacijam, občanom in drugim potrošnikom na upravljanje teh podjetij.

V tej zvezi velja vsekakor spregovoriti tudi o institutu prisilne uprave, za katerega jugoslovanski sindikati menijo, vsaj tako smo lahko brali v dnevnem časopisju, da ni v skladu s sistemom samoupravljanja. Osebnost se s tem mnenjem ne strinjam in menim nasprotno, da je prisilna uprava kot izjemen ukrep potrebna in da ni v nasprotju s samoupravljanjem. Uvedba prisilne uprave — seveda če je zares utemeljena in ne samo »za lase privlečena«, kot se večkrat zgodi, pomeni predvsem ugotovitev, da v tisti delovni organizaciji ni samoupravljanja, vsaj ne v smislu smotrnega in uspešnega gospodarjenja, in da je torej vnovič potrebno, da družba oziroma država vzame neposredno upravljanje v svoje roke, da bi pripravila pogoje za ponovno uvedbo samoupravljanja.

V zvezi s to institucijo in spričo ne tako redkih primerov prisilnih uprav, ki so jih občinske skupščine uvedle neutemeljeno, pa se postavlja drugo in bolj pereče vprašanje, namreč, ali je občinska skupščina najbolj primeren organ, ki naj odloča o uvedbi prisilne uprave.

Menim, da ta rešitev ni dobra, saj je občinska skupščina, tudi objektivno, glede na svoj položaj in vplive, katerim je nujno podvržena, kaj malo primerna, da odloča o tako pomembni stvari.

Zato bi bilo — to je v načrtu, tudi odločanje o uvedbi prisilne uprave treba prenesti v sodno pristojnost in tako tudi v tem pogledu dati vsem delovnim skupnostim sodno varstvo. Ne smemo pozabiti, da so sodišča kot samostojni organi družbene skupnosti hkrati edini, organi v naši družbi, ki so oziroma bi morali biti pri konkretnem odločanju popolnoma neodvisni.

Iz povedanega smo lahko videli in ugotovili, da imamo nemalokrat opraviti s fetišiziranjem samoupravljanja, ki pa seveda prav nič ne pospešuje stvarnega procesa odmiranja države in poglobljanja samoupravljanja. Nasprotno, to dejansko sistem samoupravljanja slabi in ga prikazuje za neučinkovitega. Skratka, fetišiziranje samoupravljanja pomeni medvedjo uslugo samoupravljanju, in sicer do te

mere, da bi se bilo marsikdaj dobro vprašati, ali za takšnim počtetjem ne stoje ljudje, ki jim je pri srcu vse prej kot samoupravljanje.

Do neučinkovitosti, neurejenosti in neodgovornosti, kar vse je v živem nasprotju s samim bistvom samoupravljanja, ki, če je dobro zastavljeno in pravilno organizirano, mora nujno pripeljati na vseh področjih družbenega ustvarjanja in življenja do boljših rezultatov, kot jih je sposoben dati katerikoli drugi sistem, pa prihaja tudi takrat, ko se država odreka določenih funkcij in pristojnosti, delovne organizacije pa teh stvari ne uredi pravočasno ali sploh ne ali pa le formalno, vsebinsko pa pomanjkljivo. Vse to ima seveda negativne posledice.

V naših zakonih je že veliko pooblastil, ki urejanje zelo pomembnih stvari prenašajo v samoupravno sfero oziroma dajejo delovnim organizacijam pravico in dolžnost, da te stvari uredi s svojimi samoupravnimi akti. Pri tem pa se zastavlja dvojje vprašanje. Prvič, ali za nekatere izmed teh stvari vendarle ni vsaj preuranjeno, če se njihovo urejanje, čeprav gre za stvari, ki imajo širši družbeni pomen, prepušča posameznim delovnim organizacijam? In drugič, kolikor je za nekatere ali morda tudi za vse te zadeve tako prav, ali je v redu, da si družba ni zagotovila večje kontrole nad tem, ali so in kako so te stvari urejene, in ni predvidela tudi učinkovitih sankcij za tiste delovne skupnosti in odgovorne osebe, ki teh stvari sploh niso uredili? V vseh teh primerih gre namreč ne samo za pravico, marveč tudi za dolžnost.

To velja — naj navedem konkreten primer — zlasti za vprašanje strokovnosti v gospodarstvu, za katero se oziroma se je vse do nedavna, sodeč po družbenem reguliranju tega vprašanja, naša družba zelo malo zanimala. Pri tem je nedvomno šlo in še gre tudi za že omenjeno precenjevanje samoupravljaljske zavesti in delovanja tržnih zakonitosti, kar je praksa dovolj jasno pokazala.

In tako je šele zakon o spremembah in dopolnitvah temeljnega zakona o delovnih razmerjih (»Ur. list SFRJ«, št. 20/69, čl. 2 in 37) določil, da mora vsaka delovna organizacija, in sicer najkasneje do 16. 5. 1970. leta, v svojem splošnem aktu o sistemizaciji določiti potrebno strokovno izobrazbo za vsako delovno mesto, in dal tudi pooblastilo, da se delavci, tudi vodilni, ki nimajo zahtevane strokovne izobrazbe, premeste na druga delovna mesta.

Čeprav je torej vprašanje strokovnosti še vedno prepuščeno avtonomni odločitvi delovne skupnosti, pomeni ta predpis le korak naprej. Vprašanje pa je, ali bi vendarle ne bilo prav, da bi pri določanju potrebne strokovne izobrazbe vsaj za nekatera ključna delovna mesta prišel do izraza tudi širši družbeni interes in presoja, npr. s sodelovanjem občinske skupščine in gospodarske zbornice ali pa z obveznim samoupravnim dogovorom med podjetji določene gospodarske panoge v okviru republike.

Isto pa velja po mojem mnenju, ko gre za posebno strokovno usposobljenost po posebnih predpisih, npr. za zunanjetrgovinsko po-

slovanje, za notranji blagovni promet, za gostinsko dejavnost, za promet z vinom itd.

V vseh teh primerih družba oziroma država prepušča samim delovnim organizacijam, da popolnoma samostojno s svojimi splošnimi akti določijo potrebno strokovno usposobljenost, kar se mi zdi vendarle pretirana decentralizacija v urejevanju tako pomembne družbene zadeve.

Toda skrajnje liberalen in strpen odnos naše družbe do tega vprašanja gre tako daleč, da v vseh zgoraj naštetih primerih ni predvidena nikakršna učinkovita družbena kontrola nad samoupravnim urejanjem tega vprašanja niti sankcije zoper tiste, ki tega ne bi uredili.

Pač pa se, navajam za primerjavo, gospodarska organizacija in odgovorna oseba kaznuje z občutnimi denarnimi kaznimi npr. tedaj, če se ukvarja z dejavnostmi, ki niso vpisane v register, če ne uporabi firme tako, kot je vpisana v register, in celo če ne priglasí v določenem roku za vpis v register sprememb, ki se tičejo vpisanih podatkov.

Seveda je res, da temeljni zakon o podjetjih predvideva (člen 84), da sme občinska skupščina razpustiti organe upravljanja in celo uvesti prisilno upravo, če podjetje ne sprejme posameznega splošnega akta v roku, ki ga določa zakon, in da to predpostavlja določeno kontrolo občinskih skupščin.

Toda kaj, ko v glavnem ti roki z zakonom sploh niso določeni, in tudi če so, občinske skupščine očitno teh pooblastil sploh ne uporabljajo, o čemer dovolj zgovorno priča dejstvo, da, kolikor vem, v Sloveniji ni bilo v vsem času petletne veljavnosti tega predpisa niti enega samega takšnega primera.

Ali torej ni več kot očitno, da v tem pogledu stvari niso dobro in smotrno urejene?

S stališča, da mora samoupravljanje oziroma samoupravno odločanje upoštevati tudi širši družbeni interes in da si mora družba zagotoviti možnost korekcije, če to ni bilo storjeno, pa po mojem mnenju niso dobro urejene tudi nekatere druge zelo važne stvari v zvezi s pomembnimi odločitvami gospodarskih organizacij.

Naj navedem nekaj konkretnih primerov. Po 125. členu temeljnega zakona o podjetjih se podjetje lahko ustanovi, če so dani ekonomski pogoji za njegovo delo — in če so sredstva za njegovo ustanovitev zagotovljena. Toda čeprav je nedvomno, da družbeni skupnosti, še posebno pa občini, ne more biti vseeno, ali se ustanavlja za življenje sposobno podjetje ali ne, ni predvidena prav nobena možnost, da se v dvomu ugotovi, ali so resnično dani pogoji za ustanovitev podjetja.

Podobno se dogaja, ko gre za razširitev ali spremembo predmeta poslovanja, ko se sicer od podjetja zahteva, da sprejme to odločitev le na podlagi dokumentacije o ekonomski upravičenosti razširitve oziroma menjave poslovnega predmeta. Tudi tu ni predvi-

dena prav nobena možnost, da se v dvomu nepristransko ugotovi, ali so zares dane ekonomske možnosti, kakor se zatrjuje, čeprav so lahko posledice ekonomsko neutemeljene razširitve ali spremembe predmeta poslovanja zelo hude, pa ne samo za prizadeti delovni kolektiv, marveč za širšo skupnost, posebno še za občino.

Isto velja za primere, ko gre za izločitev iz podjetja in osamosvojitve organizacije združenega dela oziroma za spojitev in pripojitev ter razdelitev podjetja. V vseh teh primerih zakon postavlja kot pogoj, da so za to dane ekonomske možnosti oziroma da so vse te statusne spremembe ekonomsko utemeljene, ne predvideva pa nobene možnosti, da bi se nepristransko ugotovilo, ali je to res ekonomsko utemeljeno, kakor se zatrjuje.

In tako npr. okrožno gospodarsko sodišče v Kopru ni moglo ugoditi predlogu občinske skupščine v Sežani, naj bi, preden se registrira obrat »Vege« v Hrpeljah kot samostojno podjetje, s strokovnjaki in izvedenci nepristransko ugotovilo, ali je ta osamosvojitve res ekonomsko utemeljena oziroma ali so res dane možnosti, da obrat samostojno opravlja svojo dejavnost, o čemer je že omenjena skupščina resno dvomila.

Pri vseh takih primerih bi po mojem mnenju kazalo omogočiti — to bi prišlo v poštev kajpak le v dvomu in torej izjemoma — da sodišče, ki vodi register, na predlog občinske skupščine, gospodarske zbornice in morda še koga drugega v nepravdnem postopku, seveda s pomočjo strokovnjakov ugotovi, ali so zares dane zatrjevane ekonomske možnosti ali ne. O tej ugotovitvi, če naj bi bila pozitivna, naj bi obvezno ponovno razpravljala prizadeta delovna skupnost in se o končnem stališču odločila z referendumom.

Če je bila uvedba samoupravljanja z zakonom, ki ga je ljudska skupščina FLRJ sprejela na zgodovinskih sejah zveznega sveta in sveta narodov 27. junija 1950, revolucionarno dejanje¹², ki pomeni začetek nove epohe v razvoju človeštva, česar se še vse premalo zavedamo in nas morajo večkrat na to opozoriti drugi¹³, in če sta nadaljnji razvoj samoupravljanja in njegovo poglobljanje revolucionaren proces, potem ne more biti nobenega dvoma, da je imela,

---

¹² »Zdi se mi, da smo pri tem zanemarili eno dejstvo, namreč: ni bila samo družbena lastnina, oziroma nacionalizacija, revolucionarno dejanje, temveč je *revolucionarno dejanje tudi samoupravljanje, verjetno celo v mnogo večji meri...*«

»Potemtakem je treba tudi na razvoj samoupravljanja gledati kot na del organizirane revolucionarne akcije naprednih socialističnih sil, ne pa kot na nekaj, kar nastaja samo po sebi...«

(E. Kardelj v že omenjenem intervjuju — glej op. 11 — podčrtal S. P.)

¹³ Tako je npr. znani francoski marksistični teoretik in filozof, univerzitetni profesor in član vodstva KP Francije Roger Garaudy v svoji knjigi »Velika prelomnica socializma«, v kateri je več kot 50 strani posvetil Jugoslaviji, med drugim o jugoslovanskem samoupravnem sistemu napisal, da je prav jugoslovanski vzorec samoupravljanja tisti vzorec socializma, ki ima »najboljše pogoje za prodor socializma in njegovo vključitev v spreminjanja, ki izhajajo iz nove znanstvene in tehniške revolucije v svetue«, zaradi česar je bil njen delež v iskanju tega socialističnega vzorca »zgodovinskega pomena«. (»Delo«, 11. decembra 1969, str. 4.)

ima in bo še dolgo imela socialistična država kot orodje delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v tem procesu zelo pomembno vlogo.

Ta vloga socialistične države — ali morda pravilneje: države v socializmu — in njenih organov je, kolikor je družbeno potrebna in nujna, pozitivna, na kar opozarja tudi program ZKJ.

Zato ni prav nič napredno in revolucionarno, če se kar vseprek udriha po državi in njenih organih, oziroma če se njihova vloga omalovažuje, če se vseprek govori o etatizmu in birokratizmu in če se preuranjeno stvari in zadeve, ki jih očitno še ni mogoče urejevati na samoupravni način, to je brez prisiljevanja, ker so pač interesi še tako protislovni, da jih na samoupravni način ni mogoče uskladiti, prepuščajo v urejanje samoupravnim organom.

S tem se razvoj samoupravljanja in proces deetatizacije prav nič ne pospešujeta, marveč nasprotno.

Na takšne težnje in pojave, ki so posledica nerazumevanja vloge države v prehodnem obdobju in objektivno pogojenega procesa njenega odmiranja, pa tudi posledica v bistvu anarhističnih pogledov na vlogo države, delno pa tudi neučakanosti in levega radikalizma, naletimo še dokaj pogosto. In čeprav te težnje in pojavi niso tako nevarni kot nasprotna skrajnost — birokratski etatizem — pa jih ne smemo omalovaževati, saj so za naš družbeni razvoj škodljive.

Če sem nekoliko bolj konkreten: mislim, da so se takšne težnje in skrajnostna gledanja pokazala tudi v razpravi o obalni integraciji oziroma o ustanovitvi obalnega sveta, ko so nekateri zagovarjali tezo, da bi ta skupni organ treh obalnih občinskih skupščin nikakor ne smel imeti tudi pristojnosti oblasti. V tej zvezi se je umetno in neživljenjsko postavljala tudi alternativa: (ali) »integracija oblasti ali združevanje interesov«. ¹⁴

V resnici pa gre pri ustanovitvi obalnega sveta za to, da vse tri občinske skupščine prenesejo nanj urejanje tistih skupnih zadev, ki so skupnega pomena za celo obalo, in seveda poleg potrebnih finančnih sredstev tudi vsa svoja pooblastila oziroma pristojnosti za urejanje takih zadev, in sicer ne glede na to, ali gre za pristojnost oziroma pooblastilo urejanja zadev na samoupravni način (npr. s priporočilom) ali na način državne oblasti (npr. z odlokom, odredbo itd.). Skratka, s prenosom zadev je treba na obalni svet prenesti tudi potrebna finančna sredstva in potrebno »orodje« ali pravna oziroma samoupravna sredstva za urejanje teh zadev. Če ne

¹⁴ Takšen naslov je dal G. Guzej svojemu članku o obalni integraciji v 1. številki »Obale«. V že omenjenem pogovoru o obalnem sodelovanju, ki je bil objavljen v 2. številki te revije, pa je to svojo misel še bolj opredelil in razvil: »Mislim, da je povsem jasno, da na današnji stopnji delujejo oblastveni in samoupravni organi. Toda, ko govorimo o samoupravnem sodelovanju prek skupnega samoupravnega telesa na obalnem območju, se mi zdi povsem odveč govoriti o prepletanju samoupravnih in oblastvenih elementov, razen če kdo misli, da je cilj take integracije ustvarjanje oblasti na novi ravni. Po mojem je taka razlaga možna le z vidika birokratskega pojmovanja obalne integracije.«

(»Obala«, št. 2/69, str. 12.)

bi tako ravnali, bi bilo, kot če bi npr. trije ločeno delujoči obrtniki ustanovili skupno delavnico za izdelavo predmetov, ki zahtevajo skupno delo v isti delavnici združenih obrtnikov, pa bi ji hkrati ne dali vsega potrebnega orodja.

Zategadelj ustavnega termina »organ samoupravljanja« nikakor ni mogoče razumeti v tem smislu, da naj bi vsa oblast, s katero razpolagajo občinske skupščine ostala pri teh, njihov skupni organ pa bi bil brez nje, tudi takrat, kadar bi jo za urejanje skupnih zadev nujno potreboval. Tudi to samoupravljanje je pač mogoče razumeti le v širšem smislu, kot samoupravljanje v občini nasploh, ki vključuje družbeno — samoupravno in državno-oblastveno urejanje zadev, seveda vedno na podlagi neposredne ali posredne samoupravne odločitve občanov (v prvem) oziroma delovnih ljudi (v drugem primeru).

Sicer pa je to vprašanje v naši družbenopolitični praksi že rešeno, saj so vse tri obalne občinske skupščine v dogovoru o ustanovitvi skupnega organa samoupravljanja občin Izola, Koper in Piran — obalnega sveta, pooblastile ta svet, da pri opravljanju nalog iz svojega delovnega področja sprejema poleg priporočil tudi odloke, odredbe, sklepe, navodila in druge akte (6. člen dogovora).¹⁵

S tem je povezano tudi nepravilno gledanje na državo in samoupravljanje, na državne in samoupravne organe kot na nekaj strogo ločenega in drug drugemu nasprotnega in izključujočega se.

V resnici pa se v naši stvarnosti državno in samoupravno tako prepleta, da je marsikdaj težko ugotoviti, ali gre za eno ali za drugo ali pa za oboje.

To je tudi razumljivo, če se ve, da podobno, kot so nekoč iz rodovnih in plemenskih skupščin nastajali državni organi z njihovo notranjo preobrazbo, danes v nasprotnem procesu naše skupščine z notranjo kvalitativno preobrazbo postajajo vse manj državni in vse bolj samoupravni organi in so torej v tej fazi našega razvoja vse brez izjeme še mešani državno-samoupravni organi. Na drugi strani pa še ostajajo tipični državni organi — organi prisiljevanja, kot so npr. policija, sodišča, inšpekcije itd., in so že nastali ter so čedalje bolj številni in razvejani tudi samoupravni organi oziroma skupnosti, kot so npr. delavski sveti, sveti zavodov, hišni sveti, zadružni sveti, krajevne skupnosti itd.

Da v primeru skupščin sploh ni mogoče mehanično ločevanje in zoperstavljanje državnega in samoupravnega, je več kot jasno. Toda to ni možno tudi, ko gre za »čiste« državne oziroma samoupravne organe in organizacije, vsaj ne, dokler gre za družbeno še potrebne državne organe in funkcije. Samoupravljanje in birokratski etatizem pa se seveda izključujeta in med njima nujno je in mora biti ostra ločnica.

¹⁵ Ta dogovor je bil objavljen v uradnih objavah občin Ilirska Bistrica, Izola, Koper, Piran, Postojna in Sežana, št. 23/69, in je začel veljati 21. dec. 1969.

Tudi tipični državni organi delujejo v našem sistemu socialistične demokracije, katere značilnost je ravno prepletenost državnega in samoupravnega in njuna dialektična povezanost, v interesu delovnega človeka, njegovih organizacij, ožjih in širših skupnosti in družbe kot celote in za varstvo njegovih in njihovih pravic, predvsem še samoupravnih. Poglavitna naloga državnih organov je torej: da varujejo in utrjujejo že obstoječo samoupravno sfero, tudi zoper kršilce, ki izhajajo iz nje same, in da pripravljajo pogoje in pospešujejo možnosti za nadaljnjo razširitev in poglobljanje samoupravljanja.

Ali je torej po samem smislu in namenu njihovega obstoja, glede na njihove temeljne naloge, državne organe možno strogo ločevati od samoupravljanja, od človeka in njegovih interesov? Gotovo ne.

Ni torej pretirano, če ugotovimo, da se danes pri nas državni organi vse bolj spreminjajo v orodje samoupravljavcev in njihovih organov in da lahko kot taki odigrajo pomembno vlogo v nadaljnjem razvoju in utrjevanju samoupravljanja.

Tega se še vse premalo zavedamo in še vse premalo državne organe uporabljamo v tej smeri.

Vzemimo npr. samoupravne in družbene dogovore. Na čem ti dogovori bolehajo, kaj je njihova šibka točka, ki jih napravlja za neučinkovite? Predvsem to, da ni zagotovljeno, da bodo vsi, ki so te dogovore sprejeli, te dogovore tudi spoštovali. Manjka torej njihovo sankcioniranje. Skratka, manjka nekakšna »samoupravna policija«, ki bi prisilila vse k spoštovanju sprejetih dogovorov.

Seveda se v tej zvezi pojavljajo tudi mnenja, da je samoupravljanju tuje kakršnokoli sankcioniranje, in zato načelno odklanjajo, naj bi se družbeni in samoupravni dogovori sankcionirali. Na takšne poglede je opozoril in jih utemeljeno zavrnil v imenu izvršnega sveta skupščine SRS Rino Simoneti v svojem ekspoziciji ob predlogu za izdajo zakonov o republiških sredstvih za posege v gospodarstvo in o družbenem usmerjanju delitve dohodka.¹⁶

In ko iščemo, kdo naj bi zagotovil in kako naj bi zagotovil spoštovanje na samoupravni način sprejetih dogovorov, se zares zastavlja vprašanje, zakaj ne uporabimo že obstoječih državnih organov, zlasti še sodišč, ki bi v tej svoji funkciji delovala že ne več toliko kot državni organi, pač pa bolj kot organi v službi samoupravljanja in po volji samoupravnih organov.

Rešitev je torej na dlani in zelo preprosta in jo v drugih primerih že na široko uporabljamo, kar velja zlasti za sankcioniranje samoupravnih pravil, izraženih v statutih in raznih splošnih aktih.

¹⁶ »Ni pa mogoče pristati na tista razmišljanja, ki priznavajo potrebo po dogovarjanju, izključujejo pa vse sankcije za izigravanje dogovora.« (»Delo«, 2. oktobra 1969, str. 2.)

Tako npr. v delovnih sporih sodišča uporabljajo in sankcionirajo vso avtonomno samoupravno regulativo te snovi, podobno gospodarska sodišča kot registrska sodišča splošne akte, ki urejajo vprašanje izvolitve oziroma imenovanja individualnih izvršilnih organov in strokovno usposobljenost oseb, ki se vpisujejo v register.

Kljub temu in čeprav sodišče ta samoupravna pravila popolnoma upošteva in jih sankcionira, menda nikomur ne pride na misel, da bi s tem ta pravila izgubila svoj samoupravni značaj in postala pravna oziroma državna pravila.

Na te vidike svojevrstnega dialektičnega odnosa med samoupravnim in državnim, med samoupravnimi in državnimi organi, sta v zadnjem času opozorila tudi predsednik zveze skupščine Milentije Popović¹⁷ in Vida Tomšič.¹⁸

V tej zvezi pa velja vsekakor omeniti še resolucijo IX. kongresa ZKJ o socialističnem razvoju Jugoslavije na temeljih samoupravljanja in naloge ZK, v kateri je o tem vprašanju med drugim rečeno: »S tem, da uresničujejo sintezo samoupravne organizacije upravljanja družbenih poslov z neogibno potrebnimi elementi državnosti, imajo družbenopolitične skupnosti čedalje pomembnejšo funkcijo v spodbujanju in razvijanju neposrednega povezovanja vseh področij družbenega dela in samoupravnega združevanja. S tem bo področje družbenega odločanja in reguliranja družbenih odnosov omejeno na mero dejanskih družbenih potreb«.

In še: »Učinkovito uresničevanje nujnih funkcij oblasti je pomembna predpostavka za zagotavljanje temeljev našega ustavnega sistema in svobodnega socialističnega razvoja za stabilnost socialistič-

---

¹⁷ »Samoupravljanje se ne more uveljaviti kot *ekonomsko racionalen in učinkovit sistem odnosov*, če ne obstaja *krepka ekonomska in zatem tudi pravna odgovornost* za njegove odločitve. To implicira tudi določeno poslovno disciplino, spoštovanje, dogovorno sprejetih norm, obveščanja ipd. . . .

Kolikor je ekonomsko življenje bolj deetatizirano, kolikor je bolj svobodno — se pravi, kolikor so njegovi osnovni nosilci različni in številni subjekti, ne pa država — toliko je *nujna dolžnost države, da v imenu cele družbene skupnosti izdaja osnovne norme o odnosih, dolžnostih in obnašanju in da uporabo teh norm zagotavlja in jamči*. To postaja bistvena funkcija in naloga državnih organov. To je na neki način *nov položaj, na katerega se vsi še nismo navadili* — niti tisti, ki so odgovorni za poslovanje, niti oni, ki v imenu države odgovarjajo za 'red stvari', kot tudi ne tisti, ki odgovarjajo za politična gibanja in razvoj političnih odnosov. . . .

(»Informator«, št. 1641/1642, Zagreb, 29. 11. in 3. 12. 1969 — podčrtal S. P.)

¹⁸ »V našem političnem, predvsem skupščinskem sistemu sta *vlogi samoupravljanja in državne oblasti dialektično povezani*. To se pravi, čimbolj bodo samoupravni organizmi aktivno in odločno v dogovoru in medsebojnem sporazumevanju urejali družbene zadeve, toliko manj bo potrebno, da bi državna oblast posegala v te odnose. Na drugi strani pa menimo, *da se v samoupravni socialistični demokraciji organi državne oblasti spreminjajo v sredstvo samoupravne družbe za varstvo interesov samoupravljalcev, torej oblast, ki ni nasprotna človeku v združenem delu, marveč ga v njegovih pravicah in dolžnostih varuje in je njegov instrument*.«

(»Komunist«, Ljubljana, 19. 12. 1969, str. 5 — podčrtal S. P.)

nih samoupravnih družbenih odnosov in za uspešno funkcioniranje vseh demokratičnih institucij« . . .¹⁹

Zelo zanimivo in novo misel v zvezi z oblastjo, ki se je doslej v glavnem povezovala z državo in se je torej z »oblastjo« vedno razumela državna oblast, je nedvomno izrekel oziroma zapisal Veljko Vlahović, ki meni, da premalo uvidevamo in pojasnjujemo »razlike med družbenim in državnim značajem oblasti«.²⁰

Poseben, zelo pomemben vidik razmerja med državnim in samoupravnim je tudi razmerje med pravom kot državnimi pravili in samoupravnimi normami oziroma pravili.

O tem sem delno že govoril, zlasti v zvezi s samoupravnimi in družbenimi dogovori ter splošnimi akti, s katerimi delovne organizacije urejajo vprašanje strokovnosti. Vendar je nedvomno treba v okviru teme, ki je predmet razmišljanj v tem sestavku, o tem povedati še kaj, čeprav ne izčrpno, saj bi samo o tem vprašanju bilo možno (in verjetno tudi potrebno) napisati samostojno študijo.

Zato se bom na tem mestu omejil na nekaj temeljnih stvari.

Predvsem lahko tudi v tem pogledu ugotovimo, da se ene in druge norme močno prepletajo in dopolnjujejo, o čemer je delno tudi že bil govor. Pa ne samo to, danes so mnogi naši zakoni po svoji vsebini in tudi po tem, da so jih sprejele skupščine, ki so same mešani državno-samoupravni organi, že mešani državno-samoupravni splošni akti.

Ko že govorimo o sankcijah, ki na splošno v teoriji države in prava veljajo za eno temeljnih značilnosti pravne kot državne norme, se postavlja vprašanje, ali je prav, da se običajno državne norme ločijo od samoupravnih po tem, ali so sankcionirane ali ne. Kaže, da ne in da je treba družbena pravila v najširšem pomenu besede deliti na državna in samoupravna bolj po tem, kdo jih je sprejel, v čigavem interesu so izdana, ali bolj ali manj ustrezajo družbeni zavesti, težnjam in interesom tistih, katerim so ta pravila namenjena, kot pa po tem, ali so sankcionirana ali ne, čeprav naj bi bila državna pravila praviloma sankcionirana, samoupravna pa ne.

Če bi idejno-politično razčistili to vprašanje, če se ne bi v samoupravni sferi »kot hudič križa« bali vsake ostrejšje sankcije, bi marsikaj, kar danes še urejamo z državnimi predpisi, lahko prepustili v samoupravno urejanje, ker bi tudi tako bila zagotovljena nujno potrebna učinkovitost oziroma spoštovanje te samoupravne regulative, ki pa bi imela to prednost, da bi jo delovni ljudje in samoupravljalci

¹⁹ »Komuniste«, Ljubljana, 17. marca 1969, posebna kongresna številka, str. 18, 19.

²⁰ »V razmerju do oblasti v naši družbi premalo pojasnjujemo razlike med družbenim in državnim značajem oblasti. Trdno sem prepričan, da odtod izhaja cela vrsta nerazumevanj, ker se premalo uvideva razlika med oblastjo kot prostovoljnostjo in oblastjo kot prisiljevanjem. Odtod tudi danes zelo razširjeno gledanje na oblast s pozicij, ki so tuje našemu sistemu . . .«

(»Socijalizame«, št. 11/69, str. 1382.)

čutili veliko bolj »za svojo«, saj bi tudi v veliko večji meri bila realni odsev njihove družbene zavesti.

V tem smislu zares lahko govorimo, kot je to storil V. Vlahovič,²¹ o »oblasti kot prostovoljnosti«, se pravi, o oblasti, o sankcijah, ki jih sami prostovoljno predvidimo in ki nas pač zadevajo, kolikor ne spoštujemo prostovoljno sprejetih dogovorov in obveznosti.

Sicer pa se, tudi ko gre za sfero normativne dejavnosti, srečujemo s svojevrstnimi skrajnostmi. Lahko bi rekli, da je izdajanje državnih oziroma pravnih pravil še preveč centralizirano in da je še premalo te državne regulative prepuščene občinskim skupščinam. Ko pa gre za samoupravno reguliranje zadev, je to velikokrat preveč decentralizirano.

Poleg tega gremo pri vsem tem še v to skrajnost, da čisto po nepotrebnem tudi najmanjši delovni organizaciji nalagamo dolžnost, da mora samostojno regulirati določena vprašanja, ne glede na to, ali čuti za to potrebo ali ne. Mislim, da bi v pogledu samoupravnega urejanja mnogih stvari mogli prepustiti delovnim organizacijam — in to velja tudi za občine — da se same odločijo, ali bodo neko zadevo po svoje uredile ali pa naj tudi zanje velja splošni predpis. S tem bi prav nič ne kršili pravice do samoupravnega urejanja določenih zadev, ker bi odločitev o tem ostala v rokah same delovne organizacije oziroma občine. Zdi se mi, da prav sedanja praksa vsiljevanja samostojnega urejanja določenih zadev po vsi sili, čeprav potem prihaja do množičnega prepisovanja in slepega posnemanja raznih vzorčnih splošnih aktov ali pa splošnega akta te ali one organizacije, v bistvu omejuje že omenjeno pravico do samoupravnega urejanja tistih zadev, za katere naša družba sodi, da njihovo urejanje že spada v samoupravno sfero.

Koper, januarja 1970

---

²¹ Glej op. 20.

Veliki preobrat socializma

Pod tem naslovom je izšla ena od zadnjih knjig znanega francoskega marksista Rogerja Garaudyja.¹ V reviji objavljamo nekoliko skrajšano četrto poglavje, ki je posvečeno jugoslovanskemu »vzorcu« socializma. Kakor smo obveščeni, bo v najkrajšem času izšel slovenski prevod celotne knjige v ljubljanski založbi »Komunist«.

MOŽNOST DRUGAČNIH VZORCEV SOCIALIZMA

Kadar v naši dobi poskušamo izdelati vzorce socializma, je glavni problem, ki ga zastavlja sodobna znanstvenotehnična revolucija tale: kako premagati možno nasprotje med znanstveno organizacijo proizvodnje in avtonomijo delovnega človeka.

Tega protislovja, ki smo ga videli na primeru Združenih držav, v kapitalističnem režimu, ni mogoče premagati: njegova rešitev terja korenito spremembo v proizvodjalnih odnosih. Toliko časa, dokler bodo tehnokracijo v bistvenem kontrolirali in usmerjali zasebni lastniki proizvodjalnih sredstev in veliki monopoli, bomo imeli ozmozo med zahtevami profita in zahtevami rasti zaradi rasti same; odtujevanje delovnih ljudi in družbe bo vsak dan večje.

Prvi pogoj za zmanjšanje te odtujitve je odprava zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev, kar je začetni korak v graditvi socializma.

To je nujen pogoj, ki pa še ne zadostuje. V dokaz nam je analiza sovjetskega vzorca.

Značilno za sovjetski vzorec socializma je enačenje kolektivne lastnine proizvodjalnih sredstev z lastnino države.

Vendar pa iz revolucionarne vloge proletarske države ne izhaja, da bi se le-ta morala spremeniti v upravljalca.

Socialistična revolucija nujno prinaša prevzem politične oblasti v roke delavskega razreda in njegovih zaveznikov, in sicer prav zato, da bi korenito spremenila proizvodjalne odnose in njihov pravni izraz: lastninsko pravico.

Kar zadeva lastninski problem, pa revolucionarna funkcija nove razredne države ne obstoji samo v odpravi zasebne lastnine proizvodnih sredstev in v vzpostavitvi nedeljive in neodtujljive družbene lastnine teh sredstev, ampak v ustvaritvi »pravil igre«, ki naj bi preprečila ponovno privatizacijo, bodisi v individualni obliki, bodisi v obliki lastništva skupin, ki bi lahko najemale in izkoriščale nameščence ali se spreminjale v zasebne delničarje.

¹ Roger Garaudy, *Le grand tournant du socialisme*, Gallimard, Paris 1969, 320 str.

Če v svoji gospodarski funkciji država seže dalj od teh sprememb v proizvodjalnih odnosih in dalj od »pravil igre«, se njena revolucionarna vloga spremeni v vlogo upravljalca.

Lahko se zgodi, da v prvih etapah revolucije država izpolni to vlogo iz zgodovinskih razlogov, kot so na primer pomanjkanje proizvodov in kadrov, protirevolucionarni poskusi, ki terjajo vojno gospodarstvo, ali skrajna centralizacija sredstev in oblasti.

Če pa se ta upravljalna vloga, ki je v »vojnem komunizmu« upravičena in nujna, zavleče preko tega obdobja, postaja državna lastnina, ki je lahko v obdobju udarne revolucije prva oblika družbene lastnine proizvodjalnih sredstev, čedalje manj legitimna.

Jugoslovanski vzorec socializma

Utegnilo bi se zdeti paradokсно, da so nekatere poteze nekega vzorca socializma, ki bi lahko ustrezal terjatvam sodobne znanstvenotehnične revolucije, bile skicirane v majhni deželi, in predvsem v deželi, ki je bila na samem začetku zaznamovana s handikapom velike zaostalosti v razvoju.

Kako naj si razložimo ta paradoks?

Jugoslavija je bila ena redkih evropskih dežel, ki se je po štiriletnem partizanskem boju leta 1945 skoraj popolnoma sama osvobodila hitlerjevske okupacije, še preden so katerekoli zavezniške čete stopile na njena tla. Socialistični sistem, ki so ga jugoslovanski komunisti vzpostavili takoj po vojni, je stremel k posnemanju centralističnega sovjetskega vzorca. Nujne potrebe vojske, ki so ji sledile potrebe za obnovo in prve stopnje boja zoper nerazvitost, so bile podobni razlogi kot v Rusiji leta 1917 in so same po sebi terjale strogo centralizacijo.

Že leta 1948 so revoluciji grozile birokratične deformacije. Tokrat je bila tudi Jugoslavija v hudi preizkušnji: socializma ni mogoče reducirati na nek recept, ki bi uresničil prvotno akumulacijo in pri tem ne bi izgubil svojega smisla. Nujna socializacija proizvodnje omogoča odpravo kapitalističnega izkoriščanja. Vendar hipertrofija državnega aparata in avtoritativna, birokratska in centralizirana struktura države še celo po odpravi kapitalističnega izkoriščanja dopuščajo neko odtujenost delavskega razreda, ki je nasprotna samemu načelu socializma, saj to načelo ni le oblika organizacije odnosov v proizvodnji, ampak se prav zaradi teh novih odnosov, ki so sredstvo socializma, začenja tudi osvoboditev delavstva vseh oblik odtujenosti, polni razcvet človeka in sicer slehernega človeka, kar je poslednji cilj socializma.

To nasprotje je bilo v začetku prikrito; najprej zaradi nujnosti prvih nalog v obnovi gospodarstva in zaradi prvotne akumulacije, nato zaradi prestiža v Sovjetski zvezi izdelanega vzorca, ki so ga imeli za edino možno obliko socializma, saj je v oktobru 1917. zasekal prvo razpoko v kapitalistični sistem in s tem pokazal kapitalističnemu režimu prvo stvarno alternativo.

Ko sta Stalin in »Kominform« leta 1948. izobčila Jugoslavijo in ji s takojšnjimi sankcijami, ki so omrtvičile njeno gospodarstvo, skušala vsiliti uradno ideologijo, se je Jugoslavija znašla v katastrofalnem položaju, saj ji je skoraj leto dni pretila lakota in je morala, če si je hotela ohraniti življenje, prositi pomoči v kapitalističnih deželah.

Istočasno pa je imela ta strašna kriza tudi pozitivni vidik: po takšnem napadu socialističnega tabora s smernicami, kakršne je določil Stalin, se je razblinil ideološki »tabu«. Iskanje vzrokov za tako intervencijo je popeljal jugoslovanske komuniste — tako kot dvajset let pozneje intervencije v Češkoslovaški druge komuniste — do tega, da so se vprašali, ali ni izvor tako očitne kršitve uradno proglašanih načel

proletarskega internacionalizma in samostojnosti sleherne partije samo birokratska, dogmatična in avtoritativna nakaza socialističnega sistema, kakršni se je bil razvil v Sovjetski zvezi po Leninovi smrti.

Že sama nasilnost udarca je podrla zadržke zoper kritično analizo sovjetskega vzorca. Sredi polemičnih pretiravanj (ki jih zlahka razumemo v času, ko so resolucije Kominforma, kot na primer tista iz leta 1949. proglašale: »Jugoslovanska komunistična partija je v rokah morilcev in vohunov« in pozivale narode Jugoslavije na vstajo zoper vodstvo partije in države), se je začel v Jugoslaviji prerod marksistične znanosti. Najslabše se je družilo z najboljšim. Ampak znova so začeli brati Marxa, Engelsa in Lenina, znova iskati pri njih teoretične kriterije, ki naj bi omogočali presojo sovjetske prakse in novo zamisel jugoslovanske.

Ta ponovna presoja je bila v Jugoslaviji lažja zaradi tega, ker je bil birokratski aparat star šele nekaj let in v deželi še ni pognal tako globokih korenin kot že četrto stoletja star stalinski aparat v Sovjetski zvezi. Razen tega pa je v Jugoslaviji živost »partizanskega duha«, ki je sestavljen hkrati iz discipline in pobudnosti, ustvarila v deželi, kjer je bilo partizansko gibanje najpomembnejše v Evropi, položaj, v katerem je bila osnovna ljudska zahteva po sodelovanju v odločanju posebno močna.

Dogajalo se je, da so se v tem globokem prevrednotenju pokazala egalitaristična in anarhistična stremjenja, česar ni mogoče zanikati. Bilo je celo nekaj teoretikov, ki so v svobodnjaškem in proudhonovskem duhu brez mere povelečevali vrline čiste spontanosti.

Ampak splošni zaključek, ki je iz tega zrastel in ki ga je vodstvo jugoslovanske Komunistične partije sprejelo kot splošno smernico, je bila vrnitev k Leninovemu nauku brez ozira na tisto podobo leninizma, ki jo je bil uzakonil Stalin.

Poudarjali so, kako je Lenin zmeraj znal razločevati med predhodnimi, od časov vojne, nesreč ali oblege vsiljenimi ukrepi, ter med tistimi, ki so izvirali iz osnovnih načel.

Sistematično so preučevali osnovna besedila o »delavski kontroli«. Ponovno so poslušali Lenina, kako je januarja 1918. na III. kongresu sovjetov govoril o izgradnji novega socialističnega gospodarstva.

Takšna je izhodiščna točka razmišljanj jugoslovanskih komunistov o izdelavi tistega vzorca socializma, ki bi bil osnovan na najširši udeležbi delovnega ljudstva pri odločanju in ki so ga v nasprotju s centralističnim vzorcem imenovali vzorec, osnovan na samoupravljanju delovnega ljudstva.

Na samoupravljanju osnovani socializem še ni dokončna stvarnost, kakor radi poudarjajo jugoslovanski komunisti, temveč še v veliki meri samo program in usmeritev. Polna uresničitev zadeva ob najrazličnejše ovire: objektivne, ki terjajo premagovanje težke dediščine nerazvitosti, pa tudi subjektivne ovire, ki se jih da premagovati le z nenehnim bojem tako zoper svobodnjaška, razdiralna stremjenja kot zoper preživelo birokratsko, avtoritativno miselnost, polno nostalgije za udobnostjo stalinističnega načina vodenja.

Ampak ta usmeritev je že dvajset let v veljavi. Navdihuje teoretično delo in bistvene praktične ukrepe.

Po analizi bistva stalinizma so jugoslovanski komunisti začeli s preosnovo socialističnega vzorca tako, da so z vrsto ukrepov *zafezili in preusmerili tendence po etatizaciji družbe*, ki so vodile, kot je pokazal že Lenin, k temu, da partija in država stopita na mesto delavskega razreda in gradita socializem *zanj*, ne pa *z njim*.

Prvi ukrep v tem smislu sega v začetek leta 1950: rast državnega aparata so zavrli s tem, da so ukinili okoli 100.000 funkcionarskih mest.

Drugi ukrep je sprožil proces, ki ga ni moč več zaustaviti, in ki je jasno začrtal mejo med družbeno in državno lastnino: zakon z dne 27. junija 1950. je izročil upravljanje tovarn delavcem.

S tem se je začela odločilna usmeritev k samoupravljanju.

Ves nadaljnji razvoj sistema se je odvijal v znamenju treh vodilnih idej:

1. Državna lastnina mora postati družbena lastnina, ki je ne upravlja en sam samcat center, ki zanj mislijo, da je vseveden, temveč skupnost neposrednih proizvajalcev in delovnega ljudstva: tako so prešli od centralistične koncepcije plana na koncepcijo, ki se je čedalje bolj oslanjala na pobude, ki so prihajale od spodaj.

2. Ta nova oblika naj bi z gospodarskega polja prešla na celoto družbenih odnosov. »Odmiranj« države, ki sta ga predvidela Marx in Lenin, ni bilo mogoče kar naprej odlagati v neskončnost, sicer bi osnovne celice družbe ne imele lastnega življenja in bi bile samo izvršno orodje vseмогоčnega »centra«, iz katerega prihajajo vse direktive. Tako kakor na drugih področjih naj bi se tudi na tem področju začel *veliki preobrat*, ki bi postavil na mesto centralizirane birokratske države sistem avtonomije, v katerem milijoni ljudi sami sprejemajo odločitve, od katerih zavisi njihova usoda.

3. Partija se mora distancirati od državnega aparata zato, da ne bi postala izvršilni organ, temveč resnični izraz vsega razreda, teoretična zavest razreda, ki nima za svoje bistveno poslanstvo dajanje direktiv, temveč vzbujanje in usklajevanje pobud.

Potreben pa je bil takle splet okoliščin: relativno mlada »instalirana« partijskega in državnega aparata v smislu privilegirane plasti, še zmeraj živi partizanski duh in končno šok stalinskega napada, ki je ponovno prebudil v vsem ljudstvu voljo po neodvisnosti. Tako se je birokratski aparat brez prevelikega upiranja odpovedal svojemu monopolu, ne da bi bilo za razbitje tega monopola treba sprožiti »kulturno revolucijo« kitajskega tipa z vsemi njenimi nevarnostmi.

Prehoditi pa je bilo treba še dolgo pot — in še danes niso na koncu te poti — da bi tovarne res upravljali delavci, občine občani, univerze učno osebje in študentje, socialno zavarovanje zavarovanci itd.

Težka pot, zakaj najboljši teren za polno uresničitev vzorca samoupravnega socializma je tako stanje proizvodnih sil, kjer bo kibernetična revolucija razvila vse svoje posledice in bo »kolektivni delavec« (v nerazdeljivi enotnosti svojega ročnega in umskega dela) lahko obvladal svojo proizvodnjo zavestno in avtonomno.

V Jugoslaviji leta 1969. ta dva pogoja še nista uresničena in sta bila seveda še manj leta 1950. Morali so torej tako kot nekoč Lenin, preobrniti teoretično shemo. Tako kot se Lenin ni obotavljal preobrniti »idealnega« reda — najprej gospodarska zrelost, za njo prevzem politične oblasti — in je najprej izpremenil družbene in politične odnose ter šele nato pognal razvoj proizvodnih sil in gospodarsko dozorevanje, tako so jugoslovanski komunisti na še precej šibki materialni osnovi izkazali zaupanje avtonomnemu gibanju ročnih ali umskih delavcev, ki so se tako učili čedalje bolj učinkovito sodelovati pri odločanju.

Prvi pogoj za to preobrazbo je bil prehod državne lastnine, iz katere se bujno poraja birokratska plast, v družbeno lastnino skupnosti vseh delovnih ljudi. Zakaj socialistične demokracije ni, če je delavski razred na oblasti formalno, dejansko pa ne uživa poglobitve pravice slehernega vladajočega razreda: razpolaganja s presežno vrednostjo družbenega dela.

Če ostane ta pravica monopol centralističnega birokratskega aparata, je delavski razred kot množica v položaju odvisnosti in odtujenosti. Vse ustanove, celo tiste, ki so na videz najbolj demokratične, zadobe tedaj ponovno zgolj »formalni« značaj, kakršnega imajo v buržoazni demo-

kraciji. Tako na primer je bila razglašena stalinska Ustava iz leta 1936, ki je polna čudovitih načel, v najhujšem obdobju procesov, čistk in pokolov. V času, ko je Moskovska konferenca leta 1969 slovesno označila načela avtonomije sleherne partije in načelo nevmešavanja, je bil vsiljen Češkoslovaški zoper voljo njene partije in njenega ljudstva njenim potrebam tuji vzorec, vsiljen v imenu centralistične in avtoritativne ideologije, ki konec koncev izenačuje sleherno demokratično spremembo z razpadanjem socializma.

V Jugoslaviji je po samoupravnem načelu proizvajalec nosilec vseh pravic. Ustava (člen 10) pravi, da mora »kar najbolj neposredno« odločati ne le o delovnih pogojih, ampak tudi o razdeljevanju dohodkov, presežne vrednosti.

Tako kot v Leninovem načrtu o delavski kontroli je v majhnih podjetjih (do 30 delavcev), delavski svet sestavljen iz vseh zaposlenih. V velikih podjetjih je sestavljen iz članov, ki jih voli celotni kolektiv, vsak delavec pa ima pravico prisostvovati sestankom delavskega sveta. Nihče ne more biti izvoljen v svet dvakrat zaporedoma, in sicer zato, da bi z rotacijo zagotovili maksimalno participacijo.

Delovni ljudje sami odločajo o svoji proizvodni politiki. Tako so v resnici dediči pravic resničnih lastnikov proizvodnih sredstev. V veljavi je edino »pravilo igre«, da ne smejo uničiti proizvodnih sredstev (razen če jih nadomestijo z bolj izpopolnjenimi) in da ne smejo kot skupina izkoriščati drugih delovnih ljudi: kdorkoli pride delat v podjetje, uživa vse pravice delovnih ljudi tega podjetja.

Pod tema dvema pogojema delovni kolektiv odloča o naravi, obsegu in kakovosti proizvodov, in ko izpolni dolžnosti do družbe kot celote, tudi o razdeljevanju dobička (investicije, višina zaslužka, itd.).

Položaj delovnih ljudi ni odvisen od norm, ki so jih določili »z vrha«, temveč od uspehov, ki so jih dosegli na tržišču.

Tako se izognejo subjektivizmu vodstva »z vrha«, hkrati pa si ne umišljajo, da so se izmaknili objektivnim gospodarskim zakonom. Čeprav v socializmu kapitalistične kategorije profita ni več, saj je stopila na mesto zasebne lastnine proizvodnih sredstev družbena lastnina, zakon vrednosti še zmeraj deluje. To je moral priznati celo sam Stalin pet let po jugoslovanskem preobratu: na sedanji ravni razvoja proizvodnih sil ni mogoče zanikati urejevalne vloge tržišča in zakona vrednosti, ki je osnovan na obstoju tržišča. Centralizirano načrtovanje potreb, sredstev in proizvodnje ne more obrniti hrbta zakonu tržišča, ne da bi se pri tem neuravnovešenost med proizvodnjo in potrebami izrazila v popačenostih, kakor so neprodane zaloge ali pa, nasprotno, blago, ki zginja s tržišča in povzroča goljufije in črno borzo.

Ponovna vpeljava tržnega gospodarstva ni sama sebi cilj. V sebi nosi celo hude nevarnosti, in sicer v prvi vrsti nevarnost komercializacije vseh človeških vrednot, vendar gre tu le za neizogibno prehodno stopnjo na določeni ravni razvoja proizvodnih sil. Ta resnica je tako očitna, da so jo morale vse socialistične dežele z ZSSR na čelu nekaj let za Jugoslavijo priznati in v to smer naravnati svoje gospodarske reforme.

Tržnega gospodarstva ni mogoče ukiniti s preprosto odredbo: izginilo bo šele takrat, ko bo izobilja toliko, da predmeti široke potrošnje ne bodo imeli več nobene »vrednosti«.

Učinkovitost tega sistema je tolikšna, da je po stopnji naraščanja nacionalnega bruto dohodka na glavo prebivalca bila v letih 1960—1966 Jugoslavija z Romunijo prva med vsemi socialističnimi državami (vštevši ZSSR). Kar pa zadeva primerjave s kapitalističnimi državami, je bila rast produktivnosti dela tako v poljedelstvu kot v industriji tolikšna, da je Jugoslavija prva socialistična dežela, ki je — sicer je res, da ne brez težav — že na poti do konvertibilnosti svojega denarja.

Ti dosežki nam omogočajo, da laže odgovorimo na nekatere ugovore, ki so bili brez konkretne preučitve sistema izraženi *a priori*.

1. Kako je mogoče uresničiti samoupravljanje v zelo velikih podjetjih vsedržavnega obsega, ki terjajo za svoje vodstvo visoko raven tehničnega znanja, kakor so na primer železnice, PTT, proizvodnja in razdeljevanje električne energije itd.?

Za taka podjetja je predvsem očitno, da se mora samoupravljanje uresničiti posredno, to se pravi s predstavnikiškim sistemom, saj je vendar nemogoče, da bi se sestajal ves delovni kolektiv.

Problem demokratičnega upravljanja so rešili v razločevanju med različnimi stopnjami v odločanju. Pri železnicah so na primer za delavske svete (ki jih volijo vsi železničarji) uvedli štiri stopnje v odločanju. Najvišja stopnja, ki odloča o tehničnih problemih, kot so na primer vozni red ali vsklajevanje z evropskim železniškim omrežjem, nima nobenega vpliva na odločanje o investicijah in akumulaciji. Druga stopnja obravnava, nasprotno, vprašanja tarif, investicij, razširitev železniškega omrežja in raziskavo, kar vse je povezano z dolgoročnimi načrti za razvoj dežele. V tem organizmu niso zastopani ne vlada, ne republika, ne federacija. Zato pa se lahko predstavniki železničarjev v Gospodarskem zboru skupščine natančno seznanijo z interesi celotne družbene skupnosti. Ni mogoče tajiti, da ta sistem ne prinaša nasprotij ali interesnih konfliktov, kot so na primer včasih nasprotujoče si zahteve posameznih pokrajin. Kljub temu pa je značilno, da samoupravljanje v tem, kot na splošno v vseh sektorjih, ne zavira razvoja: na novo zgrajene železniške proge niso takoj rentabilne, saj drže preko malo razvitih pokrajin. Vendar že to, da so jih zgradili, omogoča razvoj teh pokrajin v prihodnosti, kar vse bo prispevalo k rentabilnosti železniškega omrežja. S tem, ko so železničarji privolili v take investicije, so dokazali, da se ne odločajo samo zaradi svojih neposrednih koristi, ampak so pripravljeni žrtvovati del dohodkov za modernizacijo naprav, ki jim sicer ne prinaša neposrednega povišanja plač, temveč izboljšanje njihovega položaja v daljni prihodnosti. Dodatni dokaz lahko vidimo v dejstvu, da so železničarji, ko je bilo razpisano posojilo za modernizacijo železniških naprav, podpisali 90 %. Tega si ni mogoče predstavljati v sistemu, kjer ni očitne gospodarske povezanosti med trenutno sprejeto žrtvijo in sadovi dolgoročnih načrtov.

2. Kako je mogoče samoupravljanje uresničiti v podjetjih, ki niso neposredno donosna, kot na primer univerza?

Tudi v teh ustanovah država kot taka nima svojih predstavnikov: gonilni organ predstavlja »izobraževalna skupnost«.

V teh skupnostih izdelujejo dolgoročne načrte za razvoj univerze in urejajo probleme finansiranja. Velika podjetja prispevajo potrebne fonde, saj je od tega odvisna izobrazba kadrov, ki jih potrebujejo. Sicer tudi država intervenira v finansiranju: povprečno daje 35 do 50 % kreditov za osnovne raziskave, vendar pa ne določa norme za prispevek podjetij.

Nasprotno pa kulturnoprosvetni zbor zvezne skupščine določa z orientacijskimi načeli, ne pa v obliki direktiv, splošne programe, kriterije za nastavljanje profesorjev in predpise za dosego univerzitetnih stopenj.

Univerzitetni sveti (sestavljani iz učnega osebja in izvoljenih zastopnikov študentov) samostojno sestavljajo univerzitetne statute, določajo načrte in študijske programe, razpolagajo z denarjem, dodeljenim univerzi, in rešujejo kadrovske probleme.

Tudi tu bi bilo zaman prikrivati težave: birokratsko upiranje starih državnih struktur, neenakost v plačah učnega osebja in iz tega izvirajoča konkurenca (ampak tudi tekmovalni duh) med univerzami, pa tudi težnja

podpirati predvsem neposredno donosnejše naravne vede na škodo humanističnih ved. (Ampak kateri režim neki — od Združenih držav do Sovjetske zveze s Francijo vred — se zna upreti tej skušnjavi?)

3. Tretji ugovor zoper sistem samoupravljanja se sklicuje na težave upravljanja podjetij, ki terjajo v sedanjih pogojih znanosti in tehnike visoko kvalifikacijo. To je stvaren problem. Tistemu, ki nima primitivnih pogledov na samoupravljanje in ki se je oddaljil od obrtniškega Proudhonovega obzorja ter se sklicuje na konkretne izkušnje Jugoslavije, ne pa na *apriorne* sodbe, je jasno, da navadno prav najvišje izobraženi kadri igrajo važno vlogo pri pripravljanju »gradiva«, ki je podlaga za odločanje. Če delavski svet na primer razpravlja o proizvodnem načrtu in o modernizaciji opreme ali pa o vprašanju tržnih možnosti, igrajo bolj ali manj važno vlogo inženirji in tehniki ali ekonomisti, ki preučujejo tržišče. Upravljanje velikega podjetja je zapleteno znanstveno vprašanje. Na sestanek delavskega sveta pridejo ljudje z najrazličnejšimi pooblastili in znanjem o najrazličnejših problemih.

Bila bi res čista demagogija, če bi mislili, da lahko vsak odgovori na vsa vprašanja. Bistveno je, da specialisti vsakogar informirajo o različnih možnih rešitvah, da ima vsak možnost o tem razpravljati, da lahko terja informacijo, ki je lahko tudi v nasprotju s prvotno, in sicer pri strokovnjakih izven podjetja, da lahko izrazi svoje mnenje o splošni usmeritvi in tudi o delovnih in plačilnih pogojih. Razen tega pa je osebje, ki pripravlja načrte za prihodnost, odgovorno za njihovo realizacijo, za njihov uspeh ali neuspeh pred skupnostjo delovnih ljudi.

V tem so premise za pristno socialistično demokracijo, četudi stvarni potek, predvsem zaradi nerazvitosti in začetne zaostalosti, ni brez spodrseljavev.

4. Včasih vprašujejo, če delavci, ki imajo pravico svobodno razpolagati z ustvarjeno presežno vrednostjo (kar je osnovno načelo samoupravljanja) ne težijo k temu, da bi dobiček »požrli« v obliki plač na škodo investicij in rasti podjetja. Verjetno bi se tako zgodilo v kapitalističnem sistemu ali pa v centraliziranem in birokratskem socialističnem sistemu, kjer ni neposredne gospodarske povezave med vloženim naporom in prednostmi, ki se bodo izkazale v prihodnosti; v prvem primeru razpolaga namreč s presežno vrednostjo gospodar, v drugem pa se ta vrednost utopi v brezimni in daljni gmoti, ki jo upravlja država. Če je osebni dohodek neposredno in oprijemljivo odvisen od dohodka podjetja, ta dohodek pa je neposredno zvezan z možnostmi proizvodnje in moderne opreme podjetja, postanejo investicije za vsakega delavca prav tako važne kakor njegov neposreden dohodek. Tu ne gre nikakor za nekakšno teoretično mnenje, zakaj število podjetij, ki so propadla zaradi nezadostne akumulacije in investicij, je v Jugoslaviji kot celoti minimalno.

Da je vse polno problemov in celo protislovij, je neizpodbitno. Kar pa je značilno za »intelektualno ozračje« v Jugoslaviji, je dejstvo, da vodstveni kadri sami opozarjajo opazovalca na težave in pomanjkljivosti, kar je v edinstvenem nasprotju z vsakdanjim »triumfalizmom« centralističnih socialističnih režimov, kjer kritiko sprejemajo navadno kot žalitev, če že ne kot začetek izdajstva.

Resolucija o socialističnem razvoju na IX. kongresu zveze komunistov Jugoslavije jasno poudarja tele kritične vidike: »Gospodarska in družbena reforma je izzvala poostritev nasprotij, ki so bila znotraj družbe, in hkrati intenzivno politično in ideološko vrenje.«

Hlantanje za takojšnjim dobičkom na škodo dolgoročnih načrtov, izkoriščanje »situacijske rente« pri podjetjih s privilegirano konjunkturo z vsemi nepravilnostmi, ki iz tega izvirajo, tehnološka brezposelnost in odtekanje kvalificirane delovne sile v tujino, stavke, kadar si pridejo v nasprotje grupni interesi, vse te objektivne težave obstajajo. In tudi subjektivne težave: žalovanje za birokratskotehnokratskimi odnosi, anar-

hično povelečevanje čiste spontanosti na škodo zavestnega elementa, antagonizmi interesov in grup.

Zato, da bi socialistični vzorec samoupravljanja v celoti uresničil osvoboditev dela pred vsakršno odtujenostjo, ne da bi ponovno zapadel pod nadvlado zasebne lastnine in tudi ne pod nadvlado državnega centralizma, je bistveno, da se samoupravljanje krepko poveže s silami sodobne znanstvene in tehnične revolucije.

Zato mora samoupravljanje preiti na novo stopnjo razvoja: v *integracijo*, ki omogoča pravilno vključevanje pobud delovnih ljudi v znanstveno načrtovanje.

Na tej stopnji socialističnega razvoja v Jugoslaviji ustreza integracija tehničnim zahtevam, ki dandanes v kakršnemkoli režimu vsiljujejo osredotočenje sredstev in s tem omogočajo ustanavljanje velikih gospodarskih enot, nujnih za postavitev temeljev, na katerih se lahko uveljavlja znanstvena revolucija.

V kapitalističnem režimu se koncentracija izvaja po zakonu džungle, tam veliki požirajo in absorbirajo majhne.

Centralistični socializem terja koncentracijo že takoj na začetku; celotno narodno gospodarstvo obravnavajo kot eno samo podjetje, ki ga upravljajo centralno po hierarhičnem redu, v katerem so osnovne enote mehanično podrejene višjim instancam.

Jugoslovanski vzorec pa teži k integraciji novega tipa. Namesto da bi bilo poenotenje doseženo mehanično s pomočjo enega samega centra, ki s svojimi direktivami napaja ves sistem, skušajo v Jugoslaviji združiti avtonomne enote v večje skupnosti, ki se same medsebojno regulirajo — skratka, doseči hočejo enotnost, ki ne bi bila mehanična, temveč kibernetična.

To je nova in odločilna prehodna stopnja v razvoju, zakaj samoupravljanje je bilo že takoj spočetka prav zaradi zgodovinskih okoliščin svojega nastanka in iz odpora zoper prejšnji centralistični vzorec definirano negativno, to se pravi kot nasprotje centralizma, preprosto kot decentralizacija, pri čemer pa so tvegali pretirano drobitev gospodarstva.

Neodgovorni teoretiki, ki so špekulirali na nekakšen rousseaujevski individualizem, so celo izzvali zlohotne interpretacije zunanjih opazovalcev, medtem ko se je vodstvo Zveze komunistov Jugoslavije čedalje bolj opiralo na neko implicitno filozofijo, po kateri nosilec vseh pravic ni tisti osamljeni, abstraktni posameznik buržoaznega humanizma, temveč posameznik, ki ga celota njegovih odnosov z naravo, ki jo spreminja, in z družbo, ki organizira njegovo delo in njegovo omiko, definira kot proizvajalca. Že Marx je zapisal v svoji 6. tezi o Feuerbachu: »Človeško bistvo ni abstrakcija, lastna osamljenemu posamezniku. V vsej resničnosti je celota družbenih odnosov.«

V nasprotju z legendami in klevetami, ki jih mečejo na Jugoslavijo že od leta 1948 sèm, nima jugoslovansko samoupravljanje nobenega opravka s proudhonovskim anarhizmom in z gospodarsko in politično drobitvijo socializma.

Vloga partije v samoupravnem sistemu

Medtem, ko se je sistem utrjeval, se je boj zoper birokratski centralizem in za demokratizacijo socializma dialektično povezoval z integracijskimi naperi, k so si pomagali z najrazličnejšimi sredstvi, vendar nikoli v administrativni obliki.

Vzemimo najprej partijo. V vzorcu socializma, ki je osnovan na samoupravljanju, je ključni problem v tem, kako premagati neko temeljno protislovje. Gre za to, da dosežemo hkrati:

— višjo stopnjo svobodne in avtonomne dejavnosti slehernega delovnega človeka,

— višjo stopnjo zavestne organizacije družbenega razvoja.

Naslednja točka je ustvarjalna pobuda množic in dolgoročno znanstveno načrtovanje.

Vloga komunistične partije je torej v takem sistemu pomembnejša, kot je bila kdajkoli: njena bistvena naloga je, da postane faktor integracije in sinteze. V deželi, ki ima veliko število avtonomnih centrov, pa v novih pogojih ni mogoče gojiti iluzij o »gospodarskih harmonijah«, o kakršnih je sanjal Bastiat, ko je v začetku 19. stoletja mislil, da bo v kapitalističnem režimu, kjer vsakdo išče lastno korist, nujna rezultanta vseh teh naporov red, ki bo najbolj v skladu s splošno koristjo. Samoupravljalni socialistični režim ima opravka tudi s problemi, katerih vir so avtonomni nosilci pravic, ki niso lastniki-posamezniki, temveč delovne enote. Iz konfrontacije njihovih interesov se ne poraja kar sam po sebi in spontano red, ki bi bil v skladu z interesi celotne družbe in njene rasti v službi človekovega razcveta. Zgodi se celo, da se trčijo in zaidejo v protislovja interesi skupin, kot na primer interesi delavcev petrolejske industrije in rudarjev v premogovnikih.

Problem je v tem, kako spraviti na površje splošni interes v teh najrazličnejših avtonomnih centrih. Prav tu se začne poslanstvo Komunistične partije: integracija je možna samo tedaj, če so v vsakem avtonomnem centru pobude in odločitve dosegli močje in žene tako raven zavesti o zahtevah celotnega družbenega razvoja, ki jim omogoča, da pomagajo celotni skupini opredeliti skupni družbeni načrt na osnovi skupnih kriterijev človeškega razvoja in napredka in se pri tem oslanjajo na skupni sistem vrednot, na osnovi katerih je mogoče zasnovati dolgoročne cilje.

Tako mora biti partija organizirana družbena zavest, sposobna vzpostaviti globoko notranjo vez, ki združuje zgodovinske zahteve delovnih ljudi v slednjem trenutku z zgodovinskimi zahtevami znanstvenega in tehničnega razvoja.

Samo tako lahko igra svojo dvojno vlogo, ki je v stimuliranju pobud z nenehnim informativnim in vzgojnim delom ter v uresničevanju sinteze prav teh ustvarjalnih sil. Biti mora torej faktor integracije, koordinacije in orientacije.

Ta avantgardna vloga partije v socialističnem vzorcu, ki je osnovan na samoupravljanju, nosi v sebi globoko spremembo v pojmovanju partije kot take, koreniti prelom s tistim, čemur smo v centralistično etatištem vzorcu navajeni reči »njena vodilna vloga«.

»Vodilna vloga«² partije je poslej v tem, da pomaga delovnim ljudem v odločanju na osnovi poglobljenega poznavanja problemov.

Zato se mora partija predvsem odreči enačenju s svojim aparatom, ta aparat pa enačenju z državnim aparatom.

Take vrste partija, ki je razredna organizacija proletariata, politične odločitve sprejema, njeno delovanje pa se ne razvija preko direktiv. Taka partija je ideološka sila, ki uporablja demokratična sredstva in se tudi sama demokratično organizira.

Z drugimi besedami: čedalje manj je organ politične oblasti in čedalje bolj ideološki faktor družbene kohezije: je najjasnovidejša zavest delavskega razreda z vsem delovnim ljudstvom vred, to se pravi ročnimi in umskimi delavci.

Vendar pa si *a priori* ne more prilaščati monopola nad to zavestjo in tudi ne postavljati zakonov v imenu tega monopola. To »vodilno«

² V statutu Zveze komunistov Jugoslavije je partija definirana takole: »Zveza komunistov Jugoslavije je revolucionarna, organizirana in vodilna idejnopolitična sila delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v njihovem boju za socializem. Zgodovinska naloga in končni cilj Zveze komunistov Jugoslavije je ustvariti brezrazredno komunistično družbo.«

vlogo izvaja zares samo tedaj, če nenehno dokazuje, da je najbolj sposobna sproščati pobude, jih koordinirati in usmerjevati ter z zavestjo obvladovati slepo in nekontrolirano spontanost.

Izpolnjevanje take naloge terja od partije nenehno delo za razvoj njene teoretične izobrazbe, za osvajanje dosežkov naravnih in humanističnih ved in za nenehni dialog z zgodovino, tako da je v slehernem trenutku na preži za vsem, kar se novega prikaže v družbeni stvarnosti in hkrati goji tudi nenehni dialog z različnimi mnenji, ki pridejo na dan z družbenim razvojem.

Tako je Marx definiral naloge »Zveze komunistov« in zato so jugoslovanski komunisti leta 1952 prevzeli prav to ime za svojo organizacijo.

Vse to pa prinaša globoke spremembe za partijo samo. Začel se je boj zoper tiste, ki niso hoteli ničesar spremeniti v starem sistemu birokratskega centralizma, zato da bi lahko še naprej vladali s pomočjo direktiv, in hkrati zoper tiste, ki so hoteli skržiti vlogo partije na diskusijski klub za tako imenovano »intelektualno elito«, brez vpliva na stvarni razvoj družbe.

Ta stališča, ki nikakor niso bila stališča Zveze v celoti, so bila izražena dostikrat v tisku, in prav to je dalo povod za cenene in silovite kritike pri drugih komunističnih partijah, ki same ne dovoljujejo objavljanja nikakršnih nevečinskih mnenj in so zato pri priči tolmačile vsak članek kot uradni izraz tez Zveze komunistov Jugoslavije. To »branje« skozi očala tradicionalnih dogem jim je omogočalo, da so hkrati trdili, če je šlo na primer za svobodnjaško navdihnjeni članek, kako so se jugoslovanski komunisti odpovedali avantgardni vlogi partije, ali pa, če je šlo za članek z nostalgijo po stalinizmu, kako v Jugoslaviji »zdrava« opozicija ohranja »principe leninizma« in kako je v tej deželi vse v razkroju in anarhiji.

Res je, da so si jugoslovanski komunisti izbrali težavno pot. Kako preprosto je dajati ukaze, če si na oblasti! V koncepciji, ki pa še zdaleč ni docela uresničena, a za katero se jugoslovanski komunisti trudijo z vsemi svojimi močmi, pa je avtoriteta partije in njenih voditeljev odvisna samo od moči izraženih argumentov, in sicer zato, da se partija ne bi nikdar nasilno prilastila pravic razreda kot celote.

Zvestoba temu leninizmu in temu marksizmu terja od partije nenehno budnost nasproti sami sebi, da ne bi nikdar popustila intelektualna napetost, ki jo zahteva zavest o vrtoglavem presnavljanju sodobne znanosti, niti pazljivo prisluškovanje spontanim težnjam množic, niti skrb za stalno spoštovanje pravic manjšine v partiji sami, kar pa omogoča večini, da pri reševanju raznih problemov izbira med raznimi možnimi metodami in njihovimi različicami. In to je edini način, kako hkrati ustreči zahtevam znanstvenega razpravljanja in zahtevam demokratičnega razpravljanja.

Na samoupravljanju osnovani vzorec v nasprotju z vzorci socializma, ki so osnovani na centralističnem monopolu partije in države, prav zaradi tega, ker priznava protislovja in konflikte v samem sebi, dopušča in celo terja spremembo in obnavljanje po drugačnih poteh, kakor so poti krčevite politične eksplozije centralističnoetatističnih vzorcev. V Jugoslaviji ni nič bolj presenetljivega kot tista odprta možnost, da lahko vsak svobodno izrazi svoje kritike in predloge. Ta svoboda je po svoje tvegana, nosi s sabo naplavine, a vendarle z vsemi svojimi neprijetnostmi priča predvsem o moči sistema, ki si to svobodo lahko privoščiti, priča pa tudi o temeljni privrženosti množic sistemu, saj se le-ta ohranja drugače kot z uradno dogmo in prisilo. Zlasti pa ta globoka identičnost demokracije in socializma omogoča nenehno avtokritiko in nenehno prilaganje novim potrebam.

Prav po tem se socialistična demokracija in proletarske revolucije razločujejo od formalne, iz buržoaznih revolucij porojene demokracije,

kot nam govori Marxovo besedilo, ki smo ga že navajali: »Proletarske revolucije... neprestano kritizirajo same sebe, neprestano se prekinjajo v svojem lastnem toku, povračajo se k navidez doseženemu, da bi začele zopet znova, rogajo se okrutno — temeljito — polovičarstvu, slabostim in bornostim svojih prvih poskusov, zdi se, da mečejo svojega nasprotnika le zato ob tla, da bi vsrkal iz zemlje novih moči in da bi se nato še ogromnejši znova vzravnal njim nasproti, vedno znova se zgroze pred nedoločno ogromnostjo svojih lastnih ciljev, dokler se ne ustvari položaj, ki onemogoča vsak povratek.« (Karl Marx, Osemnajsti Brumaire Ludvika Bonaparta, str. 14, 15, CZ 1947.)

Delovni slog Zveze komunistov Jugoslavije je tisti, h kateremu težijo vse družbene organizacije, ki so si v tej deželi zastavile nalogo, da razvijajo hkrati samoupravljanje in integracijo. Tako ravnajo na primer Socialistična zveza, v kateri se zbirajo vsi tisti, ki želijo dejavno prispevati k izgradnji socializma, pa tudi sindikati ali mladinske in kulturne organizacije.

Integracija — osrednji problem samoupravljanja

Osrednji problem razvoja samoupravljanja na sedanji stopnji je problem integracije, to se pravi koncentracije sredstev, ki na široko odpirajo vrata vsem možnostim in rastejo za sodobne znanstvenotehnične revolucije. V enem najpomembnejših poglavij resolucije IX. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije, ki ima naslov »V boju za znanstvenotehnoško revolucijo in samoupravno integracijo družbe«, je problem možnih protislovij zelo jasno postavljen: »Zgodovinsko zmago lahko doseže samo tisti sistem, ki je zmožen zagotoviti popoln razmah razvoja proizvodnih sil, široko odpreti vrata novim razsežnostim rasti, utelešenim v sodobni znanstvenotehnoški revoluciji, v velikih tehničnih sistemih, avtomatizaciji, kibernetiki, v hitrem razvoju znanosti kot neposredne proizvodne sile in v njeni tehnični uporabi. Toda če prodor novih proizvodnih sil ni povezan z osvobajanjem dela, z udeležbo pri odločanju, če nima človeške podobe in ne zadovoljuje vse bolj bogatih in bolj zapletenih človeških potreb, bo prej ali slej nasedel na peščini, povzročal bo ostre socialne spore. Novi proizvodni fond ne bo mogel več razviti vseh potencialnih sil, ki jih ima v sebi, postal pa bo temelj za nove oblike vladanja, za tehnokratski monopol. Spojitev novih proizvodnih sil z razvitimi samoupravnimi odnosi — to sta danes dve plati napredka socializma. To je ena izmed novih zakonitosti gibanja sodobne družbe.«

Tega problema niso postavili vodstveni organi Združenih držav. Slabo so ga postavili sedanji sovjetski voditelji, ki protislovja nočejo videti.

Na kakšne načine pa ga skušajo rešiti jugoslovanski komunisti, in sicer na različnih ravneh: gospodarski, politični in teoretični?

Z gospodarskega vidika se ne bomo v nadrobnostih ukvarjali z reformo, za katero so se odločili leta 1965. Ker je naš cilj definirati samo v poglavitnih potezah »vzorec« samoupravnega socializma, njegovo delovanje in usmerjenost, bo dovolj, da se spomnimo pomena te reforme: šlo je za prehod ekstenzivnega gospodarskega razvoja k intenzivnemu in potemtaka za pripravo takih pogojev, ko bi lahko vse oblike proizvodne organizacije bile v skladu s kriteriji racionalnosti, kakršne poznajo v razvitih deželah. Cilj je bil modernizacija podjetij, in sicer na ta način, da so podpirali njihovo integracijo in da so jim za garancijo avtonomije v njihovi investicijski politiki pustili večji delež presežne vrednosti — in sicer 62 %. Preoblikovanje bančnega sistema naj bi omogočilo bankam igrati čedalje bolj učinkovito vlogo v tem splošnem naporu po modernizaciji in integraciji. Operacija je bila »kirurška«, saj se zaradi tveganja z vključitvijo v svetovni trg in z vstopom v tekmovanje z najbolj raz-

vitimi deželami niso ustrašili razvrednotiti svoj denar za 66 0/0: ne več na osnovi 750 dinarjev za dolar, temveč 1250 dinarjev za dolar so dosegli realistično ekvivalenco — in konvertibilnost je postala možna.

Ta brutalni vstop na svetovni trg je zahteval velikanski napor v obnovi proizvodne tehnologije, v povečanju produktivnosti dela, v veliko bolj strogo znanstveno investicijski politiki in v reviziji načrtovalnega sistema.

Na tej ravni gospodarstva pa je eden najpomembnejših faktorjev integracije bančni sistem.

V centralistično etatističnem vzorcu je funkcija bank skrčena na minimum: delo banke je praktično omejeno na knjigovodstvo in blagajnika, saj banka nima drugega opravila kot izvajati odločitve centralnih organov ministrskega načrtovanja in razdeljevanja sredstev.

V samoupravnem vzorcu, kjer država nima več te vloge, pa je bančni sistem dosti bolj zapleten. Banka postaja zelo važen faktor družbene integracije, saj je na stičišču zahtev, ki jih postavljajo podjetja po dolgoročnih kreditih in investicijah.

Banka ali vsaj banka vseh bank, to se pravi Narodna banka, sodeluje z vsemi organizmi gospodarskega življenja: podjetji in delovnimi enotami, planskimi komisijami, znanstveno raziskovalnimi centri in zvezno vlado (vodstvo Narodne banke se udeležuje sestankov vlade in zborov Zvezne skupščine).

Poslovanje banke si prizadeva, da bi se prilagodilo pogojem samoupravljanja:

— njene denarne zaloge izvirajo predvsem iz vlog podjetij in zasebnikov, pa tudi od države;

— vodstvo bank je v rokah svetov, ki so sestavljeni iz zastopnikov podjetij in delovnih enot, »ustanoviteljic« banke — in ti volijo ravnatelja.

S posredovanjem banke lahko država na ta način usmerja proizvodnjo drugače kakor pa z direktivami ali administrativnimi ukrepi. Tako na primer lahko — kar je danes osrednji problem — pospešuje integracijo z ustvarjanjem gospodarskih pogojev, ki so za integracijo ugodni, z dajanjem prednosti podjetjem za obvezne investicije ali za jamstva, ki omogočajo najmanjše tujih kreditov, ter z davčnimi olajšavami za delovne enote, katerih integracija povečuje proizvodnost.

Na politični ravni je osnovna enota za pospeševanje integracije komuna. To ime so izbrali, da bi podčrtali prav tiste značilnosti Pariške komune, ki so jih želeli prevzeti: hkrati razpravljajoče in delujoče skupščine, ki so avtonomne in administrativno niso podrejene vsemogočni centralistični državi. Odkar so leta 1953. prenesli na komuno nekdanja pooblastila zveze in republik, so te lokalne skupnosti v resnici zaživele. V nasprotju s centralističnimi sistemi, kjer je šolstvo stvar centralne oblasti, imajo komune na tem polju popolno avtonomijo in lahko sprejemajo pobude, ki omogočajo izobraževanje takih kadrov, kakršne zahtevajo specifične potrebe raznih pokrajin. Tudi na tej ravni izvirata koordinacija in integracija iz potreb osnovnih enot in jim jih ne vsiljujejo z direktivami »z vrha«.

Razdržavljanje gospodarstva ne prinaša s seboj pretirane razdrobljenosti, temveč ustvarja bolj kompleksno, bolj živo in bolj svobodno enotnost. Država nikakor ni ukinjena, temveč igra vlogo posrednice, zlasti v zvezi z gospodarstvom in kulturo, saj usmerja delovne enote in šolske skupnosti k ravnotežju med neposredno produktivnim delom in vzgojnim delom, da ne bi padli v kratkoročni prakticism podjetij ali v abstraktno delo univerz in šol, odrezanih od življenja, in da ne bi žrtvovali splošnih človeških teženj po kulturi imperativom rentabilnosti.

Tako se pravzaprav postavlja problem na teoretičnem polju.

Jugoslavija se bliža prav zdaj koncu obdobja decentralizacije in vstopa v novo obdobje, v obdobje integracije. To gibanje nameravajo jugoslovanski komunisti izpeljati po načelih samoupravljanja, to se pravi ne z direktivami »od zgoraj«, temveč v skladu z objektivnimi gospodarskimi zakoni in s potrebami, ki jih proizvajalci sami dejansko občutijo.

Kar se tiče objektivnih gospodarskih zakonov, ni nujno, da je že vsaka integracija plodonosna: koncentracija več obrtniških delavnic še ni tovarna. Nove enote morajo zrasti iz gospodarske nuje.

Kar pa zadeva proizvajalce same, lahko sprejmejo integracijo svojega podjetja z obširnejšo skupnostjo (o integraciji odločajo vselej vsi prizadeti delovni ljudje z referendumom) samo tedaj, če bo ta izprememba v krajšem ali daljšem roku izboljšala njihove delovne in življenjske pogoje.

Teoretični in praktični problemi načrtovanja in integracije, ki omogoča polno udeležbo v sodobni znanstvenotehnični revoluciji in omogoča uvajanje sprememb, ki jih ta revolucija nosi v sebi, v celoto človeških odnosov, se postavljajo v Jugoslaviji v perspektivi samoupravljanja.

Dialektika: načrt — tržišče, kakor tudi dialektika: znanstvena organizacija proizvodnje — avtonomija delovnega človeka, se vsiljuje vsem deželam in vsem režimom.

Nikjer na svetu ni »čistega tržišča«, osnovanega na načelu »laissez faire«, ki je veljalo ob začetku liberalizma. Pokazali smo že, kako se celo v Združenih državah »trg« čedalje bolj bije ob intervencije in notranje predpise, ki ga zanikajo.

Nikjer na svetu ni totalnega, strogo centraliziranega načrtovanja. Pokazali smo že, kako se celo v Sovjetski zvezi objektivni zakoni gospodarstva, zlasti zakon vrednosti, uveljavljajo celo zoper najbolj centralistične in avtoritativne pretenzije države, kako morajo gospodarske reforme zadnjih let dajati čedalje več prostora tržnemu gospodarstvu.

Problem, kot se zastavlja v Jugoslaviji, ni torej nič izjemnega. Te »napetosti« poznajo povsod. Gre samo za to, da ugotovimo, v katerem »vzorcu« so napetosti najmanjše.

Izvirnost jugoslovanskega sistema samoupravljanja je najprej v tem, da se začenja na zelo velikem številu odločujočih centrov — početnikov gospodarskih pobud, žilo pa sestavljajo delovne enote. Nadalje v tem, da načelno odklanjajo vsako mešanje načrtovanja z etatično centralizacijo in njenimi političnimi posegi. In končno v prizadevanju, da bi organsko povezali načrtovanje s splošno rastjo jugoslovanskega gospodarstva in družbe, da bi videli v tem sad resničnega povečanja proizvodnje in ne neke zunanje prisile, pa naj ta prisila izvira od privatne lastnine kot v kapitalističnih režimih ali pa od države, kot v centralističnih vzorcih socializma.

Poglavitna značilnost jugoslovanskega sistema načrtovanja je ta, da se ne uveljavlja neposredno s centralnimi direktivami, ki imajo značaj ukaza, temveč *posredno*, z ekonomskimi, ne pa političnimi sredstvi, njihov namen pa je ustvariti take splošne pogoje, da bo sleherni delovni enoti postalo očitno, kako je v njeno korist, če se kot celota in kot vrsta posameznikov usmeri proti neki določeni obliki proizvodnje in povzpne na neko določeno raven integracije. V samoupravljalnem režimu se načrtovanje ne začne s predpisovanjem norm, temveč s pritiskom na cene, z določanjem davkov, z določanjem izvoznih in uvoznih pogojev itd., ki odločilno vplivajo na ravnanje proizvajalcev.

Cilj vsega tega je, da plan ne bi bil le toga oblika, ki bi bila proizvajalcem vsiljena od zunaj, ampak naj bi prav narobe vzniknil iz njihovih potreb, kot se kažejo na tržišču in njihovih načrtovalnih pobud v manjših enotah. Na ta način bi nacionalni plan zaobsegel te potrebe

in pobude in se trudil uresničiti usklajenost posebnih in splošnih interesov, kratkoročnih in dolgoročnih vidikov, in sicer ne po poti ukazovanja, temveč z vrsto samouravnav.

Samoupravljanje in vloga države

Vloga države ostaja še zmeraj zelo važna. Vendar je njena vloga v tem, da usmerja in ustvarja sintezo. Pobude in odločitve niso enosmerne.

Poleg tega pa sta mehanizem, ali bolje dialektika odločanja, javna.

Dialektika odločanja je v tem, da se izdelava plana razvija v dveh smereh: od zgoraj navzdol in od spodaj navzgor.

Centra, ki bi plansko vodil gospodarstvo in predpisoval podjetjem, kaj morajo izdelovati in komu prodajati svoje izdelke, sploh ni.

Centralni organ plana ni kakšno ministrstvo ali državna oblast, temveč znanstvena ustanova, ki ji je zvezna skupščina naložila, naj izdelata optimalni »vzorec« razvoja, ta pa naj bi bil osnovan na celotni bilanci materialnih, človeških in znanstvenih kapacitet. Začrtati mora razširitev reprodukcije v njeni celosti; predvideti načine finansiranja, splošno strukturo proizvodnje in potrošnje v zvezi z zgodovinskimi možnostmi in perspektivami socializma.

Ta »vzorec« tedaj predlože proizvajalcem tako, da jim najprej dajo najvišjo mero *informacij* o stanju notranjega in zunanega tržišča in o možnostih plasiranja in *informacijo predvidevanj* o potrebah, ki se kažejo, da bi na ta način slehernemu podjetju omogočili pripravo, prilagoditve ali pa preusmeritev. Tako se izogonejo preveč krčevitim premikom na tržišču.

Podjetje na podlagi teh informacij in predvidevanj avtonomno odloča o svojem planu in svojih proizvodnih načrtih, svojih odnosih z drugimi podjetji, združevanju z njimi in eventuelno tudi o spojitvah in integracijah določenega dela ali celote svojih služb, od raziskav tržišča in koordinacije prodaje do organizacije širšega in bolj avtomatiziranega sistema proizvodnje in ustanovitve skupne raziskovalne službe.

S tem pa vloga države še ni zaključena. Na razpolago ima intervencijska sredstva, ki niso administrativnega, temveč gospodarskega značaja: uporablja instrumente, ki so na splošno v rabi v trgovinskem gospodarstvu, da bi z njimi stimulirala ali zavirala gibanje sto in sto avtonomnih podjetij, ki se kontrolirajo na trgu, ter da pripravi podjetja, da sodelujejo pri realizaciji optimalnega vzorca s tem, da se kolikor mogoče najbolj približajo proporcijam, ki so v njem določene.

Ta neposredna finančna intervencija je strogo omejena na najnujnejše, zakaj zaradi sistema mešanih investicij bi bili v nevarnosti, da pridemo nazaj na državno lastnino z vsemi nevarnostmi centralizacije in birokracije, ki jih nosi s sabo. Zato, da bi spoštovali duha samoupravnega sistema, dajejo iz načelnih razlogov prednost formiranju velikih gospodarskih združenj, ki se opirajo na lastne banke in s tem skupno uresničujejo program razvoja svoje proizvodnje in svojih tržišč. Tako pripravljajo v perspektivi razdržavljenega načrtovanja — močnejšo integracijo.

Država ima pa še druga intervencijska sredstva — kot na primer pritisk na cene. Tudi v tem primeru gre samo za izjemo, če gre na primer za zaščito življenjskih pogojev delovnih ljudi (prehrane in stanovanjskih najemnin) ali za primer, da je treba odstraniti ovire na poti k vsesplošni rasti, kar so storili za metalurgijo. Na splošno cene oblikuje tržišče s klasičnimi mehanizmi, vendarle pa s temeljnim razločkom, da se na tržišču ne spopadajo zasebni interesi, ampak socialistična podjetja. Predpisi, ki prihajajo z vrha, so le izhod za silo, in sicer zato, da uravnotežijo trg, ne pa da bi ga ukinili.

Država lahko vpliva tudi s premijami za izvoz ali z uvoznimi taksami in jamstvom, ki ga daje podjetjem, če želijo dobiti tuje kapitale, pri tem pa vendar pušča proizvodnim enotam proste roke v njihovih odnosih s tujimi tvrdkami, proste roke celo pri ustanavljanju mešanih družb z njimi, pod edinim pogojem, da je 51 % kapitala jugoslovanskega in da tuja udeležba ne more v nobenem primeru vplivati na socialistične proizvodne odnose v podjetju.

Navsezadnje pa tudi davek omogoča urejevanje in ravnovesje med tistim delom presežne vrednosti, ki je namenjen potrošnji, in tistim, ki je namenjen investicijam.

Trenutno so edine prisilne zakonske omejitve pri kroženju blaga, delovne sile in kapitala tiste, ki omejujejo razvoj zasebne lastnine proizvodnih sredstev, kar ima namen preprečiti vrnitev k izkoriščanju tujega dela: zakon prepoveduje zasebnikom, da bi imeli več kot deset hektarjev zemlje ali da bi v industriji, trgovini, prometu ali gostinstvu zaposlovali več kot pet uslužbencev. Eden izmed problemov, ki jih prav zdaj preučujejo, je v tem, ali ne bi bilo bolj učinkovito uveljaviti tudi na tem področju gospodarske metode, namesto zakonskih omejitev, in omejiti možnosti kapitalizacije z davčnimi ukrepi.

Če povzamemo: v Jugoslaviji načrtovanje torej ni naloga države, temveč bistvena pravica občana v perspektivi samoupravljanja.

To načrtovanje pa je konec koncev razdržavljeno samo zato, da bi ga bolj globoko socializirali. Načrtovanje je čedalje manj hierarhično in čedalje bolj samourejevalno, in sicer s sistemom zavestne in svobodno sprejete medsebojne odvisnosti delovnih enot.

Zato lahko rečemo: čeprav tehnološka obnova terja velike investicije in dolgoročne projekte, nikakor ne drži, da bi samoupravljanje oviralo njen napredek. Nasprotno, prav nizka tehnološka raven še zmeraj ovira polni razcvet samoupravnega vzorca.

Ta točka je zelo pomembna v boju zoper predsodek, da je samoupravljanje posledica nerazvitosti, oziroma »blažev žegen«. Samoupravljanje je oblika organizacije ne le v proizvodnih, temveč tudi v celokupnih človeških odnosih visoko razvite družbe.

Ena glavnih skrbi Zveze komunistov Jugoslavije na sedanji stopnji razvoja je usmerjanje k integraciji v njeni najvišji obliki, k integraciji, ki najbolj odgovarja zahtevam sodobne znanstvenotehnične revolucije: in to je integracija znanosti in celokupne družbene prakse, integracija znanstvenega raziskovanja in šolstva na vseh ravneh — s splošnim družbenim ustvarjanjem in to ne samo zaradi tega, da bi zagotovili optimalno ekspanzijo gospodarstva, ampak tudi razvoj celokupnih družbenih dejavnosti v socialistično družbo, kjer se skladno dopolnjujejo znanstvene in demokratične zahteve.

Intervencija države na tem področju ni *a priori* izključena, vendar pa so zakoni in predpisi zasnovani samo kot element neke bolj splošne akcije, ki ni osnovana na subjektivnih željah, temveč na objektivni nujnosti.

Spreminjanja, ki izvirajo iz sodobne znanstvenotehnične revolucije, so torej v prvi vrsti odvisne od pobud delovnih enot, pa najsi gre za velika samoupravljanja podjetja, ki so na poti v integracijo, bodisi za negospodarske delovne enote, kot na primer za centre znanstvenega raziskovanja ali za šolske skupnosti.

Zakaj ukrepi države so v resnici učinkoviti samo tedaj, če jih je vzpodbudil in izzval določen razvoj proizvodnih sil in proizvodnosti. Nastati morajo organsko.

Čedalje hitrejša integracija je nedvomno osnovni pogoj za znanstveni in tehnični napredek. Vendarle pa ritma te integracije ni mogoče »pospeševati« z etatističnimi direktivami ali s političnim in ideološkim pritiskom brez kakršnegakoli ozira na gospodarske zakone. Zakaj vsa-

kršna integracija ni nujno napredna, čeprav jo spremlja modernizacija opreme. Če ni mogoče racionalno uporabljati nove tehnologije, bodisi zaradi šibke kapacitete v potrošnji notranjega trga ali pa zaradi tega, ker primanjkuje izvoznih možnosti, bodo investicije, ki si jih je podjetje naložilo, zaspale — in bodo torej nerentabilne.

Medsebojna odvisnost vseh faktorjev rasti je nujna.

Še preden se lotimo koordinacije in sinteze, je nujna medsebojna odvisnost vseh faktorjev rasti: integracija mora biti organski produkt gospodarskega razvoja.

Odločilni faktor na tem področju ni koncentracija kapitalov s preprostim seštevanjem, temveč večja produktivnost dela v povezavi z notranjimi potrebami in z vključevanjem v mednarodno delitev dela.

Dejstvo, da se je Jugoslavija v teku zadnjih petnajstih let kljub začetnemu handikapu vključila v skupino dežel, kjer je ritem razvoja najhitrejši, je najboljšo znamenje, da samoupravljanje ne ovira tehnološkega napredka, ampak nasprotno, da ustvarja zanj najbolj ugodne pogoje.

Izvirnost jugoslovanskega političnega sistema

Načelo samoupravljanja, ki se uresničuje na osnovni ravni proizvodnih odnosov z »delavskimi sveti«, postaja splošno načelo organiziranja družbe, ki polagoma preoblikuje vse človeške odnose, in sicer najprej na političnem področju.

Kritika stalinizma in centralističnega oziroma etatističnega vzorca sega iz ekonomskih in družbenih temeljev do političnih superstruktur.

Kot na dlani je jasno, da je izhodišče razločevanje (in ne prejšnje mešanje) med družbeno in državno lastnino.

Pojem državne lastnine je globoko protisloven: državna lastnina pomeni hkrati odpravo kapitalistične zasebne lastnine proizvodnih sredstev in izkoriščanje meznega dela, ki je osnovano na tem načinu lastnine, je pa tudi oblika lastnine, ki kar naprej in naprej ohranja odtujevanje proizvodnih sredstev v odnosu do delovnega človeka s tem, da ga pušča izven odločanja o proizvodnji in razdeljevanju presečne vrednosti kot splošne organizacije gospodarstva.

Marx je razgalil korenine politične odtujenosti: nasprotje, ki vlada v kapitalističnem režimu med zasebnimi interesi in splošnim interesom, nasprotje, ki pelje v mistifikacijo človekove dvojnosti: na eni strani je človek s svojimi zasebnimi interesi, na drugi pa abstraktni občan.

Politično osvoboditev, to se pravi osamosvojitve v odnosu do države, kjer delovni človek igra le fiktivno vlogo, je Marx opredelil takole: »Šele ko bo človek spoznal in organiziral svoje »forces propres« (lastne sile) kot družbene sile in ko potemtakem družbenih sil ne bo več odvajal od sebe v obliki politične sile, šele tedaj bo človeška emancipacija končana.« (Karl Marx, Prispevek k židovskemu vprašanju I.)

Državna lastnina ne dovoljuje »socializiranja« politične funkcije in s tem odločanja na ravni samega delavca. Ne dovoljuje dokončno preseči posredne demokracije, kjer je odločanje na vseh področjih monopol predstavnškega telesa, ki predstavlja posredništvo med delovnim človekom in odločanjem. Delovni človek postane tedaj formalno volivec, vendar pa je, kar se tiče političnega odločanja, potisnjen v pasivnost.

Ključni problem socialistične demokracije je približanje političnega pa tudi gospodarskega odločanja delovnemu človeku samemu, ne pa podrejanje tega zunanjim političnim silam, ki so posebljene v daljni in brezimni državi.

Ne moremo torej vzporejati samoupravljanja delavskih svetov s centralistično in vsemogočno državo, katere administrativni mehanizmi

bi delovali v nasprotju z objektivnimi zakoni gospodarstva in avtonomije delovnih ljudi.

Če hočemo v prehodnem obdobju socialistične graditve premagati odtujenost najrazličnejših vrst, se ne moremo prepustiti niti anarhičnemu, slepemu delovanju sil, ki se spopadajo v slehernem tržnem gospodarstvu, ne moremo se pa zanašati niti na administrativne metode upravljanja državnega stroja, ki je izven delovnega ljudstva in nad njim.

Cilj zavestnega političnega delovanja je, da stopijo na prvo mesto dolgoročne zahteve razvoja socialističnih družbenih odnosov.

Takrat, ko delavski razred izvaja svojo hegemonijo, ima politična oblast za najvažnejše cilje: zavarovati družbeno obliko lastnine pred slehernim poskusom posameznikov ali skupin, da bi jo spravile pod zasebno kontrolo ali da bi jo kakorkoli popačile; preprečiti kakršnokoli obliko prilaščanja, ki ni osnovano na delu; poenotiti kar najbolj pogoje gospodarske dejavnosti zato, da si ne bi gospodarske enote, ki uživajo v začetku prednosti bodisi zaradi opreme ali lokacije, ne prisvajale na škodo drugih enot »situacijske rente«.

S kakšnimi sredstvi je mogoče doseči te osnovne smotre socialistične demokracije?

Odločanje se je približalo delavcu že z določili Ustave iz leta 1963, ki je vzpostavila samoupravljanje celo izven območja materialne proizvodnje, kar smo videli na primerih izobraževalne skupnosti in univerz, zdravstvenih družbenih služb in socialnega zavarovanja, ki prav tako poznajo samoupravljanje. Tako lahko sprejemajo odločitve brez togega državnega poseganja tistih, ki jih vprašanja neposredno zadevajo, in so jih bolj sposobni reševati kot daljni birokrati.

Kadar je delovna enota preobsežna, da bi jo lahko upravljali neposredno vsi, ki so v njej udeleženi, se prenos pooblastil predstavnikom ne daje horizontalno na teritorialni osnovi, temveč vertikalno s funkcionalno integracijo: v sleherni veji dejavnosti problemov ne rešuje »polivalenten«
parlamentarec, ki mu je politično odločanje postalo poklic, temveč jih rešuje član interesne skupnosti, ki razen tega v večini primerov ni opustil svojega poklicnega dela. V nasprotju s poklicnim politikom je povezan s problemi svojih volivcev, njihova dejavnost pa je ista kot njegova.

Že prej smo podčrtali še drug demokratičen previdnostni ukrep, da bi bilo odločanje kolikor mogoče blizu temeljev: to je decentralizacija, široka avtonomija komun, na katere so prenesli velik del tega, kar sodi v kapitalističnih deželah in v centralističnem vzorcu socializma v državne roke. Komune so toliko manj utesnjene od državnega aparata, ker so funkcije, ki jih drugod opravljajo organi države ali njenih ministrstev, zdaj prenešene v roke delovnih ali interesnih skupnosti.

Ta sistem direktne demokracije se približuje vzorcu Pariške komune, v kateri je Marx zapazil bistveni značaj socialistične demokracije, kakršno je Lenin prevzel za »sovjete«: skupščina ni samo razpravljajoča, ampak tudi delujoča, tako da eliminira dualizem med zakonodajno in izvršno funkcijo.

Ena izmed izvirstnosti jugoslovanskega političnega sistema je poskus, kako bi se pri uresničevanju te neposredne socialistične demokracije izognili posredništvu političnih strank ali ene same stranke, ki se postavlja kot posrednik med člani družbe in odločanjem.

V najrazličnejših predstavniških sistemih, ki so bili doslej uveljavljeni, ima monopol političnega odločanja bodisi več strank, ki se soočajo v parlamentu, bodisi ena sama stranka, ki je postala osrednje jedro državnega aparata. Po jugoslovanskem pojmovanju pa demokracije ni mogoče uresničiti niti s pluralizmom strank, ki se prepirajo za državno oblast, niti z eno samo stranko, ki se staplja z državo samo.

Ideološka in politična moč, ki jo predstavlja Zveza komunistov Jugoslavije, si prizadeva, da bi ostala sestavni del samoupravnega sistema, kjer številni centri pobud in odločanja uresničujejo neposredno demokracijo. Predvsem ljudje, ki imajo vodilno funkcijo v državi, ne morejo imeti vodilne funkcije v partiji (edina začasna izjema je Tito). Partiji nadalje ni naloženo, da bi upravljala družbene zadeve: ker je osvobojena te naloge, ki bi jo pripeljala v praktikizem, se čedalje manj enači z državnim aparatom. Partija tudi ne sprejema že vnaprej odločitev, ki bi jih skupščine ali vlada potem lahko samo še formalno potrdile.

Spremembe odnosov med državo in partijo so povezane s spremembo vloge države same. V administrativnem socializmu, kakršnega je porodil monopol državne lastnine, se ni mogla nobena delovna enota izmakniti birokratski kontroli državnega in partijskega aparata. S socializacijo lastnine, ko so delovne skupnosti in ne država nosilci osnovnih atributov te lastnine (razdeljevanja presežne vrednosti, organizacija dela itd.) se odločitve, tudi v predstaviških skupščinah, katerih poslanci so izvoljeni na bistveno profesionalni osnovi od delovnih ljudi iz različnih strok, ne sprejemajo po posredovanju ene ali več strank, ampak jih sprejemajo neposredno zainteresiranci sami. Celo izbire poslancev ne vsiljuje nikakršna stranka.

Kar pa zadeva nacionalno predstavništvo, je sestavljeno iz petih skupščin ali svetov, ki nimajo vsesplošnih pooblastil, ampak nasprotno, odločitve sprejemajo v tesni povezavi s skupnostmi, iz katerih izhajajo. Tri izmed njih odgovarjajo velikim vejam dela: gospodarski zbor, kulturno-prosvetni zbor, socialno-zdravstveni zbor. Družbeno politični zbor volijo komune in zbor narodov ima zaradi številnih narodnosti, ki sestavljajo jugoslovansko federacijo, enako število poslancev iz vsake republiške skupščine.³

Take so metode, ki jih uporabljajo, da bi zagotovili maksimalno avtonomijo v odločanju.

V njih je vera v človeka postavljena na kocko.

Vse kaže, da so te metode omogočile široko politizacijo množic. Socialistična zveza, ki združuje brez ozira na ideološke razločke kakih 8 do 10 milijonov članov, igra skupaj z Zvezo komunistov zelo veliko vlogo, a ne kot vmesna postaja med množicami in njihovo državo, temveč kot institucionalni izraz politične aktivnosti množic, kot instrument sinteze pobud od spodaj, kot zavestna organizacija političnih prizadevanj za določanje opredeljevanja skupnih ciljev in vrednot in za usklajevanje interesov skupin, ki ne gredo spontano v isto smer in hočejo s tem doseči dolgoročne cilje socializma.

* * *

Teh nekaj opomb, ki nikakor ne predstavljajo študije o jugoslovanskem sistemu in njegovem delovanju, ampak samo poskus, da bi definirali pglavitne poteze »vzorca«, ni treba gledati kot »idealizacijo« jugoslovanske stvarnosti in še manj kot poskus apologije. Ne zamenjujemo zastavljenih ciljev s stvarno prakso.

Zato, da bi lahko izrekli veljavno sodbo o specifično jugoslovanski realizaciji vzorca, bi se bilo treba lotiti stroge raziskave o rezultatih in dosežkih na vseh poljih družbene dejavnosti in jih primerjati z rezultati in dosežki kapitalističnih in drugih socialističnih dežel.

³ Ker obravnavamo tu Jugoslavijo le zato, da bi konkretno preučili funkcioniranje samoupravljalnega vzorca, v kolikor predstavlja univerzalni pomen, smo namenoma odrinili specifične jugoslovanske probleme, zlasti problem večnarodnosti in njegovo demokratično rešitev s federalno ureditvijo, kot tudi problem nerazvitih pokrajin Jugoslavije, ki mora v svojih lastnih mejah reševati svoj »problem tretjega sveta«.

Naš namen ni bil tak. Šlo nam je samo zato, da bi izluščili bistvene poteze vzorca socializma, ki je osnovan na samoupravljanju. Najprej zaradi tega, da bi zavzeli potrebno kritično distanco do etatiističnega vzorca, ki so ga dolgo imeli za edino veljavnega in edino možnega. Nato zaradi tega, da bi ločili ta vzorec od zgodovinskih pogojev njegove realizacije in da bi lahko preučili, kakšne so njegove možnosti v drugih pogojih in kakšna je njegova splošna vrednost.

Izkazalo se je, da so poglobitve težave pri uresničevanju tega vzorca v Jugoslaviji izvirale predvsem iz začetne nerazvitosti. Zelo nepreviden bi bil tisti, ki bi presojal vrednost vzorca tako, da bi se opiral samo na izkušnje, ki izvirajo iz enega samega preizkusa, in sicer v deželi, ki je začela z nacionalnim dohodkom v višini 150 dolarjev na prebivalca in ki je še danes pri 500 ali 600 dolarjih.

Računati je treba tudi s konjunkturo: dejstvo, da je bil preobrat v samoupravljanje spočetka reakcija zoper etatiistični centralizem, je imelo za posledico, da je bil poudarek dolgo časa na polemičnih, negativnih vidikih, na nekakšni »fobiji« do centralizacije in na sistematični nezaupljivosti do države. Samoupravljanje se je torej pokazalo predvsem kot decentralizacija, ko je v bistvu demokratizacija, participacija vseh delovnih ljudi pri odločanju in ko je vzorec socializma, ki ga navdihuje, osnovan na dialektičnem odnosu med avtonomijo in integracijo, kakor se je zelo jasno pokazalo zadnja tri leta, zaznamovana z gospodarsko reformo v letu 1965. in z IX. kongresom Zveze komunistov Jugoslavije 1969.

Po teh pripombah je vendarle glavni problem, na katerega smo hoteli opozoriti, v univerzalni vrednosti »vzorca«. In zasluga jugoslovanskih komunistov je, da so ga zasnovali in uresničili v najbolj neugodnih zgodovinskih okoliščinah.

Kakšne možnosti bi lahko imel tak vzorec v gospodarsko in tehnično razviti državi z visoko ravnijo kulture, s kvalificiranim in izobraženim delavskim razredom in buržoazno-demokratskimi tradicijami?

Kaj ne bi nudil najboljših pogojev za prodor socializma in za spremembo, ki izhajajo iz sodobne znanstveno-tehnične revolucije?

(Prevedel J. Javoršek)

MI IN NAŠI LJUDJE NA TUJEM

Naš odnos do ljudi, ki so odhajali in še odhajajo od doma na tuje za zaslužkom sploh ali za boljšim zaslužkom, se je po vojnih letih pogosto spreminjal. Od nasilnega preprečevanja odhajanja v tujino, sprenevedajočega in licemerskega molčanja, do vse aktivnejšega in čedalje bolj naklonjenega odnosa. Tako kot običajno smo ob vsakem času našli primerno utemeljitev za tak ali drugačen odnos. Enkrat so bili ti ljudje vredni prezira, saj so izdali domovino, jo zatajili, drugič je bilo njihovo odhajanje in naš odnos do njih dokaz naše demokratičnosti in odprtosti v svet. Enkrat smo jih zapisali med odpadnike, drugič jih širokopotezno »v kalkiliramo« v svoje politične načrte.

Zanje je vedno veljala in še velja zapoved: ne pozabi domovine, naj bo mačehovska ali materinska; če ji obrneš hrbet, si storil neodpustljiv greh.

Kako je s tem grehom?

»Sanjal je o domovini kakor o svoji ljubicini in glas se mu je tresel, ko mi je pripovedoval, da pojde čez mesec dni. Govoril je in nekaj neizmerno lepega je vstajalo pred njim. Obrazi, ki je bila na njih vsa rosna, ljubezniva lepota njegove mladosti... zelene pokrajine... bele cerkve na holmih... in iz stolpov velikonočne pesmi... Vse je še tam, kakor je bilo; tisto sonce, ki je takrat veselo sijalo, stoji še zmerom na nebu in beli oblački lete in pod njim beže po travnikih sence kakor sanje...«

To je en obraz domovine, malo solzav in morda staromodn, porečete, toda vzameš in nosiš ga s seboj. Če se mu odrečeš, grešiš, silo storiš sebi in svojemu spominu.

Domovina ima še druge obraze. Domovina je tudi gospodarska skupnost, ki jo zapuščaš z bolj ali manj utemeljenim spoznanjem, da v njej ni prostora. Dokler se ta domovina ne zmeni za tvoje odhajanje in življenje na tujem, smeš biti tudi ti do nje brezbrizen. Tedaj grešita oba, toda greh se z grehom pobota. Ko se v domovini premakne, ko do tvojega odhajanja ni več ravnodušna, ko stori marsikaj, da bi bilo tvoje odhajanje manj negotovo in varnejše, tedaj si ji tudi ti dolžan ustreči. Domovina je preračunljiva, a kaj zato, tvoj dolg je tako jasnejši, izračunljiv.

»Naše ljudi bi morali navajati, da bodo v državah, v katerih živijo in delajo, dostojanstveno izpričevali visoko zavest o pripadnosti samoupravni socialistični Jugoslaviji...« (Delo, 21. 2. 1970, str. 14).

To je nov obraz domovine, veliko terja od tebe, vsaj besede so velike: visoka zavest, dostojanstvo ... Če se jim odrečeš, boš grešil, toda kaj je z grehom domovine, kakšen je njen dolg. To ni več zvestoba domovini, to je zvestoba družbenopolitičnemu sistemu, ki ga sprejema večina naroda, ki mu pripadaš.

Vem, naloga te domovine ni lahka, toda, če terja, naj tudi daje. Ko ne računa s teboj samo kot z delavcem, z deviznimi prihranki, temveč tudi kot z zavednim državljanom, naj stori vse, da boš deležen vsaj dela tistih pravic, ki so posebej dane državljanu in samo državljanu. Pri tem mora domovina vedeti, da ti sme ponujati samo toliko, da boš ostajal zvest njej, a hkrati lojalen do tujine.

Naša soseda, v kateri je odhajanje na tuje že dolgo v navadi, vsaj v svoji zakonodaji ne pozablja na ekonomske emigrante in njihove državljsanske pravice. Svoje mesto najdejo že v ustavi, kjer je zapisano, da je delo v tujini pod varstvom države (glej 4. odst. 35. člena italijanske ustave). Slede določbe v zakonih o volitvah, ki še posebej poudarjajo dejstvo, da se država ne odreka vsaj formalni politični aktivnosti svojih delavcev, ki so v tujini (glej 31. člen zakona o volitvah senata z dne 6. 2. 1948 in 117. člen zakona o volitvah v poslansko zbornico z dne 30. 7. 1957). Omeniti velja še obsežno kazensko zakonodajo v korist emigrantov (glej na primer zakon iz leta 1930 in 645. člen kazenskega zakonika), ki skuša preprečiti zlasti širjenje neresničnih vesti o delu v tujini ter »novačenje«, ki ni v skladu s predpisi o ekonomski emigraciji.

Tuje prizadevanje, ki rase iz drugačnih razmer, a je kot zgled vendarle vredno premisleka, če ne drugače, utegne biti dobrodošel vsaj kot spodbuda za lastno iskanje primerne poti. Iskanje v smeri: politične in socialnoekonomske pravice ter naši delavci na tujem.

Vse dokler se misel ne spremeni v dejanje, je terjanje »visoke zavesti« in »dostojanstva« zgolj licemersko pridiganje, ob katerem je grešnik pridigar in ne tisti, ki mu je pridiga namenjena.

A. PERENIČ

IDEALNOST IN REALNOST POLITIKE NEUVRŠČENOSTI

Pojmi o našem političnem stališču nepovezovanja z bloki, toda ob spoštovanju načel miroljubne koeksistence, so doživeli že zelo različne razlage. Če se je v domači rabi zdaj zadeva pojasnila (da je namreč aktivno zavzemanje stališč v skladu z načeli naše mednarodne politike nujni spremljevalni pogoj neuvrščenosti), je v tujini še vedno dovolj dvomečih ocen, posebno v tistih državah, ki trdno sodijo v blokovske skupine.

Na zahodu je v začetku naše nepovezovanje z bloki pomenilo srečno prehodno stopnico med dvema antagonističnima skupinama, ki naj omogoča tudi njuno komuniciranje, toda to oceno so sprejeli samo pogojno. Zaradi podobnosti družbenih sistemov in zaradi drugih mogočih povezav je bilo in je deloma še veljavno prepričanje, da bi se jugoslovanska država v trenutku svetovnega spopada (vzemimo, da bi morala biti glede vzrokov neprizadeta) vendarle znašla na vzhodni strani.

Na vzhodu niso tega mnenja. Neuvrščenost zato gledajo tudi z drugačnega zornega kota. Članki v sovjetskem tisku ne prenehajo poudarjati, da si nobena socialistična dežela ne more privoščiti, da bi bila »nepredeljena«, »nevezana«, »neuvrščena«. Ker je torej socialistična misel sama na sebi uvrščena (v dobesednem smislu v tabor vzhodnih držav), politika neuvrščenosti torej ni združljiva z vlogo socialistične države. Omenjena misel je iz svežih virov (Pravda, 15. sept. 1969, Krasnaja zvezda, 29. jan. 1970), zato ni nobenega razloga, da ne bi verjeli v njeno navzočnost v političnem ocenjevanju neuvrščenosti v Sovjetski zvezi. Praktične državne poteze so sicer kdaj pa kdaj tudi naklonjene tej politiki, toda tega ne gre jemati kot merilo za daljše obdobje.

Toliko za širše ozadje razmišljanja o trenutnih poteh naše mednarodne politike, ki skuša neuvrščenost postaviti kot splošno možnost za široko sodelovanje z vsemi tremi svetovnimi kompleksi (vzhodnim, zahodnim in tako imenovanim tretjim svetom). Pri tem pa se ne želi vezati drugače kot na temelju enakopravnega sodelovanja, vzajemno spoznanih interesov in sporazumno postavljenih obveznosti z obeh strani.

Če sodimo vsaj po zunanjih znamenjih prodiranja v omenjene tri svetove, je naša zdajšnja politika zelo aktivna: predsednik republike v Afriki, predsednik vlade v Veliki Britaniji in kmalu v Sovjetsko zvezo. Hkrati aktivno zavzemanje stališč do problemov nerazvitosti, pa tudi iskanje prostora za naše trenutne bistvene interese (na gospodarskem področju, deloma tudi v samostojnejšem pripravljanju vojaške obrambe). Pripravljenost sodelovanja z vsemi na temelju tistih načel, ki v sodobnem svetu dovoljujejo neuvrščenost, to pa izključuje politično in vojaško povezovanje.

Slika teoretično enako močnih tokov v vse tri smeri bi utegnila biti idealna kombinacija moralne nevezanosti v politiki in nacionalnih interesov v kakem obdobju. Vprašanje je le, koliko je svet naklonjen tej idealni politiki (ki zanika nevtralnost in je navzoča v svetu) in ali so naše domače strukture sposobne in voljne zdržati pritisk premikov v svetu. Vprašanja si ni vredno zastaviti zato, ker bi kdo želel pesimistično ugotoviti prevladujočo resničnost blokovskih odnosov, ampak zato, da smo v ocenjevanju konkretne jugoslovanske politike bolj ustvarjalno kritični.

Gre skratka za to, da ni dovolj imeti popolne ideje o tem, kakšen naj bi bil videti svet, pri tem pa zanemarjati konkretne razmere, od katerih je izvrševanje politike odvisno. Načelno moralno podpiranje tistih stališč v svetu, ki so v skladu z našo politično usmeritvijo, je sicer zelo pomembno, toda navadno ni odločilno. Vseh pozitivnih elementov politike neuvrščanja tudi ne more dosledno izvajati ekonomsko šibka država. Saj je pri tem v nenehni nevarnosti: ali vztraja pri načelnih stališčih in je deležna neposrednih udarcev s strani obeh blokov ali pa pozabi na taka stališča in se veže.

Tipičen primer take nemoči je bil Egipt po češkoslovaških dogodkih, ko so se odnosi hitro ohladili zaradi našega načelnega odklonilnega stališča do teorije omejene suverenosti in do takega načina »reševanja« različnosti v socialističnem svetu. Poznamo razloge, zakaj se je Egipt v nekem obdobju nerazumljivo vedel, toda to ne more biti dokončno in edino pojasnilo. Če pride do take ohladitve v odnosih med državama, ki naj tvorita jedro politične osveščeniosti neuvrščeniosti, je možno dvojje: ali njuna državna povezanost ne počiva na dovolj realnih temeljih ali pa je bila ena prisiljena podpreti drugovrstne pobude. Kakorkoli že: če se zgodi, da blokovski vplivi prevagajo na tehtnici politične opredelitve te države, potem je nujno tudi z nasprotne strani prilagoditi stališče. Nevezanost ne more pomeniti vezanosti za nekaj, kar je v interesu ene same države, če se je vezala pod pritiskom okoliščin, ki so veljale zanjo.

Navezanosti Egipta na Sovjetsko zvezo ob neposredni nevarnosti vojaškega spopada torej ne moremo avtomatično sprejeti tudi mi. S tem bi zadeli na oviro v smislu naše neuvrščeniosti, se pravi na enako stališče do obeh blokovskih skupin. Odločitev je najbrž težka, toda čustvena vezanost tudi pogojuje obliko politične vezanosti, ki utegne preseči naše cenjene možnosti pozitivnega posredovanja in zmanjševanja napetosti v dobro širše svetovne skupnosti.

Neuvrščeniost se torej ne more spreminjati v tisto, kar smo nekoč že rekli, da ni — namreč, v tretji blok. Vezanost na ta svet je tako tudi pogojena z realnostmi in mora biti objektivna do tiste mere, ki jo zahteva politika neuvrščeniosti.

Zdi se mi, da včasih sumljivo plešemo na robu te mejne črte, kar je lahko razumljivo zaradi težavnosti položaja »tretjega sveta« in njegove neposredne ogroženosti v gospodarskem ali vojaškem pogledu. Toda dolgoročna državna politika čustvenih vezanosti ne bi smela biti merilo za ocenjevanje dogodkov. Samo racionalna politika nam pri nezadostni gospodarski razvitosti lahko zagotovi razmeroma trden položaj v mednarodnem političnem življenju, tak, ki ga ne bi mogle omajati grožnje neposredni neodvisnosti naše države.

Kot je že na začetku omenjeno, išče zdajšnja politika poti za tako uveljavitev in je bila tudi že pozitivno razumljena. Ob obisku predsednika vlade v Veliki Britaniji je bilo čutiti neposredno izboljšanje ozračja tudi zato, ker je vsaj uradna Britanija priznala Jugoslaviji mesto zunaj vzhodnega bloka (kamor je dotlej sodila s pridevkom »uporniki« v komunističnem taboru). Olajšani za nepotrebno hipoteko v mednarodnem življenju, lahko prednost učinkovito izkoristimo za gospodarsko osamosvajanje. To pa krepi tisto značilnost, ki sem jo omenila na začetku: država s politiko, ki naj bo obremenjena v danem trenutku samo z razumnimi in logičnimi vezmi, si ne more privoščiti gospodarske šibkosti. Drugače se na njej utegne porušiti celotno bistvo politike neuvrščanja (na primer zato, ker v kakem izrazitem primeru ne bi mogla imeti konstruktivnega in svojega stališča). Prodiranje v svet visoko razvitih industrijskih držav, ki nam je bil doslej razmeroma nenaklonjen, pa je pomemben tudi zaradi političnih razlogov osamosvajanja od pritiskov drugega nenaklonjenega sveta. Klasično, vendar nikoli dovolj poudarjeno dejstvo neuvrščeniosti je tudi nevtralnost v pogledu nabav orožja in vojaške opreme. Z obiskom v Veliki Britaniji je bil napravljen korak naprej v tej smeri. Vse to napravi sliko našega mednarodnega položaja ugodnejšo. Če smo se že odločili za politiko nevezaniosti, se nismo

odločili za osamljenost, še manj za iskanje prijateljev v osamljenosti. Vse tri smeri iskanja v spletu sodobnih mednarodnih odnosov naj bi imele enako težo, v vseh treh primerih naj bi bili v središču načrtovanja dolgoročne politike racionalni elementi in ne nazadnje naše nacionalne koristi. Eno brez drugega očitno ne gre. Navsezadnje politika neuvrščenosti ni ne preprosta, niti brez ovir, ki se redno povečajo ob vsaki popustljivosti in odstopanju od sprejetih načel.

M. MURKO-DRČAR

KAKO JE Z NAŠIMI DOLGOVI V TUJINI?

Doslej še redno odplačujemo tuje kredite. To trdijo tudi predstavniki Mednarodne banke za obnovo in razvoj, ki je eden naših največjih posojilodajalcev, ali z nekoliko nepriljubljeno besedo rečeno, upnikov. Gre namreč za to, ali smo v tujini preveč zadolženi, oziroma, če se preveč zadolžujemo; to pomeni, če so naše možnosti odplačevanja (večjega dela konvertibilnih) kreditov še v sorazmerju z deviznimi dohodki, ki jih ustvarjamo pretežno z izvozom, delno pa z neblagovnimi dohodki iz tujine.

Najprej si oglejmo, koliko deviz smo ustvarili lani! Z izvozom, ki je bil večji za 18 odstotkov, smo zbrali poldrugo milijardo dolarjev. Kljub temu pa je zaradi izredno velikega uvoza, ki ga nismo mogli spraviti pod nadzorstvo, dosegel lant primanjkljaj v naši blagovni bilanci s tujino kar 650 milijonov dolarjev. Planiranih deviznih in zlatih rezerv za leto 1970, ki naj bi omogočile prehod na konvertibilni dinar, pa smo ustvarili le polovico (335,2 mio \$).

Po drugi strani pa se lahko pohvalimo z znatno povečanim dotokom deviz iz neblagovnih virov in sicer: od turizma 242 milijonov dolarjev (dokončna številka) ali 54 milijonov več kot leta 1968, iz nakazil prihrankov naših delavcev v tujini, ki so se skoraj podvojila, pa smo zabeležili pritok 206 milijonov dolarjev; če k temu dodamo še promet, to je dohodke naših ladij in pristanišč, kakor tudi cestnega in drugega prometa ter ustvarjene devize naših gradbenih podjetij v tujini, potem lahko rečemo, da je končni saldo pri Narodni banki nekako izravnán.

Zdaj pa pride tista osnovna težava, ki jo moramo čimprej premostiti. To je odplačevanje tujih posojil, ki smo jih najeli in jih še najemamo. Tako dela vsaka država v razvoju, ki nima na razpolago dovolj lastnih sredstev za industrializacijo, modernizacijo kmetijstva in za vzpostavitev sodobnih prometnih in komunikacijskih vezi.

V zadnjih letih je bilo najemanje posojil precej redna oblika sofinanciranja tega razvoja, posebno še, ker smo potrebovali za nakup opreme v tujini znatne vsote deviz, pretežno konvertibilnih.

Če nekoliko razčlenimo podatke, za kaj smo ta posojila porabili, dobimo naslednjo sliko: hidrocentrali Senj in Bajina Bašta, jadranska magistrala (samo nekateri odseki), cesta Županja—Opuzen, proga Sara-

jevo—Ploče, proga Beograd—Bar, ki spada med najdražje proge na svetu (veliko število predorov in mostov), modernizacija jugoslovanskih železnic (zaradi premajhne lastne udeležbe posojila nismo izkoristili pravočasno in smo zaprosili za podaljšanje), modernizacije industrije — pri tem ima svoj delež tudi Slovenija — in hitre avtomobilske ceste, tudi odsek Vrhnika—Postojna.

Glede industrializacije in gradnje infrastrukture se morajo dežele v razvoju namreč odločiti za eno izmed dveh možnosti: izredno varčevanje in financiranje razvoja iz lastnih sredstev (kje bi bila naša življenjska raven?) ali pa najemanje posojil v tujini, računajoč s povečano proizvodnjo in dohodkom, s katerim bo moči ta posojila v daljšem roku tudi odplačevati.

Najboljša bi bila seveda srednja pot, povezana s posojili in varčevanjem. Žal pa varčevati v naši deželi ne znamo, saj dostikrat trošimo sredstva tudi tam, kjer bi lahko denar prihranili, pa naj bo to pri zasebnikih ali pa v družbenem sektorju. Res je, da ima vsak drugi Slovenec hranilno knjižico in da jo ima šele vsak dvajseti Jugoslovčan; vendar pa ni to edina oblika varčevanja. Če bi namreč hoteli brez podaljšanih rokov odplačevati za približno dve in pol milijardi dolarjev tujih posojil, kolikor se jih je nabralo v povojnih letih, bi morali pas le nekoliko krepkeje zategniti, seveda pa ni nikogar, da bi dal zgled.

Letos računamo z odplačilom tujih dolgov v višini 380 milijonov dolarjev. Če pomislimo, da imamo za nekatera posojila rok odplačila tudi deset, celo dvajset let, potem ta številka, ki smo jo navedli, še ni videti tako zaskrbljujoča. Pa vendar je! Kajti odplačevati moramo tudi v njej zajete obresti, ki segajo od minimalnih dveh odstotkov tudi do sedem ali osem odstotkov, kar pomeni, da je treba v desetih ali dvajsetih letih vrniti dvojno vsoto sposojenega denarja.

Sedaj pa se poraja vprašanje, kdo bo ta posojila vračal. Eden največjih dolžnikov je vsekakor federacija, ki naj bi že letos prenehala investirati v tako imenovane zvezne objekte, pa tega še ni storila, ker se morajo nekatera začeta druga dela nadaljevati. Med temi naj omenimo progo Beograd—Bar, v katere ekonomsko upravičenost nekateri strokovnjaki že resno dvomijo (dvome so izrazili tudi ob začetku gradnje), ter kanal Donava—Tisa—Donava, ki ga gradimo tudi že predolgo, glede na roke, ki smo si jih postavili v začetku.

Federacija pa je hkrati tudi porok za vsa posojila Mednarodne banke, ki jih ta ustanova ne sklepa posebej z republikami ali podjetji. To velja predvsem za ceste in opremo za modernizacijo industrije. Za ta posojila so prevzela odgovornost posamezna podjetja, ker so bila pri sestavi elaboratov za posojilo neposredno udeležena. Seveda se pri vsem tem vprašamo, kaj storiti, da bi zmanjšali obseg nadaljnjega zadolževanja v tujini in ustvarili dovolj sredstev za odplačilo sedanjih dolgov?

Predvsem je treba iztržiti dovolj deviz; to pa bomo lahko storili le s povečanim izvozom, ki letos razveseljivo napreduje kljub temu, da smo glede na splošni položaj v svetu pričakovali delno zaostajanje za lansko stopnjo rasti. V januarju in februarju smo namreč izvozili za 50 odstotkov več blaga kot lani v teh dveh mesecih, pri čemer pa velja še posebej poudariti dejstvo, da je bil uvoz le za 20 odstotkov višji.

Še naprej moramo spodbujati varčevanje naših delavcev v tujini, kjer posamezne banke dosega vidni napredek, čeprav ne smemo misliti, da bo to stalna oblika deviznega priliva iz tujine. Saj je v našem inte-

resu, da ta eksodus naših delavcev in posebej še strokovnjakov čim bolj zmanjšamo s tem, da ustvarimo možnosti zaposlitve doma.

Glede dohodkov iz turizma si moramo prizadevati, da bomo predvsem z ustaljenimi cenami privabili v našo deželo še več turistov kot doslej in da bomo v prihodnjih desetih letih dosegli zvenečo milijardo dolarjev dohodkov v tej obetajoči gospodarski veji. To niti ni tako nemogoče. Podrobneje moramo preučiti evropski turistični trg in morda ni ravno najbolje, da gradimo vedno hotele-gigante, kajti tudi gostje si bolj želijo sproščenosti v majhnih hotelskih obratih, kjer pa seveda usluge ne smejo zaostajati za tistimi, velikimi. Zgovoren primer za to je lahko sosednja Avstrija.

Dohodki naših ladij (kolikor bomo uresničevali pametno ekonomsko politiko, ki bo preprečevala dajanje ladij tujcem v najem), naših pristanišč in prispevki iz mednarodnega cestnega tranzita (pri tem se moramo vprašati, ali z njimi krijemo del stroškov za vzdrževanje in gradnjo cest), bodo prav gotovo še naprej naraščali, pa tudi dejavnost naših gradbenih podjetij v tujini.

Tako torej ni bojazni, da ne bi bilo mogoče odplačati naših starih dolgov. Kljub temu pa si novih zadolžitev, posebno na državni ravni, ne smemo več naložiti. Izjema naj bi bili primeri, kjer delovne organizacije same prevzamejo vse obveznosti za odplačilo, kajti le to bo lahko zagotovilo zares ekonomsko naložitev izposojenega kapitala. Nikakor pa ne smemo več z mednarodnimi posojili, ki jih najema federacija, graditi tudi nekatere nerentabilne ali vprašljivo donosne objekte, kot se je to v preteklosti večkrat dogajalo, ceho pa plačuje zdaj vsa družba.

E. RASBERGER

ŠE VEDNO PO STAREM?

(Izumi in tehnični napredek)

Nikomur na svetu ne pade na pamet, da bi ugovarjal dejstvu, da se ima človeštvo za svoj gigantski vzpon, vse hitrejši razvoj in napredek na vseh področjih življenja in dela zahvaliti številnim znanstvenim odkritjem, milijonom izumom in drugim dosežkom, ki so posledica teh odkritij in že poprejšnjih dognanj.

Naše generacije so priče tega, da vse države, če imajo le možnost, vlagajo iz dneva v dan večja prizadevanja in vse več sredstev za razvoj znanosti ter za uporabo rezultatov znanosti v praksi. Vse te države se namreč dobro zavedajo znane formule o ciklusu družbenega napredka: razvoj znanosti pospešuje tehnični napredek, ta pa povečuje produktivnost dela, večja produktivnost dela pa večja ekonomske potencialne ustrezne družbene skupnosti; večji ekonomski potencial omogoča zopet boljše pogoje za življenje, delo skupnosti in njenih članov, boljši pogoji za življenje in delo vplivata na hitrejši razvoj znanosti, ta pa na hitrejši tehnični napredek — in tako se cikel odvija dalje z geometrijsko progresijo.

Zaradi vse večjih naložb v razvoj znanosti prihaja potemtakem do vse hitrejšega naraščanja števila najraznovrstnejših novih tehničnih (in drugih) rešitev.

Največ tehničnih dosežkov — izumov — je iz znanih gospodarsko-ekonomskih in pravnih vidikov zaščitenih s patenti. Le-ti so drugod po svetu statistično obdelani, pri nas pa se s patenti ne ukvarja nobena statistična organizacija, pač pa je pregled nad to dejavnostjo prepuščen raziskovalcem te problematike.

Število s patenti zaščitenih izumov ni povsem ustrezna slika ustvarjalnosti, saj je vrsta izumov, ki ne terjajo zaščite (npr. vojaške, državne in poslovne tajnosti, pa tudi materialni razlogi, neobveščenenost o možnosti zaščite, o tehniki prijavljanja izuma itd.). Toda že število s patenti zavarovanih izumov dovolj jasno ilustrira tehnični napredek na svetu. To dokazujejo tudi najnovejši tuji in mednarodni statistični podatki o patentih.

Nas zanimajo seveda predvsem domače razmere, zlasti ker v teh mesecih toliko razmišljamo o srednjeročnem načrtu gospodarskega razvoja ter kar najbolj uspešnem vključevanju našega gospodarstva v mednarodno delitev dela ter blagovno menjavo.

Začetek v abecedarju raziskovalnega in razvojnega dela je vsekakor spremljanje že obstoječih tehničnih rešitev. Zato si predvsem oglejmo, koliko pri nas spremljamo domačo patentno literaturo — Patentni vestnik, uradni list zveznega zavoda za patente, ki štirikrat letno prinaša podatke o izumih, ki imajo vse pogoje za zaščito s patentom in o izumih, ki so že patentirani. Mimogrede, celotna naročnina za ta list je 80 dinarjev. Stanje naročnikov je po podatkih iz decembra 1969 naslednje:

Socialistična republika	Proizvodne, razvojne in raziskovalne organizacije, asociacije, znanstvene in strokovne knjižnice, poslovna združenja itd.	Naročniki iz vrst inženirjev, tehnikov, ekonomistov, pravnikov, predavateljev, vodij obratov itd.
Bosna in Hercegovina	14	—
Črna gora	—	—
Hrvatska	21	2
Makedonija	3	—
Slovenija	20	4
Srbija	25	8
Skupno v SFRJ	83	14

List, ki objavlja patentirane izume, se pravi tehnične rešitve, ki so uradno priznane za novosti, ima torej le 97 naročnikov. Ali lahko sklepamo, da je tudi v tem eden od vzrokov za nazadovanje tehnične ustvarjalnosti, ki je iz leta v leto bolj porazno? Gibanje patentiranih domačih izumov v naši državi je naslednje:

Leto	Število izdanih patentov na domače izume	Od tega za Slovenijo
1960	438	106
1962	266	86
1964	260	77
1966	142	44
1968	134	30

Če podatke o številu rednih naročnikov na Patentni glasnik primerjamo s številom naših gospodarskih delovnih organizacij, znanstveno-raziskovalnih organizacij, razvojnih birojev in sektorjev v proizvodnih organizacijah, s številom znanstvenikov in raziskovalcev tehnične smeri, inženirjev in tehnikov v proizvodnji ter v organizacijah za pospeševanje industrije in gospodarstva, potem nam bodo gornji podatki povsem razumljivi.

Če v razvitih državah vse organizacije ali njihov pretežni del pazljivo spremlja vse patentne informacije, vemo, zakaj tako ravnaajo. Tuje organizacije se s tem izogibajo razsipanja sil, sredstev in časa za tehnične probleme, ki so že rešeni; spremljajo dejavnost svojih konkurentov; iščejo ideje za nove proizvode; proučujejo nadaljnje usmerjanje tehnike; se zavarujejo pred tujimi patenti in se tako izognejo nepotrebnim stroškom; spoznajo nove tehnične dosežke, še preden se ti dosežki pojavijo na trgu.

Če tehnični strokovnjak pove patentnemu strokovnjaku, da spremlja razvoj tehnike v državi in tujini prek člankov v strokovnih listih in strokovnih knjigah, je temu takoj jasno, koga ima pred seboj. Vsakemu patentnemu strokovnjaku je namreč jasno, da se pojavljajo članki leto ali celo dve leti, knjige pa dve, tri in celo več let **po tistem**, ko je kak nov proizvod prišel na trg.

Drugi se sklicujejo na spremljanje tehnike prek raznih razstav in specializiranih sejmov, zbiranja prospektov itd. Toda taki strokovnjaki pozabljajo, da prihajajo na razstave in sejme tehnični dosežki, ko so že pripravljene za proizvodnjo ali pa so že v proizvodnji — torej zaradi večje prodaje. Prospekti vsebujejo le dobre lastnosti novih proizvodov, ne pa tudi njihovih pomanjkljivosti. Od vseh tehničnih informacij imajo torej patentne informacije očitno prednost.

Ker teh informacij, kot smo ugotovili, pri nas doslej niso spremljali, so se usmerjali predvsem na nakup tujih licenc. Pri tem pa so pozabljali, da je možno v največ primerih kupiti tujo licenco šele takrat, ko krivulja eksploatacije novega tehničnega izuma že upada, ko so našli že novejšo in boljše rešitev in ko si je prodajalec licenc zagotovil še sodobnejšo tehnično rešitev.

Samo bežno se ozrimo na register pogodb o nakupu tujih licenc. Od 1960. leta pa do konca junija 1966. leta so naše organizacije kupile v tujini 327 licenc (od tega organizacije iz Slovenije 54 licenc). Ali: le v prvem letu reforme so naše organizacije kupile v tujini skupno 58 licenc, naslednja leta pa še več... Ali vidijo v tej poti izhod iz svojih proizvodnih in tehnoloških problemov?

Našo željo po tujih licencah so opazili tudi v tujini. Dokaz za to je dejstvo, da vse večje število tujih tvrdk prijavlja svoje izume v Jugoslaviji ter jih tako zaščititi. Podatki so naslednji:

Leto	Število izdanih patentov tujcem (fizičnim in pravnim osebam)
1960	468
1962	420
1964	548
1966	627
1968	717

Pa primerjajmo zdaj te podatke s podatki o patentih, izdanih v enakem časovnem obdobju domačim izumiteljem!

Če upoštevamo vse, kar je bilo tu povedano in tudi podatek, da se v zadnjih nekaj letih pojavi v svetu vsako minuto po en nov izum, ki ga je treba zavarovati s patentom, potem bi rad tu brez ovinkov zastavil strokovnjakom, ki se jih to tiče, naslednje vprašanje:

— Ali je glede na čas in sredstva bolj racionalno spremljati tehnični progres v svetu s prebiranjem patentnih informacij ali pa nadaljevati s sedanjo prakso, za katero smo ugotovili, kam pelje?

— Ali je res bolj rentabilno iskanje izhoda v kupovanju tujih licenc za vsako ceno kot pa intenzivno zasledovanje tehničnega napredka doma in v svetu — ob izdvajanju znatno večjih sredstev za domače raziskovalno, aplikativno in razvojno delo?

— Ali se bodo ti podatki o spremljanju patentne literature (konkretno Patentnega glasnika) spremenili kaj na bolje ali pa bo ostalo vse po starem?

B. POPOV

ZAKAJ NE ODPOKLICUJEMO POSLANCEV?

Mnogi vprašujejo, zakaj ni normalnih odpoklicev poslancev. Na to bi odgovorili, da s stališča prakse ne gre za normalne odpoklice, ampak za odpoklice sploh. Ker odpoklicev poslancev do sedaj praktično nismo imeli, bi lahko normalni odpoklic pomenil predvsem širšo uporabo odpoklica. Če kljub temu kdo sprašuje za normalnim odpoklicem, se ne zavzema najbrž samo za širšo uporabo, ampak izraža hkrati hote ali nehote tudi kritiko tistih odpoklicev, ki po njegovem mnenju niso normalni. S tem smo pa že na zelo konkretnih tleh, saj ne gre trenutno¹ najbrž za postopek, ampak za politično izraženo željo in zahtevo po odpoklicu poslanca zbora narodov v sosednji republiki. Ne bomo razpravljali o konkretni problematiki tega odpoklica, kljub temu pa je tudi ta primer na svojevrsten način opozoril, da je odpoklic aktualno vprašanje, čeprav do njega do sedaj praktično ni prihajalo. Morda je vprašanje prav zaradi tega še toliko bolj aktualno.

Postopek za odpoklic poslanca naj bi po naravi stvari sledil izgubi zaupanja volivcev oziroma volilnega telesa. Izguba zaupanja pa je seveda stvar, ki jo je treba družbeno pretestiti in ugotoviti. Če rečemo družbeno, potem zato, ker poslanec ni povezan s svojo volilno enoto in ne deluje le zaradi njenih interesov. Izhajati mora iz poznavanja in zastopanja interesov svoje volilne enote ob stalnem delovnem soočanju z interesi drugih volilnih enot. Z že oblikovanimi skupnimi družbenimi interesi soustvarja družbeno politiko določene družbenopolitične skup-

¹ Zapis je bil oddan uredništvu 5. III. 1970.

nosti. Ta politika naj bo v končni posledici v interesu vseh občanov — delovnih ljudi, vseh samoupravnih organizmov, v katerih le-ti delujejo. Tu pa že prihajamo k bistvu stvari.

Če poslanec nima naloge, pravice in dolžnosti, da zastopa le interese svoje volilne enote, potem tudi volilna enota vprašanje zaupanja ne more presojati le s svojega vidika, z vidika svojih interesov, ampak mora poslančevo ravnanje soočiti s širšimi interesi, to je s tistimi interesi, ki se oblikujejo zunaj meja volilne enote in katerih nosilci so vedno širši, kot je volilna enota. Drugače je seveda, če interese volilne enote a priori enačimo z družbenimi interesi in volilne enote z družbo.

Če pogledamo isto stvar z drugega vidika, pridemo do vprašanja narave mandata. Čim mora poslanec upoštevati še druge interese poleg tistih iz njegove volilne enote in na podlagi take konfrontacije oblikovati svoja stališča v skupščini, katere član je, potem seveda ne more biti imperativnega mandata. Zahteva našega sistema, da je poslanec stalno povezan s svojo volilno enoto, da pri svojem delu upošteva interese, ki v njej nastajajo in obstoje, da se stalno posvetuje z vsemi zainteresiranimi samoupravnimi dejavniki v njej, pa zopet postavlja poslanca v položaj, ko nima povsem prostih rok. Spoznava in se opredeljuje za skupne interese, pri tem pa mora oziroma bi moral stalno paziti, kakšni so interesi njegove volilne enote, družbene samoupravne baze, iz katere izhaja, kot se ustaljeno izražamo. Poslanec je torej stalno v razponu med interesi svoje volilne enote in tistimi interesi, ki se izoblikujejo šele na podlagi medsebojnega soočenja raznih interesov in pomenijo skupne družbene interese. Seveda, če je aktiven in če so aktivne družbenopolitične organizacije ter samoupravni dejavniki v volilni enoti.

Če se ozremo na prakso, potem bi morda kdo lahko rekel, da je to precej abstraktno razmišljanje. To je po svoje tudi res, kajti konkretne podlage v sproženih in izvršenih odpoklicih enostavno ni. Istočasno pa smo tudi priča že vpeljani praksi. Skoraj vsi pomembnejši politični dokumenti namreč govorijo o tem, da v praksi še ni izpeljano načelo individualne odgovornosti nosilcev javnih, družbenih in samoupravnih funkcij. V edinem, v zadnjem času znanem primeru za odpoklic poslanca pa je celo prišlo do zanimive situacije, ko sploh še ni sprejet predpis, ki bi tak odpoklic omogočil. To seveda ni edini primer, da ustavno oziroma zakonsko predviden predpis o odgovornosti še ni sprejet. Ob tem se seveda tudi zastavlja vprašanje razmerja med družbenopolitično prakso in pozitivnimi predpisi. Ustreznejše prakse na področju uveljavljanja individualne odgovornosti nam gotovo še manjka; če pa nam manjka tudi predpisov, bo lahko najbolj odgovorila sama praksa, ko bo postala glasnejša, zahtevnejša in odgovornejša.

Prej navržene misli torej kažejo, da je osnova za odpoklic poslanca, ki je nosilec ne le ožjih interesov, ampak tudi soustvarjalec širših skupnih interesov, lahko le v presoji, če mu je uspelo in koliko mu je uspelo povezovati posebne in ožje interese s širšimi in skupnimi. Poslanec pa seveda ne sme uživati le zaupanje dejavnikov, ki pomenijo širši, skupni družbeni interes, prav tako pa ne more biti odločilno le zaupanje v ožjih družbenih skupnostih. Imeti zaupanje pri enih in drugih, ne biti zgolj reprezentant širših interesov in ne zgolj uklenjen v ožje, pa čeprav še tako živo občutene interese, to je vozle, ki ga ob vsem govorjenju o imperativnem, reprezentativnem in delegacijskem mandatu, odgovornosti in zamenljivosti, še nismo razrešili.

M. RIBARIČ

NE BI VERJEL — ČE NE BI PREBRAL

Kolikokrat sem si že dopovedoval, da ne bom več bral prispevkov o zdravstvu, zdravstveni službi in zdravstvenih delavcih v našem dnevnem tisku, niti poslušal modrih oddaj, še manj pa razmišljal o rečeh, ki jih preberem ali slišim. Nič kolikokrat sem se namenil preusmeriti pozornost na modni kotichek, seksualno posvetovalnico ali na nasvete o domačih zdravilih, pa ne gre in ne gre.

Tako sem pred kratkim spet prebral v našem dnevniku »Delo« (na str. 3, z dne 31. januarja 1970) tole: »Na natečaj za dograditev nove bolnišnice v Splitu se je odzvalo 12 podjetij iz Evrope in eno iz ZDA, ki so ponudila svoje kredite. Med ponudniki so znani proizvajalci medicinske opreme in nekatere druge firme. Tuji krediti bodo omogočili dograditi ta pomembni medicinski objekt, ki ga s presledki gradijo že devet let in ki bo veljal 86.500.000 dinarjev. Bolnišnica naj bi bila dograjena konec prihodnjega leta.«

Da ne gre za prvoaprilsko potegavščino, priča resnost časopisa, ki je novico objavil, in datum objave — dobra dva meseca pred prvim aprilom. Najbrž pa so nekje tudi uradni dokumenti o tujsko-kreditnem dogovoru. Nekako v istem času pa sem v istem dnevniku prebral dva sestavka o nadvse pomembni študiji o razvoju zdraviliškega turizma pri nas. V študijo seveda nisem imel vpogleda in ne vem, kaj vse vsebuje in kakšne rešitve nakazuje. Menim pa, da bo tisto »zdraviliško« bolj okrasek in vaba. Poudarek bo nedvomno na »turizmu«. Nič hudega, saj turizem prinaša koristi našemu delovnemu človeku, pa četudi je zdravstveni. Ali mu bo namenil tudi kaj »zdraviliškega« (za revmo in želodčni katar tega našega delovnega človeka), pa bomo šele videli.

Torej, vse za turizem in vse za boljše čase. Če se ne motim, pospešujejo nekakšen turizem tudi v Dalmaciji, celo okrog Splita. In lepe denarce prinaša, če je verjeti uradnim statistikam. Kam gredo ti denarci, pa ne vem. Ne vem niti tega, kam bodo šli tisti, ki jih bo prinesel naš zdraviliški turizem. Očitno pa je, da v tisti smeri, ki pelje k zdravstvu in gradnji zdravstvenih zmogljivosti, turistični »devizovod« popolnoma usahne.

Kakšne zveze pa ima turizem z zdravstvenimi zmogljivostmi — poreče kdo. Če bi po naključju ne bral obeh omenjenih sestavkov, bi tudi jaz mislil, da nobene.

Še naprej bi živel v neskaljenem miru poprečnega državljana, ki je prepričan (če je sploh), da za jugoslovanski turizem zadoščajo sonce, morje (jezero ali močvirje), vagoni alkoholnih pijač in za višji standard še »strip-tiz« ter morda ruleta, ker ga tako prepričujejo tisti, ki imajo v rokah krmilo turizma in dotoka deviz.

Kot kaže, pa to le ne zadošča (ali je nekaterih reči kar preveč). Medicinske statistike povedo, da je v turističnih predelih, v neznanski gneči vozil in človeškem mravljišču, veliko več prometnih nesreč in da mora zato zdravstvena služba več delati, potrebuje več zdravnikov (če

noče sedanjih popolnoma ugonobiti) in tudi večje, pa celo modernejše zmogljivosti. Pravijo, da tudi morje alkohola, v katero zaplava prej ali slej večina tujih in domačih turistov (pomembna postavka v razvoju domačega turizma, čeprav nekakšni koordinacijski odbori za boj proti alkoholizmu niso tega mnenja — kdo jih pa vpraša!), botruje mnogim nesrečam, zastrupitvam, v spomin pa nam zapušča večje število kroničnih alkoholikov. Moralisti se zgražajo nad nekaterimi socialnopedagoškimi in socialnomedicinskimi pojavi, ki spremljajo razmah turizma (ali so njegov sestavni del), od potepušstva čez prostitucijo, abortuse in nezakonske otroke do spolnih bolezni, ki bi jih kazalo kar uvrstiti med uvoznizvozne artikle.

Človeku se nekako dozdeva (študij o tej zadevi ne poznam), da kaže v turističnih krajih še bolj kot drugje razvijati tudi zdravstvene zmogljivosti (pa tudi druge institucije družbenih služb), bedeti nad zdravjem domačih in tujih turistov, preprečevati razne epidemije in omiljevati epidemijo poškodb in alkoholomanije, četudi kuga in kolera nista prestopili sanitarnega kordona naših meja.

Vem, da za razvoj posameznih turističnih območij delajo temeljite študije in da natanko predvidijo, kje bo kaj — od hotela in kopaljšča do mini golfa in zadnjega okrasnega grmička. Kje naj bo ambulanta ali bolnišnica in kdo naj jo gradi, pa ponavadi ni zapisano (razen če je dosedanjo mogoče spremeniti v turistični objekt). Kot bi takšni objekti ne sodili v celoto in ne bi bili vsaj tako potrebni kot, vzemimo, letališča. Ko pa se pokaže, da dosedanje zmogljivosti ne zadoščajo ali se pojavi, denimo epidemija paratifusa, potem »udri po zdravstvu!«. Ali jih začnemo graditi z inozemskimi krediti.

Kaj nam mar, kaj počno v Splitu in v Dalmaciji, bo kdo rekel. Skoraj je to res, a kaj, ko je Split v tej naši lepi domovini in ne v centralni Afriki. Bo pri nas, v naši ožji domovini, kaj drugače! Se bo, recimo, iz »zdraviliškega turizma«, po preusmeritvi »odvečnih kapacitet«, ki jih jemljemo zdravstvu, prikazal kak turistični dinar tudi za graditev novih zmogljivosti za zdravstvo? Ali je kdo razmišljal o možnosti, da bi od dohodka za hektolitre prodanega žganja in drugih alkoholnih pijač »odkapljal« kak dinar, morda v obliki posebnega davka ali odstotka, v namenski sklad za zdravljenje alkoholikov, za graditev novih ali preusmeritev obstoječih kapacitet v zavode za zdravljenje prav te skupine bolnikov? Da bi od turistične takse ali drugih virov kanil kak dinar za modernizacijo reševalne službe, travmatoloških oddelkov ali za graditev domov za mladino, za stare in onemogle in druge potrebe? Ali bomo še naprej vse to gradili s samoprispjevki občanov, iz sredstev občinskih proračunov in s krediti iz tujine? Turistični presežek pa usmerjali v graditev zasebnih motelov, gostiln, modernih vikendov, reprezentančnih stavb in v nakup serije najmodernejših mercedesov.

Mar ni splitski primer resno opozorilo o početju v naši umetno zekonomizirani družbi? In ali ne kažejo nekatere težnje, ki postavljajo v dobičkonosne relacije skoraj vse, tudi družbene službe, da se nam ne obeta kdove kaj drugačna prihodnost, če jih ne bomo pravočasno zatrli? Priznam, da bi se kdaj v prihodnje nič ne čudil, če bi prebral v katerem resnih časopisov, da je združenje onemoglih in ostarelih iz stanovanjske skupnosti »xy«, našega najbolj turističnega mesta, zaprosilo za tuje kredite za graditev doma ostarelih ali da so v skupnost huliganov združeni cestni postopači dobili mednarodno posojilo za preusmeritev

zdravilišča v vzgojnovarstveni zavod, v katerem bo delovala šola in bo mogoče mladino usposabljal za različne poklice. Še manj bi bil presečen, če bi takšno posojilo dobila kaka revna občina za zidavo šol, vrtcev in drugih prepotrebnih objektov — da zdravstvene kar pustim ob strani. Če se že vključujemo v mednarodno delitev dela in rinemo na mednarodni trg — potem storimo to na celi črti.

Samo zardeti ne smemo ob srečanju s tujci, ki nam dajejo kredite za graditev bolnišničnih kapacitet, ko se prevažajo v reprezentančnih avtomobilih gospodarskih organizacij in predstavniških teles in uživajo v razkošju vil in turističnih predelov, kupljenih in zgrajenih iz doma zbranih dinarjev, na temelju predpisane solidarnosti in vzajemnosti.

S. BUNTA

MED VSAKDANJOSTJO IN VIZIJO

Iz mešanice točnih in netočnih podatkov, ki so o poklicnem izobraževanju pri nas na razpolago, velja omeniti tele:

V Sloveniji sta 102 poklicni šoli; samostojnih poklicnih šol je 36, 66 jih je v šolskih centrih. Poklicnih šol z več strokami je 19. Med vsemi je največ kovinarskih — 17, ter trgovinske in gostinske stroke — po 8.

Učenk in učencev v njih je nekaj nad 31.000 oziroma 53% mladine nad 15. letom.

Delovna mesta na poklicnih šolah, ki zahtevajo visoko izobrazbo, so bila ustrezno zasedena 36,2 odstotno, delovna mesta s potrebno višjo izobrazbo pa je zasedalo 27,6 odstotkov (podatki za leto 1967/68) ustreznih kadrov.

Poklicne šole so v šolskem letu 1968/69 prejele 43.374.310 dinarjev od 133 milijonov, kolikor jih je RIS namenila za srednje šole, kar pomeni 32,6 odstotkov.

Problematiko poklicnega izobraževanja pri nas urejajo trije zakoni: zakon SR Slovenije o šolstvu, zakon o sprejemanju učencev na praktični pouk (obsega le dva člena) ter zakon SR Slovenije o nagrajevanju vajencev.

* * *

Nedavno je o problemih vzgoje in izobraževanja učencev v gospodarstvu spregovorila problemska konferenca Zveze mladine Slovenije; med drugimi se je udeležilo 109 učenk in učencev v gospodarstvu iz vse Slovenije. Oglejmo si nekaj odlomkov iz razprav.

»Samoupravljanje v šoli ni preveč dobro razvito, deloma tudi po krivdi pedagogov, ki take iniciative pobijajo, namesto da bi jih podpirali.«
— R. S. Celje.

»Delodajalcu učenci pomenijo ceneno delovno silo in jih zato usmeri na opravljanje posameznih pomožnih, fizičnih del; o izpopolnjevanju v stroki tako ni govora... Nagrajevanje pri obrtnikih je odvisno od dobre volje mojstra, ki vajencu da nagrado, ali pa tudi ne... K temu pripomorejo tudi starši, ki dajejo svoje otroke učiti kamorkoli, samo da jih spravijo k poklicu.« — D. Z. Celje.

»Nobeden od teh zakonov ne vsebuje osnovnih sankcij za njihove kršilce. Lani ni bil v Ljubljani in Kranju kaznovan nihče od kršilcev teh določil... Učne pogodbe so postavljene v vrsto pogodb iz splošnih civilnopravnih razmerij; uveljavljanje pravic iz njih ob znanih zaostankih na sodiščih pomeni tudi leto in več...« — S. B. Kranj.

»Na naši šoli sploh ni predavateljsko usposobljenega kadra, z izjemo enega honorarnega profesorja.« — F. T. Mežica.

»Predavatelji pogosto niti sami ne obvladajo materije. Nujno bi bilo od njih dejansko zahtevati vsaj minimalno strokovno izobrazbo.« — J. R. Maribor.

»Šola že od leta 1965 deluje v stavbi nekdanjega samostana in ima tri učilnice za 7 oddelkov. Prostor za delavnico je v nekdanji kapeli in je pozimi zaradi mraza neuporabna... Poleg kopice problemov v šoli člani predsedstva aktiva ZMS pogosto dobivajo od mojstrov v delavnicah zelo čudne pripombe in opazke na račun politične aktivnosti, na račun Zveze komunistov. Temu so mladi člani ZK še posebej podvrženi, in to zelo slabo vpliva nanje, izgubljajo voljo do dela... Dogaja se, da dijaka dobesedno profesorji izženejo iz zbornice, čeprav prihaja na povabilo profesorja, ki je mentor aktiva ZMS na šoli.« — M. T. Maribor.

»Pogosto delamo več kot 8 ur, vendar za nadurno delo ne dobimo plačila. Pogosto smo povsem izčrpani, potem pa mojster še daje opazke: 'Včeraj si delal, pa misliš, da ti danes ni treba več?'... Nevzdržno je, da v času mojstrove odsotnosti 'komandira' vajencem njegova žena ali celo otroci.« — B. R. Maribor.

»Odnos je jasen: mojster in pomočnik sta partnerja in skupno nalagata vajencu delo, sama pa se nato umakneta. Čudno, da je še toliko fantov, ki so ob takem dogajanju tiho.« — E. K. Štore.

»V praksi se neprestano srečujemo z grobimi pravnimi kršitvami pravic učencev, še zlasti v zasebnem sektorju. Ko smo skušali to urediti, smo pri občinskih upravah naleteli na strah, češ, saj bomo samo škodili mladim in jim razmere poslabšali.« — J. Ž. Ljubljana.

»In kako naj se praktično izobrazijo učenci pri mojstru na vasi, ki nima niti varilnega aparata? Zakaj občina registrira pogodbe, ne da bi se pozanimala za pogoje dela pri zasebnikih?« — S. S. Murska Sobota.

»Prosil bi zbrane funkcionarje gospodarske zbornice, sekretariata za kulturo in prosveto ter druge, da res hitro uredijo te stvari, ali z zakonom ali kako drugače, da se bomo učenci imeli na kaj nasloniti. Sem za to, da bi en dan zamenjali naše položaje in videli bi, da je stvari res treba hitro urediti, da bomo že nehali trpeti...« I. C. Zagorje.

* * *

Kratki citati, ki bi jih bilo ob večjih prostorskih možnostih lahko resnično poljubno več, so dovolj zgovorni.

Načelno so se vsi predstavniki številnih ustanov, ki se z vprašanji učencev v gospodarstvu ukvarjajo, strinjali s splošnimi značilnostmi teh

skoraj bolečih izjav, namreč, da je v izobraževanju učencev v gospodarstvu »vrsta problemov neurejenih oziroma nerešenih«. Nejasno je opredeljeno mesto poklicnega izobraževanja v srednješolskem sistemu, perečih pa je tudi niz socialnih in materialnih vprašanj ter kvalitete učnovzgojnega procesa. Nezadovoljivo je tudi samoupravno in politično delovanje učencev v gospodarstvu.

Iz tega bolj ali manj jasno izhaja vizija novega, modernega poklicnega izobraževanja, ki terja systemske rešitve. Izobraževanje učencev v gospodarstvu mora postati bistven del splošnega izobraževalnega srednješolskega sistema, kljub specifičnim nalogam; omogočati mora oblikovanje kadrov, ki bodo sposobni nositi in uresničiti ideje moderne proizvodnje; postavljen mora biti tako, da bo omogočil normalen prehod na druge srednje, višje in visoke šole; praktično usposabljanje pri obrtnikih mora prenehati, in podobno.

Kljub tej viziji pa ostaja druga plat, »vsakdan« za ogromno število mladih, ki se iz dneva v dan srečujejo z ekscesi; in tu so potrebni takojšnji ukrepi.

»Samo od vizij in v pričakovanju bodočnosti, ki bo svetla, se ne da živeti,« je bilo med drugim tudi rečeno na nedavni konferenci.

S stvarmi, na katere so mladi zelo prizadeto opozorili, učenci v gospodarstvu (s stališča dejanskih razmer bi še vedno bolj ustrežal stari naziv — vajenci) resnično plačujejo davek sistemu, ki onemogoča izkoriščanje delovne sile in njene kapitalizacije, a omogoča »najemanje« še cenejšega dela — učencev v gospodarstvu. In vstopanje v družbo na tak način na mladih ljudeh nujno pušča ogromne moralne in tudi politične posledice. V sebi bodo nosili odnos do družbe, ki so si ga ustvarili v času lastnega oblikovanja, ki jim ni omogočil razvoja v strokovno sposobne in družbeno napredne upravljavce in delavce.

Iz tega vidika postane razumljivejša vsa ostrina in kritičnost, s katero se mladi posamezno ali v Zvezi mladine lotevajo teh vprašanj.

In če bomo kljub vsemu preveč ostajali v slikanju vizij ter mirili, da se pač »stvari ne da spreminjati čez noč«, bo vse manj možnosti, da bi kdaj kasneje fant iz Štor, kot je govoril letos, še dejal: »Čudno je, da je še toliko fantov, ki so ob takem dogajanju tiho.«

S. PREGL

VIZIJA O ZASLUŽKU IN ZASLUŽENJU

Sprehajala sva se oni dan s prijateljem po ljubljanskem polju. S prijateljem za kulturo vnetim in sploh lahkovernim človekom, polnim izročila in vere, da bomo Slovenci svoje podedovano bogastvo prenašali in dopolnjevali iz roda v rod.

V neskončnost prihodnosti, se je razvnel, ko se nama je v popoldanski meglici že zobčalo nasproti obzidje stolpnic in stolpičev Savskega naselja.

Vsaj do leta 4000, sem menil skromno, kot nama je bilo prerokovano.

Prijatelj se ni menil za bridek prizvok v mojih besedah in tudi ne za zakasneli pomladanec, ki je pred dnevi znova tenko pobelil polja in občutljivožem, med kakršne sodim tudi sam, zagrenil pričakovanje pomladi, kot da snežec ni samo še kaprica narave, ampak njen trden sklep, da se ne bo nikoli več prebudila. Poln izročila, skratka, se je zavedal, da korači po kulturnozgodovinskem tlu in že je menda slišal tudi pojoče rakete-škrjance v zraku nad seboj. Iztegnil je levico in pokazal tja pod začetek golovškega grebena. Iz tiste smeri, je rekel, iz cukrarniške jetike, iz poginjajočega stoletja, iz brezobzirne kapitalistične stihije, je prihajala na to polje, pod to visoko, sproščeno ozračje, v bodoči svet kot njive in gredice razmejenih in razčiščenih ter obdelanih odnosov naša moderna — Župančič, Murn, posebno še Murn.

Jaz, ki nisem obdarjen s pretiranim optimizmom, kar se tiče spreminjanja nravi in običajev pri človeškem rodu, pa sem sprožil vstran desnico. Po zračni črti se je s prsti dotaknila Šišenskega hriba. Tam nekje, sem pristavil, pa bo leta 4000, kot je prerokovano po mestnem županu ljubljanskem in ne nazadnje in ne po naključju jasnovidnem slovenskem pisatelju Tavčarju, emonsko mestno obzidje prebijala železnica. Po njej se bo vozil premilostljivi nadškof emonski, vladar papževe provincije št. III, na svoje letovišče v Goričanah. Relacija bo, kot je zapisano, samo za ta namen, pogon pa na človeško vleko, z verigami priklenjeno k težkemu, reprezentančnemu vozilu.

Mislím, je rekel prijatelj, malo vznejevoljen, pa po vsem videzu še zmeraj voljan prijaznega podučevanja, da je neogibno treba razločevati med svetlimi in temnimi utopičnimi vizijami v literaturi. Svetle — in je takoj naštel nekaj znanih — imajo to vrednostno prednost, da se njihov izsanjani ideal sklada s pozitivno smerjo razvoja človeške družbe. In ker bo pot napredka nedvomno še dolga, imajo taka srečna utopična videnja neomejeno raztegljiv časovni okvir. Naj bodo postavljena v še tako oddaljeno prihodnost, vedno nas bodo vzpodbujala k idealom, katerim se, bodiva realista, do popolnosti nikdar ne da približati.

Narobe pa se pisec mračne vizije, kakršna je tudi Tavčarjeva »4000«, kaj lahko ureže pri časovni določitvi svoje utopije. Ker je taka njegova utopija seveda res samo utopija, saj očitni napredek na vseh področjih našega življenja izključuje vsakršno možnost takega negativnega razvoja, se mu namreč utegne zgoditi, da seže s svojo skepticistično in cinično popačeno podobo sveta in družbe smešno predaleč v prihodnost.

Poglej samo tega svojega ljubega Tavčarja, na katerega mi že ves čas tako lahkomišelnó in filozofsko neosveščeno prisegaš. Saj je v »4000« res obračunal s svojo klerikalno in licemersko okolico, ne zanikam, ampak o pozitivnih zakonih družbenega in političnega gibanja, ki jih je takratni napredni svet okrog njega, brezperspektivnega liberalca, že dobival v zavest in oblast, ni imel najmanjšega pojma. Sicer že ne bi bil tak črnogled in svoje zgodbe ne bi postavil tja v leto 4000. Jaz bi to knjižico, med nama rečeno, pa brez zamere, administrativno ukinil, ker je svojo vlogo že zdavnaj opravila in sedaj še zavaja duhove. Sebe presodi, če ne verjameš.

Hvala ti, sem šepnil, za nezasluženi poklon, on pa se je ravnal v svoji govoranci naprej, očitno, da me do konca potolče in — prepriča. Smešno, se je hahljal predse, leta 4000, ko smo pa že sedaj, še preden se je drugo tisočletje sploh zaokrognilo v 2000 uredili, no, vsaj načelno razčistili vse, ob kar se zaskrbljeni mestni oče in narodni mož spotika v svoji satiri. Naj se ne trapi več in naj mu bo lahka zemljica domača — vir njegovih skrbi smo kot ljulko poruvali iz sebe in svoje okolice. Klerikalizem ne žene več ne veselo ne žalostno po naših slovenskih logih in kulturi in prosveti in z njima njegovi mili slovenščini smo dali, kar jima gre. Postali sta integralni del našega dejanja in nehanja, dolgoročni načrt razvoja bedi nad njima. Z eno besedo, razumeš, priznana jima je, da ne obstajata samo za zabavo in razvedrilo med nami, temveč da enakopravno sodelujeta v tako imenovani materialni produkciji. Kulturen in z znanjem podkovan proizvajalec stori več in bolje in tako, v tem znamenju, se v njegovem izdelku materializirata tudi umetnost in znanost.

Postalo mi je neskončno lepo in, priznam, zaneslo me je, pa sem razpredal naprej, kar mi je prijatelj pravkar in pred dvema široko odprtima očesoma iznesel kot imamo lepo navado govoriti sredi ljubljanskega polja. Takole sem začel še sam izvajati: in ker sta v izdelku materializirana tudi umetnost in znanost, si skupni in pametno odmerjeni dobiček in investicije enakopravno določajo in delijo vsi združeni proizvajalci naše skupnosti. Namenoma nisem hotel reči posredni in neposredni proizvajalci, saj je prav v tej prebrisani razdelitvi, sem si potihem mislil, tičalo doslejšnje zlo. Železar, na primer, ki je končnemu oblikovalcu predmeta posredoval pločevino iz surove rude, doslej še ni bil posredni proizvajalec, šolnik, ki je obema posredoval znanje, pa že, čeprav so vsi trije za nastanek končnega izdelka neogibno potrebni. Po kakšni logiki, s kakšnim namenom? Ej, lepoumniki, lepoumniki upogljivi in ubogljivi, kako so vas doslej po neumnem in krivičnem sukali! Naj bi si le kdo železarjem, na priliko, drznil dopovedovati, da so posredni proizvajalci. To bi jo skupil. In ob misli na žilave in prekaljene postave, ki jim bomo odslej kulturniki in prosvetarji spet stali vštric, mi je postalo varno in toplo pri duši.

Počasi, počasi, se je zapičil v moje premišljevanje prijatelj. Pozabil si naglasiti posredni in neposredni proizvajalci in si zato vse skupaj speljal v prekleto anarhistične in idealistične kulturniške vode. Ni in ne more biti isto nekaj, kar je mogoče takole videti in otipati in potežkati, in ono, kar se komu vrtinči in vrtinči iz glave, da nihče ne ve, od kod in kam in zakaj. Ni isto, daj si dopovedati in ne trmoglaviti, ker je prvo pregledno in izmerljivo, drugo pa nepregledno in neizmerljivo. Ker je prvo stvar, drugo pa ideja. In kaj, če se nam na svojih umetnjakarskih oblačkih znenada oddalji in, kot se reče, odtuji? Zato, vidiš, je koristno in prav, da bodi kulturi in prosveti odmerjeno po zasluženju in ne po zaslužku.

Torej še ne bodo, sem zastokal prosto po Majakovskem, tovarne duha enakomerno hrumele ob tovarnah strojev po tej lepi deželi? In direktorji kulturnih ustanov bodo, kot je videti po televiziji in brati po časopisih, odslej ogovarjali svoje kolege po gospodarskih organizacijah s tovariši mentorji, pardon, predstavniki mentorskih kolektivov, in ti ne bodo vedeli ne kod ne kam s to novo skrbniško funkcijo in jo bodo, po svoji zdravi poslovni logiki, vtaknili pod postavko za propagando

podjetja. Završalo mi je okrog ušes. Toda ni bila omedlevica, temveč Azraelova perut. Odnesel me je v leto 4000. Počasi sem se osveščal.

»Dolgo časa si spal, prijatelj!« ogovori me nekdo. Ozrem se za glasom. Blizu mene, tik njive, obsejane z repo, čepel je na Zemlji plešast človek, siromašno oblečen. Marsikako záplato si je bil prikrpal na suknjo, in palec na desni nogi mu je gledal iz obuvala, koje si je ovil z brezovo trtico. V roki je imel olupljeno repo, katero si je ravnokar izpulil na sosednji njivi in jo sedaj glodal.

»Zdi se mi, da nimaš preobilo dohodkov?«

»Kaj hočeš,« odgovori mi ponižno, »saj sem samó profesor na vseučilišču.«

»Profesor na vseučilišču!« vzkliknem.

»Kakšne dohodke imaš od profesure svoje?«

»Ti dohodki niso nikakor neznatni! Na teden mi izplačuje škofova blagajnica po dve liri; poleg tega imam privilegij, da se smem brezplačno najesti na kapiteljskem polju, kadar hočem.«

»To repišče je torej kapiteljsko polje?«

»Tako je, in često sem tukaj večerjal že prav izvrstno!«

»Sicer pa človek izhaja prav lahko,« zatrjuje mi, »tem laže, ker imam postranskih dohodkov!«

»Kakšni dohodki so to?«

»O vélikih praznikih,« odgovori mi »zvonim v stolpu Svetega Nikolaja, kar mi na leto donša nekaj lir. Vendar je že tudi v tem slabše!« pristavi vzdihujé.

»In kako to?«

»Kako to? Ker se že do malega ponujajo vsi profesorji vseučiliški, da bi zvonili v stolpu Svetega Nikolaja!«

Pogledal sem svojega novega sobesednika pazljiveje in ga prepoznal: bil je moj prijatelj izpred dva tisoč let. Zdaj mu je bilo odmerjeno po zasluženju in imel je privilegije in honorarje in mentorje.

J. SNOJ

Boris Meissner

»Doktrina
Brežnjeva«

Profesor kölnske pravne fakultete Boris Meissner daje v svoji študiji o ozadju teorije omejene suverenosti in omejene pravice do samoodločbe največji poudarek dokumentarnem delu, ki je značilno in korektno zbrano, da bi potrdil skupne ugotovitve in stališča, ki jih je zapisal v prvem delu knjige.¹

Med številnimi deli, ki so nastala na Zahodu po intervenciji čet varšavske zveze na Češkoslovaško, je to zanimivo zaradi tega, ker se avtor izogiba trditvam, ki bi lahko imele politično-propagandni prizvok, ter zaradi dokumentiranega raziskovanja ozadja, v katerem je intervencija nastala. Del, ki ga avtor podrobneje obravnava, je posvečen razlagi uradne obrazložitve intervencije, to je načelu proletarskega (ali kot sam pravi: socialističnega) internacionalizma. Pri tem dopušča možnost, da so dokončno odločitev petih držav o kršenju običajnega mednarodnega prava, pa tudi socialističnega mednarodnega prava, narekovali tudi drugi elementi, od gospodarskih do svetovnopolitičnih. Toda avtorju je šlo predvsem za to, da razjasni nekatere dejavnike, ki jih je kot strokovnjak v mednarodnem pravu najbolj zaznal in ki se mu zdijo vodilni element v zadevi Češkoslo-

¹ Založba: Wissenschaft und Politik — Köln 1969, 190 str.

prikazi, recenzije

p

vaške. V temeljitem pregledu logike idejne povezanosti med državami tako imenovanega socialističnega tabora, mu je tudi za nas uspelo poiskati nekaj značilnih podrobnosti, na katerih nemalokrat sloni tudi poznejša državna akcija.

Avtor se ne strinja z nekaterimi zahodnimi pisci, ki so v vojaški intervenciji na Češkoslovaškem videli popolnoma novo »moskovsko doktrino«. Meni namreč, da gre le za drugačno interpretacijo proletarsko-socialističnega internacionalizma iz Stalinovega obdobja, ki je tedaj rabil za idejno opravičevanje hegemonističnih želja sovjetske države. Avtor dalje meni, da je šlo v češkoslovaški intervenciji za ponovno nasilno zabrisovanje ideje, ki so jo razvile reformne sile v mednarodnem delavskem gibanju — priznanja različnih poti v socializmu.

Sovjetsko zvezo imenuje avtor svetovno silo posebne vrste, ker so ji poleg siceršnje državne moči na voljo še idejni vplivni tokovi na svet socialističnih držav. V dokaz svojih trditev analizira različna obdobja sovjetske zgodovine, v katerih je idejno vodilo — proletarski internacionalizem — prišlo do izraza v neposredni državni politiki. Na tej osnovi, na različnih razlagah ideje internacionalizma, vidi avtor neposredno ogrodje vojaške

intervencije na Češkoslovaškem. Ker sta se ob njej spopadli dve bistveno različni ideji, bi brez vojaške intervencije samostojna pot v socializem morebiti bistveno posegla v odnose med evropskimi socialističnimi državami. Češkoslovaška torej ni bila primer zase, ampak je vzbudila širšo nevarnost zaradi izjemnosti svojega primera, način obračuna z njeno potjo v socializem se ni mogel omejiti samo nanjo.

Za zahodnega bralca je najbrž zelo poučno odkriti korenine različnih tolmačenj proletarskega internacionalizma, ki je s prenosom z idejnega na državno področje dobil naziv socialistični internacionalizem. V delu je omenjeno leto 1943, ko naj bi Stalin odprl poprejšnjo kominternsko zaprtost enega samega veljavnega socialističnega sistema in modela. Tedaj je za avtorja začetek poti nacionalnih in reformnih komunističnih gibanj, ki so v teoretičnem pogledu temeljila na klasičnih delih, so pa vedno pomenila dvojje: 1. različne poti boja za socializem v smislu različnih načinov boja za oblast; 2. različne poti graditve socializma v smislu različnih oblik in metod družbenih sprememb.

Že v koncu druge svetovne vojne vidi avtor tudi konec spodbujaanja reformnih sil, kar je samo malo pozneje pripeljalo do ostrega obračuna z idejo različnosti in do osamitve Jugoslavije kot nosilca in izvajalca te ideje.

V obdobju odjuge omenja 20. kongres KP Sovjetske zveze, na mednarodnem področju pa beograjsko deklaracijo 1955, kjer je poudarjena možnost »različnih poti v socializem« in »popolno enakopravnost socialističnih držav«. Čeprav hruščovskemu obdobju pripisuje velik pomen, opazi avtor nekatere značilne podrobnosti, ki so kazale na nekdanjo linijo, kljub temu da je bila prirejena tedanjim potre-

bam. Podrobnosti je našel v izva-
janju Suslova na 20. kongresu, ki
je v bistvu povedal tole: pravi
socializem je en sam — različne so
lahko le metode kakor tudi dina-
mika prehoda; nespremenljiva mo-
ra biti težnja za pridobitev oblasti;
graditev socializma naj se izvaja v
skladu z izkušnjami in pomočjo
Sovjetske zveze.

Tudi v tej razlagi različnih poti,
vendar enega samega socializma,
vidi avtor zametke poznejše zaostritve z Jugoslavijo, pa tudi s Kitajsko. S prve konference komunističnih partij 1957 omenja delo določeno razširitev enega izmed starejših določil v mednarodnem delavskem gibanju, namreč o dolžnosti vseh delavcev braniti Sovjetsko zvezo. Zdaj je šlo za razširitev te obrambe, ki se je imenovala »vsestransko bratsko sodelovanje«, na vse socialistične države. Idejne razprtije z Jugoslavijo in Kitajsko so dobile nov zven in spet je lojalnost do sovjetske države pomenila preskusni kamen proletarskega internacionalizma.

Tudi za to je šlo v češkoslovaškem primeru. Avtor se zaveda, da je naziv »teorija omejene suverenosti« nekoliko nehvaležen, kajti v taki obliki ni bila nikoli objavljena. Teza se je razvijala pravzaprav nekaj časa v obliki uvodnikov v moskovski »Pravdi«. Uvodničar Kovaljev je s tem, da je poudarjal pomen proletarskega internacionalizma, postavil obrise teorije o omejeni pravici do samoodločbe socialističnih držav. Boris Meissner trdi, da je Sovjetska zveza s svojim vojaškim posredovanjem podrla nekatera določila mednarodnega prava in da se je Kovaljev tega zavedal. V opravičilo je napisal, da je mednarodno pravo podrejeno zakonom razrednega boja in da se zaradi »formalno pravnih pomislekov cilj ne more izgubiti«. V knjigi je citiran zanimiv odlomek: »Zakoni in pravila prava so podre-

jeni zakonom razrednega boja. Ti zakoni pa so nauk marksizma-leninizma, ki je natančno oblikovan v dokumentih, ki so jih sprejele delavske partije.

Nova teza, ki se je počasi razvijala v doktrino, je bila pripisana Brežnjevju, ker jo je prav on oblikoval v javnih političnih nastopih. Avtor trdi, da gre za določeno stopnjevanje ostrine doktrine iz Stalinovega obdobja, ki so jo popularno imenovali »moskovsko«, ter meni, da bi utegnil ustrezati naziv »doktrina Brežnjeva«.

Teorijo je izdeloval tudi Černjak v »Rdeči zvezdi«, ko je razlagal nujnost omejene suverenosti s tem, da nacionalni interesi neke socialistične države nikoli ne bi smeli priti v neskladje z mednarodnim socialističnim gibanjem. Ob tem je bila spet potrjena usmerjalna in središčna vloga Sovjetske zveze.

Posebno pozornost posveča avtor znanstvenim poskusom spodbiti veljavnost nekaterih pravnih načel, ki naj bi za socialistično skupnost držav ne veljala. Za trditev, da sovjetska teorija odklanja načela miroljubne koeksistence, navaja pravnik Šuršalova, ki je leta 1962 trdil, da se ti načeli med seboj izključujeta (namreč proletarski internacionalizem in miroljubna koeksistenca). Omenjeni sovjetski pravnik namreč trdi, da bi, priznavajoč obstoj in enako vrednost obeh načel, priznali, da so med socialističnimi državami mogoče oblike razrednega boja. Podobno zveni tudi iz navajanja Tunkina, ki meni, da ni primerno odnose med socialističnimi državami urejati s pravili običajnega mednarodnega prava.

Iz vsega omenjenega avtor sklepa, naj bi v sovjetskem pravnem nauku socialistični internacionalizem pomenil osnovo socialističnega prava, ki je nujno regionalno omejeno, razviti pa se mora v pri-

hodnosti. Svoj praktični izraz naj ima v bratski pomoči, vzajemnem delu in sodelovanju. Še enkrat citat Tunkina: »Osnova vzajemne pomoči je v pravici vsakega člana socialistične skupnosti dobiti pomoč in v dolžnosti dajati pomoč drugim. Ta dolžnost pomeni vzajemnost gospodarskih, političnih, vojaških in drugih vezi«.

Kölnski profesor stoji na stališču, da pomeni »doktrina Brežnjeva« zaostritev poprejšnje »moskovske« tudi v tem pogledu, da ni dovoljen izstop iz socialistične skupnosti; meni, da po tej tezi ni treba več čakati, da se neki proces konča, ampak se vzajemna akcija socialističnih držav lahko začne že na poti, če jo same ocenijo za nevarno.

Pričujoča analiza teze, ki je opravičevala vojaško intervencijo v neodvisni socialistični državi, ne odkriva prikritega ozadja, ki nam ne bi bilo znano. Zato pa zelo dosledno opozarja na nevarno premetavanje nekaterih pojmov mednarodnega prava, ki jih vsebuje tudi ustanovna listina Združenih narodov, kar je navsezadnje v korist državne moči velike sile.

M. MURKO-DRČAR

GORENJSKA PREDILNICA

ŠKOFJA LOKA

PROIZVAJAMO:

- bombažno, česano in kardirano, viskozno in sintetično, kardirano ter volneno in sintetično česano predivo
- sintetično, teksturizirano predivo iz nylona 6.6 in nylona 6
- razne vrste industrijskih sukancev

V lastni trgovini na drobno prodajamo volnene in sintetične sukance za ročna in strojna pletiva.

**Dr. Radovan
L. Pavićević**

Država kot konfederacija komun

(Kritika Proudhonovih
pojmovanj)

Izdajatelj: Institut za mednarodni radniški pokret (IMRP), Bg. 1969, v okviru programa Razvoj socialističke misli (študije in monografije), str. 235.

To delo je doktorska disertacija Radovana Pavićevića, ki jo je zagovarjal na pravni fakulteti v Beogradu 1962. Zdaj je objavljeno z določenimi korekturami in manjšimi dopolnitvami. Spremenjen je tudi naslov dela (prej: Proudhonova pojmovanja države); v njem prihaja do izraza osnovna Proudhonova misel o državi kot konfederaciji komun. S tem je avtor pokazal na aktualnost tega vprašanja Proudhonove politične misli s stališča sodobnih teoretičnih razprav in praktičnih procesov v socialističnih državah, še posebej pri nas.

Še posebno aktualno je postalo to delo glede na sodobna gibanja na idejni ravni in na področju družbene prakse. To lahko v naših razmerah navežemo na poskuse dezintegracije republike, na predlagani fleksibilni poslanski mandat, na mnenje, naj bo republika samo oblika sodelovanja med občinami (republika — konfederacija občin), čeprav vemo, da občina ne more biti isto kot republika in ima drugačne funkcije v javnem življenju. Z uvajanjem vrste zborov delovnih skupnosti v skupščini, z novimi relacijami med različnimi organi v

skupščini imamo pod videzom razvijanja samoupravljanja opraviti s težnjami po odpravi republike kot posebne kvalitete; v skupščini se krešejo nasprotna mnenja predstavnikov različnih interesnih področij, si skrbijo vsak za svoje interese. S tem je v določeni meri zanikana republika kot specifična družbena skupnost, ki zastopa svojevrstne interese, ki niso suma summarum občinskih interesov.

Kritika Proudhonove politične misli je implicitno tudi kritika tistih sodobnih pojmovanj, ki pri ocenjevanju obstoječe stvarnosti in perspektiv nadaljnega razvoja družbe izhajajo iz abstraktnih načel, ne pa iz dejanskih materialnih in kulturnih možnosti družbene skupnosti in realnih tendenc razvoja. To je kritika tistih mnenj, ki v demokratizaciji in depolitizaciji družbenopolitičnega življenja vidijo odpravo ne samo države, ampak tudi vsakršne organizacije in avtoritete sploh. Ne nazadnje je kritika Proudhona tudi kritika tistih mnenj, idej in stališč, ki enačijo odmiranje države z decentralizacijo, ki v vsakem centralizmu, čeprav zasnovanem na samoupravljanju, vidijo birokratizem, etatizem. To so anarholiberalistična pojmovanja.

Pierre Joseph Proudhon, francoski publicist, sociolog in ekonomist, tipični predstavnik maloburžoaznega socializma, je pomembna osebnost v zgodovini politične misli. Bil je delavec, potem pa se je sam izobraževal in postal poklicni pisatelj. Štejemo ga za osnovatelja anarhistične smeri v politični teoriji, priznan je kot »oče anarhizma«. Njegovi nazori o državi in politiki so vplivali na kasnejše anarhistične teorije kot tudi na dejavnost in boj delavskega razreda in male buržoazije v Franciji, pa tudi v Španiji, Italiji, Švici itd. Imel je precejšen vpliv na Bakunina. Po ustanovitvi I. internacio-

nale sta se morala Marx in Engels v njej srdito boriti s prudonisti, ki so nekaj časa celo prevladovali, na koncu pa so bili poraženi. V Franciji Proudhonov vpliv še danes ni popolnoma izginil. Največji vpliv pa je praktično prišel do izraza za časa pariške komune, ko so bili prudonisti ena vodilnih političnih grupacij in so prispevali k demokratični organizaciji oblasti; s svojimi neustreznimi ekonomskimi rešitvami in praktično-političnimi stališči, ki so se izkazala za neučinkovita, pa so pripomogli k propadu komune, s čimer je propadla tudi Proudhonova »šola socializma«. Treba je poudariti, da namen knjige ni bil podrobneje raziskovati vpliv Proudhonovih nazorov na razvoj politične misli po njegovi smrti, še posebej po pariški komuni, pač pa so v tem pogledu podana samo najsplošnejša opažanja in primerjave, kjer je bilo to potrebno.

Proudhon je znan kot zelo nedosleden in protisloven pisec in ga celo imenujejo »sejalec idej«. Mnoge njegove koncepcije so ostale nedorečene ali nejasne. Zato je bilo težavno prikazati, in to sistematično, njegove ideje o državi in »pravični ureditvi«, kajti od štiridesetih do petdesetih let je bil Proudhon predvsem kritik posameznih družbenih institucij, medtem ko se je kasneje ukvarjal s poskusi opredeliti svoje lastne ideje o družbi in njeni organizaciji. Da ne bi zapadel v protislovja in da se ne bi izneveril piscu in ga svojevoljno razlagal, je avtor razdelil knjigo na dva temeljna dela. Po uvodu, kjer so razložene Proudhonove metodološke koncepcije, zajema prvi del Proudhonova kritika razrednega in političnega boja, drugi del pa njegova pojmovanja »pravične družbene ureditve«.

Leta 1840 je Proudhon izdal delo »Kaj je lastnina?«, ki je imelo precejšen uspeh zaradi ironije in ogor-

čenosti, s katero je prepojena kritika lastnine. Marx se je s Proudhonom seznanil leta 1844 v Parizu. V »Sveti družini« brani Proudhona pred napadi nemških publicistov. Njuni odnosi so se kasneje skalili, kajti izkazalo se je, da Proudhon »razpreda ekonomske kategorije v večne ideje in tako po stranski poti prispe na stališče buržoazne ekonomije« (Marx). V delu »Ekonomska protislovja ali filozofija bede« je Proudhon pokazal maloburžoazni značaj svojih socialističnih nazorov. Kritiziral je buržoazno družbo, hkrati pa idealiziral malo lastnino, iz katere raste kapitalizem. Kakor pozneje ruski narodniki, je Proudhon želel napredek produktivnih sil brez protislovij, kriz, ki so sicer značilna za kapitalistični razvoj. Socialne revolucije in podružbljenja produkcije ni hotel (s tem je tudi predhodnik reformizma v delavskem gibanju), uresničenje svojega cilja je pričakoval od združitve malih proizvajalcev, obrtnikov in kmetov, po načelih »mutualizma« (vzajemnosti). Odtod izvira njegov načrt »menjalne banke« in »darovanega kredita«. To obravnava avtor v prvem poglavju drugega dela, kjer je prikazano Proudhonovo pojmovanje ekonomske družbe. Zanimivi podpoglavji sta: »Delavska društva« in »Kmetijsko industrijska federacija«. Tu ni prikazana celotna Proudhonova ekonomska teorija, pač pa samo tisti ekonomski nazori in načela, brez katerih ni mogoče razumeti njegove politične teorije. O Proudhonovi ekonomski teoriji je dosti napisanega. Marx je »Bedo filozofije« posvetil predvsem kritiki Proudhonovih ekonomskih nazorov in stališč, podobno Engels v delu »O stanovanjskem vprašanju«.

V meščanski literaturi je dosti napisanega o Proudhonu. Vendar pa je pretežno število del posvečenih Proudhonovi biografiji in pri-

kazom — izvlečkom iz njegovih številnih del. Manj je piscev, ki bi obravnavali posamezne probleme iz Proudhonove politične teorije, najmanj pa analitičnih razprav (tu lahko opozorimo na dela Georgesa Gurvitča: »Lastnina in socializem«, »Proudhon in sodobnost«; C. Bongléja: »Proudhon«, »Sociologija Proudhona«; G. Pirona: »Prudonizem in revolucionarni sindikalizem«, itd.). Vsem meščanskim piscem, ki so pisali o Proudhonovi politični teoriji, je skupno dejstvo, da zavračajo osnovno Proudhonovo stališče o takojšnji odpravi države v »pravično« organizirani družbi. Zavračajo idejo o možnosti obstoja družbe brez države. Zato se avtor v tej knjigi, ki izhaja s stališča o potrebi odmiranja države in katere namen je kritično analizirati Proudhonova pojmovanja države, ne opira toliko na meščanske pisce, pač pa bolj na klasike marksizma in na marksistične avtorje sploh. Vendar pa v marksistični literaturi niso sistematično prikazani Proudhonovi politični nazori. V nekaterih člankih so podane samo ocene, ni pa sistematične razlage Proudhonovih stališč. Torej je knjiga R. Pavičevića verjetno prvi tovrstni poskus prikazati proudhonove nazore, zlasti nazore, ki se nanašajo na »pravično ureditev«. Engels je sicer želel obširno in sistematično obdelati Proudhonove politične koncepcije, toda ta zamisel je bila realizirana samo kot konspekt ene najpomembnejših Proudhonovih knjig »Splošne ideje revolucije v 19. stoletju«.

Proudhonova pojmovanja države so danes aktualna predvsem v državah, ki gradijo socialistično družbo, kjer se je že začel proces odmiranja države, prenos kompetenc in pooblastil z državnih na družbene organe in s centralnih na nižje družbene asociacije in občane, proces decentralizacije upravljanja

in vodenja družbenih zadev v vseh sferah javnega življenja, predvsem v naši družbi. Koncepcijo države kot »konfederacije komun«, ki je osrednja, najbolj razvita ideja pri Proudhonu, je treba posebej ovrednotiti. Še toliko bolj, ker je naš samoupravni politični mehanizem zasnovan na komunalni ureditvi in zaradi dejstva, da se v procesu čedalje večje demokratizacije slišijo tudi anarhistični prizvoki in opažajo anarhistične tendence v konkretnih družbenih procesih, kar nakazuje tudi program ZKJ.

Komuna je za Proudhona država v malem, zasnovana na načelu samoupravljanja, široki avtonomiji gospodarskih organizacij in javnih služb, z velikimi pooblastili državljanov in njihovih družbenih in poklicnih organizacij. Komuna mora omogočiti državljanom, da pride do izraza njihova volja, da se svobodno oblikuje skupni interes s pomočjo norm, ki se izdajajo po demokratičnem postopku. Vendar se že tu kaže določena nedoslednost glede značaja koordinacije dejavnosti vloge komune kot celote, zlasti v gospodarstvu. To je posledica njegovega načelnega odklonilnega stališča do vsakršne avtoritete in pa pretiranega dupliranja ekonomske in politične organizacije. Nesprejemljivo je stališče o suverenosti komun in pretirani ekonomski avtarkiji, kar je v bistvu fevdalizacija družbe in odraz odpora do čedalje večje gospodarske integracije, do katere je prišlo v Franciji za časa Proudhona. V Jugoslaviji kljub temu, da pripisujemo velik pomen vlogi komune pri razvijanju socialistične demokracije in samoupravljanja, ne sprejemamo načela suverenosti komun in njihovega povezovanja na osnovi konfederacije. Komune so samo samoupravne politično teritorialne in družbenoekonomske skupnosti, ki so del celotnega sistema, zasnovanega na

načelu demokratičnega centralizma, ki zagotavlja »enotnost naroda« (Marx).

Važen problem, povezan s pojmovanjem države kot konfederacije komun, ki ga skuša Proudhon rešiti, je vprašanje odtujitve države in predstavniških organov. Okoli problema birokratizma pa je Proudhon zgradil celo politično teorijo. Mnoge rešitve, ki jih Proudhon predlaga, da bi se država spremenila v »pravično« organizacijo oziroma v samoupravni mehanizem, so danes pomembnejše kot so bile v 19. stoletju. Približevanje oblasti ljudstvu prek samoupravnih komun je sprejel tudi Marx, vendar pa Marx izhaja iz drugačnih izhodišč. Proudhon (pravno izhodišče) meni, da je državo mogoče »držati v poslušnosti« in preprečiti njeno odtujitev, če se ji odvzame pravna in normativna suverenost, s čimer je odpravil centralizem in v svoji zamisli vzpostavil politični sistem kot konfederacijo komun. Marx pa ne postavlja problema odtujitve države in demokracije kot pravno, ampak kot sociološko-politološko vprašanje, zaradi česar suverenost države oziroma obveznost odlokov, ki jih izdaja reprezentant družbe, zanj ni ovira, da bi je ne mogli kontrolirati in da ne bi mogla odmirati. Poleg široke avtonomije, ki jo Marx daje komunam, pa je ohranil načelo demokratičnega centralizma v organizaciji samoupravnega družbenega mehanizma.

Poleg negativnega in reakcionarnega vpliva proudhonove teorije na boj proletariata, da bi vzel oblast v svoje roke, posebno v času pariške komune, lahko vidimo njen pomen predvsem v negativnem izkustvu, ki ga je ta teorija dala, pa tudi v tistem racionalnem, kar je ta teorija vsebovala, tj. v usmerjanju k neposredni demokraciji prek komunalne ureditve. Ta negativni in

reakcionarni vpliv Proudhonove teorije na napredno gibanje družbe lahko označimo z besedami avtorja knjige R. Pavičevića (str. 223): »Težnja, da bi se nove produktivne sile ohranile v starih, preseženih produkcijskih odnosih, je pomenila — biti za ovekovčenje privatne in kolektivne lastnine v dobi čedalje večjega podružbljanja proizvodnje. To je pomenilo biti proti centralizmu v dobi, ko je bila to nujna zahteva materialnih produkcijskih sil. V imenu abstraktne pravice: biti proti vsakršnemu političnemu in razrednemu boju, je pomenilo biti proti tistim potem in sredstvom, ki so edino lahko pripeljale do pravičnejše ureditve. To je pomenilo odvzeti naprednim silam učinkovita sredstva, s pomočjo katerih bi edino lahko dosegle proklamirane cilje. Biti v dobi čedalje večje ekonomske in politične integracije proti nacionalnim gibanjem in nacionalnemu združevanju je pomenilo isto kot poskus zadržati družbo v fevdalni razcepljenosti. Proudhonov konservatizem se kaže tudi v pojmovanju podrejenega položaja žene v družbi, ki ga je, po njegovem sistemu, morala imeti.«

Avtor obravnava to problematiko takole razporejeno: v prvem poglavju prvega dela (Kritika »politične konstitucije« družbe) podaja kritiko države, in sicer govori o izvoru in značaju države, o državi kot zaviralnem dejavniku družbenega razvoja, o kritiki demokracije, o odnosu avtoritarne države do ekonomske strukture družbe in o odpravi avtoritarne države; v drugem poglavju pa kritiko razrednega in političnega boja. Drugi del z naslovom »Organizacija pravične ureditve« je zgrajen prav tako iz dveh poglavij: prvo govori o ekonomski organizaciji družbe, v drugem pa so nanizani problemi in rešitve politične organizacije (fevdalizem kot oblika pravične orga-

nizacije države, struktura države in funkcije njenih organov, družina, komuna, provinca, centralni organi države). Sklepni del pa daje splošni pogled na ideološko in družbeno-ekonomsko determiniranost Proudhonovih pojmovanj. Značilno je, da je avtor to uvrstil šele na konec knjige, kar ima vsekakor svoje prednosti, kajti o ideološki in družbenoekonomski pogojenosti neke teorije je mogoče govoriti samo, če je ta teorija znana, in drugič, to ne vzbuja vtisa apriorizma.

Poznavanje Proudhonove teorije o državi in družbenopolitični ureditvi je pomembno za poznavanje stališč v socialističnem gibanju, ki so bila že presežena, ki pa se v določenih okoliščinah lahko spet pojavijo. Kritična ocena te teorije ima torej poleg teoretičnega tudi praktični pomen. S tega vidika gledano, bi bilo zanimivo izčrpnje

soočiti Proudhonove nazore s sodobnimi pojmovanji s stališča bodobe brezrazredne družbe, ki je naš cilj, in podati kritiko nekaterih obstoječih koncepcij, kar pa bi vsekakor preseglo okvire te knjige.

Z marksističnim znanstvenim prijemom in z vpogledom v del politične teorije in deloma prakse je avtor knjige »Država kao konfederacija komuna« prispeval k jasnosti in določenosti ciljev, za katerimi težimo, k pravilnim sredstvom in potem, ki jih izbiramo, da bi te cilje dosegli, kar v materialni akciji pomeni preseganje sedanjega, prehodnega obdobja in zavest o nujnosti in možnosti preobrazbe človeka, humanizacija sveta in odpravljanje tistih institucij, ki ne rabijo temu cilju.

Knjiga je »sodobna kritika posodobljenih idej«.

MARJAN BREZOVŠEK

b

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

II. FILOZOFIJA

BOŽIČ Peter: Čemu pisateljstvo? Med ideologijo in eksistenco. Problemi, Lj., 1970, št. 86

JAKOBSON Roman: O strukturalni lingvistiki. Sodobnost, Lj., 1970, št. 3, str. 308—313.

—: PROBLEMI filozofije marksizma. Beograd, Rad 1967. 412 + (IV) str. 80. — 12.198.

RUSSELL Bertrand: Učiteljevo poslanstvo. Moderna organizacija, Kranj, 1970, št. 1, str. 1—4.

URBANČIČ Ivo: O ideologiji in filozofiji. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

III. SOCIOLOGIJA

HERMANN Jacques: Človek v igri. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

GORIČAR Jože: Pregled socioloških teorija. (Oris razvoja socioloških teorij.) Od neposrednih prethodnika do funkcionalizma. (Prev. Gligorije Ernjakovič.) Beograd, Rad 1969. 276 str. 80. -12.303.

HUROLIN Vladimir: Alkoholizem. Priročnik za višje razrede osnovnih šol. Ljubljana, (Koordinacijski odbor SRS za boj proti alkoholizmu 1969.) 78 + (II) str. 80. I/2564.

KOZICKI Stefan: Smrt proti samemu sebi. Kratka razprava o samomorih na Poljskem. Naši razgledi, Lj., 20. febr. 1970, št. 4.

LOKAR Jože: Dolgo (in revno) življenje. Naši razgledi, Lj., 6. marca 1970, št. 5.

MOZINA Stane: T-grupe uspešna oblika izobraževanja vodstvenih delavcev. Moderna organizacija, Kranj, 1970, št. 1, str. 23—34.

PETRIČ Ernest: Potrebno je večje angažiranje družbe. Tokovi raziskovalnega dela. Komunist, Lj., 13. febr. 1970.

—: **PREGLED** dejavnosti Inštituta za sociologijo in filozofijo pri univerzi v Ljubljani v letih 1959 do 1968. (Zbral in uredil Marjan Kroflič.) Ljubljana, ISF 1968. 137 + (III) str. 80 (Informacije 1.) — 12.191-1.

ROZANC Marjan: Tradicionalna slovenska kultura in moderna družba. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

RUPNIK Lado: Družbeno usmerjanje delitve osebnih dohodkov. Moderna organizacija, Kranj, 1970, št. 1, str. 51—70.

IV. PSIHOLOGIJA

ARTAČ Marija: Gradivo za pouk temeljev socialistične morale. (Ljubljana, Zavod za šolstvo SRS 1969.) 100 str. 80. -12.187.

GILMER B. von Haller: Industrijska psihologija. (Industrial Psychology.) Po 2. izd. prev. Ivan Kastelic. Ljubljana, CZ 1969. (XIV) + 589 str. 80. — II/10.983.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — ŠOLSTVO

CEMERLIĆ Hamdija: Dvadeset godina univerziteta u Sarajevu. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 1, str. 49—61.

DERRIDA Jaques: Pretirano vprašanje o metodi. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

DRUSKOVIČ Drago: Ob dvajsetletnici Prežihove smrti. Naši razgledi, Lj., 6. marca 1970, št. 5.

INKRET Andrej: Sosed na oblaku. (Ob Kocbekovi pesniški zbirki »Poročilo«.) Problemi, Lj., 1970, št. 86.

—: **JUGOSLOVENSKE** naučne institucije. Pripravili: Reuf Bravo i saradnici... Beograd, Institut za naučno-tehničku dokumentaciju i informacije 1969. (XII) + 462 str. (Naučne delatnosti u Jugoslaviji. Ko je ko. 2.) -II/10.921-2.

—: **KAJ** je književnost za otroke? (Odgovarjajo): Marijan Kramberger, France Forstnerič, Boris Paternu, Dalibor Cvitan. Dialogi, Maribor 1970, št. 2, str. 85—94.

KERMAUNER Taras: V pluralizmu navzkrižij. Problemi, Lj., št. 86.

KERMAUNER Taras: V začaranem krogu prepovedi in tabujev. Dialogi, Maribor, 1970, št. 2, str. 99—105.

KERMAUNER Taras: Usoda nekega razmišljanja o usodi. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

KERMAUNER Taras: Literatura in ideologija. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

KOS Janko: Umetnost in struktura. Sodobnost, Lj., 1970, št. 3, str. 274—281.

KREFT Bratko: Ignacij Borštnik. Portret slovenskega igralca. (I, II). Naši razgledi, Lj., 20. febr. in 6. marca 1970, št. 4 in 5.

KRISTEVA Julia: Problemi strukturacije teksta. Problemi, Lj., št. 86.

LOKAR Aleš: Socialni vzpon Slovencev in France Prešeren. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

—: **NEKATERA** temeljna vprašanja kulture in aktualne politične naloge. Osnutek tez za 12. sejo CK ZKS. Komunist, Lj., 20. febr. 1970.

OCVIRK Anton: Stilni premiki v Cankarjevem zgodnjem pripovedništvu v simbolizmu (II, Sodobnost, Lj., 1970, št. 3, str. 241—270.

PIRJEVEC Dušan: Znanost o umetnosti. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

POTRČ Ivan: Odisejeve blodnje. Pisatelj pisatelju (Borisu Pahorju). Naši razgledi, Lj., 20. febr. 1970, št. 4.

SUTLIČ Vanja: Sveučilište i svijet rada. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 1, str. 5—14.

SLAWINSKI Janusz: O teoriji pesniškega jezika. Problemi, Lj., 1970, št. 1.

ŠALAMUN-BIEDRZYCKA Katarina: O literarnozgodovinski znanosti. Problemi, Lj., 1970, št. 86.

ZELEZNIKAR Anton P.: Obravnavanje podatkov. Problemi znanstveno-raziskovalnega dela po svetu v luči »jugoslovske tipike«. Naši razgledi, Lj., 1970, 6. marca.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- GANDHI Mahatma: Nekaj Gandhijevih misli. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- : POLEMIKA »Rude pravo« — »Rinascita«. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- SADIKOVIĆ Čazim: Etatizam i socijalizam. Ka političkoj analizi staljinizma. Pregled, Sarajevo 1970, št. 1, str. 15—34.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- : NEKATERA temeljna vprašanja kulture in aktualne politične naloge. Osnutek tez za 12. plenum CK ZKS. Komunist, Lj., 20. febr. 1970.
- : SAMOUPRAVLJANJE in socialistična demokracija. Izbor govorov in člankov. Uredil in pripravil: Gorazd Kušej. Ljubljana, Komunist 1969. 137 + (III) str. (Socializem in demokracija. 5.) — 12.128-5.
- ŠVAB Mitja: XV. amandma. Komunist, Lj., 20. febr. 1970.
- TRIPALO Mika: Jugoslavija se utrjuje v vsaki družbeni celici in v vsakem narodu. Komunist, Lj., 13. marca 1970, št. 10.

4. Delavska in progresivna gibanja:

- : DEVETNAJSTI kongres KP Francije: Komunisti-delavski razred-levica. Komunist, Lj., 13. febr. 1970.
- KOŠMRLJ Drago: Francoska komunistična partija na prelomnici. Po kongresu KPF. Naši razgledi, Lj., 20. febr. 1970.
- GARAUDY Roger: Stalin v KP Francije. Naši razgledi, Lj., 6. marca 1970, št. 5.

5. Mednarodni odnosi:

- CVIJETIĆ Bogdan: Vizije in stvarnost. Nixonova poslanica o stanju v svetu. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- PEJOVIĆ-PROTIĆ Bosiljka: Lenin o internacionalizmu. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- PURIVATRA Atif: Nacionalni i politički razvitek Muslimana. (Rasprave i članci.) Sarajevo, Svjetlost 1969. 275 + (V) str. 80. -12.195.
- SCHLOSSER François: Ali si bosta SZ in ZDA razdelili svet? Naši razgledi, Lj., 6. marca 1970, št. 5.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

- : AUTOMATIZACIJA uredskog poslovanja. (Das automatisierte Büro.) (Obradio): Heinz-L. Müller-Lutz. (S njemačkog prev. Vladimir Hafner.) Zagreb 1969. (Organizacija i ekonomika preduzeća. 1969, br. 1.) — II/8898-1969/1.
- ČERNE France: Abeceda ekonomije. (V Ljubljana), Mladinska knjiga 1969. 190 + (II) str. 80. — 12.307.
- JAKIĆ Mugbil: Pot do vizije. Ali bomo lahko imeli — in kako — leta 1975 narodni dohodek tisoč dolarjev ... Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- JEROVSEK Janez: Uvajanje nove tehnologije. Komunist, Lj., 6. marca 1970.
- MANDEL Ernest: Socijalistički odgovor američkom izazovu. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 1, str. 63—79.
- PAVLIČ Stane: OECD in mi. Naši razgledi, Lj., 6. marca 1970, št. 5.
- : POSVETOVANJE o marketingu kot izhodišču za tržne odločitve. Portorož, VEKS Maribor 1969. 200 str. 80. — II/10.923.
- RAVNIKAR Igor: Novi srednjeročni načrti in republika Slovenija. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- RAVNIKAR Igor: Preobrat v reševanju stanovanjskega vprašanja? Nesmotrnost v stanovanjskem gospodarstvu. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.
- STENEK Zvonimir: Odgovornost direktora radne organizacije. Pregled, Sarajevo, 1970, št. 1, str. 81-87.
- : ZADRUŽNIŠTVO na prelomnici. Neznana usoda kmetijskih zadrug ... Komunist, Lj., 6. marca 1970.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

- BARBIĆ Ana: Istraživački pristupi u proučavanju masovnih medija. Novinarstvo, Beograd, 1969, št. 1—2, str. 131—136.
- ĐORĐEV Miroslav: Prilog određenju pojma javnog mnjenja. Novinarstvo, Beograd 1969, št. 3—4, str. 106—118.

HABERMAS Jürgen: Javno mnenje. (Strukturwandel der Öffentlichkeit.) Istraživanje u oblasti jedne kategorije građanskog društva. (Prev. Gligorije Ernjaković.) Beograd, Kultura 1969. XII + 340 str. 80. — 12.306.

MURKO Matija: Razširjanje družboslovne literature in mnenja o Komunistu. Iz ankete sekretariata CK ZKS. Komunist, Lj., 6. marca 1970.

OBRANOVIĆ Stane-Ana Stupan: Gledaoci o centralnim informativnim dnevnim emisijama. Novinarstvo, Beograd 1968, št. 3—4, str. 105—110.

OSOLNIK Bogdan: Publicistika i društveno komuniciranje kao predmet političkih nauka. Novinarstvo, Beograd, 1968, št. 1—2, str. 129—138.

OSOLNIK Bogdan: Organizacija Ujedinjenih nacija i neki problemi razvoja međunarodnog komuniciranja u svetu ostvarivanja principa deklaracije o pravima čoveka. Novinarstvo, Beograd 1968, št. 3—4, str. 10—31.

RANKOVIĆ Milan: Osnovi i oblici šunda. Novinarstvo, Beograd 1969, št. 1—2, str. 3—17.

RIEGL O. W.: Nacionalizam i komuniciranje. Novinarstvo, Beograd 1969, št. 1—2, str. 68—76.

RUS Veljko: Komuniciranje v skupini in formalni sistemi komuniciranja. Kibernetiski in sociološki pristop. Moderna organizacija, Kranj, 1970, št. 1, str. 5—22.

—: **SOVJETSKO novinarstvo i sociologija.** Novinarstvo, Beograd 1969, št. 1—2, str. 179—182.

—: **STATUT Saveza novinara Jugoslavije.** (Usvojen na 7. kongresu SNJ 1967 i dopunjen na 10. skupštini SNJ 1969.) Novinarstvo, Beograd 1969, št. 3—4, str. 174—187.

STOKOVIĆ Živorad: Bibliografija publikacija iz oblasti sredstava informacija za 1965 i 1966 godinu. Novinarstvo, Beograd 1967, št. 1, str. 129—130.

STUPAN Ana-Boštjan Pirc: Proučavanje sredstava masovnog komuniciranja u sistemu masovnog samoupravljanja. Novinarstvo, Beograd, 1967, št. 1, str. 21—31.

VREG France: Strukturalne i funkcionalne promene javnosti i svetska zajednica. Novinarstvo, Beograd 1968, št. 3—4, str. 31—54.

VUKČEVIĆ Radovan: Unifikacija klasifikacije jugoslovenske periodike. Novinarstvo, Beograd 1969. št. 3—4, str. 18—24.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

HRIBAR Tine: Človek in vera. Ljubljana, Komunist 1969. 104 str. 80. — I/2559.

ROTER Zdenko: Za medsebojno zaupanje. Komunist, Lj., 27. febr. 1970.

TOMAZIN Tomaž: Seminar o vprašanjih religije, Cerkve in klerikalizma. Komunist, Lj., 6. marca 1970, št. 10.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

CHE GUEVARA Ernesto: Uspomene na kubansku revoluciju. (Reminiscences of the Cuban Revolutionary War. Prev. Zora Minderović.) Beograd, Kultura 1969. XVI + 232 str. 80. — 12.176.

CVETKOVIĆ Slavoljub: Avantgardizem v času ustanovitve KPJ. Komunist, Lj., 6. marca 1970.

MARIĆ Mihailo: Kralj Peter in begunjska vlada. (Kralj i vlada u emigraciji. Prev. Marko Selan.) V Ljubljani, Borec 1969. 462 + (II) str. Ilustr. 80. — 12.213.

STOJNIC Velimir: Predratna i ratna partijska organizacija u Drvaru. Pregled, Sarajevo 1970, št. 1, str. 35—48.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

DEDIJER Vladimir: Umrl je veliki filozof in bojevnik Bertrand Russell. Naši razgledi, Lj., 20. febr. 1970, št. 4.

MUNDA Jože: Bibliografija slovenskega marksističnega tiska. 11. april 1920 — 26. marec 1941. Knjige, brošure in časopisje. (V Ljubljani, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja 1969.) 121 + (II) str. (Bibliografija delavskega gibanja. 2. del, knj. 1.) — II/10.979-2/1.

PISANI Camilo: Tri strasti Bertranda Russella. Naši razgledi, Lj., 20. febr. 1970, št. 4.

III. SOCIOLOGIJA

- : **INTEGRATION sociale des jeunes.** Recherches sociologiques contemporaines. Sous la rédaction de Miron Constantinescu. Bucarest, Centrul de multiplicare al Universitat din Bukuresti 1969. 30 + (II) str. 80. — II/10.910.
- : **MASS media and international understanding.** (. . . symposium, Ljubljana 1968. Ljubljana, School of Sociology, Political Science and Journalism 1969. XII + 426 str. 80. — II/10.936.

MOSEN, Wido: Eine Militarsoziologie. Technische Entwicklung und Autoritätsprobleme in modernen Armeen. (Neuwied und Berlin), Luchterhand (1967.) 148 + (II) str. 80. — 12.308.

NÖLLING, Wilhelm: Arbeitslosigkeit und Berufsnot der Jugend in den USA. Tübingen, J. C. B. Mohr 1968. (VI) + 328 str. 80. — 12.189.

—: **POVERTY and Health.** A Sociological Analysis. Edited by John Kosa, Aaron Antonovsky and Irving Kenneth Zola. Cambridge, Harvard University Press 1969. XVI + 449 str. 80. — II/10.980.

IV. PSIHOLOGIJA

HAIM André: Les suicides d'adolescents. Paris, Payot 1969. 303 str. 80. — II/10.985.

JUNG Carl Gustav: Freud und die Psychoanalyse. Zürich und Stuttgart 1969. XII + 433 str. 80. (Gesammelte Werke. Bd. 4.) — II/5300-4.

RÖSSNER Lutz: Kultivierung der Geschlechtererziehungen. Eine empirischerziehungswissenschaftliche Analyse. (Neuwied a. Rhein und Berlin), Luchterhand (1968.) (VI) + 167 str. 80. — 12.175.

V. ZNANOST — KULTURA —
PROSVETA — SOLSTVO

- : Die **INTERNATIONALE** wissenschaftliche Dokumentation und Information. 4. Ausg. München-Pullach & Berlin, Dokumentation 1969. XVI + 663 str. 80. — II/10.987.
- MÜLLER Walter:** Schule zwischen Illusion und Versäumnis. Bad Homburg & Berlin & Zürich, Gehlen 1969. 261 str. 80. — II/10.982.
80. — II/10.982.
- : **WISSENSCHAFT in Klassenkampf.** Naturwissenschaftlich-technische Forschung im staatsmonopolistischen Herrschaftssystem Westdeutschlands. Berlin, Dietz 1968. 304 str. 80. — II/10.969.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- : **IDEOLOGIE und Naturwissenschaft.** Politik und Vernunft im Zeitalter des Sozialismus und der wissenschaftlich-technischen Revolution. Hrsg. von Georg Domin und Reinhard Mocek. Berlin VEB Deutscher Vlg der Wiss. 1969. 368 str. 80. — II/10.968.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA
IN GOSPODARSTVO

THOMPSON James D.: Organizations in Action. Social Science bases of Administrative Theory. New York, McGraw-Hill (1967.) XIV + 192 str. 80.. — II/10.986.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

BINDER Gerhart: Deutschland seit 1945. Eine dokumentierte gesamtdeutsche Geschichte in der Zeit der Teilung. (Stuttgart-Degerloch), Seewald Vlg (1969.) 608 str. 80. — 12.173.

UDK 35.07:330

BESTER dr. Mara: Viri financiranja medfaznih storitev družbenih služb, Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 3, str. 362—371

Klasifikacija storitev družbenih služb na finalne in medfazne jasno nakazuje, da gre za diferencirane in kvalitativno različne vire financiranja. Kar zadeva financiranje finalnih storitev, sodi avtorica, da je utemeljena usmeritev na tako imenovani princip bruto osebnih dohodkov. Stroške medfaznih storitev pa je treba inkorporirati v ceno produkcijskih tvorcev, ker medfazne storitve družbenih služb vplivajo na stopnjo produktivnosti le-teh. Na vprašanje, ali naj s prispevkom obremenimo vsa sredstva ali pa le določene skupine sredstev, odgovarja avtorica, da je načelno pravilno obračunati prispevek na osnovi vseh sredstev. Razloga za to sta dva: Prvič, produktivnostnega učinka medfaznih storitev ni mogoče specficirati po kategorijah tvorcev. In drugič, inkorporiranje stroškov medfaznih storitev v ceno samo vodi neke kategorije tvorcev do deformacije relativne strukture stroškov; pri tem gre za strukturo stroškov med panogami, vejami, grupacijami.

UDK 321.74:140.8

VODOPIVEC Vlado: Marxova misel v sodobni revolucionarni teoriji in praksi, Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 3, str. 372—379

Teorija in praksa jugoslovanskega samoupravljanja je v bistvu nadaljevanje socialistične revolucije in njena današnja »strateška komponenta«. Nastaja in razvija se na nizko razviti ekonomsko-tehnološki in družbeni bazi ter ustvarja pogoje za družbene odnose ustrezne razvitejši bazi, obenem pa odnose, ki že anticipirajo višjo razvitost produktivnih sil. To je specifična revolucionarna vsebina jugoslovanskega samoupravljanja, ki pa multiplicira probleme družbenega razvoja. V specifični obliki nastajajo samoupravne aspiracije tudi v komunističnih gibanjih in v socialističnih deželah. Toda pritisk državno-birokratskih struktur je premočan, da bi se te aspiracije v praksi uveljavile, kar povzroča latentno in vse globljo krizo v mednarodnem komunističnem gibanju. Avtentična marksistična misel prihaja v današnji revolucionarni teoriji in praksi znova do pomena kot pri Leninu, Gramsciju in Rozi Luxemburgovi. Kaže se znova kot odprt način mišljenja in inspiracija revolucionarne prakse. Marksizem je zato pluralističen način mišljenja. Tema o delavskem razredu in zgodovini pa ima v današnjem razumevanju pomen ustvarjalne vloge subjektov dela pri spreminjanju družbenih odnosov. V današnji zavesti, praksi in akciji sprejemajo ti subjekti interes osvoboditve delavskega razreda za lastni interes in ga v praksi uresničujejo.

UDK 321.74

POLIČ dr. Svetozar: Samoupravljanje in država, Teorija in praksa, Ljubljana 1970, let. 7, št. 3, str. 460—476

V boju proti še dokaj močnemu etatizmu, zlasti v sferi razširjene reprodukcije, se za etatizem proglašata tudi tista nujna družbena centralizacija oziroma integracija, brez katere moderna družba sploh ne more obstajati. Zelo razširjena so tudi pojmovanja, ki jih utrjujejo tudi nekateri konkretni zakonski ukrepi, da naj bi bilo dejansko samoupravljanje le takrat, ko se stvari rešujejo v delovni organizaciji in izključno s stališča njenih interesov — brez upoštevanja interesov ožjih in širših skupnosti. Pri tem prihaja tudi do zanikanja oziroma podcenjevanja vloge republike oziroma naroda pri samoupravnem urejanju skupnih nacionalnih zadev. Državno in samoupravno se v naši stvarnosti neločljivo prepleta in državni organi se vse bolj spreminjajo v orodje samoupravljalcev. Kot takšni bi mogli odigrati pomembnejšo vlogo pri zagotovitvi spoštovanja samoupravnih in družbenih dogovorov, ki bi morali biti sankcionirani. Sankcija ni le, praviloma, ena od pomembnih karakteristik pravne kot državne norme, tudi samoupravna norma, če naj bo učinkovita, mnogokrat ne more brez nje.

BESTER dr. Mara: The Resources of Financing the Intermediate Services Performed by Social Services,

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, vol. 7, No. 3, p. 362—371

The classification of services performed by social services in final and intermediate services clearly shows that we have to do with differentiated and qualitatively different resources of financing. With regard to the final services the author thinks that the directedness to the so-called principle of gross personal income is justified, while the costs of intermediate services should be incorporated in the price of producers, since the intermediate services of social services influence the level of productivity of the same. To the question whether all the funds or only certain groups of funds should be taxed, the author answers that in principle taxes should be computed on the basis of all the funds. There are two reasons for this: firstly, the productivity effect of the intermediate services cannot be specified according to the categories of producers. Secondly, the incorporation of the costs of intermediate services in the price of only one category of producers leads to the deformation of the relative structure of costs; here we have to do with the structure of costs among various branches and groupations.

VODOPIVEC Vlado: Marx's Thought concerning the Contemporary Revolutionary Theory and Practice,

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, vol. 7, No. 3, p. 872—379

The theory and practice of Yugoslav self-government is in essence the continuation of the socialist revolution and its present »strategic component«. It emerges and develops from a poorly developed economic-technological and social basis and creates the conditions of social relations appropriate to a higher basis and at the same time relations anticipating a higher development of productive forces. This is the specific revolutionary content of Yugoslav self-government, which in turn multiplies the problems of social development. Self-government aspirations emerge in specific form also in communist movements and socialist countries. Still the pressure of the state-bureaucratic structure is too strong to let these aspirations establish in practice, and this causes a latent more and more deep crisis in the international communist movement. In the present revolutionary theory and practice authentic Marxist thought is acquiring a new significance like with Lenin, Gramsci and Roza Luxemburg. It appears again as an open way of thinking and inspiration of revolutionary practice. That is why Marxism is a pluralistic way of thinking. The theme on the working class and history has in the present concept the significance of a creative role of subjects of labour in changing the relations. In the present consciousness, practice and action they accept the interest of the liberation of the working class as their own interest and realize it in practice.

POLIČ dr. Svetozar: Selfgovernment and State,

Teorija in praksa, Ljubljana 1970, vol. 7, No. 3, p. 460—476

In the struggle against etatism which is still quite strong, and especially in the sphere of widened reproduction, also the necessary social centralization, or rather integration without which no modern society can exist is proclaimed to be etatism. Strengthened by some concrete legal solutions also the conceptions that self-government should be exercised only when problems are solved in a working organization and exclusively from the point of its interests without taking in consideration the interests of closer or wider communities. Here we also have to do with negation or underestimate of the role of the republic, or rather nation in self-governmental settlement of common national matters. In our actuality the elements of state and of self-government are inseparably intertwined and the state organs are changing more and more into the tools of self-governing people. As such they could play a more important role in securing the respect for self-governmental and social agreements, which should be sanctioned. Sanction is not only, as a rule, one of the important characteristics of legal and state norms, also the self-governmental norm often cannot do without it, if it is to be effective.

REVIJA TEORIJA IN PRAKSA

LJUBLJANA, TITOVA c. 102

razpisuje

NAGRADNI NATEČAJ

za prispevke dijakov slovenskih srednjih šol o naslednjih temah:

1. Moj pogled na svet
2. Kaj mi pomeni socializem
3. Naša revolucija in sodobnost
4. Enakost in neenakost v socializmu
5. Kaj spodbuja in ovira dobre odnose med narodi in narodnostmi v Jugoslaviji
6. Mir, velika želja ljudi XX. stoletja

- PRISPEVKI lahko obsegajo največ 15 običajnih novinarskih strani
- ZADNIJ ROK za oddajo rokopisov je 30. maj 1970
- AVTORJI se lahko podpišejo s polnim imenom ali pa pošljejo prispevke pod šifro — na naslov: uredništvo Teorije in prakse, Ljubljana Titova c. 102 — z oznako »za nagradni natečaj«
- V KOMISIJI za ocenjevanje poslanih prispevkov bodo člani uredniškega odbora, profesorji Visoke šole za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani ter člani študentskega politološkega društva SRS
- TRI NAJBOLJŠE prispevke bo uredništvo nagradilo. Prva nagrada je 1000, druga 800 in tretja 500 dinarjev. Razen tega lahko uredništvo odkupi in objavi prispevke, ki niso bili nagrajeni.
- IZID nagradnega natečaja bomo objavili v reviji, avtorji nagrajenih del pa bodo obveščeni še posebej s pismom.

iz vsebine naslednjih števil

• PETER KLINAR: Kaj združuje in kaj razdružuje narode SFRJ • I. TOLIČIČ-L. ZORMAN: Socialno-ekonomski položaj družine, otrokova uspešnost v šoli in stil reševanja osebnih problemov • ZVONIMIR TANKO: Kaj je družbena lastnina? STANE JUŽNIČ: Državni udari in vloga oboroženih sil v državah v razvoju • ERMIN KRŽIČNIK: Dolgoročna socialna in regionalna politika SRS • OKROGLA MIZA: Ideologija, teoretično delo in idejne akcije ZK • FRANE JERMAN: Ideologija pozitivizma • IVAN KUVAČIČ: Kultura in politika • FILIP LIPOVEC: Dodatne utemeljitve v Tankovi kritiki • MIHA POTOČNIK: Odgovornost članov kolektivnih organov upravljanja v delovnih organizacijah • VLADO BENKO • Interesne sfere — mit ali stvarnost? • DUŠAN DOLINAR: Mednarodni integracijski tokovi in naš položaj •